

ZAKAR PÉTER

**A MAGYAR HADSEREG
TÁBORI LELKÉSZEI
1848–49-BEN**

Budapest, 1999

Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség

METEM Könyvek 23.

Kiadó
MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA
MUNKAKÖZÖSSÉG (METEM) Budapest

Sorozatszerkesztők:
Várszegi Asztrik és Zombori István

A kötet
a Nemzeti Kulturális Alap,
az NKÖM Milleniumi Titkársága és
a Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány
támogatásával jelent meg.

Felelős kiadó:
Várszegi Asztrik

A kötetet gondozta:
Zombori István

ISBN 963 8472 39 1
ISSN 1217-2669

Nyomdai előkészítés:
Sigillum 2000 Bt.

Nyomás és kötés az
 KIADÓ ÉS NYOMDA
munkája
Felelős vezető: Fonyódi Ottó

TARTALOM

ELŐSZÓ.	7
-----------------	---

BEVEZETÉS

1 A TÁBORI LELKÉSZI HIERARCHIA	
1.1 A Habsburg Birodalom tábori lelkészi hierarchiája	11
1.2 A magyar hadsereg tábori lelkészi hierarchiája	15
1.3 A nemzetőrség tábori lelkészei	33
1.4 A hadlelkészi szolgálatot vállaló klerikusok köre	37
2 A MAGYAR HADSEREG TÁBORI LELKÉSZEINEK SZOLGÁLATI VISZONYAI	
2.1 A tábori lelkészek rangja	49
2.2 Szolgálati hely	51
2.3 Illetmények és kiegészítő jövedelmek	55
2.4 Felekezetek	59
3 A TÁBORI LELKÉSZEK PASZTORÁLIS TEVÉKENYSÉGE	
3.1 Zászlószentelések	67
3.2 Tábori misék	70
3.3 Egyéb liturgikus események.	74
3.4 Egyházfegyelmi viszonyok	80
4 A TÁBORI LELKÉSZEK KATONAI ÉS POLITIKAI SZEREPE	
4.1 A hadlelkészek prédikációi	83
4.2 Tábori lelkészek a csatatéren	87
4.3 A hadlelkészek humánus cselekedetei	90
4.4 A tábori lelkészek katonai fegyelmi viszonyai	93
5 A HARC UTÁN	
5.1 Megtorlás a cs. kir. haditörvényszékek segítségével	99
5.2 A megtorlás egyéb következményei	104
5.3 Emigrációban	109
5.4 Beilleszkedés az új körülmények közé.	112

FÜGGELÉK

A magyar hadsereg tábori lelkeszei 1848-49-ben	119
Források, irodalom, rövidítések	
Levéltárak, különgyűjtemények:	163
Hírlapok, folyóiratok:	163
Könyvészeti rövidítések	164
Dokumentumok és képek	175

ELŐSZÓ

Rikolt a harci síp, riadj magyar riadj, csatára hív hazád... buzdította, toborozta, bátorította Czuczor Gergely bencés szerzetes, tanár, papköltő a férfiakat a 150 évvel ezelőtti forradalom és szabadságharc fellobbanásának és lángolásának napjaiban. Azon 85 katolikus pap közé tartozott, akik kardforgatóként vettek részt a magyar nemzet szabadságjogaiért vívott küzdelemben. Ez nem azt jelentette, hogy lelkipásztori szolgálatot nem végeztek bajtársaik körében.

Voltak olyanok, akik a „keresztrel” – és csakis a kereszttel – akarták a hazát szolgálni, a szolgaság láncától szabadítani akaró kardot a katonák között. Sokan elkísérték a meg-megújuló sikerrel vívott csatákba indulókat. Itt is hozzá kell tennünk, ez nem azt jelenti, hogy csak ők vállalták papi szolgálatban a hazafias kötelességet. Mert voltak, akik lelkipásztori állomáshelyükön katonáikhoz csatlakozottan tették meg ezt, úgy érezve, hogy Istennek és főpásztoruknak fogadott hűségüket ilyenképpen tudják megőrizni: vagyis nem hagyják el lelkipásztori állomáshelyüket. Valóban láncolatot alkottak a csaták útvonalán plébánoskodó, szolgáló papok a magyar hadsereg lelkipásztori ellátásában, főleg akkor, ha sebesültekről, vagy elesettekről volt szó.

Mindezek ellenére sokan szemére hányták az akkori katolikus klérusnak, hogy nem állt oda hivatalosan és egyértelműen a szabadságharc ügye mellé. A tényeket tekintve ez a számonkérés igaznak bizonyul, de az okokat ismerve elgondolkodtatásra kényszerít. A szabadságharc egyes meghatározó személyiségeinek antiklerikalizmusa meglehetősen elidegenítette a papságot, legalábbis tartózkodóvá tette. Felróják azt is, hogy a felső papság – ők közvetlenül, vagy közvetve a királytól kinevezettek voltak – nem támogatta a szabadságharc ügyét. Két malom között őrlődtek. A császár és a király követelte a birodalmi hadsereg támogatását a lázadó magyarokkal szemben, míg a magyar hadvezetés ugyanúgy elvárta ugyanezt a maga javára. Voltak, akik hősieken kiálltak a szabadságharc ügye mellett, mint Lonovics József egri érsek, akinek a világosi fegyverletétel után börtönben kellett raboskodnia. Mindszenty József hercegprímás keserűen emlékezik vissza a börtönviselésének azon helyére, hogy míg Lonovics Józsefnek az uralkodó, Ferenc József tiszteletben tartotta méltóságát fogvatartásának idején, így titkára is rendelkezésére állhatott, addig őt mindentől megfosztották és mindenben megalázták. Szomorú sorsra jutott Hám János prímás érsek. Nehéz időkben nem várt

uralkodói kegyek juttatták a magas főpapi székbe, de ugyanolyan váratlanul – uralkodói elvárások nem teljesítése miatt – tették le róla. A kiemelt példák csak illusztrálni tudják a szabadságharc alatti és utáni gondokat és feszültségeket a magyar klérus életében. A tematikus történetírás feloldja ezeket a feszültségeket. Egyoldalúan bírál, ítélkezik, vagy tanácsokat osztogat a múltnak.

Zakar Péter könyve közelebb visz bennünket történelmünk legnagyobb eszményei közé tartozó 1848–49-es forradalom és szabadságharc igazabb megértéséhez és őszintébb szeretetéhez. A múlt legyen példa és okulás a jubileumokat számon tartó napjainkban, érlelje meg bennünk a gondviselő Isten iránti mélyebb tiszteletet, a hazaszeretet iránti átgondoltabb elkötelezettséget és az Anyaszentegyház iránti tanúságtevő hűséget. A Magyarok Nagyasszonya, akinek képmását a szabadságharcban katonai zászlóikon hordozták, legyen oltalmunk jóindulatú kezdeményezéseinkben és bátorításunk az igaz nagyok szolgálatában.

Budapest, 1999. augusztus 15. – Nagyboldogasszony ünnepén

*Dr. Ladocsi Gáspár vezérőrnagy,
tábori püspök*

BEVEZETÉS

„Igaz ugyan, hogy valamint a háború nem oly tárgy, amelyben a szelídebb nevelésű ember gyönyörűséget találhatna, úgy az erről való tudomány is azon kellemetességgel magát az emberi nemnek nem ajánlja, mint az egyéb szelíd tudományok; de emellett az is igaz, hogy ennek esmeretében is gyönyörködtető kellemetességet találhat a tudni szerető emberi elme: minthogy más az öldöklő háborúban részt venni, más pedig annak módját tudni, vagy olvasni; ez mint tudomány az elmét gyönyörködtetheti, midőn amaz a szívben érzékeny irtózást gerjeszt.”¹

Szekér Aloysius Joachim cisztercita atyának, az 51. Splényi sorgyalogezred tábori lelkészének ezen 1807-ben papírra vetett gondolataival azonosulva, egy mindeddig csak érintőlegesen tárgyalt problémakört szeretnénk az alábbiakban részletesen tárgyalni. Az 1848–49-es szabadságharc történetével foglalkozó szakemberek és a kor eseményei iránt érdeklődő laikusok előtt eddig sem volt titok, hogy e néhány mozgalmas hónap szereplői között szép számmal voltak egyháziak, köztük tábori lelkészek is. A szabadságharc hősei között Gasparich Kilit, Erdősi Imre és Rónay Jácint nevét is megőrizte a történeti emlékezet.

Ennek ellenére a magyar hadsereg tábori lelkészeiről mindeddig nem született átfogó feldolgozás. Ezért az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy az olvasó az eddiginél pontosabb képet kapjon a magyar hadsereg tábori lelkészeinek szolgálatáról.

Előljáróban szeretnénk utalni néhány problémára, amelyekkel mindvégig meg kellett küzdenünk. Témaválasztásunk olyan sajátos határterületre esett, amely egyszerre tartozik a hadtörténet és az egyháztörténet témaköréhez. Az ebből fakadó esetleges nehézségek elkerülése érdekében igyekeztünk a történettudomány e két ágának szempontjait – ha kellett akár kompromisszumok árán is – érvényesíteni. Így a tábori lelkészek köréből kizártuk azokat, akiket még nem szenteltek pappá, illetve nem avattak lelkésszé, de azokat is, akiknek jelentkezését a hadügyminisztériumi adminisztráció elutasította. Munkánk során arra törekedtünk, hogy figyelembe vegyünk a cs. kir. hadsereg tábori lelképásztorkodással kapcsolatos rendelkezéseit és hagyományait. Ezt részben az indokolta, hogy a cs. kir. hadsereg lelképásztori gyakorlata jelentősen befolyásolta a magyar hadsereg ez

---

1 SZEKÉR 1807. VII–VIII. o. Az idézeteket a mai helyesírási és központoszási szabályok figyelembevételével adjuk közre. – Szekér Aloysius 1789–1811-ig volt az 51. Splényi sorgyalogezred tábori lelkésze. KRAW AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1. 83. o.

irányú gyakorlatát, másrészt pedig az összehasonlítás lehetősége. Már most szeretnénk nyomatékosan hangsúlyozni, hogy munkánk a reguláris hadseregben ténylegesen alkalmazott lelkészek tevékenységének feltárását célozza. Noha érintőlegesen kitérünk a tábori lelkipásztorkodás egyéb megjelenési formáira is (nemzetőrség, népfelkelő csapatok, határőrvidéki lelkészek, kisegítő tábori lelkipásztorkodás), ezek kimerítő tárgyalása már meghaladná e munka határait.

A feldolgozás során ugyancsak nehézséget okozott a liberális egyházi mozgalmak 1848-as történetének feldolgozatlansága. Bár néhol érintjük ezt a problémát, a jelenség teljes feltárása nem lehetett célunk. Modern kori egyháztörténet-írásunk hiányai egyéb vonatkozásokban is megdöbbentőek. Nem áll rendelkezésünkre – hogy csak egyetlen példát említsünk – olyan munka, amely a modern szakirodalom és a levéltári források figyelembevételével dolgozta volna fel a római katolikus püspöki kar tevékenységét e válságos időszakban. A hadtörténeti irodalom utóbbi 15–20 éves imponáló fellendülése sem érintette a tábori lelkipásztorkodás problémakörét. Mindezek alapján reméljük, hogy az itt következő sorok hozzájárulnak a forradalom és szabadságharc pontosabb, árnyaltabb megértéséhez is.

Még egy ilyen rövid lélegzetű munka során is sokan voltak segítségünkre. Ezúton mondunk mindannyiuknak köszönetet. Szeretnénk név szerint is megemlíteni Bona Gábort, Csorba Lászlót, Hermann Róbertet, Molnár Andrást és Süttő Szilárdot. Köszönettel tartozunk Polányi Imre professzornak, aki kiapadhatatlan türelmével és támogatásával ugyancsak hozzájárult e feldolgozás megszületéséhez. Bécsi kutatásainkat az Osztrák-Magyar Akció Alapítvány, valamint a Magyar Ösztöndíj Bizottság CH ösztöndíja, magyarországi kutatásainkat pedig a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Osztrák Magyar Közös Múlt” szakalapítvány támogatása tette lehetővé. Nagy segítséget jelentett az is, hogy a források között megjelölt intézmények munkatársai mindenkor készséggel álltak rendelkezésünkre.

1 A TÁBORI LELKÉSZI HIERARCHIA

1.1 A Habsburg Birodalom tábori lelkészi hierarchiája

Az európai országok hadseregeiben évszázadok óta tábori lelkészek is teljesítenek szolgálatot. A XIX. századi Nagy-Britanniában, Oroszországban, Poroszországban és több más európai országban is eltérő körülmények között, de jelen voltak a hadseregek életében. Franciaországban 1830-ban felszámolták, majd a krími háború alatt újra megszervezték a tábori lelkipásztorkodást.¹

A Habsburg Birodalom tábori lelkipásztorkodásának XIX. században is fennálló szervezete Mária Terézia uralkodása alatt alakult ki. Az egyházmegyei kormányzattól független, önálló katonai lelkészetet az Apostoli Tábori Helynökség (Apostolisches Feldvikariat) irányította. A hadlelkészi szervezetnek a rendes egyházmegyei kormányzat alóli kivételét több tényező indokolta. A tábori lelkészi szolgálat speciális szakmai, nyelvi és fizikai felkészültséget igényelt. Ezen kívül a seregek – különösen háborús időszakokban – gyakran átlépték az egyházmegyék határait. Az egyházmegyei papság azonban jurisdictioját csak az adott egyházmegyében gyakorolhatta jogosan. Meg kell még említenünk, hogy a tábori lelkipásztorkodás irányítói – akik 1773 előtt legtöbbször jezsuiták voltak – és a megyéspüspökök között a XVIII. században állandósultak a joghatósági konfliktusok. Szükség volt tehát a katonák és az egyházmegyék lakosságát ellátó klérus illetékességi körének pontos elhatárolására.²

A jezsuita rend feloszlását (1773. augusztus 18.) követően, 1773. december 1-én Mária Terézia elrendelte az Apostoli Tábori Helynökség felállítását, december 4-én pedig megtörtént az első apostoli tábori helynök, Johann Heinrich Kerens kinevezése is. Ez a hivatal kezdetben a bécsújhelyi, majd 1785-től a St. Pölteni egyházmegyével volt egyesítve, 1826-tól azonban önálló egyházi hivatallá vált. Az élén álló apostoli tábori helynök (Apostolischer Feldvikar) többnyire címzetes püspök volt, akinek sajátos egyházzogi helyzetére jellemző, hogy felszentelt püspökként püspöki jelvényekkel élt, mindazonáltal a püspöki renddel járó cselekményeket nem hajthatott végre (papszentelés, bérmlálás, szentelt olaj elkészítése,

1 P. SCHROTTI PÁL: *A tábori papság*. In: KSz 1915. 561–581. o. – Lexikon VII. k. 416–417. o.

2 MELICHÁR 1899. 27–35. o. – BIELIK 1901. 1–82. o. – BOROVÍ 1992. 7–28. o. – LEONHARD 1842. 5. o.

szentmisén való rendtartás megszabása), de az egész hadsereg fölött püspöki joghatóságot gyakorolt. A tábori papok tőle nyerték el a hitoktatáshoz szükséges küldetésüket. Feloldozási joga volt a bűn és a fenyíték alól, teljes bűcsút adhatott. A tábori papság tőle nyerte el a gyóntatáshoz szükséges felhatalmazást, s többek között bizonyos házassági akadályok és szabálytalanságok alól is adhatott felmentést. Mint a tábori lelkészség vezetője, személyi ügyekben is ő döntött (kinevezés, elbocsátás stb.). Felügyelte a tábori lelkészek munkáját, negyedévenként minden katonai egyházi ügyet megkapott betekintés végett. Közreműködött a katonaság körében létrehozandó templomok és kápolnák felállításában, befolyást gyakorolt a tábori missziós alap felhasználására, végül őrizte a feloszlott csapattestek anyakönyveit, illetve a többi csapattestek anyakönyveinek másodpéldányait. 1848–49-ben az apostoli tábori helynök Johann Michael Leonhard volt, egy aszketikus felfogású, alsó-ausztriai származású főpap. Huszonhét éven át, 1836-tól 1863-ig irányította a tábori lelkipásztorkodást. Számos vallásos könyvet és tankönyvet írt. Ezek közül is kiemelkedő jelentőségű az 1842-ben Bécsben kiadott, majd néhány évvel később kiegészített „Verfassung der Militär-Seelsorge in den k.k. österreichischen Staaten...” című műve. Ebben a könyvében nem csak a tábori lelkészségre vonatkozó legfontosabb rendeleteket gyűjtötte össze, hanem foglalkozott a hadlelkészek és az egyházmegyék lakosságát ellátó klérus viszonyával, a tábori lelkészek jogaival és kötelességeivel. Munkájával felettesei is elégedettek lehettek, hiszen 1858-ban magas állami kitüntetésben részesítették.³

Mária Terézia a tábori vikárius munkájának támogatására megszervezte a tábori egyháztanácsot (Feldkonsistorium). Igazgatója az apostoli tábori helynök helyettese is volt egyúttal. 1848–49-ben ezt a tisztséget Peter Richly töltötte be. Az apostoli tábori helynök alá rendelt tábori főlelkészek (Feldsuperior) egy – egy főhadparancsnokság mellé voltak rendelve. A monarchia 1848–49-ben nyolc szuperiorátusra oszlott, ezek közül Magyarország és Erdély egy-egy önálló szuperiorátust alkotott. A tábori főlelkészek körülbelül esperesi feladatokat láttak el, felügyeletet gyakoroltak az adott terület lelkészei felett, véleményező és javaslattevő joguk volt, szerepet játszottak a tábori lelkészek kiválasztásában, sőt azoknak a katonai egységeknek a lelkipásztorai is voltak egyúttal, amelyeknek nem volt saját tábori lelkészük. Az uralkodó nevezte ki őket. Háborús helyzetben minden hadsereghez kineveztek tábori főlelkészeket (Armee-Feldsuperior). 1848–49-ben például Magyarországon a császári – királyi főhadsereg tábori főlelkésze Augustin Mayer, majd Czigler Ignác volt.⁴

Az ezredek lelki gondozása az ezredlelkészek feladata volt. Minden ezred egy-egy plébániát képezett, amelyben az ezredlelkész feladata volt az egyházi

3 BIELIK 1901. 85–122. o. – KOSTELECKY 1991. 1–4. o. – KERCHNAWE 1938. 7–9. o. – MELICHÁR 1899. 36–38. o. – BOROVÍ 1992. 29–34. o. – BALOGH-GECSÉ-VARGA 1989. 46–47. o. – Az apostoli tábori helynök egyházi jogi helyzetéről SZEREDY 1883. I. k. 154–155. o., és 305. o., és 622–623. o.

4 BIELIK 1901. 123–137. o. – MELICHÁR 1899. 38–39. o. – A magyar királyok főkegyúri joguknál fogva a katolikus egyházi kinevezéseknél, illetve világi vonatkozású egyházi ügyekben egyházba-

funkciók ellátása: istentiszteletek tartása, szentségek kiszolgáltatása, elhalt katonák temetése stb. Fennállt tanítási kötelezettségük is, intőleg kellett hatniuk a katonákra a jó erkölcsök megóvása érdekében, vezetniük kellett a keresztelési, esketési- és halotti anyakönyveket.⁵

Tábori lelkészeket nem csak ezredeknél, hanem erődítményeknél, katonai kórházaknál és akadémiáknál, valamint egyéb katonai intézeteknél is alkalmaztak. Fegyvert nem viselhettek. Ruházatuknak az egyházi előírásokhoz kellett igazodnia. Könnyebb felismerésüket szolgálta a kalapjuk bal oldalán található két bojtoscska arany zsinórral és fekete selyemmel. Rangjuk ugyan nem volt, mégis az ezred tiszti karához számították őket. Fizetésük a különböző pótlékokkal együtt kb. évi 400–600 pengőforint volt, havi díjukat a tábori missziós alaphól utalták ki. Meghatározott feltételek mellett nyugdíjra tarthattak igényt. Új tábori lelkész kinevezése esetén az illetékes katonai hatóságok mellett az egyházmegyék lakosságát ellátó klérus is szerepet kapott. Az adott ezred hadkiegészítési területén illetve törzsének állomáshelyén illetékes megyéspüspököknek kellett javaslatot tenni az újonnan kinevezendő személyre, az adott tábori főlelkész pedig a jelölt alkalmasságát vizsgálta meg.⁶

Az önálló tábori lelkészi hierarchia megszervezése önmagában még nem oldotta meg a katonaság, illetve az egyházmegyék lakosságát ellátó klérus közötti joghatósági vitákat. Szükség volt az illetékességi körök pontos elkülönítésére. Erre több ízben is kísérletet tettek, így 1752-ben és 1808-ban is. A rendezés alapelve az volt, hogy a mozgó hadsereghez („ad militiam vagam”) tartozó egyének a tábori lelkészi, míg az állandóan egy helyben lakók („ad militiam stabilem”) az egyházmegyék lakosságát ellátó klérus joghatósága alá tartoztak. A teljesség igénye nélkül a tábori lelkészek joghatósága az aktív tisztekre, valamennyi ezred és hadtest állományára, helyőrségek, erődítmények és városparancsnokságok állományára, a haditengerészetre stb. valamint ezek asszonyaira, gyermekeire és alkalmazottaira terjedt ki. Ide tartozott valamennyi háború esetén katonai szolgálatra alkalmazott személy (pl. reaktívált tisztek), valamint a hadseregnél tartózkodó civilek is. Az állandó hadsereghez tartoztak a nyugdíjas tisztek, rokkantak, fegyvergyárak személyzete stb., ezek asszonyai, gyermekei és alkalmazottai. Sajátos volt a határőr-gyalogezerdek helyzete. Ezek békében a megyéspüspök joghatósága alá tartoztak (ún. határőrvidéki lelkészek), háború esetén viszont kineveztek hozzájuk egy tábori lelkészt, aki az apostoli tábori helynök alá volt rendelve. Kivételt képeztek a 14. (1. székely), 15. (2. székely), 16. (1. román), 17. (2. román) határőr-gyalogezerdek, amelyek nem tartoztak a katonai

---

talmi jogkörrel bírtak. – BORÓVI 1992. 35–38. o. – HERMANN EGYED: *A magyar hadsereg tábori főlelkészei 1848–49-ben*. In.: KSz 1931 január. 12–23. o. Figyelemre méltó, hogy Hermann Egyed a magyar hadsereg tábori főlelkészei közül csak három személyt nevezett meg ebben a tanulmányában, mivel a vonatkozó iratanyagnak körülbelül a 90 %-át nem tekintette át.

⁵ WREDE 1898. I. k. 71. o.

⁶ BIELIK 1901. 138–203. o. – MELICHÁR 1899. 39–42. o. – BORÓVI 1992. 38–57. o.

határővidék szervezetébe, és amelyek békeidőben is önálló tábori lelkésszel rendelkeztek.⁷

A szabadságharcot megelőző időszakban a Habsburg Birodalomban a tábori klérus pozíciója a civilek pasztorációjával foglalkozó klérussal szemben szilárd volt, amit az a tény is alátámaszt, hogy a militia vaga a militia stabilis rovására helyőrségi és várlelkészi státuszokat (Munkács, Lipótvár, Bród, Pétervárad, Gyulafehérvár stb.), katonai intézeteket (Bábolna, Mezőhegyes, Szeged stb.), sőt ami még feltűnőbb, néhány invalidus házat is (Nagyszombat, Kiscell stb.) ellenőrzés alatt tartott. A létszámnövekedés ellenére a tábori lelkészek a XIX. században sem voltak képesek valamennyi garnizon katonaságának lelki szükségleteit kielégíteni. Különösképpen áll ez a nem katolikus vallásúakra, akik csak korlátozott számban, vagy egyáltalán nem rendelkeztek felekezetükbeli tábori lelkészekkel. Rendeletek egész sora (1784, 1799, 1824) kötelezte a lelkészeket, hogy tábori lelkész alkalmazásának hiánya, illetve túlterheltsége esetén kötelesek a tábori lelkészi szolgálatot térítésmentesen átvenni. A civilek pasztorációját ellátó lelkészek között nem volt népszerű a kisegítő tábori lelkészi szolgálat, hiszen költségeiket csak rendkívüli esetekben (békében csak ritkán) térítették meg.⁸

A cs. kir. hadseregben a XIX. század elején csak katolikus istentiszteletet volt szabad tartani. A többi felekezet hívei vallásukat a hadsereg keretein kívül gyakorolhatták. 1834-ben azután elrendelték, hogy a katonáknak egyszer egy évben, egy anyanyelvüket beszélő adott felekezetbeli lelkész közreműködésével, istentiszteletet kell tartani. A görög szertartású római katolikus hívek számára 1846. június 13-án kelt uralkodói rendelet nyolc tábori lelkészi poszt felállítását rendelte el. Ennek megfelelően a cs. kir. haditanács 1846. július 21-én a 9., 10., 15., 24., 30., 41., 58., és a 63. sorgyalozezredeknel elrendelte a görög katolikus káplánok alkalmazását is. Már a XVIII. század végén megjelentek – igaz csak a hadműveletek idejére – az ortodox, vagy ahogy a kortársak nevezték a görög szertartású nem egyesült hívek papjai a hadseregben. 1834. november 30-án azután a haditanács elrendelte, hogy azoknál az ezredeknel, ahol a legénység túlnyomó többsége ortodox vallású, ott a katolikus ezredkáplánok mellett egy ortodox hitvallású káplánt is alkalmazzanak. Protestáns tábori lelkészek működésére az 1832. március 5-én kelt, a haditanács által kiadott rendelet nyújtott lehetőséget. Ez engedélyezte, hogy a Lombard – Velencei Királyságban szolgáló magyar ezredeknel összesen egy ágostai és egy református hitvallású lelkészt alkalmazzanak. 1848 elején evangélikus részről Taubner Károly, református részről pedig Harsányi Sámuel töltötte be ezeket az állásokat. Harsányi 1835-től kezdődően tavasszal és nyáron Milánóban volt, ahol minden vasárnap és sátoros ünnepnapon istentiszteletet tartott, prédikált és kiszolgáltatta az úrvacsorát. Ősszel és télen helyőrségről – helyőrségre meglátogatta a szétszórt csapattesteket. A protestáns lelkészek egyházi öltöze-

7 LEONHARD 1842. 20–21. o. – MELICHÁR 1899. 131–133. o. – WAGNER, WALTER: *Die k. (u.) k. Armee-Gliederung und Aufgabenstellung*. 265. o. In.: Wandruszka–Urbanitsch 1987. V. k.

8 LEONHARD 1842. 62–64. o. – BIELIK 1901. 253–254. o.

tükön a palástköttő mellett aranyrojtos övet viseltek. A görög katolikus és a nem katolikus tábori lelkészek csak nőtlen, vagy özvegy családi állapotúak lehettek, házassági kérelmeiket pedig elutasították, hacsak nem mondtak búcsút állásuknak és leendő nyugdíjuknak. Míg Harsányi Sámuel az osztrák hadseregben szolgált, nem tudta elvenni későbbi feleségét, Büttinghauser Johannát, egy kereskedő lányát. Hat éven át jártak jegyben, míg végül 1849 végén kimondhatták a boldogító igent. Az izraelita katonák számára nem szerveztek külön katonai lelkészetet, de ott ahol voltak zsinagógák, saját hitvallású altiszteik vezetésével időnként részt vehettek istentiszteleteken.⁹

A tábori lelkészek munkáját vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül az Apostoli Tábori Helynökség irányította. A polgári átalakulás 1848–49-ben azonban új kérdéseket vetett fel a magyarországi tábori lelkipásztorkodás történetében is.

1.2 A magyar hadsereg tábori lelkészi hierarchiája

Az 1848-as áprilisi törvényeket, amelyek a magyarországi polgári átalakulás legfontosabb kérdéseit szabályozták, mind az összmonarchia hívei, mind pedig a Batthyány-kormány tagjai igyekeztek a számukra legkedvezőbb módon értelmezni, továbbfejleszteni. A tábori lelkipásztorkodás szervezetét a törvénycikkek nem változtatták meg, csupán a bevett vallásokat követő katonák saját vallású tábori lelkésszel való ellátásáról rendelkeztek (1848: XX. tc. 5.§.). Ezen rendelkezés végrehajtására csak 1849-ben került sor. Az átalakulás kezdeti időszakában nagyobb jelentősége volt az 1848: III. tc. 6. §-ának, amely úgy rendelkezett, hogy őfelsége a végrehajtó hatalmat többek között minden honvédelmi tárgyban is ezentúl kizárólag a magyar minisztérium által fogja gyakorolni. E paragrafusra hivatkozva a magyar liberális politikusok igyekeztek az ország önállóságát megerősíteni és az Ausztriával még közös előljáróság alá tartozó ügyeket szétválasztani. Katonai vonatkozásban ezek egyike éppen a tábori lelkipásztorkodás volt. Mivel a magyarországi főhadparancsnokságok az 1848. május 7-én kelt királyi kézirat szerint a magyar hadügyminisztériumtól vették utasításait, a Batthyány-kormány erre támaszkodva a magyarországi tábori lelkészekkel is rendelkezni akart. A hadügyminisztérium (továbbiakban: HM) tehát a budai főhadparancsnokság mellé beosztott Czigler Ignác, illetve a nagyszebeni főhadparancsnokság mellett szolgálatot teljesítő Vajda Ignác tábori főlelkészek engedelmességre szorítására törekedett, akiknek törvényes előjárója továbbra is az apostoli tábori helynök volt. Czigler

---

9 KrAW AF IR 61. Verordnungs-Protocoll 98. o. – BIELIK 1901. 288–294. o. – MELICHÁR 1899. 47–50. o. – BORÓVI 1992. 54–60. o. – HANAK 1974. 46–53. o. – DEZSŐ 1941. I. k. 49–53. o. – TAUBINGER REZSŐ: *A protestáns tábori lelkészet múltjából*. In: PSz 1930. 568–570. o. – HARSÁNYI 1926. 27–60. o. – CSOHÁNY JÁNOS: *A magyarországi protestáns tábori lelkészet (1835–1918)*. In.: Simon 1994. 25–36. o.

esetében az első források 1848 júliusából állnak rendelkezésünkre, amelyek a HM erőfeszítéseinek eredményességét tanúsítják. A magyarországi tábori egyházfőnökség ekkor rendelte a Mészáros hadigőzörsre tábori lelkésznek Simonfalvy Antalt áldozópapot, feltehetően nem sok sikerrel, mert július 24-én már Markovich Antal piarista szerzetest nevezték ki ugyanarra a posztra.¹⁰

Czigler Ignác együttműködési szándéka nemcsak a kinevezések kapcsán érzékelhető. Ugyancsak a minisztérium rendeletére készített javaslatot a magyarországi tábori főlelkész a tábori papság ügyeinek a bécsi hatóságoktól független intézésére. A HM olyan jelentőséget tulajdonított ennek a kérdésnek, hogy a hivatalos lapban tájékoztatást adott róla a közvéleménynek is. Czigler javaslatának lényege: osztrák mintára az illetékes szervek közreműködésével (király, Apostoli Szentszék) állítsanak fel egy önálló tábori püspökséget. A javaslat összhangban állt az áprilisi törvényekkel is, hiszen az 1848: III. tc. 7. §-a szerint többek között a püspökök kinevezésének a joga is – miniszteri ellenjegyzés mellett – az uralkodót illette. Érvelése pedig a következőképpen hangzott:

Az apostoli tábori helynöki hivatalhoz Bécsben „...soha magyarországi tábori egyházi főnök [azaz tábori főlelkész – Z.P.] nem jutott, mert az állítatott akadályul, hogy a magyar nem jártas az ausztriai egyházi törvényben, de most Magyarországon talán szinte azt lehetne mondani, hogy a bécsi tábori püspök nem jártas a magyarországi egyházi törvényekben, mivel ezentúl a volt magyarországi Helytartótanács, a Magyar Udvari Kancellária által amely nincsen, az ausztriai főhadikormányal és azáltal a bécsi hadipüspökökkel nem fogja közlenhetni a magyar törvényeket és ezekről [sic!] következő rendeleteket, és így a bécsi hadipüspök a magyar törvényekhez a hadi egyházi ügyeket nem alkalmaztathatja...”¹¹

Czigler előterjesztését azzal zárta, hogy azt terjesszék a vallás és közoktatásügyi miniszter elé. Harminckét évi szolgálat után egy váratlan lehetőség adódott előtte. Mint magyar-, horvátországi, szlavóniai és bánági tábori főlelkész, ő volt a legesélyesebb a püspöki kinevezésre. Feltehetően szerepet játszott előterjesztésében az a konfliktus is, amely beárnyékolta tábori püspökével szembeni viszonyát. Ennek lényege az volt, hogy Czigler magát kinevezését követően nem egyszerűen „Feldsuperior”-nak, hanem „vicarius castrensis generalis per Hungariam, Croatiam et Slavoniam”-nak titulálta, és ez a cím erősen emlékeztetett az apostoli tábori helynök címére („vicarius apostolicus castrensis”). Czigler azzal

10 Simonfalvy Antal rendelete: MOL H 75 1848:3416 (iktatókönyv); megjegyzendő, hogy Simonfalvyt a magyarországi főhadparancsnokság 1848. október 27-én a 48. Ernő főherceg sorszálogvezredhez rendelte, így ő ezt követően Itáliában teljesített szolgálatot, vö: KrAW AF Geschäftsakten 1849:153. – Markovich Antal kinevezésének iratai: HL VI. 34. 6.d. 1848: 1–6 fol. – Czigler állomáshelye: Mil. Schem. 1847. 25. o.

11 Czigler előterjesztése MOL N 31 24. cs. 1848:1956 (Eredeti tisztázat). – A tábori püspökség felállításának történetéről: F. KISS ERZSÉBET 1987. 313. o. és 348–350. o. – URBÁN ALADÁR: *Az 1848-as magyar hadügyminisztérium megszervezése (1848. április-december)*. HK 1976/1. 62–63. o. – HAJDU. 1933. 78–79. o. – BORÓVI 1992. 64–66. o. – A minisztérium közleménye: Közlöny 1848. június 29. 78. o.

védekezett, hogy a magyarországi főlelkészek mindig is rendelkeztek ezzel a titullussal, amint az a sematizmusokból és egyéb más okiratokból is kiténik. A tábori püspök viszont azzal érvelt, hogy a superiorátusok fölállítását, illetve Czigler kinevezését megőrkítő okiratok nem tartalmazzák a vitás titulust, így az egyedül a tábori püspököt illeti meg. Az Udvari Haditanács végül a tábori püspökség követelésére 1847. március 13-i leiratával megtiltotta Cziglernek az ominózus cím használatát.¹²

Czigler annyira az osztrák példát követte előterjesztésében, hogy még a leendő magyar hadipüspök fizetése is hajszálra megegyezett volna osztrák kollégájával. Évi 6000 pengőforintot irányzott elő a tábori püspök jövedelméül, s további 1960 frt-ot a hivatali személyzet fizetése gyanánt. Mészáros Lázár hadügyminiszter e javaslatot egyenesen István nádor elé terjesztette s a tervezett püspökség első püspökévé Czigler Ignácot javasolta kinevezni. Miután a kinevezési javaslatot István nádor maga is célszerűnek látta, felterjesztette az uralkodónak, ahonnan azonban a javaslatot tartalmazó iratok július 17-én ismét visszaindultak Budapestre.

Esterházy Pál herceg, a király személye körüli miniszter ugyanis ez ügyben – a miniszteri felelősség elvére hivatkozva – szükségesnek tartotta a vallás és közoktatásügyi-, illetve a pénzügyminiszter véleményének kikérését. Esterházy konkrét kérdéseket is megfogalmazott. Így Eötvös Józseftől aziránt érdeklődött, szükséges-e egy apostoli helyettest kinevezni a magyar hadsereg egyházi ügyeinek független kezelése miatt, létesíthető-e ilyen állás az Apostoli Szentszék hozzájárulása nélkül? Egyúttal nyilatkozatra kérte fel a kinevezendő személlyel kapcsolatban is. Kossuthot pedig a költségek vállalása miatt tartotta szükségesnek megkeresni. Az Eötvöshöz intézett második kérdés elég meglepő, hiszen ebben a vonatkozásban Czigler előterjesztése pontos felvilágosítással szolgált: eszerint az uralkodó nevezi ki a hadi püspököt, akinek egyházzéki hatalommal történő felruházása a Római Szentszék feladata, amely a királyi kinevezést követően a tábori püspököt a szükséges egyházzéki hatalommal ellátja. A nádor továbbította a kérdéseket az illetékeseknek. Kossuth augusztus 1-ről kelt válaszlevelében helyeselte azt az elképzelést, hogy hadseregünk lelkészei egy saját magyar tábori püspök alatt álljanak. Ugyanakkor a kincstár erőtlenségére való hivatkozással elutasította a költségterv azonnali ellenjegyzését. Eötvös néhány nappal később válaszolt. Szükségesnek tartotta az önálló tábori püspökség felállítását az 1848: III. tc. 6. paragrafusára, valamint az eltérő hivatalos nyelvre és polgári törvénykönyvekre hivatkozva. A püspöki méltóság mellett szólt megítélése szerint először az, hogy ez az örökös tartományokban is így van, másodszor magának a hivatalnak a természete (tábori lelkészek előljárója és bírója, házassági ügyek stb.). A Római Szentszék jóváhagyását ő is nélkülözhetetlennek tartotta, a Cziglerre vonatkozó javaslatot elfogadta, s tinnini címzetes püspökké való felszentelését javasolta. A pénzügyi kérdésekkel kapcsolatban a tervezett 7960 frt-os költségbe a lekéri apátság jövedelmeit

---

12 A címhasználati vita KrAW AF Geschäftsakten 1847:286, 1847: 594.

(Czigler lekéri apát volt egyúttal) és a tábori főpapi illetményt is be akarta számítani.

A pénzügyminisztériummal folytatott konzultációk ezt követően sem értek véget, sőt szeptember elején eredményre vezettek. 1848. szeptember 7-én Stuller Ferenc közölte Kossuth nyilatkozatát Szalay István nádori elnöki titoknakkal. A pénzügyminiszter szerint sem kormányozhatja többé a magyar tábori főlelkészt a bécsi hadügyminiszter illetve a bécsi tábori püspök, hasonlóan Eötvös véleményéhez. „Osztozik azon nézetben is [t.i. Kossuth – Z.P.], hogy a lekéri apátság jövedelmei legyenek ezen püspökség ellátási költségeinek egy részben leendő pótlására fordítandók úgy, hogy amint a számításban áll, ezen apátság 4000 forintnyi jövedelméhez, a status részéről még 3960 forintnyi pótlék adassék, melyből aztán, összevéve, a tábori püspökség és hivatalos személyzete lenne ellátandó.

Nem tudván előre, beleegyezik-e Nádoorunk öfensége ezen nyilatkozatban, hogy e tárgyban fölterjesztést tehessen királyunk öfelségéhez. E nyilatkozatot csupán tudomásul kívántam veled közleni. Ha ez elegendő s úgy parancsolja öfensége, a pénzügyminiszter kész leendő ily értelemben hivatalosan saját neve aláírásával is nyilatkozni” – fejeződik be Stuller levele.¹³

Kossuth tehát végül is elfogadta Eötvös javaslatát, de a szeptemberi politikai és katonai események következtében az egész ügy ad acta került. Az önálló tábori püspökség felállításának kudarcra az 1848–49-es magyarországi tábori lelkipásztorkodás történetét alapvetően meghatározta. Ezt követően csak ideiglenes intézkedéseket lehetett hozni, s ezzel a tábori főlelkészek is tisztában voltak. Az egyházkormányzat ideiglenes jellegéből következett, hogy a szabadságharc katolikus tábori lelkészeinek jelentős része egyházi szemszögből nézve érvényesen, de nem jogosan folytatta működését. Nem rendelkeztek ugyanis a püspök által adott küldetéssel. Mivel hiányzott a tábori lelkészi hierarchia feje, minden egyházi problémával (például a házassági ügyekkel kapcsolatban) a területileg illetékes megyéspüspökökhöz kellett fordulni. Ez lassította és bonyolultabbá tette az ügyintézkést. Az újonnan kinevezett tábori lelkészeket a juriszdikcionális szálak elszakadása néhány kivételtől eltekintve nem foglalkoztatta. József Miodonyszky, a lengyel légió tábori lelkésze, aki a légióval, katonai előjáróival, sőt később a HM-mel is hadilábon állt, érdeklődött ez ügyben. A minisztérium azt válaszolta neki, hogy az újonnan kinevezett tábori lelkészek az illető főpásztortól nyert felhatalmazásnál fogva a katonai egyének gyónását érvényesen kihallgathatják, a polgári egyénét azonban nem. A juriszdikciós viszonyok rendezésére az esztergomi káptalan nevében 1849. június 13-án kelt levelében Jaross Vince tett javaslatot a vallás és közoktatási minisztériumnak. Jaross Vince a káptalan azon tagjainak egyike volt, akik a szabadságharc ügyét támogatták. Levelében megállapította, hogy a juriszdikciós összeköttetés megszakadása miatt a magyar hadsereghez csatlakozó papok nem rendelkeznek új híveikre nézve a megfelelő juriszdikcióval. Ez azért is problemati-

---

13 Stuller Ferenc – Szalay Istvánnak. Bp. 1848. szeptember 7. MOL N 31 26. cs. Eredeti tisztázat. – A tábori püspökség felállításáról: ZAKAR 1995. 37–40. o.

kus, mert a házasságkötés érvényességéhez, az adott plébános meghatározott eljárására van szükség, s így (különösen ha mindkét házasulandó fél katonai egyházi joghatóság alá tartozik) a házasság érvényessége kerülne veszélybe. A probléma megoldására egy eredeti javaslattal állt elő:

„Az én igénytelen véleményem ez ügyben oda járul, hogy – miután az Apostoli Szentszékhez a magyar hadlelkészségnek kellő joghatósággal felruházása végett nem járulhatni, az illető minisztérium által kinevezendő s az országban levő legöregebbik fölszentelt megyéspüspöktől megerősítendő tábori főpap számára valamennyi egyházmegyei ordinariátustól (kik közül mindegyik ezt maga megyéje részéről adhatja) kellő jurisdictiók cum facultate delegandi eszközöltessenek ki, melyeket azután a tábori főpap a hadsereg valamennyi lelkészeivel közölve a tábori lelkészség rendes és tökéletes viselését lehetségessé tenné.”¹⁴ Nincs tudomásunk arról, hogy e javaslat a hadügyi tárca elé került volna.

A szeptemberi fordulatot követően mind Czizler Ignác magyarországi tábori főlelkész, mind Vajda Ignác erdélyi tábori főlelkész hivatalában maradt. Czizler 1848-ban részt vállalt az önálló magyar tábori lelképásztorkodás megszervezésében, 1849-ben azonban átállt a cs. kir. hadsereg oldalára és először mint cs. kir. magyarországi tábori főlelkész, majd 1849. május 24-étől mint a cs. kir. főhadereg tábori főlelkésze teljesített szolgálatot. Vajda Ignác éppen ellenkezően cselekedett. Ő 1848 októberében, állomáshelyén, Nagyszebenben a cs. kir. hadsereg oldalára állt. 1849. március 11-ét, Nagyszeben Bem altábornagy általi bevételeét követően viszont átállt a honvédség oldalára és a szabadságharc hátralévő részében a magyar hadsereg erdélyi tábori főlelkészeként működött. A magyar hadsereg tehát nemcsak tábori lelkészeket, de azok eljáróit is „örökölte”, a maguk szakértelmével egyetemben. Miután az önálló tábori püspökség felállítását a politikai események nem tették lehetővé, Czizler 1848 októberében sajátos helyzetbe került. Kapcsolata osztrák felettesével de facto megszakadt, ugyanakkor a magyar hadügyminisztérium rendelkezett vele, utasította, véleményt kért tőle bizonyos kérdésekben. A magyarok mellé állt egységek, várak és katonai intézetek lelkészei továbbra is hozzá intézték jelentéseiket. 1848 december elején a hadügyminisztérium átszervezése során a minisztériumon belül egy tábori lelkészi igazgatóságot is szerveztek. Ennek vezetésével Czizlert bízták meg, aki 1848. december 5-én terjesztette Mészáros elé személyi javaslatait. Eszerint az újonnan szerveződő osztály személyzete, a tábori lelkészi főnökön kívül egy segédtitoknok-

14 JAROSS VINCE – Vallás és nevelésügyi minisztériumnak. Esztergom, 1849. Szent Iván hó [június] 13. Eredeti tisztázat. H 56 37. kútfő 1849:603. – Az elszakadt jurisdictiók szálakról lásd e fejezet 4. sz. jegyzetében megadott 1931-es Hermann Egyed tanulmányt, valamint HERMANN 1973. 428–429. o. – BORÓVI 1992. 64–71. o. Uő. a 65. oldalon tévesen állítja, hogy Czizler püspöki kinevezésének javaslatát a nádor vetette fel először, továbbá a 66. oldalon a tábori püspökség felállításával kapcsolatos kísérlet során csak a pénzügyi szempontokat veszi figyelembe. – A minisztérium válasza József Miodonyszky gyóntatással kapcsolatos kérdéseire MOL H 75 1849:7784. – Jaross Vince hazafiságáról lásd Palkovics Károly koránybiztosnak a vallás és közoktatási minisztériumhoz intézett jelentését (Esztergom, 1849. június 25.) MOL H 64 1.d. d.sz.

ból, egy fogalmazóból és egy írnból (aki egyszersmind kiadó is) állna. Az említett alkalmazottak fizetése mellett személyi javaslatokat is tett, a fenti állásokra Ujhelyi Imrét, Menyhárh Antalt és Wohlfart Jánost javasolva. Egy másik beadványában két hivatali szoba, vagy szállásbér fejében 200 forint és 6 öl fa utalványozását kérte.

Mészáros nagyjából helyt adva Török Bálint grófnak, a polgári-gazdászati osztály igazgatója véleményének, Czigler jogkörét a többi osztályfőnökhöz hasonlóan szabta meg. Eszerint az új osztály a tábori lelkészet személyzeti ügyeiben, illetve az ún. egyházi politikai tárgyakban (ide tartoznak például a halotti bizonyítványok is) játszhat szerepet, de az előterjesztéseket a hadügyminiszternek kellett benyújtania. 1848. december 10-én tehát megtörtént Czigler kinevezése, aki most már de jure is az osztrák tábori püspöktől függetlenül kellett, hogy kezelje az ügyeket. Személyi javaslatát sem fogadták el maradéktalanul. Csak Ujhelyi Imrét, az 5. huszárezred eddigi lelkészét nevezte ki Mészáros titoknokul. A kért 3500 forintos évi fizetésből is csak 2000 forint valósult meg. Ráadásul ezzel együtt szűnt meg eddigi ingyenes lakáshoz való joga és 800 forintnyi javadalma.

Munkája nem sokat változott a kinevezést követően: előterjesztéseket, javaslatokat dolgozott ki. 1848. december 20-án a HM által javasolt Breinfolk Gusztávot terjesztette fel a szegedi katonai kórház tábori lelkészéül. 24-én felhívást fogalmazott meg a beteg katonák ápolása, a halottak eltemetése és a halotti bizonyítványok pontos beküldése érdekében. Egy nappal később a protestáns tábori lelkészek esetleges alkalmazásáról fejtette ki véleményét a minisztériumnak. Hivatali ideje ezzel lényegében véget ért: hasonlóan számos osztályfőnökhöz, a minisztériumot ő sem követte Debrecenbe, hanem jelentkezett a cs. kir. hatóságoknál.¹⁵

---

15 Czigler kinevezéséről Hermann Egyed 1931-es tanulmánya (lásd e fejezet 4. sz. jegyzetét), mellett Urbán Aladár 11. sz. jegyzetben idézett munkája. F. KISS ERZSÉBET 1987. 350. o. tévesen állítja, hogy Menyhárh Lajos komáromi várlelkészt is kinevezték a minisztériumhoz egy írnnal egyetemben. A tévedés alapja Mészáros helyeslő megjegyzése lehet Czigler előterjesztésén. Ez azonban dátum nélküli, s feltehetően a miniszter Török Bálint előterjesztésére megváltoztatta eredeti véleményét. Czigler kinevezésében a miniszter világosan megfogalmazta, hogy csak Ujhelyi Imre kinevezéséről lehet szó. A kinevezéssel kapcsolatos iratok: MOL H 82 73. kútfő 270 és 297. tétel. MOL H 147 7.d. 1848. december 2. (Az eddigi hadtanáccsal egyesült királyi magyar hadügyminisztérium rendezési terve). Menyhárh Lajos nevét egyébként gyakran eltérően adják meg a szerzők. Szinnyi József naplójegyzeteiben a „Menyhart” alakot használja, míg F. Kiss Erzsébet „Menyhárt”-ként említi (F. KISS ERZSÉBET 1987. 350. o. 567. o.). Aláírása HL VI.34. 6.d.-ban megtalálható. – A hatáskörrel még: Közlöny 1848. december 12. 874. o. és GELICH II. k. 31. és 35. o. – Czigler előterjesztései: MOL H 75 1848:9749; MOL H 82 21. kútfő 1848:9731, 1848:10588, 1848:11090; Közlöny 1848. december 25. 929. o.

Czigler januári átállását bizonyítja: Czigler - AF Buda, 1849. január 24. KRAW AF Geschäftsakten 1849:133. Ugyanő 1849. május 24-től kezdődően a cs. kir. főhadisereg tábori főlelkészeként tevékenykedett a hadjárat végéig. KRAW AF Geschäftsakten 1849:572. Czigler részt vett a Pesti cs. kir. hadbírósg munkájában is 1849-ben. HL Abszolutizmus kori levéltár Pesti Hadbírósg 1849–2/164 4. csomó. – Vajda Ignác átállásáról: Kovács Miklós – Scitovszky Jánosnak. Gyulafehérvár, 1850. március 23. Prim. Lev. Scitovszky-akták. Categoria 21. 1417.cs.

1848-ban csak néhány tábori lelkészt neveztek ki a magyar hadsereghez, így a cs. kir. hadseregtől átvett állomány mellett fokozott szerep hárult a nemzetőrségi és a kisegítő tábori lelképásztorokra is. Ez a tény azért is figyelemre méltó, mert a hadsereg létszáma ugyanakkor gyorsan növekedett. Azt is fontos megállapítani, hogy 1848-ban még nem alkalmaztak protestáns, illetve ortodox lelkészeket. Mindezekelőtt ezen a két téren, a létszámviszonyok és a felekezetek vonatkozásában történt változás 1849-ben. Először a legfontosabb feladat a tábori lelkészi osztály újjászervezése volt. Mészáros Lázár 1849. január 23-án Vidasics Ede premontrei szerzetes kanonokot nevezte ki a magyar hadsereg ideiglenes főhadilelkészének és a HM hadlelkészi osztálya főnökének. Vidasics 38 éves volt, amikor átvette kinevezését. Felszentelését követően Rozsnyón, Kassán, majd 1842-től Nagyváradon tanított. Az 1847–48-as tanévben a római katolikus gimnázium hatodik osztályának tanára volt. Kortársai az egyik legképzettebb premontrei papnak tartották. 1848 decemberében Vetter tábornok támogatásával a Pesten megnyitandó Ludoviceum lelkészi állását szerette volna elfoglalni. Az országgyűlési képviselők jelentős része azonban nem ítélte szükségesnek egy külön tábori lelkészi állás rendszeresítését. Windisch-Grätz csapatainak bevonulása a fővárosba pedig megakadályozta az intézet megnyitását. Mészáros 1849. január 16-án nyilatkozattételre hívta fel, hajlandó-e a magyar hadsereg tábori főlelkészi állását elfogadni, majd igenlő válaszának vételét követően 1849. január 23-án aláírta a kinevezését. Mivel Ujhelyi Imre sem követte a minisztériumot Debrecenbe, az egyik legsürgetőbb feladat az osztály személyzetének biztosítása volt. Vidasics 1849. január 30-án két személy kinevezését kérte a hadügyminisztertől. Bucsánszki József rozsnyói egyházmegyei római katolikus lelkészt segédfogalmazóul, Lukács Dániel debreceni református segédlelkészt pedig fogalmazóul szerette volna maga mellé venni. Mészáros mindkettőjük kinevezését helyeselte, Bucsánszkit februárban, Lukácsot pedig március 20-án nevezte ki az osztályhoz. Ezt követően több alsóbb rendű hivatalnokot is alkalmaztak itt.¹⁶

16 Vidasics kinevezéséről: A jászóvári premontrei kanonokrend... 1902. 111. o. 116–117. o. HERMANN E. 1973. 429. o. – F. KISS ERZSÉBET 1987. 360. o. 614. o. – BORÓVI 1992. 68–71. o. – MOL H 75 1849:610, 1849:1073. – A kinevezés időpontja: Közlöny, 1849. január 24. 31. o. – Vidasics életéről: A Jászóvári Premontrei Kanonokrend... 1902. 338. o., HEGYESI 1885. 186. o. – Dr. HORVÁTH BALÁZS: *Fehér-pap honvédek*. In: Hohenauer 1898. 126. o. – A Ludoviceum országgyűlési vitájáról BORÓVI 1992. idézett része mellett GELICH II. k. 23–25. o. – A személyzet kinevezéséről: MOL H 75 1849:1803, 1849:3279, Közlöny, 1849. február 17. 111. o., és 1849. március 23. 212. o. MOL H 75 1849:16552. – Vidasicsot és Mednyánszkyt tévesen együtt említi a minisztériumba GELICH II. 265. o. A tévedést kijavította Hermann Egyed e fejezet 4. sz. jegyzetében megadott 1931-es tanulmányának 16. oldalán. F. Kiss Erzsébet 1987. nem foglal állást egyértelműen a kérdésben, mert a 614. oldalon azt állítja, hogy Vidasicsot 1849. június 19-én felmentették állásából, a 73. oldalon viszont ennek az ellenkezőjét mondja: „Vidasicsot az előző osztályigazgatót csak július 19-én mentették fel, ezért még szerepel a Szegedre utazók jegyzékében is.” Boróvi 1992. a 78. oldalon ismét visszatért ahhoz a variációhoz, hogy Vidasics és Mednyánszky együtt dolgoztak a minisztériumban. Ezzel szemben úgy véljük, az, hogy Vidasics feltételezhetően a minisztérium személyzetével együtt hagyta el a fővárost 1849 júliusában, még nem bizonyítja azt, hogy ténylegesen a hadlelkészi osztályban dolgozott. Amint nem lehet döntő érv az a keltezés

Vidasics kinevezését követően a hivatalos lapban tudatta az érdekeltekkel, hogy jelentéseiket a jövőben hozzá küldjék, majd az ezredparancsnokokhoz fordult annak érdekében, hogy a lelkészi állományról, illetve a még szükséges kinevezésekről tájékozódjon. A Vidasics-féle adminisztráció körülbelül 55 tábori lelkészt vont közvetlenül az irányítása alá, ami leszámítva a később kinevezetteket, illetve a korábban kilépetteket, a tábori lelkészi kar többségét jelenti. Az új osztályfőnök ez irányú erőfeszítései tehát nem voltak teljesen eredménytelenek. A hiányok részben a minisztériumi ügykezelésből fakadtak (nem regisztrálták pontosan az összes tábori lelkészt), részben az egyes seregparancsnokok sem tartották különösen lényegesnek a kért adatok elküldését, de előfordult az is, hogy a hadlelkészek késlekedtek jelentéseik beküldésével. Mészáros ugyan megfenyegette azokat a tábori lelkészeket, akik még nem voltak a HM-be felterjesztve, hogy többet nem tarthatnak igényt tábori lelkészi állásra, hacsak nem jelentkeznak záros határidőn belül, ezt a fenyegetést azonban a minisztérium sem ekkor, sem később nem váltotta be. Még nagyobb anarchia uralkodott a halálbizonyítványok beküldése terén. A szabadságharc ideje alatt mindvégig egymást érték a felhívások ezek pontos és gyors beküldésére, hiszen az osztály ezek hiányában nem tudott a rokonok, ismerősök kérdéseire válaszolni. Így az érdeklődők nem tudták meg az adott harciról, meghalt-e vagy sem.

A hivatali munka természeténél fogva kevésbé teszi lehetővé, hogy a hivatalnokról valami többet is megtudjunk, mint ami kötelessége volt. Vidasics rutinmunkáját becsülettel ellátta. Ennek legnagyobb részét a kinevezésekkel kapcsolatos iratok elkészítése tette ki. Kinevezési joga csak a miniszternek (vagy helyettesének) volt. Az osztályfőnök kezdetben egy rövid utasítással karöltve tudatta az érintettekkel a kinevezést. Így például Fazekas Rajmund figyelmét az eredménytelen munkavégzés mellett a jelentések pontos beküldésére és papi mivoltának ruházatban, valamint magaviseletben megnyilvánuló megőrzésére hívta fel. Dudás Jánosnak pedig azt kötötte a lelkére, siessen Aradra, „...mivel a lelkésznek a táborban legszebb alkalom és tér nyílik magasztos egyházi hivatásának egyszerűsmind hazafi kötelességeinek teljesítésére, lelkesítő szózatával buzdítván a harcfiakat, a csatában megsérülteket emberbaráti ápolván, vigasztalván, szívökben a

---

nélküli fizetési kimutatás sem, amely Mednyánszkyt és Vidasicsot együtt szerepelteti a hadlelkészi osztályban (MOL H 147. 7. d.). Itt feltételezhetően adminisztratív hibáról van szó. – A kérdés eldöntése során figyelembe kell venni Szabó Imre hadügyi államtitkár Horváth Mihálynak írt levelét (Budapest, 1849. június 19.), amely szerint Mednyánszky kinevezésével Vidasics hivataloskodása megszűnik (MOL H 62 1849:1029, hivatkozik rá F. KISS ERZSÉBET 1987. 614. o.) Ennél is lényegesebb, hogy a tábori lelkészi osztály iratanyaga szerint 1849. június 19-ig Vidasics, június 20-tól pedig Mednyánszky Cézár irányította az osztályt, egyetlen olyan irat sem található itt, amely a közös hivataloskodást bizonyítaná. (A MOL H 147 7.d.-ban található fentebb említett irat nem tartozik a tábori lelkészi osztály iratanyagához.) Az osztály átadására Szabó Imre még azt megelőzően utasította Vidasicsot, mielőtt Mednyánszky Cézárt értesítette volna osztályigazgatói kinevezéséről. Szabó Imre – Mednyánszky Cézárnak. Budapest, 1849. június 19. MOL H 75 1849:21641. Eredeti tisztázat.

vallásosság szent érzetét fölébresztve, őket az édes hazáért nyert sebeik sajgó fájdalmainak béketűrüsseli elszenvedésére készké ténvén”¹⁷

Hasonló buzdításban volt része a többi állását elfoglalni készülő lelkésznek is. Később azután ezek az instrukciók elmaradtak, ehelyett öt pontban foglalta össze a magyar hadsereg minden lelkészének kötelességeit. Ezek a következők voltak:

1. A vezérek és minden katonai felsőbbség iránti engedelmesség megszilárdítása.

2. A katonákat világosítsák föl ügyünk igazságosságáról és szentségéről.

3. Egyházi jellemüket tisztán őrizték meg.

4. Vigasztalják és ápolják a sérülteket.

5. Az elhunytakról szerezzenek pontos tudomást és minden hó 14-ig terjesszék föl a jegyzőkönyvi kivonatokat a minisztériumnak.

Ez volt az első ideiglenes utasítás, ami támpontul szolgálhatott az újonnan kinevezetteknek. Meglehetősen vázlatos volta miatt az érintettek gyakran fordultak különféle problémákkal a hadlelkési osztályhoz. Az osztály rutinmunkájához tartozott még különböző kimutatások összeállítása, melyeket havonként kellett elkészíteni. Ezek között volt egy, a tábori lelkészek létszámával illetve kinevezésével kapcsolatos kimutatás, illetve egy amely a katonai személyek születési, házassági-, halálozási viszonyairól közölt számadatokat. Az osztály rutinmunkájának fontos (és sikeres) részét képezte az, hogy sikerült megakadályozni a tábori lelkészek indokolatlan kinevezését a kisebb létszámú egységekhez. Vidasics szerette volna elérni a tábori lelkészek fizetésének emelését is, amely ekkor hivatalosan 50 forint és szálláspénz fejében 8 forint 20 krajcár volt havonta. A fizetés emelését Mézsaáros és Kossuth egyaránt támogatta, a gyakorlatban mégis kevés valósult meg belőle. A tervezett 80 forintos díj helyett a szabadságharc végéig a lelkészek a legkülönbözőbb díjazásban részesültek. Természetesen a hadlelkési osztály főnöke nemcsak az anyagiak téren tevékenykedett. 1849. február 21-én a húsvéti idővel kapcsolatos felszólítást fogalmazott meg a parancsnokoknak, lelkükre kötve, hogy a csapattestüknél lévő tábori lelkészeket szólítsák fel a katonák felvilágosítására a

17 Vidasics Ede – Dudás Jánosnak. Debrecen, 1849. február 23. MOL H 75 1849: 4201. Fogalmazvány. – Vidasics tevékenységéről lásd Hermann Egyed e fejezet 4. sz. jegyzetében idézett tanulmányát. Különösen a fizetésemeléssel kapcsolatos erőfeszítéseket tárgyalta részletesen. Tüved azonban akkor, amikor azt állítja, hogy Vidasicsnak nem sikerült megtudni az aradi kórházban alkalmazott evangélikus illetve református lelkészről, hogy ki alkalmazta őket, mennyi a fizetésük stb. Magyarai Alajos, az aradi tábor felügyelő lelkésze 1849. május 14-én kelt jelentésében válszolt az osztályfőnök kérdéseire (MOL H 75 1849:1603. Iktatókönyv). – Vidasics munkáját a minisztériumban összegzi BORÓVI 1992. 70–75. o. Idézetei, hivatkozásai pontatlanok. Például a szöveghűség mellőzésével idézi Vidasics öt pontba foglalt követelményrendszerét (lásd e fejezet 18. sz. jegyzetét), amelyről azt állítja, hogy Vidasics Mednyánszky Cézárnak küldte. A hivatkozásban szereplő iratban ennek nincs nyoma. – A kinevezések alkalmával megfogalmazott instrukciók MOL H 75 1849:2505, 1849:4768, 1849:5482. Az osztály jelentései: MOL H 75 1849:6205, 14762 (iktatókönyv), 1849:20227. – A jelentések pontos beküldésével kapcsolatos felhívások: MOL H 75 1849:1599 (közli Közlöny, 1849. január 30. 49. o.), 1849:1851 (közli Közlöny, 1849. február 1. 55. o.), 1849:2929, 1849:3489 (közli Közlöny, 1849. február 20. 117. o.), 1849:6820.

húsvéti böjt fontosságával kapcsolatban. Az oktatás célja, hogy a katonák meggyőződjenek arról, „...miszerint ők amellet hogy közanyánk a szeretett haza védelmére életüket feláldozzák vallásos keresztények lenni meg nem szűntek, s mint ilyenek, a keresztény vallás üdvözítő tanait tiszteletben tartani és azokat követni szent kötelességüknek lenni ismerjék”.¹⁸

Mikor arról értesült, hogy az első honvéd vadászsezred katonái a húsvéti szent gyónást készségesen és mély áhítattal végezték, ő is lelki megelégedéssel osztotta a jelentést tevő tábori lelkész örömeiben. Intézkedett annak érdekében is, hogy a Debrecenben állomásozó katonaság legalább vásár-, és ünnepnapokon részt vegyen istentiszteleten. E célból minden reggel nyolc órakor tartottak misét a helybeli katolikus templomban. Humánus beállítottsága mellett szól a nagyváradi katonai nevelőintézet magántőkéjének gyarapítására nyújtott adománya. Bizalmi állásának megfelelően ő keresztelte Korponay János ezredes (a HM elnöki osztályának főnöke) és Huszár Paulina 1849. június 16-án született lányát. Egy ízben pedig a Debrecen – Tiszaújföld útvonalon fellelhető tábori kórháznak megvizsgálása végett küldték ki. Összefoglalva tehát megállapítjuk, hogy Vidasics Ede mind hadügyi, mind egyházi szempontból megfelelt a beosztásával járó követelményeknek. Az adminisztráció kisebb zökkenői ellenére (amelyektől a HM más osztályai, pl. a katonai osztály sem volt mentes) ellenőrzése alá vonta a tábori lelkészek nagyobb részét, s célszerű rendeletei hozzájárultak a tábori lelkigondozás hatékonyabbá válásához.¹⁹

Vidasics utóda egy 25 éves esztergomi egyházmegyes pap, Mednyánszky Cézár báró volt. Unokanővérének visszaemlékezései szerint magas, szőke fiatalember, akit rendkívüli eszessége, gyors felfogóképessége és energikus egyénisége egyaránt szép jövővel kecsegtett. 1848-ban Zohoron volt adminisztrátor. Aligha véletlen, hogy a zohori katolikus egyház tagjai gyűjtést rendeztek a sebesült honvédek számára, s az így összegyűlt pénzt beküldték a feldunai hadtest parancsnokságának. Mednyánszky Cézár – két fivéréhez hasonlóan – csatlakozott a magyar hadsereghez. Görgői 1849. január 5-én megbízta hadteste tábori lelkípásztorkodásának megszervezésével. A hadsereg mellé rendelt tábori főlelkésként [Armee – Feldsuperior] először a feldunai (februártól: VII.) hadtest, majd Görgői ideiglenes főparancsnoksága alatt a főhadsereg tábori lelkípásztorkodását irányította.

Görgőivel való első találkozása meghatározta a szabadságharc alatti későbbi pályáját. A tábornok seregében tábori lelkészekben is hiány volt. Canczler Róbert

18 Az idézett húsvéti felhívás: HL 1848/49. 14/284, vö.:14/308. – MOL H 75 1849:7997 (Vidasics öt pontban foglalt követelmény-rendszere), 1849:15317 (közli Közlöny, 1849. május 25. 425. o.). – A fizetésemelés érdekében: MOL H 75 1849:9131, 1849:9900, 1849:11012, 1849:13794. MOL H 2 OHB 1849:5589 (közli KLÖM XV. 53. o.).

19 MOL H 75 1849:10227, 1849:5614. Adománya: MOL H 75 1849:8639 (közli Közlöny, 1849. április 3. 247. o.). – Szemleutjáról MOL H 75 1849:8521, MOL H 83 2.d. 2. tétel 236. fol. Korponay ezredes lányának kereszteléséről: Születési és keresztelési könyv a magyar hadseregnél 1849. január 1-től. In: MOL H 86 1.d. (töredék).

László, a 60. sorgyalogezred lelkésze 1848 szeptemberében Csány László kormánybiztos parancsára mint tábori kórházi lelkész Nagykanizsán maradt. 1848 decemberében, a nagykanizsai tábori kórház feloszlatásakor visszarendelték ezredéhez, de Keszthelynél tovább már nem mehetett. Ekkor Csertán Sándor kormánybiztos javaslatára a somogyi és zalai önkéntesekkel Baranyába ment. Ezt követően Bács megyében teljesített szolgálatot. Gaál László nevezte ki Szabadkára tábori kórházi lelkésznek. Schwendtner Mihály és Simon Ferenc újonnan kinevezett tábori lelkészek Budapesten szakadtak el alakulataiktól, s Vác helyett Debrecen felé utaztak. Ugyancsak Debrecenben kötött ki Bierbauer József, akit még október folyamán neveztek ki tábori főlelkésznek a hadtestnél. Mednyánszky Cézár éppen olyan pillanatban jelentkezett a hadseregbe, amikor a tisztikar válságban volt, mintegy 80 tiszt elhagyta a hadtestet, a sereg tábori lelkészei is eltávoztak, a legénység rendkívül lehangolt volt. Mednyánszky a tábornoknak kifejtette, hogy meggyőződése szerint a tapasztalatlan zászlóaljakra, amelyek ereje a lelkesedésükben van, jó hatást tenne, ha tisztjeik mellett egy fegyvertelen pap vezetné őket a csatába. Szerette volna elérni, hogy a parasztság keresztes háborúnak tekintse a szabadságharcot. Megjósolta milyen pozitív hatást fog gyakorolni a katonákra, ha egy fegyvertelen ember osztozik az őket fenyegető veszélyekben. Görgői elfogadta elképzelését és megbízta terveinek megvalósításával.²⁰

Mednyánszky egész kis irodát rendezett be, segédül és titoknokul Chárusz László piarista atyát alkalmazta, akit később magával vitt a minisztériumba is. „Megkezdtem az új szolgálatra jelentkező papok felvételét” – olvashatjuk Mednyánszky visszaemlékezésében. „Mivel tudták, hogy szükségünk van tábori lelkészekre, sokan jelentkeztek. Számos papot találtam, akik készek voltak a kórházban ellátni a haldoklókat és vigasztalni a sebesülteket, de nekem eltökélt és rendkívüli emberekre volt szükségem, akik készek dacolni az ütközetekkel, anélkül, hogy azok a kegyetlen ösztönök, amelyeket a vérontás fejleszt ki a katonák-

20 Mednyánszky Görgőinek kifejti nézeteit a tábori lelképásztorkodásról: MEDNYÁNSZKY 1858. 35–36. o. (A visszaemlékezést itt és a továbbiakban saját fordításunkban közöljük.) v.ö.: MEDNYÁNSZKY 1930. 37. o. – Mednyánszky Cézár életéről: Schem. Strig 1848. 224. o. Schem. Strig. 1849. 242. o. – NÉMETHY 1894. 779. o. – AMBRUS 1892. I. k. 51–52. o. – BALÁZS 1993. 264–265. o. – DR. ÓVÁRI-AVARY KÁROLY: *Báró Mednyánszky Cézár az 1848–49. évi magyar hadsereg főpapjának pályája és műve*. PSz 1927. szeptember, 419–431. o. – MEDNYÁNSZKY DÉNES BÁRÓ: Mednyánszky családájához okmányolás. 1900.: OSZK Kézirattár. Fol. H. 1845. – KOZMA GYÖRGY: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc szereplőinek lexikona III. k.* OSZK Kézirattár Fol. H. 2092/3. 336–337. o. – ROZSNYAI KÁLMÁN: *Kalandos Mednyánszky Cézár*. OSZK Kézirattár Fol. H. 2157. – ZAKAR PÉTER: *Egy forradalmár pap Görgéy táborában*. In.: Aetas 1992/1–2. 136–149. – Mednyánszky nagy jövőjéről: Czóbel Istvánné (szül: báró Mednyánszky Margit) visszaemlékezései, in: DR. ÓVÁRI-AVARY KÁROLY: *Br. Mednyánszky Cézár Emlékezései és Vallomásai hitelessége és magyar nyelvű kiadásának viszonyosságai*. További szövegmagyarázó megjegyzésekkel és képekkel. Bp. 1932–1950. MTA Kézirattár MS 535/1–2. – A zohori hívek gyűjtéséről Közlöny, 1848. december 16. 893. o. – Az elmaradt tábori lelkészekről: MOL H 75 1848:10029, 1849:514, 1849:449, 1849:25679. – Mednyánszky Cézár kinevezése: MOL H 75 1849:3553. MOL H 82 21. kútfő 1848:8030.

ban, meglennének bennünk.”²¹ A rendelkezésünkre álló forrásanyagból kitűnik, hogy Görgei elfogadta Mednyánszky Cézár személyi javaslatait, s előterjesztései döntő súllyal estek latba egy – egy kinevezésnél. Míg parancsnoka engedte, maga is örömmel vett részt a csatákban. Arra is volt energiája, hogy beosztottait lelkesedésre és kitartásra buzdítsa, amint ezt például az isaszegi csatát megelőzően Nagykátán kelt kiáltványa bizonyítja. Szerette a tábori életet, s meglepetésként érte, amikor 1849. június 19-én a HM hadlelkészi osztályának átvételére kapott utasítást.

Az, hogy a Görgei Mednyánszkyt a táborban „törzsl elkész ként” [= a hadsereg mellé rendelt tábori főlelkész ként] alkalmazta, arra mutat, hogy a fiatal pap már ekkor elkészítette átfogó javaslatát a magyarországi tábori lelkipásztorkodás ideiglenes rendezésére, amely a későbbiekben folytatott gyakorlati tevékenységébe is bepillantást enged. Ennek bevezetéséből kitűnik, hogy Mednyánszky ismerte Leonhard tábori püspöknek a tábori lelkipásztorkodásról írt kézikönyvét, s a törvényes egyházi hatalom hiányában Vidasicshoz hasonlóan ő is csak ideiglenes szabályok megalkotására gondolt.

Eszerint a tábori főlelkész, aki egyszersmind a hadügyminisztérium hadlelkészi osztályának főnöke, a honvédség tábori lelkipásztorkodásának központja. Minden hadtestnél egy törzsl elkész működne, akinek feladata lenne a főlelkészi rendeletek végrehajtatása, havonta egyszer jelentés tétel a felügyelete alatt álló lelkészek munkájáról, a kórházban fekvő betegek meglátogatása, a hadtest tábori lelkészei által írt jelentéseknek a minisztériumba való továbbítása, jegyzőkönyvek vezetése. A tábori közlelkészek dandároknál, kórházakban, illetve mint térlelkészek állomásoznak. Vidasicshoz hasonlóan ő is hangsúlyozta, hogy a tábori lelkészek sohasem szabad megfejtkeznie papi állásáról. Hivatalát késedelem nélkül át kell vennie, valamint: „Minden ütközetnél, minden megtámadásnál papi öltönyben, s keresztel ellátva jelen lenni tartozik s a tűzbe menendő dandárt megáldván, azt rövid, körülményekhez alkalmazott szónoklattal lelkesedésre, s kitartásra buzdítani; tapasztalás mutatja, hogy ily rövid szónoklatnak sokszor a már csüggedni kezdett seregek fellelkésítésére nagy hatása volt. Midőn a csata megkezdett, a dandárlelkész minden félelem, vagy gyávaság jele nélkül hátravonulván, gondját a sebesültek ápolása, vigasztalása, vagy ha lehet a halottak eltakartására fordítsa, eltávoznia azonban a csatatérről végképp nem lehet, hogy a veszély üdejében [sic!], ha szükséges, a sereget újra lelkesíthesse.”²²

A tábori lelkészek teendői közé tartozott továbbá a halottak eltemetése, adataik felderítése, a sebesültek meglátogatása, istentiszteletek tartása, a szentségek kiszolgáltatása, a keresztelési-, házassági-, és a halotti jegyzőkönyvek pontos veze-

21 Az alkalmazási szempontokról MEDNYÁNSZKY 1858. 36. o. v.ő; MEDNYÁNSZKY 1930. 37. o. – Chárusz László alkalmazásáról MOL H 75 1849:22738 (tiszta zat) ill. 1849:21623 (fogalmazvány).

22 Mednyánszky tervezete: MOL H 75 1849:21641 illetve MOL H 86 1.d. d.n. – Előterjesztései, kiáltványa Nagykáta, 1849. április 5. (MOL H 115 1.d.), illetve Komárom, 1849. április 27. (MOL H 115 2.d.), Svábhegy, 1849. május 18. (HL 1848/49. 28/405).

tése, a törzsl elkésznek való beküldése. A kórházakban fekvő betegeket vigasztalása és szentségekkel való ellátása a tábori lelkész legszentebb kötelessége – olvasható az idézett tervezetben. Mednyánszky részletes utasításokkal látta el a helyőrségi-, és a kórházi lelkészeket is, akiknek még arra is utsítást adott, hogy a sebesültek és betegek körül szolgálatot teljesítő kórházi személyzetet a betegekkel nyájas bánásmódra buzdítsák. Mednyánszky – elődeihez hasonlóan – úgy tartotta, hogy a hadlelkésznek mint papnak nem lehet katonai rangja, azonban iránta minden egyén kivétel nélkül tisztelettel tartozik viseltetni. A tábori lelkészek ruházatával kapcsolatban viszont új szabályokat vezetett be. Eszerint: „A papi öltöny csupán csak a szoros értelemben vett egyházi szertartásoknál használandó, minők: az isteni tisztelet tartása, a szentségek kiszolgáltatása, a temetés, és midőn a csatában a sz[ent]. kereszttel előremenvén, a sereget lelkesíti. Különb. hivatalos egyenruhája ez: fekete atilla egyszerű vörös selyem zsinórral, az atilla bal oldalán fehér kis kereszt, fekete nadrág, magyart kalap.”²³ A tervezet a hadlelkészek fizetésének, illetve kitüntetésre való jogosultságuknak tárgyalásával végződik.

Mednyánszky tervezete, amely a cs. kir. lelkipásztorkodás alaposabb ismeretéről tanúskodik és egyúttal részletesebb is, mint a korábbi szabályzat, három lényeges ponton tér el előde nézeteitől. Először: ezredek helyett csak dandároknál akart lelkészeket alkalmazni. Másodszor: fontosnak tartotta, hogy a hadlelkészek a csatátéren is jelen legyenek és a válságos pillanatokban segítsenek a harci szellem felélesztésében. Harmadszor: csak hivatalos alkalmakkor kívánta meg a papi öltöny viselését. Ez utóbbi felfogás ugyan Vidasicstól sem állhatott messze, hiszen Bémer László báró nagyváradi püspök egy ízben felszólította a premontrei rend vezetőjét, Richter prelátust, hogy Vidasicsot dorgálja meg, mert világi ruhában jár. Ennek ellenére ő ezt tudomásunk szerint beosztottai számára nem engedélyezte.

Ezek a nézetkülönbségek önmagukban talán még nem indokolnák Vidasics leváltását, de Görgei hadügyminiszterként olyan tisztviselők alkalmazására törekedett, akik a sereg között tartózkodtak és ezáltal gyakorlati tapasztalatokat szereztek a hadsereg bel- és külszerkezetéről, illetve lelkületéről. Ehhez járult még, hogy Mészáros jó másfél hónapig halogatta Mednyánszky Cézár tábori főlelkészi [„törzsl elkészi”] kinevezésének megerősítését, s végül 1849. március 19-én, a maga sajátos, ironikus stílusban írt levelében csak tábori lelkészi kinevezését hagyta jóvá, a törzsl elkészi cím mellőzésével. A hadügyminiszter méltányolta ugyan Mednyánszky hazafiúi buzgalmát, de mivel az adott helyzetben minden nem létező címek fölállítását időelöttinek tartotta, említett lelkész úr szerénységéről és önzetlen hazafiságáról feltételezte, hogy tábori lelkészi állásában sem fog eddig tanúsított hazafiúi buzgalmában meghúlni, hanem szolgálata által érdemessé teszi magát a haza elismerésére. A kétségtelenül szellemes levél érvelésének szépséghibája, hogy itt nem egy új hivatal felállításáról volt szó, hanem a

²³ Mednyánszky tervezetéről lásd e fejezet előző, 22. sz. jegyzetét!

hadsereg mellé rendelt tábori főlelkész [„Qua - Feldsuperior” vagy „Armee - Feldsuperior”] kinevezéséről, amelyet „törzsllelkész”-ként ültettek át magyarra.²⁴

Ezen hosszú huzavonáért Görgei nem alaptalanul Vidasicsot is felelősnek tarthatta, hiszen az ő feladata volt, hogy a szakterületén tájékozódjon és a hadügyminisztert a megfelelő információkkal ellássa. Vidasicsnak 1849. június 19-én mennie kellett, utóda alatt pedig részben a személyi állomány is változott. Már említettük, hogy Mednyánszky Chárusz László piarista atyát, aki már a táborban is titoknokként működött mellette, magával vitte a minisztériumba. Görgei Artúr tanácsosul Munkácsi József csanádi címzetes kanonokot nevezte ki az osztályhoz. Lukács Dániel is eltávozott, helyette július elején Támár Imre egri egyházmegyes lelkész dolgozott fogalmazóként, aki 1849. július 16-tól kezdve a 18. huszárezred tábori lelkésze lett. Továbbra is itt dolgozott Bucsánszki József segédfogalmazó. Mind a négy hivatalnok (Mednyánszky, Chárusz, Munkácsi, Bucsánszki) követte a kormányt Szegedre és Aradra is.

„Munkánk nehéz volt és éreztem a friss levegő hiányát, reggeltől késő éjszakáig csöndben a szobámban, fejem tele volt rendeletekkel és a rutin munkával, egyedül a verseny tartotta fenn buzgalmamat. Négyünk közül egyikünk sem egyezett volna bele, hogy Görgei előtt a legkevésbé lelkesnek tűnjön”²⁵ – olvashatjuk Mednyánszky visszaemlékezésében. A négy újonnan kinevezett osztályfőnök nemcsak versengése közepette értesült Budapesten 1849 június végén fivérének, Mednyánszky László honvéd őrnagynak pozsonyi kivégzéséről. Ekkor két érzés küzdött benne, az egyik: hazalátogatni és csillapítani édesanyja bánatát, a másik viszont helyben maradásra ösztönözte, hogy kemény munkával segítsen megtorolni az őt ért tragédiát. Visszaemlékezései szerint nem utazott haza, noha erre valószínűleg kísérletet tett, hiszen 1849. június 29-től kezdve hadügyminisztériumi engedelemmel távol volt hivatalától. Ekkor Chárusz László vezette az osztályt. Feltehető, hogy megkísérelt hazalátogatni, de a hadihelyzet alakulása ezt már nem tette lehetővé.

A felfogásbeli különbségek ellenére Mednyánszky Cézár Vidasicshoz hasonlóan járt el a hadlelkészi osztály élén. Igyekezett tájékozódni a tábori lelkészek létszámáról, állomáshelyéről, figyelmeztetve kollégáit, hogy akiről a minisztériumnak nem lesz 1849. augusztus 1-ig tudomása, azt a tábori lelkészek létszámából törölni fogják. Sürgette a halotti bizonyítványok pontos beküldését, szorgalmazta a megígért fizetésemelés foganatosítását, igyekezett megakadályozni az esketésekkel kapcsolatos visszaéléseket (különösen a megfelelő engedély nélküli házas-

---

24 Vidasics megdorgálásáról: A Jászvári Premontrei Kanonokrend... 1902. 116. o. – Görgei felfogása az újonnan kinevezendő osztályfőnökökről MOL H 62 1849:1029, az iratból idéz F. KISS ERZSÉBET 1987. 369. o. – Mednyánszky megerősítése körüli huzavonáról lásd Zakar Péter e fejezet 20. sz. jegyzetében idézett tanulmányát!

25 Munkájáról: MEDNYÁNSZKY 1858. 48–49. o. – A személyzetről: MOL H 147 7.d. MOL H 75 1849:21572, 21895 (iktatókönyv), 22738, (fogalmazvány: 21623), 23949, 24841, 26213. MOL H 86 1.d. (a HM általános iratanyagában iktatószáma 1849:23891 volt), MOL H 77 2.d. 1849: 24148.

ságokat). Ennek érdekében kapcsolatba lépett a vallás és közoktatásügyi minisztériummal, s 1849. június 24-én Horváth Mihály vallás és közoktatásügyi miniszter utasította az egyházi előjáróságokat, hogy lelkészeiket tiltsák el katonai személyek engedély nélküli esketésétől. Mednyánszky rendeletet fogalmazott meg az állomáshelyüket illetéktelenül elhagyó beosztottai ellen is. Ugyanakkor ismételt személyes hangvétellő felhívásban buzdította a tábori lelkészeket a további lelkes munkálkodásra.²⁶

Az igazi változás a tábori lelkészek kinevezésének rendszerében következett be. Vidasics hivatali időszakában nemcsak az egyházi vezetés vesztette el befolyását a kinevezésekre, de maga a tábori főpap is. Vidasics néhány kivételtől eltekintve nem tehetett mást, mint hogy megerősítés végett felterjesztette Mészárosnak a katonai parancsnokok által korábban kinevezetteket. Ennek megtagadását csak akkor javasolta, ha a kinevezés túlságosan kis létszámú egységhez (pl. zászlóaljhoz) történt, vagy ha egy állomásra két személyt akartak kineveztetni. Néhány kivételtől eltekintve tehát passzív szerepet játszott, már ami a személyi állomány kiválogatását illeti.

Mednyánszky viszont abban a kellemes helyzetben volt, hogy a tábori lelkészi állásért folyamodók létszáma jóval meghaladta a szükséges létszámot, így maga válogathatta meg a számára legmegfelelőbb munkatársakat. Sőt, 1849. július 16-án tudatta az érdeklődőkkel, hogy a magyar hadseregben a tábori lelkészi állások be vannak töltve, így újabb folyamodványok benyújtásának csak akkor van értelme, ha a hivatalos lap lelkészi állások megürüléséről tudósít. Ez azonban nem jelentette a kinevezések leállítását. Továbbra is szó volt görög szertartású római katolikus, illetve ortodox hadlelkészek kinevezéséről. Néhány katolikus lelkész is átvehette kinevezését tizenhatodika után. Július 26-án nevezték ki tábori lelkésznek Molnár Jánost Kmety György tábornok csapataihoz, július végén pedig Horváth Kálmánt és Lutter Ferdinándot nevezte ki a hadügyminisztérium tábori lelkésznek a szegedi táborba.

---

26 Mednyánszky távollétéről: MOL H 75 1849:24006. – Vidasics törekvéseinek folytatása: MOL H 86 1.d. Szeged, 1849. július 19. MOL H 75 1849:25543, 24500 (= Közlöny, 1849. július 18. 564. o.), 21642 (iktatókönyv, v.ö: Közlöny, 1849. június 24. 522. o.), Közlöny, 1849. július 17. 559–560. o. – A házasságokról: H 86 1.d. (Eredeti iktatószáma 21841), MOL H 75 1849:21639, MOL H 62 1849:1039 (v.ö: Közlöny, 1849. június 26. 525. o.). F. KISS ERSZÉBET 1987. 373. o. 500. o. 570. o. 618. o. Támár Imrét tévesen Zimár (Zámár) Imre néven említi v.ö MOL H 147 7.d. „Összeírása a hadügyi minisztérium itt jelenlévő személyzetének” Szeged, 1849. július 9. – Hermann Egyed e fejezet 4. sz. jegyzetében megadott 1931-es tanulmányában úgy véli Mednyánszky Cézár „az adminisztrációval nem törődött sokat... Tábori főlelkészi működésének tulajdonképpen nincs nyoma az iratokban” (21. o.). HERMANN E. 1973. 429. o. a levéltári források ismeretének hiányában megismétli, hogy Mednyánszky Cézár főlelkészi ügykörével nem törődött. Ezt a téves felfogást veszi át BORÓVI 1992. 78–80. o., ő a személyzetet is összekeveri, a személyneveket pontatlanul adja meg. Mednyánszky osztályfőnökként végzett munkájáról alig közöl valamit. – Mednyánszky rendelete az állomásukat elhagyó lelkészek ellen MOL H 75 1849:25250 (= Közlöny, 1849. július 18. 564. o.), kiáltványa MOL H 75 1849:25241 (= Közlöny, 1849. július 17. 559. o.).

A másik változás az volt, hogy Horváth Mihály vallás- és közoktatásügyi miniszter szerette volna az ordináriusokat ismét bevonni a tábori lelkészek kinevezésébe. Amennyiben hozzá futottak be a kinevezési kérelmek, akkor azokat véleményezés végett áttette az illetékes egyházi előjáróságoknak. Ilyen irányú törekvéseinek azonban Mednyánszky, s rajta keresztül a hadügyminisztérium gátat szabott. Az osztályfőnök szerint a kinevezések során azért nem lehet kizárólag az egyházi előjárók kívánságát követni, mert ez olyan személyek kinevezéséhez vezetne, akikre a hadseregben a legkisebb szükség sincs. Mednyánszky tehát felismerte a tábori lelkészek politikai jelentőségét is a csapatok között s ezek szellemét igyekezett a konzervatív befolyástól megóvni.

Ami az adminisztráció sikerességét illeti, a tábori lelkészi osztály Mednyánszky Cézár irányítása alatt a hadlelkészi kar háromnegyed részét vonta irányítása alá. (Természetesen eltekintve a korábban kilépettektől, a meghaltaktól és az 1849. augusztus 13-a után Komáromban kinevezettektől.) A minisztériumi megerősítést nélkülöző tábori papok között feltűnően nagy az Erdélyben működők száma, akik ennek a csoportnak a felét teszik ki. A fennmaradó rész vagy csak az utolsó pillanatban lett tábori lelkész, vagy szabadcsapatok kötelékében teljesített szolgálatot, vagy valamilyen egyéb ok miatt nem jelentkezett a minisztériumnál. Ebben az utolsó időszakban sem sikerült megvalósítani a fizetésemelést, a jelentéseknek a minisztériumba való maradéktalan beküldését, illetve megszüntetni a házasságkötési ügyek körüli anomáliákat. E hiányokért azonban a felelősség nem elsősorban a minisztérium tisztviselőit, hanem részben a körülményeket, részben pedig az illetékes parancsnokokat terheli.²⁷

A tábori főlelkészek sorában nem szabad megfeledkeznünk a már említett Vajda Ignárról, az erdélyi kerület tábori főlelkészéről. Ő 1818. november 11-től kezdődően teljesített tábori lelkészi szolgálatot és az uralkodó 1839. július 30-án nevezte ki erdélyi tábori főlelkésszé. Az 1840-es évek elején, mivel figyelmen kívül hagyta az Erdélyben érvényes vallási törvényeket és II. József tolerancia rendeletének szellemében akart eljárni, rendkívül népszerűtlen volt a helyi lakosság körében. Ezért az erdélyi főhadparancsnokság, illetve a haditanács is Nagyszebenből való elmozdítását javasolta. Erre azonban nem került sor. 1849-ben, Nagyszeben felszabadítását követően ő is átállt a honvédség oldalára. 1848 decemberétől az erdélyi kerület is a HM hadlelkészi osztálya vezetőjének irányítása alá került. 1849-ben Vajda Ignác beküldött a minisztériumba néhány halotti jegyzőkönyvet, előterjesztést tett a fogarasi várban lévő kápolna fenntartása érdekében, de tevékenységét a rendelkezésünkre álló források szűkössége miatt nem

27 A tábori lelkészi állások betöltöttségéről: Közlöny, 1849. július 18. 564. o., valamint a hadlelkészi osztály előterjesztési ívének töredéke 1849. június 30-tól: MOL H 86 1.d. – Tábori lelkészek további kinevezéséről MOL H 75 1849:26325, 26355, 26323 (iktatókönyv), 26324 (iktatókönyv), 25955, 25956, 26394, 26395, 26396, 26397. HL 1848/49. 40/149. – Horváth Mihály az egyházi vezetők bevonására törekszik a tábori lelkészek kinevezésével kapcsolatban MOL H 56 8. kűtfő, MOL H 62 1849:683, 913, MOL H 75 1849:25952, ez utóbbi jelzett alatt Mednyánszky elutasító véleménye is.

tudjuk bővebben ismertetni. A tábori lelkészi állásért folyamodóknak elvileg rajta keresztül kellett volna kérelmeiket a minisztériumhoz benyújtani. Az Erdélyben működő tábori lelkészek azonban, ha tettek is nagy ritkán jelentést működésükről, azt az erdélyi főlelkészi hivatal megkerülésével tették. Hiába sürgette a tábori lelkészi osztály több ízben is, hogy az erdélyi tábori lelkészek pontos kimutatását terjesszék föl, erre tudomásunk szerint nem került sor.²⁸

A magyar hadseregnél a harcok közben fokozatosan alakult ki a középszintű lelkészi hierarchia. Amint említettük, háborús helyzetben minden egyes hadsereghez külön tábori főlelkészeket neveztek ki a cs. kir. hadseregben. Görgei tábornok is ilyen minőségben akarta alkalmazni Mednyánszkyt a feldunai hadtestnél. Mednyánszky előde Bierbauer József cisztercita atya, a 4. huszárezred lelkésze volt. Őt 1848. október 18-án nevezték ki a tisztikar ajánlatára a parndorfi táborban lévő kormánybiztosok tábori főlelkésznek. Kinevezése olvasható volt az egy nappal később kelt hadseregarancsban is. A téli visszavonulás alatt elvált alakulatától, s 1849. január 14-én Debrecenben kelt kérvényében sürgette kinevezésének megerősítését, de csak fizetésének felemelését sikerült elérnie, az óhajtott jóváhagyást azonban nem. Gasparich Kilit Perczel Mór tábornok mindenkori serege tábori főpapjaként szolgált. Ide, a tábori lelkészi hierarchia középső szintjéhez tartozott a komáromi tábori főlelkészi hivatal vezetője, a már említett Menyhárház Lajos is, akit az 1849. szeptember 13-án kiadott hadseregarancs Mednyánszky terminusát átvéve „törzs-tábori lelkész”-szé nevezett ki. Ugyanilyen feladatkörben tevékenykedett Magyarai Alajos, az aradi tábor felügyelő tábori lelkésze, valamint 1849 július végétől kezdve Erdősi Imre piarista atya a IV. hadtestnél. A középszintű hierarchia feladata az adott hadtestben vagy táborban működő lelkészek munkájának ellenőrzése, felsőbb rendeletek közvetítése, illetve jelentéseik összegyűjtése és továbbítása volt.

Említésre méltó még, hogy 1848-ban Korda János őrnagy, szegedi térparancsnok Breinfolk Gusztáv piarista atyát ajánlotta tábori főlelkészül. Az ajánlatot végül is nem fogadták el, így nevezett atyának meg kellett elégedni a szegedi vár-, helyőrségi, és kórházi lelkészi státusszal. Végeredményben nem került sor Friskán Mihály ortodox lelkész kérelmének teljesítésére sem, aki az egész magyar hadsereg ortodox tábori főlelkésze szeretett volna lenni. Kérelme három minisztériumot is megjárt, s noha teljesítését mind Görgei Artúr, mind Horváth Mihály pártolta, végül mégis meg kellett elégednie egy szűkebb feladatkörrel. Kossuth 1849-ben Ujlaky Szilárd tábori főlelkészi kinevezését javasolta Bemnek, de mivel az erdélyi főpapi hivatal ügyeit már Vajda Ignác intézte, az említett kinevezésre nem került sor.

²⁸ Vajda Ignácról: Mil. Schem. 1847. 33. o. Schematismus Transilvaniensis 1848. 3. o., 162. o. KRAW AF Schematismus der k. k. Militärgeistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 257. o., 235. o. MOL H 57 1. kútfő 33. tétel, MOL H 75 1849:16972 (iktatókönyv), 21186 (iktatókönyv), 22036, 22443, 25251. MOL H 56 40. kútfő 1849:166. – JAKAB 1880. 278. o.

A tábori lelkészi hierarchia alsó szintjét Mednyánszky Cézár kifejezésével élve a tábori közlelkészek alkották, akik ezredeknél, magasabb egységeknél, illetve katonai intézeteknél teljesítettek szolgálatot. Zászlóaljanknál csak kivételes esetben, valamilyen adminisztratív hiba következtében találkozhatunk velük. Feladataikat részben a tábori lelkipásztorkodás hagyományos feladatai, a cs.kir. hadseregben érvényes szabályok, részben pedig az osztályfőnökök idézett rendeletei szabták meg.²⁹

A magyar hadsereg tehát, noha tábori lelkipásztorkodását ideiglenes jelleggel szervezték meg, rendelkezett bizonyos hierarchiával. E hierarchia élén a hadügyminisztérium hadlelkészi osztályának főnöke állt, tábori főlelkészi minőségben. A középső szinthez tartozott az erdélyi tábori főpap, valamint az egyes hadtestekhez kinevezett főlelkészek (törzsllelkészek, felügyelő lelkészek), az alsó szinten pedig a közlelkészek helyezkedtek el. Ez a felépítés minden elnevezésbeli különbség és az egyházilag törvényes rendezés hiányából eredő csonkultság ellenére alapvetően megőrizte a császári hadseregből átvett mintákat, amint azt az alábbi táblázat is mutatja:

A császári – királyi hadsereg és a magyar hadsereg tábori lelkészi hierarchiája

császári – királyi hadsereg	magyar hadsereg
apostoli tábori helynök	HM hadlelkészi osztály főnöke (egyúttal tábori főlelkész)
tábori egyháztanács	HM hadlelkészi osztály
tábori főlelkészek	tábori főlelkészek (törzsllelkészek, felügyelő lelkészek)
tábori lelkészek	tábori lelkészek

29 Bierbauer Józsefről: HERMANN 1932. 22. o. MOL H 2 (OHB) 1848:1328 (= KLÖM XIII. k. 243. o.), MOL H 75 1849:449, 2844 (iktatókönyv), 3703 (iktatókönyv), 22306. MOL H 82 21. kútfő 1848:8030. MOL H 2 (OHB), 1849:1443 (az iratot a KLÖM nem közli). – Menyhárh Lajos kinevezése és feladatai SZINNYEI, 1887. (Komárom) 247. o., 319. o., 373. o. – Erdősi Imre kinevezése és feladatai: MOL H 75 1849:25957 (= Közlöny, 1849. július 27. 593. o.), 1849:26195, 25546. Ez utóbbi fogalmazvány is bizonyítja, hogy a Mednyánszky Cézár tervezetében szereplő törzsllelkészi feladatkör a cs. kir. hadsereg „Armee-Felsuperior”-jának felel meg. – Korda János Breinfolk Gusztávot tábori főlelkésznek ajánlja: MOL H 2 (OHB) 1848:5301 (mutatókönyv). – Friskán Mihály kérelme MOL H 75 1849:19662, 19863, 25405 (iktatókönyv). MOL H 62 1849:976. Kosuth javaslata MOL H 2 (OHB) 1849:4171. Közli KLÖM XIV. 774. o.

1.3 A nemzetőrség tábori lelkészei

Az 1848–49-es tábori lelkipásztorkodás történetének érdekessége, hogy hagyományos, történetileg kialakult formái mellett egy új, átmeneti jelenséggel is számolnunk kell, a nemzetőrség tábori lelkészeivel. Az „átmeneti” jelzővel nem időbeli jelenségre szeretnénk utalni, hanem arra, hogy a nemzetőrség tábori lelkészei egyfajta köztes helyzetet foglaltak el a magyar hadsereg tábori lelkészei és a kiegészítő tábori lelkipásztorkodást folytató papok között.

A nemzetőrség kötelékében annak megszervezésétől kezdve találkozhatunk tábori lelkészekkel. Mivel a nemzetőrök tisztjeiket századosig maguk választhatták, e választás gyakran egy orvos és egy tábori lelkész választását is magában foglalta. Ez nem jelenti azt, hogy a tábori lelkészek többségének tiszti rangja lett volna a nemzetőrségnél, de a hadsereghez hasonlóan a tiszti karhoz számították őket. Így választották meg nemzetőrségi lelkésznek Andrastsik Jánost Bártfán, Beleszny (Poleszny?) Imrét Selmecen, Béres Józsefet Nagykállóban, Imády Károlyt Balassagyarmaton, Lipovniczky Istvánt Komáromban, Oertl Ferencet Mezőberényben, Rónay Jácintot Győrben, Asztalos Pált és Vohlfárt Józsefet Nagykárolyban, Könyves Tóth Mihályt Debrecenben, Hajdin Józsefet Szokolcán. Noha a felsorolás korántsem teljes, a nemzetőrök ott sem szenvedtek hiányt lelkészekben, ahol a tábori pap választása elmaradt. Ennek ellenére a Nemzetőrségi Haditanács hivatalos álláspontja szerint a nemzetőrségben nem volt tábori lelkészi állomány. A nemzetőrségi összeírásokból világosan kiderül, hogy az összeírások során a lelkészeket is összeírták, noha ez nem minden esetben találkozott az érdekelték tetszésével. Nógrád vármegye többek között pénzbírsággal sújtotta azokat a lelkészeket, akik vonakodtak a nemzetőrségbe beállni. Szombathelyen a város polgármestere igyekezett valamennyi papot szolgálatra bírni. A pannonhalmi főapát viszont kereken megtagadta szerzeteseinek összeírását, s ettől csak külön minisztériumi parancsra lett volna hajlandó elállni. 1848. július 9-én azután a magyar katolikus püspöki kar is tiltakozott az egyháziak nemzetőrségi szolgálatra kényszerítése ellen, kijelentve, hogy a fegyveres szolgálat ellenkezik a papi szelídséggel, a papi hivatással és életmóddal, valamint az európai gyakorlattal. „Az egyházi zsinatok pedig – olvasható a püspöki kar állásfoglalásában – a papoknak egyáltalában a fegyverviselést tiltják, a hadbamenőkre nézve is, azon szabályt állítván föl, hogy ha ott jelenlétük szükséges, fegyverzetlenül teljesítsék a papi hivatal kötelességeit, miképp azt a tábori lelkészek mind e mai napig végezni szokták”.³⁰

30. A püspöki kar tiltakozását közli Andics II. k. 1952. 115–119. o. Erre a problémára részletesen kitérünk a 3. fejezetben. – Nemzetőr papok választása: MOL H 92 1848:2946, 3572, 948, 1048, 1572, 1972, illetve RÓNAY I. k. 68–69. o. AH 1848. augusztus 16. 54. o. OLÁH 1889. 201. o., KH 1848. augusztus 10. 159. o. – Néhány esetben, például az Abauj megyei nemzetőrségben szolgálatot teljesített Jergencz Ferenc és Tarnóczy Leó tábori lelkészi szolgálatával kapcsolatban, nem sikerült kiderítenünk, hogy szolgálati helyüket választás, vagy parancs következtében foglalták-e el. Hadlelkészi szolgálatukról KOPONAY I. k. 1866–1870. 146. o. – A papság nemzetőri összeírás-

A nemzetőrségi szolgálat körül kibontakozó vita tehát közvetlenül nem érintette a tábori lelkipásztorkodást, hiszen ennek jogosságát a püspöki kar sem vonta (nem vonhatta) kétségbe. A liberálisok iránti szimpátiával legkevésbe sem gyanúsítható Scitovszky János pécsi püspök, éppen e vita csúcspontján, 1848 júliusában adott eltávozási engedelmet Mike Antal bátaszéki káplánnak, aki tábori lelkészi szolgálatot szeretett volna vállalni a hadsereg kötelékében. A kassai egyházmegye sem tagadta meg az engedélyt szentszéki aljegyzőjétől, Prámer Alajostól, továbbá Tomanóczy Antal nagymihályi segédlelkésztől, amikor tábori lelkésznek szerettek volna állni. Az ellentét lényege az volt, hogy a liberális közvélemény a társadalmi kiváltságok leépítését (amilyen például a papoknak a fegyveres szolgálat alóli mentessége is volt) és a társadalmi kötelezettségek minden állampolgárra való egységes és kivétel nélküli kiterjesztését sürgette, a katolikus főpapok viszont az egyházi felfogásához híven a fegyveres szolgálatban az egyházi törvények súlyos megsértését látták. Ami a kormányt illeti, Mészárosnak az volt a véleménye, „...hogy a mostani körülmények közt, midőn majd minden kiütődött rendes járásból, kinek-kinek lelkiismerete után kell indulni, és azt tenni amit a haza javára legüdvösebbnek vél, aki gondolja, hogy nemzetőri szolgálatával nagyobb hasznot tesz a hazának, mint tanulásával: azt kár volna gátolni, aki pedig tanításával vagy tanulásával inkább gondolja leróni hazafiúi kötelességét, annál kényszerítésnek nem lehet helyét találni”.³¹

Batthyány ígéretet tett ugyan a primásnak írt, 1848. augusztus 3-án kelt válaszában a XXII. tc. módosítására, addig is azonban a törvény rendelkezéseit tartotta irányadónak. Az Országos Nemzetőrségi Haditanács és a miniszterelnök már júliusban megkísérelte a megyék buzgalmanak csökkentését, amennyiben szorgalmazták, hogy a lelkészeket, orvosokat, tanítókat, ne indítsák ki teljes számban a táborba. A szükséges kompromisszum végül is 1848. szeptember 14-én született meg, amikor Batthyány aláírta a törvény módosításáról intézkedő rendeletét. Ez a rendelet felmentette többek között a lelkészeket, a szerzeteseket és a falusi iskolamestereket a nemzetőrségi szolgálat alól. Ugyanakkor kimondta, ha „...a táborba vonulandó valamelyik nemzetőrségi zászlóalj lelkészt kívánna magával vinni, tartozik az illető egyházi eljáróság a zászlóaljhoz a hatóságok megkeresésére tábori papot kirendelni”.³²

A tábori lelkészek döntő többsége azonban önkéntesen vállalta a belépést a nemzetőrségbe. Ilyen önkéntes volt többek között Tompa Mihály, aki a gömöri önkéntes mozgó nemzetőr zászlóalj lelkészeként részt vett az 1848 októberi harcokban és jelen volt a schwechati csatában is. Ha valaki olyan népszerű volt egy tele-

---

saival kapcsolatos vitáról: MESZLÉNYI 1928. 179–180. o. URBÁN 1973. 58–59. o. MOL H 92 1848:785, 983, 1199, 1988, 2079.

31 Mészáros véleménye MOL H 54 1848:223. Elbocsátások: HL VI. 34. 6.d. 1848. július 21., SZOKOLSZKY 1904. 76. o.

32 Batthyány Lajos – Hám Jánosnak. Pest, 1848. augusztus 3. Prim. Lev. Hám akták 1848:130. Batthyány 1848. szeptember 14-i rendelete URBÁN 1973. 156. o. MOL H 92 1848:3672, Közlöny, 1848. szeptember 18. 511. o.

pülésen, mint például Könyves Tóth Mihály református lelkész Debrecenben, akkor aligha kerülhette el a szolgálatot. Csak kivételesen utalnak arra forrásaink, hogy az illetékeseknek lelkészek kirendeléséről kellett gondoskodni, amint az például Somogy megyében előfordult. A nemzetőrség tábori lelkészeinek szolgálata hasonlított szerezdi kollégáik munkájához, ami elsősorban abból adódott, hogy a nemzetőri és a reguláris alakulatokat legtöbbször vegyesen alkalmazták. A táborban azután a lelkipásztori tennivalók tekintetében nem volt éles különbség a különböző típusú csapatok között. Így például Sisvay Márton egri plébános, a Heves megyei nemzetőrség első zászlóaljának tábori lelkésze a nemzetőrök mellett a jelenlevő sorkatonák számára is tartott 1848. augusztus 20-án Járeken ünnepi istentiszteletet. Egy kapitány állítólag életveszélyesen meg is fenyegette, mivel beszédében a magyar minisztériumot is említette. Egyébként Sisvay, akit Szemere Bertalan az egri egyházmegye legjelesebb papjai között tartott számon, 1849. január 4-én az egri vadászcsapatban szolgálva fogságba esett a kassai csatában. Kun Károly lászlómagyarcsaholyi református lelkész pedig mint nemzetőrségi lelkész nemzetőrei mellett a 31. honvéd zászlóalj lelki gondozását is vállalta.³³

A magyar hadsereg tábori lelkészeinek, illetve a nemzetőrség tábori lelkészeinek szolgálata között azonban néhány jelentős különbség is megfigyelhető. A nemzetőrség tábori lelkészei szervezetileg nem tartoztak a hadügyminisztérium hadlelkészi osztályának felügyelete alá, felettes szervük nem ismerte el státuszukat, s legtöbbször zászlóaljokhoz osztották be őket, ami hadseregbeli társaikkal csak kivételesen fordult elő. Szolgálati idejük (az önkéntes nemzetőrséggel táborba szállóké is) általában rövidebb volt, s a táborban is szabadabban mozoghattak. Eperjesy Ferenc pusztamonostori plébános, illetve a népfelkelőkkel táborba szálló Jaczkó Károly kecskeméti római katolikus segédlelkész például egyszerűen elhagyták a táborn. Imády Károly balassagyarmati plébános, akit az összes nógrádi őrsereg tábori főpapjának választottak meg, miután tudósította a Kossuth Hírlapja olvasóit a nógrádi első zászlóalj vitézségéről, beszámolóját a következőképpen folytatta:

„Én is, amit mint tábori, de mint honvéd pap is, zászlóaljunk ápolására tehettem, és mit tehetségemben csak állott, megtettem, teszek és teendek. A brucki táborbani csapatunk számára 28 pár fehérnemű ruhát, miután ez testökön már el is rohadt, 30 lepedőt, néhány font tépést és vánkost, szalonnát, zsírt, túrót, aszalt szilvát, ázalékot plébániám körében kat. és ágost. vallású honpolgároktól gyűjtven, elvittem és átadtam, és miután fehér ruhára legnagyobb szükségük volna, is-

33 Tompa Mihályról lásd BISZTRAY-TOMPA 1961. 13. o. – Lelkészek kirendelése nemzetőri szolgálatra: SZÓCS SEBESTYÉN: *Csány László kormánybiztosi tevékenysége 1848 áprilistól szeptember végéig*. MOLNÁR 1990. 82. o. – Sisvay Mártonról: SZEMERE 1990. 335. o. HERMANN E. 1932. 70. o. Közlöny, 1848. augusztus 21. 364. o. KH 1848. július 29. 113. o. Kun Károly tevékenysége a Középszoonok megyei táborban: PH 1848. november 9. 1052–1053 és 1848. november 16. 1077. o., KH 1848. november 10. 504. o.

mét szép sikerrel gyűjtök számokra fehér ruhát, melyet újra személyesen táborba viendek.”³⁴

Szlezák István szeredi plébános és alesperes éppen Óturán volt látogatóban, amikor összefutott a Hurban ellen mozgósított nemzetőrökkel. Csatlakozott hozzájuk, s így most már Bogár Zsigmond református lelkésszel együtt lelkesítették a nemzetőröket. Az eset abból a szempontból is tanulságos, hogy a nemzetőrség esetében meglehetősen nehéz szétválasztani a kisegítő tábori lelkipásztorkodást a hivatásos szolgálattól.

Horváth Pius piarista szerzetes, a pápai első zászlóalj tábori lelkésze volt 1848 nyarán. Zászlóaljparancsnokának, Bezerédy Kristóf nemzetőr őrnagynak a tanúsága szerint „...erényes szelíd magaviseletével, lelkesítő hazafiúi szónoklataival, betegek és haldoklók körül tanúsított fáradhatatlan egyházi szolgálatával s általában hivatalos körének minden részbeni pontos betöltésével magának egész zászlóaljam szeretetét és tiszteletét kiérdemelte”.³⁵ Mindazonáltal tábori lelkészi szolgálatot többet már nem akart vállalni. 1849. május 20-án kelt kérvényében inkább a katonai nevelőintézetek bármelyikében, (de különösen a nagyváradiiban) felállítandó honi történet és vele egybekapcsolt tudományok tanszékének elnyeréséért folyamadt.

A nemzetőrségi lelkészek felekezeti viszonyai az önkéntesek nagy száma, illetve a választási rendszer miatt rugalmasabban alakult, mint hadseregbeli társaik esetében. Ezek és a további rendelkezésünkre álló adatok alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy noha a nemzetőrségi lelkészek feladatai a magyar hadsereg lelkészeivel gyakorlatilag azonosak voltak (istentiszteletok tartása, temetés, a legénység szellemiségének ápolása stb.), szolgálatuk kerete és jellege mégis eltért azokétól. 1848-ban, amikor a hadsereg tábori lelkészi állományának fejlesztése nem tartott lépést a létszámnövekedéssel, illetve amikor még nem kezdődött el a protestáns katonai lelkészek kinevezése, hiánypótló szerepet játszottak. A továbbiakban azonban csak akkor fogunk kitérni szolgálatukra, ha ezt valamilyen témánkhoz kapcsolódó tény (pl. a rendelkezésre álló egyéb források hiánya) indokolja.

---

34 A tábor elhagyásáról Közlöny, 1848. október 21. 659. o. Eperjesy Ferenc naplőfeljegyzései az 1848-i szerb hadjárat idejéből. S.a.r. Lukinich Imre. In.: HK 1941. 214–244.o – Imády Károlyról: KH 1848. augusztus 10. 159. o. és 1848. november 2. 477. o.

35 Szlezák és Bogár akciója: KH 1848. október 21. 434–435. o. – Horváth Piusról: BALANYI, BIRÓ... 1943. 173. o. Bezerédy Kristóf zászlóaljparancsnok dicsérete: Kegy. L For 0–4. V73/10. Vö.: GÁL 1948. 20. o. GÁL ISTVÁN: *Erdősi Imre*. In: Négy papi arckép 48-ból. Vig. 1948. 132–154. o. MOL H 75 1849:19583.

1.4 A hadlelkészi szolgálatot vállaló klerikusok köre

A magyar hadsereg tábori lelkészeinek egy részét a császári hadseregtől örökölte. Ha csak a számadatokat tekintjük mérvadónak, akkor több mint 20 hadlelkésznek a magyar hadsereg mellé állásáról tudunk számot adni. A ténylegesen szolgálatot teljesítő tábori lelkészek létszáma azonban ennél lényegesen kevesebb, hiszen sokan szolgálaton kívül voltak. Dudás János, a 37. serezed papja 1848-ban betegség miatt volt távol alakulatától. Farczádi Mihály kénytelen volt elhagyni alakulatát (51. Károly Ferdinánd főherceg ezred), mert az szembefordult a szabadságharcral. Ugyancsak szolgálaton kívül volt 1848-ban Korének József és Harsányi Sámuel. Canczler Róbert László a hadihelyzet alakulása következtében szakadt el alakulatától. Így miközben a hadsereg létszáma 1848 decemberére elérte, majd meghaladta a 100 000 főt, a tábori lelkészek létszáma alig gyarapodott néhány fővel. Ez annyit jelent, hogy ekkor átlagosan kb. 4–5 ezer katona jutott egyetlen tábori lelkészre. Az 1849-ben bekövetkezett nagyarányú létszámnövelés ellenére a helyzet nem sokat változott 1849 augusztus elejére, hiszen a 170 000 főt meghaladó hadseregben átlagosan kb. 5–6 ezer katona jutott egyetlen tábori lelkészre. Egy ötezer lelket számláló egyházközség lelki gondozása békeidőben az adott korban is teljesíthető feladat volt. A tábori lelképásztorkodás viszont háborús helyzetben, ilyen létszámviszonyok mellett nem látható el tökéletesen. Egy nagyobb veszteségekkel járó csata után a temetések lebonyolítására valamint a sebesültek vigasztalására a nemzetőrség tábori lelkészeinek és a kisegítő lelképasztoroknak a segítségét is igénybe kellett venni.³⁶

A császári-királyi hadseregből átvett tábori lelkészek motívumait, amelyek szolgálati helyükön való megmaradásra ösztönözték őket, csak kivételes esetben ismerjük. Czigler feltehetően azért tartott ki a fővárosok elfoglalásáig, mert az osztrák hadseregben sohasem lehetett volna belőle püspök. A már említett Korének József és Farczádi Mihály nem akart a hazája ellen harcolni. Amint már utaltunk rá, az állomáshelyek megtartásához feltehetően az is hozzájárult, hogy Czigler megtartotta állását 1848-ban.

Lényegesen pontosabb képünk van azokról, akik a szabadságharc alatt szerettek volna tábori lelkészi alkalmazást nyerni. A hadügyminisztérium valamivel több, mint 130 kérelmet regisztrált 1848–49-ben, amelyben a folyamodók tábori lelkészi állást kértek. A kérelmezők valamivel több, mint fele a katolikus egyházból került ki, főként a káplánok és az adminisztrátorok közül. Plébánosok csak kivételes esetben szerepeltek a folyamodók között. A katolikusok ilyen módon egyházi szervezetük nagyságának megfelelően, lakossági számarányuknál kissé nagyobb mértékben képviseltették magukat. Ez egyáltalán nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a polgári átalakulás során a katolikus papok meghatározó része a polgári közép rétegekből származott. A származás önmagában ugyan még nem meghatározó egy papi pályafutás során, de egyfajta értékrend és mentalitás

³⁶ A magyar hadsereg létszámáról BONA 1988. 40–63. o.

ismeretét mindenképpen jelenti. A katolikus alsópapság jelentős rétegeinek csatlakozását a magyar liberális nemzeti mozgalomhoz a káplánok és az adminisztrátorok mostoha szociális helyzete is elősegítette. Fizetésük nem haladta meg az évi 40 frt-ot, s ehhez járult az a gyakran méltatlan bánásmód, amelynek a plébánossal szemben ki voltak téve. Ők alkották a korabeli értelmiség legrosszabbul fizetett rétegét. Gyakran 15–20 évet kellett várakozniuk, mire a biztos megélhetést jelentő és az állandó áthelyezések ellen is bizonyos védelmet nyújtó plébánosi kinevezést átvehették. Másik, igen gyakran hangoztatott panaszuk a rendkívül gyakori és minden alapos okot nélkülöző áthelyezés volt. Például Marczell Ákos esztergomi egyházmegyes papot 1837. október 26-án szentelték pappá. 1849 májusáig, amikor el kellett menekülnie plébániájáról, hét állomáshelye volt: Várkony, Szentmihályfalva, Tallós, Udvarnok, Podola, Vágújhely és Nyitravicsáp. Szerzetesek esetében a szerzetesi élet reformjára való törekvés játszhatott még fontos szerepet.³⁷

Figyelembe kell vennünk azt is, hogy a katolikus papság jelentős rétegei már a szabadságharcot megelőzően bekapcsolódtak valamilyen formában a liberális nemzeti mozgalomba. Gyakoriak voltak a névmagyarosítások. A csanádi egyházmegyében a tábori lelkipásztorkodással később kapcsolatba került lelkészek közül például Kerndler Ferenc Kerényi Frigyesre, Mihálovics József Munkácsi Józsefre, Rosen Pál pedig Rózsafy Pálra magyarosította a nevét. Benőfy Soma (azelőtt Brujmann Sámuel) egri egyházmegyes lelkész palóc népdalokat gyűjtött a Kisfaludy Társaság számára, Szabó Richárd váci egyházmegyes pap álnéven újságírói tevékenységet folytatott. Rózsafi Pált ott találjuk azon csanád megyei kispapok között, akik „munkáskör”-t akartak létesíteni. A kör célja lett volna, hogy a magyar nyelvben gyakorlás útján szabatos jártasságot szerezzenek maguknak. Gasparich Kilit egy 1844-ben megjelent röpiratában nyíltan magyarnak vallotta magát. Érthető tehát, ha az 1848 tavaszán bekövetkező események a papság körében is élénk visszhangot váltottak ki.

1848. április 15-én Mráz Mihály, pest-szent rókusi plébános lakásán 30 budai és pesti pap, káplánok és plébánosok, köztük a magyar hadsereg három későbbi tábori lelkésze, Schwendtner Mihály, Simon Ferenc és Ungváry György memorandumot fogalmazott Kunszt József esztergomi helynökhöz. Mint írták, a világesemények ilyen nagyszerű perceiben Isten legdicsőbb ajándéka, a szabadság ellen való véték lenne elhallgatni sérelmeiket. 12 pontos követelésüket a sajtó útján is nyilvánosságra hozták. Követelték többek között egyes szertartások magyar nyelvűvé tételét, az alsópapság és különösen a káplánok méltatlan anyagi helyzetének rendezését, a káplánok anyagi függetlenítését plébánosuktól, a káplánoknak feljebbvalóik „zsarnokoskodásai” ellenében törvényes szabályozást és az

---

37 A katolikus papság társadalmi gyökereiről CSORBA 1990. 165–166. o. Marczell Ákos pályafutásáról: NÉMETHY 1894. 764–765. o. Meneküléséről: MOL H 86 1.d. Marczell Ákos Mednyánszky Cézárnak. Szeged, 1849. július 15.

önkéntes áthelyezések megszüntetését, vitás ügyekben esküdszéki bíraskodást (ezen esküdszékek vizsgálnák meg az információk tartalmát is), a reverenda viselésének korlátozását, a lelkipásztorkodásból a szerzetesek kivonását, nehezményezték a szent jobb idegen (cseh) papok általi őrzését, szorgalmazták a kerületi alespereseknek a papság általi demokratikus választását, az egyházi megnyilatkozások magyar nyelvűvé tételét, valamint évenkénti zsinatok megtartását az egyetemes papság részvételével.³⁸ A budapesti radikális papság 1848-ban a beadvány nyilvánosságra hozatalával lépett a korabeli közvélemény elé. A továbbiakban a radikális papság körébe soroljuk azokat a klerikusokat, akik demokratikus egyházkormányzatot és az egyházfegyelmi szabályok felülvizsgálatát követelték, illetve azokat, akik a fegyveres harcot is vállalták.

1848 tavaszán tehát egymást érték az egyház liberális átalakítását sürgető röpiratok, s az egyházi szertartások módosítása mellett a radikálisok már a cölibátus eltörlését is sürgették. A szabadságharc tábori lelkészei közül Magyarai Alajos csanádi egyházmegyes római katolikus lelkész már 1848. április 6-án sürgette a cölibátus fakultatívvá tételét. A kötelező cölibátus eltörlésének híve volt Schwendtner Mihály és mindenek előtt Szabó Richárd is. Utóbbi 1848-ban közzétett röpiratában a polgári átalakulás és a szólásszabadság üdvözlése mellett a cölibátust okolta az egyháztörténelem valamennyi sötét eseményéért. Nevezetesen a hitszegéseket, mérgezéseket, házasságtöréseket, vérfertőzéseket, gyermekszétkasztásokat, rablásokat, gyilkosságokat és az egyháztörténet más egyéb kevésbé szívderítő eseményeit mind-mind a cölibátusból vezette le. Mivel a papi nőtleniséget – fejtegette – sem Krisztus, sem az apostolok nem rendelték el, ez nem más mint a papságnak egy emberi jogtól való megfosztása, amely jogot az egyháznak (vagy ennek vonakodása esetén az államnak) kötelessége visszaadni.³⁹

E forrongó réteget viseletéről is könnyű volt felismerni: világi ruhában jártak, bajuszt illetve szakállt növesztettek, mint például Mednyánszky Cézár illetve Beke Miksa. A nyugtalanság a szerzetesrendeket is elérte. Lázadoztak a bencések és a ciszterciek, a piaristák pedig 1848 szeptemberében ún. forradalmi káptalant tartottak és új elöljárót választottak. A rend demokratikus átalakulását szorgalmazók között ott volt Lutter Ferdinánd, a budai gimnázium tanára, akit 1849 júliusának végén a szegedi táborba nevezeték ki hadlelkésznek. Ez az elégedetlen réteg

38 A csanádi egyházmegyeről: KOVÁTS 1908. 325–326. o. és 361. o. – Benőfy népdalgyűjtéséről SZINNYEI 1891. I. k. 871–872. o. – Gasparich nyilatkozata: GASPARICH 1844. 10. o. – Az alsópapság 1848-as mozgalmáról: HORVÁTH 1865. I. k. 35–38. o. ANDICS 1949. 65–71. o. TÖRÖK 1941. 17–48. o. HERMANN E. 1973. 424. o. Schwendtner szerepéről: HL Absz. ir. Pesti cs.kir. hadbírság 1852–7/65, 484–485.fol. – A pesti radikális papság követelését ismerteti: MESZLÉNYI 1928. 48–62. o., de ő 16 budai és pesti papról beszél, holott a petíciót 30 fő írta alá. Azt is tévesen állítja, hogy a petíciót kizárólag káplánok írták alá, hiszen az aláírók között szerepelt 9 plébános is. Prim. Lev. Esztergomi Helynökség Categoria 41. V 459. 1848:709. Kunszt József esztergomi helynök az anyagi követeléseken túlmenően elzárkózott a további engedményektől, az 1., 3., és 11. pontban foglaltakat pedig a tervezett nemzeti zsinat hatáskörébe utalta. Prim. Lev. Esztergomi Helynökség Categoria 41. V 459. 1848:757.

39 ZSIGOVITS 1914. 100–115. o. MAGYARI 1848. 1–7. o. SZABÓ R.1848/2. 1–69. o.

adta tehát a tábori lelkészségért folyamodók jelentős részét. Ha sikerült elnyerniük az állást, még a legrosszabb esetben is annyi pénzt kaptak havidíjként, mint korábban egy egész év alatt. Akiket egyházfegyelmi vagy más okok miatt mellőztek, azok is itt reméltek biztos állást. A plébánosok pedig azért fordulnak elő csak kivételesen a folyamodók között, mivel többségük már életkoránál fogva sem lett volna képes a rá váró fizikai megpróbáltatásoknak megfelelni, nem beszélve arról, hogy ez esetben biztos egzisztenciájuktól is meg kellett volna válni. Meg kell említenünk azt is, hogy liberális és radikális lelkészek nem csak a katolikus egyházban voltak, hanem más felekezetek körében is. Ők is szerették volna az adott felekezet életét demokratizálni, s a katolikusokhoz hasonlóan ők is a magyar hadsereg tábori lelkipásztorkodásának a tartálékát alkották.⁴⁰

Létszámukat tekintve a református folyamodók állnak a második helyen. Az 1840-es évek közepétől a debreceni lelkipásztorok igehirdetésében egy demokratikus irányú fordulat figyelhető meg. Ezen új szellemiség egyik képviselője Könyves Tóth Mihály volt, aki 1848-ban az aradi táborban működött mint nemzetőrségi lelkész. A minisztérium 1848-49-ben kb. 20-25 református lelkész kérvényét iktatta, de közülük is csak néhány főt neveztek ki tábori lelkésszé. Ez is arra utal, hogy az alkalmazás szempontjából biztosabb volt, ha az illető lelkész csatlakozott a hadsereghez és ezt követően próbálta meg állásának megerősítését kieszközölni. Ez nem jelenti azt, hogy csak ennyien vállalták volna szükség esetén a szolgálatot. Szoboszlai Pap István tiszántúli református szuperintendens megkeresésére már 1848 november-decemberében 20 lelkész jelezte, hogy szükség esetén vállalja a tábori lelkészi szolgálatot. Érthető ez a lelkesedés, hiszen a reformátusok eddig az egész császári-királyi hadseregben csak egyetlen tábori lelkészi állomással rendelkeztek, s most szerették volna a vallási egyenjogúságot ezen a téren is megvalósítani.

Érdekességgént megemlíthjük, hogy akadt olyan folyamodó is, aki elégedetlen volt a tábori lelkipásztorkodás kialakult rendszerével. Kármán Pál kecskeméti református segédlelkész, amint az 1848. december 15-én Kossuth Lajosnak írt leveléből kiderül, meg akarta erősíteni a magyarnak azon hitét, hogy győznie kell, különben mindnyájukat legyilkolnák, „...és én ezen hitet – írja a derék lelkész – a legdühösebb fanatizmusig szeretném felcsigázni, – mit Kecskeméten a szószeréből meglehetősen sikerrel cselekedtem is.

E végre szükségesnek látnám a tábori lelkészi hivatal nagyobb kiterjedésben felállítani, – oly módon, hogy a tábori lelkészek – kik egyről [sic!] egyig mind jó szónokok legyenek – mint ilyenek ne volnának csupán a táborhoz kötve, hanem szabadságukban álljon, sőt kötelességük legyen, az egész országban keresztülka-

---

40 A szakállakról: MEDNYÁNSZKY 1858. 38. o. Beke Miksa személyleírása: HHStA Außenministerium Informationsbüro 1854 BM 5553. – A szerzetesrendekről: HERMANN E. 1973. 425-426. o. – Lutter Ferdinánd 1848-as tevékenységéről BALANYI, BIRÓ ... 1943. 167-169. o., Prim. Lev. Hám akták 1848:38.

sul járni, a magyar köznépet mindenütt buzditani, fanatizálni, – a más ajkúakat pedig a magyar iránti szimpátiára bírni”⁴¹

Nem tudjuk válaszolt-e, s ha igen mit Kossuth ezen eredeti javaslatra, mindenestre az bizonyos, hogy a szabadságharc tábori lelkipásztorkodása több módosítással ugyan, de alapvetően megőrizte a korábbi formákat, s nem tért át a Kármán Pál által javasolt útra.

A másik két protestáns felekezet tagjai lényegesen kevesebb folyamodványt nyújtottak be. Az unitáriusok részéről az ótordai lelkész, Pap Albert János kérelmének maradt nyoma. Az evangélikus lelkészek sem voltak túl sokan, mindössze hárman. Krizsán József, Roth Márton és Dr. Taubner Károly vágyai azonban nem válhattak valóra. A legtöbb esélye kétségtelenül Dr. Taubner Károlynak az MTA, a Királyi Magyar Természettudományi Társaság és a berlini Filológiai Intézet tagjának volt. Ő a Lombardiában és Velencében állomásozó magyar katonák evangélikus tábori papjaként teljesített szolgálatot. Mészáros Lázár bátorítására Eötvös Józsefhez fordult, hogy az a Magyarországon állomásozó hadsereg evangélikus esperes-tábori papjává nevezze ki. Nem a háborús ínség miatt kíváncozott el, „...a távollét hazámtól, elszigeteltetésem irodalmunktól búsítja lelkem s teszi vérzővé szívemet” – olvashatjuk levelében. Kérelmét nem teljesítették, viszont az osztrákok az 1848–49-es itáliai harcokban szerzett érdemei elismerésül kitüntetésben részesítették.⁴²

E két protestáns felekezet mellett néhány ortodox és zsidó lelkész is folyamodott tábori lelkészi állásért. A minisztérium tehát nem szenvedett hiányt jelentkezőkben. A tábori lelkészi szolgálat az egyetlen módja volt annak, hogy a lelkészek egyházilag törvényes és elfogadott keretek között katonák lehessenek. Így a hadügyminisztériumhoz eljuttatott folyamodványokban gyakran olvashatók szubjektív, ám e rétegre annál jellemzőbb fordulatok, amelyek a folyamodványt a hazaszeretet érzésével, belső sugallattal, lelkiismereti kötelességgel támasztják alá.

„Mióta Honunk szent földét ellenség dúlva tiporja, – kezdi kérelmét Matólcsey János darvasi református lelkész – csak egyetlen eszme élt szüntelen keblemben [sic!]; és ez: Hazám ellensége kiűzésében s eltiprásában, tehetségem szerént közremunkálni”⁴³

Majláth Mihály richwaldi római katolikus lelkész hazafiúi legszentebb kötelessége lelkiismeretes teljesítésére hivatkozik. Igaz Dániel barcsi római katolikus káplán a magyar nemzet és hazája iránt érzett forró szeretetéről beszél. Szilágyi

41 Demokratikus fordulat a debreceni igehirdetésben. VARGA Z. 1936. 17. o. Szobolai Pap István felhívásának eredményéről. MOL H 82 21. kútfő 1848:10600. – Kármán Pál javaslat: MOL H 2 (OHB) 1848:5894.

42 További protestáns folyamodványok: MOL H 57 10. kútfő 1849:308 (Pap Albert) MOL H 75 1849:14242, 21632 (Krizsán József, Roth Márton). Dr. Taubner Károly folyamodványa MOL H 57 1848:4. kútfő, 1. tétel, különböző tudományos intézményekben lévő tagságáról Mil. Schem. 1847. 73. o., kitüntetéséről BIELIK 1901. 328. o.

43 MOL H 75 1849:13615.

László magyarkakucsi református lelkész arra hivatkozik, hogy tábori lelkészként nagyobb szolgálatot tehet hazájának, mint 42 főt számláló gyülekezetében. Roth Márton evangélikus segédlelkész párhuzamot vont az egyén szabadsága és vagyona valamint hazánk szabadsága között. Mindkettő addig marad fenn, amíg meg tudjuk védeni. Támár Imre egri egyházmegyei áldozár keble szent sugallatát követve ajánlotta fel a honnak szolgálatait. Horváth Ferenc római katolikus plébános Radnáról keltezett folyamodványában pedig így vall:

„E sok ármánykodástól körülövezett édes magyar Hazánk megmentésébe, s a honi törvények által már megalapított magyar Alkotmányunk védelmezésébe kezdettől fogva mindig a legnagyobb rokonszenvvel viseltettem, s legforróbb hazafi kötelességemnek tartottam alkalmat nyerni, miszerint Kedves Hazámnak szolgálhassak, s ha szükség kívánná adóját én is lefizethessem. Ezen általam forrón óhajtott célt csak akkor érhetném el, ha mint fölszentelt pap a magyar hadseregben egy tábori lelkészi állomást lenne szerencsém nyerhetni”.⁴⁴

A tábori lelkészség elnyeréséért benyújtott folyamodványok másik szembevető sajátossága, hogy szép számmal akadnak közöttük olyanok, amelyeket menekültek írtak. Majláth Mihály a határvidéki ellenséges indulatú nép és a bármikor megjelenő ellenség dühének volt kitéve. Igaz Dánielt a Barcsra betört szerbek elfogták és ki akarták végezni. Balogh György zombori káplánnak, aki a helyi elemi iskolában tanított, szintén menekülnie kellett a várost feldúló ellenség elől. Molnár István stridói káplán a börtönbüntetés elől szökött meg. A menekülő és alkalmazást kérő papok létszáma különösen 1849 nyarán nőtt meg, így a folyamodók létszáma a hadihelyzet romlásával együtt emelkedett. Szegeden jelentkezett és kért tábori lelkészi állást a menekült lelkészek közül Gasparich Kilit barátja, Saaghy Vendel úzbégi római katolikus lelkész, akinek marháit az ellenség egy rajtaütés során elrabolta, nyolc hetes bujdosás után itt kért alkalmazást Marczell Ákos nyitravicsápi -, és Kovrik Artúr békésszentandrási római katolikus lelkész. Itt nyújtotta be folyamodványát a Budapestről menekült Einhorn Ignác rabbi is, aki nem csak a magyarországi neológ mozgalomnak, hanem az emigrációnak és a dualista monarchiának is jelentős politikai személyiségévé vált. Az államnak érdekében állt a menekültek alkalmazása, mivel a munkanélküli lelkészeknek államsegélyt folyósítottak.

Gyakran bukkan elő a folyamodványokban a nyelvtudásra való hivatkozás is. Ez azonban nem tette lehetővé a jelentkezők közötti differenciálást, hiszen a többség legalább három nyelven beszélt, de akadt olyan jelentkező is (Zimka János piarista szerzetes), aki arra hivatkozott, hogy a magyar, német, szlovák és latin nyelveken kívül franciául és olaszul is ért. Gyakran előfordult, hogy a kérvényt néhány egyházi vagy világi személy támogatta. Az ajánlók politikai súlya a lehető legszélesebb skálán mozgott. Bodrogkeresztúr előljárói Blaskó Antal helybeli ró-

---

⁴⁴ Majláth Mihály MOL H 75 1849:18269, Igaz Dániel MOL H 75 1849:18339, Szilágyi László MOL H 75 1849:19097, Roth Márton MOL H 75 1849:21632, Támár Imre MOL H 75 1849:21901, Horváth Ferenc MOL H 75 1849:22220.

mai katolikus segédlelkész kinevezését támogatták. Szentmiklóssy Sámuel református lelkész kérelmét többek között Nagy Mihály szuperintendens is pártolta. Horváth Mihály kultuszminiszter Molnár Istvánt ajánlotta. Murary Miklós fiktári ortodox lelkészt Krassó megye másodalispánja szerette volna az óhajtott álláshoz segíteni. Somossi Ignác kormánybiztos Balácsi Ferenc tiszapüspöki római katolikus segédlelkész kinevezését sürgette s noha a folyamodót Kossuth is előforduló alkalommal tábori papságra történő kinevezés végett a hadügyminisztérium figyelmébe ajánlotta, a derék segédlelkészből mégsem lett tábori pap. Ezek a példák arra utalnak, hogy az ajánlások a kinevezésekre nem mindig gyakoroltak pozitív hatást.⁴⁵

A folyamodványok következő figyelemreméltó eleme azoknak az érdemeknek, tevékenységeknek a köre, amelyeket a pályázók érdemesnek tartottak megemlíteni. Gyakran hivatkoztak eddig végzett áldozatos lelkészi illetve tanári munkájukra. Galgóczi Ignác piarista szerzetes Szegedről a következőket írta:

„Tizenkilenc év óta munkálkodom nevelési pályán, ezen idő alatt neveltem a hazának hasznos polgárokat, kik közül számtalan a zsenge korában beléoltott tiszta hazafi érzetnél fogva, a hon szabadságáért karát és vérért feláldozni első felhívásra szent kötelességének tartotta; önérzettel, és nyugodtan mondhatom eszerint, hogy a hazának egy részről leróttam tartozásomat.

Azonban a szabadság szent harcában minden jó honfinak jutott osztályrész, hivatásomhoz, s koromhoz képest én is szolgálatot tenni óhajtok, kívánom lelkesíteni azon hősöket, kik feláldozták magokat e hon javáért, s lelki vigasszal ellátni, ha vitézül sebesültek meg a harctéren, hol nemsokára véreikből fog felvirulni a szabadság fája.”⁴⁶

Iván Tivadar ortodox lelkész a román nép körében végzett sikeres felvilágosító munkájára hivatkozott, Gajdos Döme minorita lelkész a honvédtoborzás során szerzett érdemeit említette meg, Sztankovits István szentpéterei segédlelkész az ostromtól szorongatott Komáromban tíz napig altüzérként szolgált. A temesvári papneveldeben 1845-ben végzett Schaeffer Antal segédlelkész is mindig megtalálta a módját, hogyan támogassa a szabadságharcot.

„Alulírt ezennel bátorkodom egy tábori lelkészi állomásért folyamodni – írta 1849. május 9-én a minisztériumnak –, kérésemet a következőkre alapítván: Őt éve már hogy csanád egyházmegyében mint segédlelkész működök, a Nagyjécsán történt csata alkalmával midőn az ármányas ellenség népünket lefegyverezni akarta, magam személyesen az ellenségnek két Zsivkovich ezredbeli katonáját éltem veszélyeztetésével lefegyvereztem, és Nagysándor József akkoriba [sic!] al-

⁴⁵ Majláthról lásd a 44.sz. jegyzetet! Balogh György MOL H 75 1849:20601, Molnár István MOL H 75 1849:21292, Saaghy Vendel és Marczell Ákos folyamodványa MOL H 86 1.d. Szeged, 1849. július 15, Kovrik Artúr MOL H 75 1849:25401, Einhorn Ignác MOL H 75 1849:25335, Zimka János MOL H 75 1849:22804, Blaskó Antal MOL H 75 1849:23048, Szentmiklóssy Sámuel MOL H 75 1849:21627, Murary Miklós MOL H 75 1849:21449, Balácsi Ferenc MOL H 75 1849:2743, 3941 (Közl. KLÖM XIV. 505. o.), MOL H 2 (OHB) 1849:1622, 2139.

⁴⁶ MOL H 75 1849:17298.

ezredes úrnak általadtam. Népünket, jóllehet a temesvári zsarnokok már fogsággal fenyegettek, soha meg nem szűnő lelkesedéssel a magyar kormány iránti tántoríthatlan hűségre intettem, és azt személyesen is megmutatni soha el nem mulasztottam, miért is utóbbi üdőkben állomásomat egy üdőre elhagyni kénteletnittem. Jelenleg pedig Bem tábornok úr a bánági németekhez felszólításával már több községekbe jártam, és azt kiosztogatva őket arra szólítottam fel, hogy siessenek az említett tábornok zászlója alá kiirtani az ellenségnek utolsó gyökerét, siessenek megmutatni azt, hogy érdemesek édes hazánknak legtermékenyebb földjét szánthatni, és hogyha kell hazánkért halni nem irtóznak.”⁴⁷

A legbátrabbak a fegyverfogástól sem riadtak vissza a folyamodók közül. Liebhart Lukács a baranyai nemzetőrségben volt lelkész, majd főhadnagy, illetve százados. Hozzá hasonlóan fegyverrel is szolgált többek között Gondol Károly nagycsécsi református lelkész, Blaskó Antal bodrogkeresztúri római katolikus segédlelkész, Matolcsi János darvasi református lelkész, a már említett Balázsi Ferenc, Kulányi Ferenc nemzetőrségi segédtsízt, Kukacz István teszeri római katolikus segédlelkész, Opiez Sándor római katolikus áldozópap és nemzetőri százados, Szalay Sándor önkéntes nemzetőr. E felsorolás is bizonyossága annak, hogy a nemzetőri szolgálat (a fegyveres szolgálat) nem jelentett előnyt a magyar hadsereg tábori lelkészi posztjaiért folytatott versenyben. Az itt felsoroltak közül egyedül Liebhart Lukácsot nevezték ki 1849 július közepén tábori lelkésznek. Hasonló a helyzet a nemzetőrség tábori lelkészeivel is. Noha ismerünk olyan személyeket (Liebhart Lukács, Gasparich Kilit, Kovrik Artúr, Sass Károly) akik először a nemzetőrségnél, majd a sorkatonaságnál teljesítettek tábori lelkészi szolgálatot, viszonylag jelentős azoknak a száma, akik egyéb feltételek híján nem jutottak hozzá a kinevezéshez (Blaskó Antal, Kikinger Alajos, Jaczkó Károly stb.).

A tábori lelkészi állások elnyerése érdekében benyújtott folyamodványokból tehát az alábbi következtetéseket vonhatjuk le. Először: a benyújtott kérelmek száma jelentősen meghaladta a hadsereg szükségletét. Másodsor: a jelentkezők többsége már a szabadságharc előtt valamilyen formában kapcsolódott a liberális nemzeti mozgalomhoz, a szabadságharc alatt pedig erejéhez mérten támogatta a magyar kormányt. Harmadszor: a magyar hadseregben tábori lelkészi álláshoz jutni többféle módon lehetett, ezek egyik (ha nem is legbiztosabb) módja a hadügyminisztériumhoz benyújtott folyamodás volt.

A minisztériumnak a benyújtott folyamodványokkal kapcsolatban a következő tényeket kellett mérlegelnie: van-e üres tábori lelkészi állás? A folyamodó alkalmas-e annak betöltésére? Szól-e valamilyen egyéb érv (politikai üldözött, felekezeti hovatartozás stb.) alkalmazása mellett? E kérdések mérlegelése 1848-ban, illetve 1849-ben különböző módon történt. 1848-ban a kinevezések során még teljesen az osztrák mintát követték. Eszerint az ezred parancsnokságának, amelynek újonnan kinevezett tábori lelkészre volt szüksége, az illetékes főhadparancsnoksághoz

---

⁴⁷ Iván Tivadar MOL H 75 1849:19099, Gajdos Döme MOL H 75 1849:18503, Sztankovits István MOL H 75 1849:25332, Schaeffer Antal MOL H 75 1849:14999.

kellett fordulni, innen áttették a kérelmet az adott tábori főpaphoz, aki viszont a területileg illetékes megyéspüspökhöz fordult ajánlás végett. Minden ezred ahhoz az egyházmegyéhez tartozott, ahonnan a kiegészítését nyerte, illetve huszárezredek esetén ahol a törzse állomásozott. A tábori főpap ezt követően megvizsgálta az ajánlott lelkészt, s ha alkalmasnak tartotta az állás betöltésére, megtette előterjesztését az illetékes szervnek.

Ez a rendszer 1849-ben azután jelentősen módosult. Ennek oka részben a juriszdikciós szálak elszakadásában illetve az önálló tábori püspökség felállításának kudarcában, részben pedig abban keresendő, hogy a megszülető magyar hadsereg lelkipásztori igényeit gyorsan kellett kielégíteni, amire a fent vázolt rendszer képtelen volt. Szerepet játszhatott a már említett politikai szempont is, tudniillik, hogy a konzervatív felfogású főpapok befolyásától megóvják a hadsereget. 1849-ben (és részben már 1848-ban is) a folyamodók közvetlenül a hadügyminiszterhez fordultak. A kérelmeket a HM hadlelkészi osztályának főnöke vizsgálta meg, aki szükség esetén a jelöltet kinevezés végett a hadügyminiszter (vagy annak helyettese) elé terjesztette. Ugyancsak az osztályfőnök feladata volt, a kinevezett lelkészek számára a szükséges utasítások megfogalmazása. A folyamodók esetében tehát a tábori lelkészi osztály vezetőjének volt döntő befolyása a kinevezésekre, a befolyásos ajánlók, még ha katonák voltak is, nem sokat számítottak. Dallos Pál kirvai adminisztrátor például, akit 1848-ban Tétény község előjárói Berghammer Károly plébános utódként szerettek volna látni, 1849. május 21-én egy meglehetősen zavaros levélben kérte Görgei Artúrt, nevezze ki bármely lovas-ezredhez káplánnak. Mednyánszky Cézár a kérést már ekkor mellőzendőnek vélte s később mint osztályfőnök, a feldunai hadsereg vezérkari főnökének, Bayer József ezredesnek a sürgetése ellenére is ragaszkodott ehhez a nézetéhez. Nem is lett a derék adminisztrátorból tábori lelkész. Az eset azért is demonstratív, mert a hadügyminiszterek általában nem bírálták felül a hadlelkészi osztályfőnökök előterjesztéseit.⁴⁸

Hogyan lehetne tehát a sikeres alkalmazás feltételeit összefoglalni? Az alkalmazás előfeltétele volt, hogy üres állomáshely álljon rendelkezésre. 1849. július 16-án Mednyánszky Cézár osztályfőnök felhívta az érdeklődők figyelmét, hogy a magyar hadseregnél a tábori lelkészi állások be vannak töltve, így folyamodványokat csak akkor nyújtsanak be, ha új tábori lelkészi állások felállításáról értesülnek a hivatalos lapból. Kivételek nélkül alkalmazták a korábban az osztrák hadseregben kinevezett majd a magyar hadsereg oldalára áttért tábori lelkészeket, akkor is ha 1848-ban hosszabb-rövidebb ideig szolgálaton kívül voltak (pl. Dudás János, Dr. Korének József, Harsányi Sámuel). Az alkalmazás másik viszonylag biztos módja volt az adott hadseregnél szolgálatra jelentkezni. Mivel 1849 júliusáig a magyar

⁴⁸ Az osztrák kinevezési rendszerről: BIELIK 1901. 150–151. o. MELICHÁR 1899. 68–73. o. BORÓVI 1992. 44–45. o., de itt a szerző főhadparancsnokság helyett állandóan hadtestparancsnokságot emleget. – Dallos Pál MOL H 56 19. kútfő 4. tétel (1848), MOL H 75 1849:21629 (iktatókönyv), 23111, MOL H 115 2. d. Dallos Pál–Görgei Artúrnak Kirva, 1849. május 21.

hadsereg tábori lelkész hiánnyal küzdött, így a parancsnokok örömmel alkalmazták a szolgálatra jelentkezőket, s a legtöbb esetben sikerült kieszközölniük a minisztérium megerősítését is. Nem volt teljesen reménytelen, noha a jelentkezők nagy száma miatt kevesebb sikerrel kecsegtetett a HM-hez való folyamodás. Itt részben a szükségletek döntöttek, részben a folyamodók egyéni érdemeit vették figyelembe. Azok esetében, akik az általános kívánalmaknak megfeleltek, előnyt jelentett, ha politikai üldözésnek voltak kitéve. Hátrányos volt viszont, ha a kérelmező nem bevett felekezethez tartozott, ha már betöltött állásért folyamodott, illetve ha olyan egységhez (pl. zászlóaljhoz) kérte a kinevezését, ahol hivatalosan nem alkalmaztak tábori lelkészt.

A kinevezésekbe – természetesen – gyakran beleszólt a hadihelyzet vagy a véletlen is. Jaczkó Károly kecskeméti római katolikus segédlelkész, aki az ókéri táborban már gyakorolta a tábori lelkéshi szolgálatot, azért nem tudta elfoglalni állását a 16. (Károlyi) huszárezrednél, mert az ellenség elvágta a Debrecenbe utazás lehetőségétől. 1849 június végén – július elején ismét felmerült a kinevezése, ezúttal a 18. (Attila) huszárezredhez, de végül mégsem lett belőle tábori lelkész. Hérics Antalból viszont meglehetősen különös körülmények között lett hadlelkész. Történt ugyanis, hogy az ószönyi plébános, Gango József, mivel az osztrákokkal szimpatizált, tanácsosabbnak látta elhagyni a falut, amikor az a magyarok kezére került 1849 tavaszán. Az így megüresedett plébániára Hérics Antalt nevezték ki. A megszökött plébános gazdasszonya, Takács Jánosné Bodofalusi Julianna és annak lánya, Mária azonban nem adták fel olyan könnyen a harcot. Föllázították Hérics ellen a falut, sőt meg is fenyegették. A szorult helyzetbe került pap Alvinczy Alvin honvéd századoshoz, a 98. zászlóalj parancsnokához fordult segítségért, aki valóban döntő fordulatot adott a küzdelemnek. A „gaz fondorkodó” és „áruló” asszonyt leányával együtt fogságba vetette, Héricset pedig a zászlóalj tisztikarának kérésére oltalma alá vette és magával vitte Komáromba tábori lelkésznek.⁴⁹

A folyamodványok benyújtásának időbeni megoszlása nem ad lehetőséget látványos következtetések levonására. Tény, hogy a legtöbb folyamodványt 1849 május, június és július havában nyújtották be, amiben – feltételezésünk szerint – a hadihelyzet alakulása volt a döntő tényező. Az időszak első felében Magyarország

49 Mednyánszky az állások betöltöttségéről: Közlöny, 1849. július 18. 564. o. v.ö: MOL H 75 1849:25423 (iktatókönyv). – Jaczkó Károly (Örkény, 1821. október 17 – Bugyi, 1899. február 20.) váci egyházmegyei római katolikus lelkész volt. Vácot filozófiai és teológiai tanulmányokat folytatott. Ezek befejeztével 1845. július 20-án pappá szentelték. 1848-ban kecskeméti segédlelkész, az ókéri táborban hadlelkéshi szolgálatot teljesített, de közelebbről nem ismert zavarok miatt elhagyta a táborot. 1848–49-ben Kecskeméten liberális felfogású szentbeszédei tették népszerűvé. 1857-től plébános volt Dunakeszin, 1869–1872 között betegállományba vonult. 1872-től borsosberényi plébános. 1877-től 1884-es nyugdíjba vonulásáig ismét káplán. 1888-ban reaktíválják, bagi káplán majd 1891-től haláláig adminisztrátor Bugyiban. Vö: Chobot 1915. I. k. 780. o. MOL H 86 I.d. Előterjesztési iv, MOL H 75 1849:31065, 31066; Közlöny, 1848. október 21. 659. o. és 1848. november 1. 702. o. és 1849. június 17. 506. o.) – Hérics Antalról: AMBRUS 1892. 63–65. o., SZINNYEI 1887. (Komárom) 327. o. és 374. o., MOL H 75 1849:25839.

területének legnagyobb része meg volt tisztítva az ellenséges csapatoktól, a postai és egyéb közlekedés helyre volt állítva, így a folyamodók egyrészt be tudták nyújtani kérelmeiket, másrészt a tábori lelkészi állás valódi perspektívának tűnt. Az időszak második felében viszont, amikor a Paszkevics tábornagy parancsnoksága alatti orosz csapatok is megkezdték az előrenyomulást, számos lelkész is elmene-kült, s számukra az egyetlen lehetséges alkalmazási terület – ha lelkészek akartak maradni – a tábori lelkészi állás volt. Így paradox módon a hadihelyzet romlása is a folyamodók létszámának növekedéséhez vezetett.

A magyar hadsereg tehát 1848-ban a cs. kir. hadsereghez hasonlóan rendelkezett tábori lelkészi hierarchiával. Kezdetben a hadügyi vezetés – az ausztriai példát követve – egy önálló tábori püspökség felállítására tett kísérletet. Mivel a politikai helyzet ezt nem tette lehetővé, a magyar hadsereg tábori lelkészi hierarchiáját ideiglenes jelleggel szervezték meg. Ebből az ideiglenességből vezethetők le azok az eltérések amelyek a magyarországi, illetve a cs. kir. tábori lelkészi hierarchia között fennálltak. A különbségek mellett a magyar hadsereg tábori lelkészi hierarchiája számos hasonló vonást mutat a császári hadsereggel. A nemzetőrség tábori lelkészeit legtöbbször a tisztekkel együtt a legénység választotta. A magyar hadsereg tábori lelkészeit viszont a hadügyi vezetés nevezte ki, vagy erősítette meg állásában. A magyar hadsereg tábori lelkészi hierarchiája kialakulása során azt is figyelembe kell vennünk, hogy 1848–49-ben kb. kétszer annyi klerikus szeretett volna tábori lelkészi szolgálatot teljesíteni, mint ahányat a hadsereg ténylegesen alkalmazott.

2 A MAGYAR HADSEREG TÁBORI LELKÉSZEINEK SZOLGÁLATI VISZONYAI

2.1 A tábori lelkészek rangja

Ma már kissé bizarrnak tűnhet a kérdésfelvetés, vajon volt-e a magyar hadsereg tábori lelkészeinek katonai rangja? Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a cs. kir. hadseregben a tábori lelkészek részére 1855-ig semmilyen meghatározott rang nem volt megállapítva, akkor a kérdés jogosságához nem fűződhet kétség. Katonai ranggal ugyan nem rendelkeztek, de mégis az ezred tisztikarához számították őket. Amellett, hogy irányukban minden katonai egyénnek különbség nélkül illő tisztelettel kellett viselkednie, szemlék alkalmával és a havi kimutatásokban közvetlenül a törzstisztek után sorolták őket. Temetésükre nézve pedig a főhadnagyság számára előírt temetési rend volt az irányadó. Katonai rangjuk tehát nem volt, de mégis a tisztekkel egyenrangúaknak tartották őket. Alighanem ezt a helyzetet értette félre Harsányi Sámuel életrajzírója, amikor arról írt, hogy az Itáliában állomásozó két protestáns lelkész kapitányi rangban volt alkalmazva. E félreértés napjainkban ismét felbukkant a sajtóban.¹

Változtatott-e ezen a sajátos helyzeten a szabadságharc hadvezetése? A rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint nem. A magyarországi, illetve az erdélyi tábori főpaptól távol álltak az ilyen jellegű újítások. Mészáros Lázár hadügyminiszter Markovich Antalt 1848. július 24-én tábori lelkésszé nevezte ki. A kinevezési okiratban nincs utalás katonai rangra. Ez nemcsak ebben az egy esetben volt így. A tábori lelkészek többségét a hadügyminisztérium nevezte ki, illetve erősítette meg állásában, s ezen iratok egyikében sem olvashatunk a tábori lelkészek katonai rangjáról. Hasonló a helyzet az általuk beküldött jelentésekkel is. Ha tiszti rangjuk lett volna, ezt kétségtelenül feltüntették volna aláírásuk mellett, ennek azonban nincs nyoma. Ugyanígy a hadügyminisztériumban készített kimutatásokban sincs a tábori lelkészek nevei mellett katonai rang feltüntetve.²

1 Az osztrák tábori lelkészek „rangjá”-ról: BIELIK 1901. 97. o. és 171–172. o. MELICHÁR 1899. 40. o. 258. o. BORÓVI 1992. 48. o. – Harsányi Samu tiszti rangjáról tévesen: HARSÁNYI 1926. 33. o. Átveszi ezt DEZSŐ 1941. 52. o. illetve Dr. CSOHÁNY Lajos: *A protestáns katonai lelkigondozás múltja*. In.: RL 1994. április 10. 5. o.

2 A tábori lelkészek kinevezésével foglalkozó iratok többsége megjelent a Közlönyben, az iratok fogalmazványai megtalálhatóak a MOL H 75 dobozaiban. Markovich kinevezése: MOL H 146 12.d. 4091.sz. (Eredeti tisztázat), másolata HL VI. 34. 6.d. 1848. július 24. d. sz.

Ebben a kérdésben különben maga Vidasics Ede, a HM hadlelkészi osztályának főnöke sem volt pontosan tájékoztatva. Fazekas Rajmundnak, a karcagi kórház ideiglenes tábori lelkészének tiszti rangot firtató kérdésére ugyanis 1849. február 21-én a következőket válaszolta:

„Mi végre a rangot illeti.

A volt rendszer szerint a tábori lelkészek hallomás után szólva századosi ranggal bírtak; jelenleg azonban – mint hadügyminiszter úrtól hallottam <tiszti> ranggal bírnak.”³ A tévedés egyáltalán nem meglepő, hiszen Vidasics mint nagyváradi tanár, aligha gyűjtött be pontos információkat a cs.kir. hadsereg rangviszonyairól. A lényegen ez sem változtat, hiszen Mészárosra hivatkozva ő is azt állítja, hogy a tábori lelkészeket a tisztek között tartják ugyan számon, de meghatározott katonai rangjuk nincs. Tábori lelkészeknek katonai rangfokozattal való ellátását Mednyánszky Cézár, Vidasics utóda is elutasította. Josef Kohlman ezredes Geisler Jánost, a 14. (1. székely) határőrgyalogezered lelkészét 1849. június 17-én kelt felterjesztésében „...különösen azon érdeméért, mellyel a székelyek között a jó hangulatot fáradhatatlan buzgalmával helyreállította, századosi rangra előléptetni”⁴ ajánlotta. A HM osztályfőnöke elutasította a kérelmet, mondván hogy a tábori lelkészi állás a rangfokozattal ellenkezik, s ezért a nevezett tábori lelkészt nem lehet századosi rangra ajánlani vagy felterjeszteni.

Így megítélésünk szerint ebben a vonatkozásban a szabadságharc hadserege a korábbi gyakorlatot folytatta. Szeretnénk röviden utalni azonban azokra a forrásokra is, amelyek álláspontunkat látszólag megkérdőjelezhetik. Mindenekelőtt azt kell leszögeznünk, hogy a tábori lelkészi állás és a rangfokozat együttes fennállásának összeegyeztethetetlensége nem zárja ki azt, hogy valaki először tábori lelkészi, majd tiszti (főtiszti) feladatkört lásson el. Biro Sándor rétyi református lelkész már 1848 tavaszán a helyi nemzetőrség szervezője (nemzetőrségi százados) volt. 1849 telén tábori lelkésznek nevezték ki, néhány hónapos sikeres működés után lemondott állásáról, Csíkba utazott és a szabadságharc hátralévő időszakában, mint a 4. székely határvéd-zászlóalj századosa tevékenykedett.

Ha az ilyen és ehhez hasonló eseteket leszámítjuk, még mindig marad néhány olyan tábori lelkész, akiknek esetleg katonai rendfokozata is volt. Példaként említhetnénk Bardocz Jánost, Benkő Pált vagy Mely Károlyt. Az ő katonai rangjukról viszont olyan munkákban történik említés, amelyek pontosság tekintetében több kívánnivalót hagynak maguk után, s megállapításaik a modern szakirodalommal sem hozhatók minden esetben összhangba. Ezért nem tudjuk kizárni azt a lehetőséget, hogy egyszerre voltak tábori lelkészek és főtisztek, ám ennek valószínűsége csekély.

Álláspontunkkal szemben felhozható leg súlyosabb érv Láposi Géza római katolikus lelkésznek, a 35. (Zrínyi) honvéddzászlóalj tábori lelkészének a pályafutása. Ő ugyanis valóban egyszerre volt tábori lelkész és főtiszt (végül százados). Szemé-

3 Vidasics véleménye: MOL H 75 1849:3949.

4 Kohlman és Mednyánszky levélváltása: MOL H 75 1849:22383, 25954.

lye mégsem lehet perdöntő ebben a kérdésben. Kinevezésénél ugyanis bizonyíthatóan adminisztratív hiba történt, s noha ez a végeredményen nem sokat változtat, pályafutása a tábori lelkészek között egészen kivételes volt.⁵

A tábori lelkészek tiszti rangjának kérdésében véleményünket tehát úgy összegezhethetjük, hogy az 1848–49-es magyar hadseregben – a cs.kir. hadsereghez hasonlóan – a tábori lelkészeknek nem volt tiszti rangfokozata. A cs.kir. hadseregtől átvett tábori lelkészeknek azért nem lehetett, mert ott azt csak 1855-től kezdve vezették be. A magyar hadügyminisztérium által kinevezett, illetve megerősített hadlelkészek esetében pedig a kinevezési okmányok nem utalnak erre. Ezeket a tényeket egy-két kivételes esettől eltekintve a szabadságharc időszakának egészére érvényesnek tartjuk.

2.2 Szolgálati hely

A tábori lelkészek állomáshelyének kérdése kezdetben a rangviszonyokhoz hasonlóan alakult. A szerveződő magyar hadsereg átvette a cs. kir. hadsereg szokásait. Eszerint minden ezred egy-egy plébániát alkotott, s az ezredkáplán látta el a lelkészi teendőket. Ugyancsak az osztrák mintához hasonlóan működtek hadlelkészek várakban, illetve helyőrségekben, valamint a katonai intézetek kötelékében. Érdekességgént megemlíthetjük, hogy 1848-ban a „Mészáros” hadigőzösön is teljesített szolgálatot tábori lelkész. Ez az ezred-plébánia rendszer azonban nem lett tökéletesen a magyar viszonyokhoz. Voltak olyan seregrek, amelyeknek csak egy zászlóalja állt a magyarok mellé, s a „plébánia” így kettészakadt. A honvédség lelki gondozása sem volt megoldott. A honvédséget eleve zászlóaljanként szervezték, s noha 1848 decemberében, az OHB felvetette ezredekbe való összevonásukat, ez végső soron nem történt meg.⁶

A HM tábori lelkészi osztályának vezetése viszont következetesen ellenállt az olyan törekvéseknek, hogy egyes önálló zászlóaljakhoz is kinevezzenek tábori lelkészeket. Ez nem jelenti azt, hogy ne lenne tudomásunk néhány kivételtől, de a többség ezredeknél, magasabb egységeknél, vagy katonai intézeteknél szolgált. A hivatalos szándék tehát az volt, hogy megakadályozzák a tábori lelkészek számának mértéktelen növekedését. Czizler Ignác, a HM hadlelkészi osztályának első

5 A tábori lelkészek létszákimutatásai illetve rangjegyzéke: MOL H 75 1849:6205 illetve MOL H 86 1.d. – Biro Sándorról: BONA 1988. 121. o. NAGY S. 1896. 50. o. 74. o. 148. o. SZINNYEI 1980–1981 I. k. 1089. o. MOL H2 (OHB) 1849:5929, EGYED 1978. 9. o., 45. o., 68. o., 74. o., 92–94. o., 132. o., 147. o., 151. o., 172–173. o., 225. o. – Bardocz János, Benkő Pál és Mely Károly állítólagos tiszti rangjáról TL 1902. december 70. o., 1903. január 77. o. illetve MIKÁR 1869. 14. o. 36. o. 189. o. MIKÁR 1891. 63. o. – A teljesség kedvéért utalunk rá, hogy a közelmúltban megjelent két kiváló munkában is olvasható ilyen jellegű utalás Józef Niewiadomskival kapcsolatban, aki a lengyel lovasezredhez nyert tábori lelkészi kinevezést. Lásd: KOVÁCS 1989. 84. o. 278–279. o. illetve KOVÁCS-WYSOCKI 111. o. és 155. o. – Láposi Gézáról lásd e fejezet 14. sz. jegyzetét!

6. Szolgálati hely a cs.kir. hadseregben BIELIK 1901. 138–139. o. MELICHÁR 1899. 40. o. BORÓVI 1992. 53. o.

irányítója, 1848. december 28-án kelt felterjesztésében az állomáshelyekkel kapcsolatban a következőképpen foglalt állást:

„Előlegesen pedig szükséges tudni, hogy minden zászlóaljhoz, vagy pedig csak ezredekhez kinevezendő légyen a tábori lelkész? Ha minden zászlóaljhoz kinevezendő lenne, az alázatos véleményem szerint az országnak nagy költséget okozna, annál is inkább, mivel a szükséghez képest nem csak katolikus, hanem helvét, görög és más vallású lelkészek is kívántatnak, és azokat a szükséghez képest alkalmaztatni kellene; azért tehát alázatos véleményem az volna, hogy minden rendes ezredhez egy katolikus lelkész alkalmaztassék, és amint a hívek vallásszáma megkívánja, minden egyes, vagy pedig egyesült két dandárparancsnoksághoz egy helvét, görög vagy szükség szerint más hitvallású lelkész alkalmaztassék tábori lelkész rang és illetménnyel.”⁷

Hogy a Cziglert felváltó két osztályfőnök mennyire osztotta elődje véleményét, azt az alábbi néhány esettel szeretnénk illusztrálni. 1849. február 11-én a HM katonai osztálya érdeklődött a 35. honvéd zászlóalj parancsnokságától, hogy ki nevezte ki a zászlóaljhoz Láposi Gézát tábori lelkésszé, hány zászlóalj tartozik a hatáskörébe, mert egyes zászlóaljakhoz tábori lelkészeket nem neveznek ki. (Az egyetlen eset, amikor egy tábori lelkésszel kapcsolatos állomáshely kérdésében a HM katonai osztálya készítette el a felterjesztést.)⁸ Egy nappal később a tábori lelkészi osztály a 28. honvéd zászlóalj parancsnokságát értesíti arról, hogy „...a zászlóaljak mindaddig, míg ezredeké át nem alakíttatnak lelkészekkel el nem látatnak...”⁹.

Május 24-én az osztály arról értesíti az erdélyi főhadparancsnokságot, hogy tábori lelkészeket táborokba, hadtestekhez, teljes létszámú ezredekhez, várakhoz, illetve kórházakhoz neveznek ki. Ha minden zászlóaljhoz kineveznének egy tábori lelkészt, az az államot túlságosan megterhelné, ha pedig a zászlóaljakat ezredeké vonnák össze, a tábori lelkészek nagy része feleslegessé válna.¹⁰ Egy nappal később a minisztérium megtagadta a kinevezést Mihály Lőrincről, mivel a 105-ik honvéd zászlóaljhoz akarták kinevezni. 1849 nyarán még egyszer felterjesztették a zászlóaljhoz való kinevezés végett, de ekkor (1849. július 24-én) Mednyánszky Cézár utasította el a kérelmet. „Minthogy egyes zászlóaljakhoz tábori lelkészek ki nem neveztetnek – a kérelem mellőztetik” – jegyezte fel az osztályfőnök az iratra.¹¹

A HM a 6. és 8. hadmegye főparancsnokságával is tudatta június 13-án, hogy a „...magyar hadseregben alkalmazandó tábori lelkészekre nézve a hadügyminisztérium elejétől fogva azon irányelvet tűzte ki magának, hogy mindaddig, míg az egész hadsereg elrendezésének terve meg nem állapítattik, és a zászlóaljak na-

7 Czigler Ignác – HM. Buda, 1848. december 25. Eredeti tisztázat. MOL H 82 21.kütfő 1848:11090
8 MOL H 75 1849:2966.

9 MOL H 75 1849:3164.

10 MOL H 75 1849:16401.

11 MOL H 75 1849:16506, 25863.

gyobb hadtestekbe be nem olvasztatnak, addig tábori lelkész a zászlóaljához adatni nem fog...”, ha pedig mégis történtek ilyen kinevezések, akkor az ilyen lelkészek „a hadügyminisztérium által azon állomásban el nem ismertettek, mint-hogy ezek tudtán kívül, és egyedül visszaélésből alkalmaztattak”.¹²

A HM hadlelkészi osztályának szándéka tehát teljesen egyértelmű. E szándékának többé-kevésbé érvényt is tudott szerezni, noha a tábori lelkészek pontos létszámviszonyaira a szabadságharc bukásáig sem sikerült fényt derítenie. Az osztály elképzelése az volt, hogy miután az egyes hadtestek beküldik a kötelékükben szolgáló tábori lelkészek jellemjegyzékét, illetve a legénység felekezeti megoszlását, a minisztérium a szükséges hiányokat könnyedén pótolhatja. Ezek a jelentések nem érkeztek be maradéktalanul, ami azután hátrányosan érintette a görög katolikus és az ortodox tábori lelkészek kinevezését is. Az állomáshelyek körüli bizonytalanságot tovább fokozta, hogy Görgei hadügyminiszteri reformjai során a seregredeket önálló zászlóaljjá darabolta szét, valamint megszüntette a dandárköteléket. A seregredeknél illetve a dandároknál működő lelkészek új hatáskört kaptak. Mindezen események és az adminisztráció zökkenői oda vezettek, hogy 1849 július végén – a korábbi gyakorlattól eltérően – nem egy konkrét egységhez, hanem például a szegedi táborba neveztek ki tábori lelkészeket.

Egy tipikus félreértésre világít rá a hadlelkészek állomáshelyével kapcsolatban Pozsgai Alajos esete. Ő Komáromban a 127. zászlóaljban szolgált, ugyanakkor nem pusztán ennek a zászlóaljnak, hanem a Mednyánszky Sándor alezredes parancsnoksága alatti dandárnak volt a hadlelkésze.

Kivételek természetesen itt is adódtak. A külföldiekből álló alakulatok közül a bécsi, és a lengyel légió is rendelkezett tábori pappal. Az olasz légió is igényt tartott volna egy lelkészre. Friskán Mihály ortodox tábori lelkész kezdetben a 9. honvéd zászlóaljnál tartózkodott. Innen került a 28. honvéd zászlóaljhoz, annak létszámából azonban a HM utasítására törölték. Ekkor visszakerült a 9. zászlóaljhoz, s ott teljesített szolgálatot 1849 júliusában bekövetkezett áthelyezéséig. Ekkor Vetter altábornagy táborába helyezték át. Schmidt János római katolikus tábori lelkész egyes források szerint a 95. zászlóalj katonája volt. Murary Miklós ortodox román lelkészt Vécsey tábornok egy ugyancsak románokból álló zászlóaljhoz nevezte ki 1849 júniusában, s a kinevezést a HM hadlelkészi osztálya tudomásul vette.¹³

A további kivételek tételes felsorolása helyett egyetlen példán keresztül szeretnénk megvilágítani az állomáshelyek körüli zavarokat. Láposi Géza római katolikus szentberekki menekült káplán a 35. (Zrínyi) honvédzászlóaljhoz való kinevezé-

12 MOL H 75 1849:19819. A kinevezések fogalmazványainak egy része ugyanebben az iratsorozatban található. Többségük megjelent a Közlönyben.

13 Pozsgai állomáshelyéről SZINNYEI (Komárom) 1887. 283–284. o., valamint Szmodis János – Scitovszky Jánosnak. Veszprém, 1850. március 16. Prím Lev. Scitovszky-akták Categoria 21. 1417.csomó. – Friskánról: MOL H 75 1849:2995, 3164, 19662, 25425 (iktatókönyv), HOFFMANN 1906. 26. o. Schmidtől HERMANN E. 1932. 48–49. o. Murary Miklós kinevezéséről MOL H 75 1849:21449, 23317, illetve MOL H 86 HMk osztály előterjesztési ívének töredéke.

sét kérte. A kérelmet Perczel Mór több más folyó ügy mellett felterjesztette az OHB-nek. Nyáry Pál az Országos Nemzetőrségi Haditanácsnak (ONHT) továbbította azt, ahol az ügy ad acta került, mivel – amint az illetékesek az iratra rávezették – nem volt ilyen állomány. A hadügyi kormányzat tehát a honvédszászlóaljokhoz nem kívánt lelkészeket kinevezni, s az egész kérdés megoldását a zászlóaljok tervezett ezredekévé való összevonásában látták, amikor majd ezredenként lehet tábori lelkészeket alkalmazni. Láposi pályafutásának az az érdekessége, hogy egy adminisztratív hiba következtében a minisztérium megerősítette a 35. zászlóaljhoz való kinevezését, illetve az, hogy a szabadságharc egész időszakában tisztként és tábori lelkészként működött. Egy személyben tehát két, a korabeli hivatalos katonai és egyházi álláspont szerint összeegyeztethetetlen feladatkört látott el. Pályafutása tehát arra utal, hogy az állomáshelyek körüli problémák egyik forrása a soralakulatok és a honvédség eltérő struktúrájából adódott, legalábbis 1848 decemberéig, az egységes hadsereg kialakításáig. A honvédszászlóaljok lelki gondozásának megoldására a vallás és közoktatási minisztérium szükség esetén tábori lelkészek kinevezését öhajtotta, az ONHT viszont még 1848 novemberének végén is elégségesnek tartotta a kisegítő lelkipásztorkodás szorgalmazását. A sereg és a honvédszászlóaljok közötti különbségek megszűnésével, illetve a tábori lelkészek létszámának növelésével ez a kérdés is többé-kevésbé megoldódott.¹⁴

A tábori lelkészek állomáshelyével kapcsolatban tehát az a véleményünk, hogy a magyar hadsereg itt is átvette az osztrák mintákat. Ez azt jelenti, hogy fennmaradt az ezred – plébánia rendszer, a huszárezredek esetében a szabadságharc végéig, a sereg esetében 1849 júniusáig. Ez a rendszer azonban 1849-ben bomlásnak indult, s egyre gyakrabban neveztek ki magasabb egységekhez tábori lelkészeket. Azon kivételes esetek száma, amikor egy hadlelkész zászlóalj kötelékében szolgált, viszonylag csekély. Az állomáshelyek kapcsán még egy dologra szeretnénk utalni. Kétségtelen, hogy a szolgálati hely meghatározása adminisztratív és gazdasági szempontból is lényeges volt. Nem érintette viszont a tábori lelkészek tevékenységének lényegét. A sebesültek vigasztalása, ápolása során például nyilván nemcsak az adott katonai egység tagjai szorultak rá a lelkész szolgálataira. Az ezredek különböző alegységei gyakran földrajzilag is különböző pontokon tartózkodtak, nem is szólva arról, hogy voltak olyan ezredek, melyeknek egyes zászlóaljak a Habsburgok mellett, mások viszont ellenük harcoltak. A rendelkezésünkre álló források egyértelműen bizonyítják, hogy a szolgálati hely jelentett bizonyos kötöttségeket (például nem lehetett az előjárók engedélye nélkül elhagyni), de nem jelölt ki merev határokat a tábori lelkészek tevékenysége számára.

---

14 Láposi Géza állomáshelyéről és rangjáról: MOL H 2 (OHB) 1848:1801, MOL H 92 1848:6494, MOL H 75 1849:2966, 3668, 21995. Közlöny, 1849. február 11. 89. o. KLÖM XIII. k. 294. o. NOVÁK 1906. 391. o. MOLNÁR 1992. 408. o.

2.3 Illetmények és kiegészítő jövedelmek

A hadlelkészek fizetésével kapcsolatban alighanem Mednyánszky Cézár foglalta össze legtalálóbban a helyzetet, mikor egyik előterjesztésében elismerte, hogy a „...magyar hadseregben a tábori lelkészek fizetését illetőleg nagy rendetlenség uralkodik; mert midőn némelyek 100, mások 80 pfr. havi díjban részesülnek, vannak olyanok kiknek havonként csak 50 pforint kiszolgáltatik [sic!]. Ezen rendszer nem csak az álladalom károsításával jár, de másrészt azon lelkészek közt kik társaik díjainak csak felét húzzák, méltó elégtelenséget szülhet.”¹⁵ E rendellenességek megszüntetését Czigler, Vidasics és Mednyánszky is sürgették – a legcsekélyebb eredmény nélkül. A fizetések kérdésének tárgyalását is az előzmények ismertetésével kezdjük.

A cs.kir. hadsereg tábori lelkészei a XIX. század első felében egy meglehetősen bonyolult rendszer alapján kapták meg illetményüket. A szabadságharcot megelőző időszakban a pótlékok fizetését ugyan részben már megszüntették, de a lelkészek fizetése az állomáshelytől, a békés vagy háborús állapottól és a szolgálati beosztástól függően változott. A haditengerészet káplánjai 40 forintot kaptak havonta, behajózás esetén pedig további 1 forint „Panatica” (kenyérpénz) járt nekik. A seregredek és a tüzéralakulatok tábori káplánjai 34 frt. 25 4/8 kr. fizetést kaptak, amihez mozgósítás esetén még 44 kr. hadi pótlék járult havonta, valamint naponta 2 kenyér- és 3 lótapadag. A lovasezredeknél szolgáló hadlelkészek havi 24 frt. 19 2/8 kr. illetéket plusz még naponta 2 kenyér és 2 lótapadagot kaptak. Mozgósítást követően az ő díjuk is emelkedett (34 frt. 19 2/8 kr., valamint 44 4/8 kr. pótdíj, illetve naponta 2 kenyér és 3 lótapadag). A katonai intézeteknél (ménésintézetek, invalidusházak, kórházak stb.) szolgáló tábori lelkészek a szolgálati hely figyelembevételével három fizetési kategóriába voltak osztva (50 frt., 45 frt., 33 frt./hó). A kórházi lelkészek például a középső kategóriába tartoztak, feltéve, hogy nem ideiglenes jelleggel foglalkoztatták őket, a bábolnai és a mezőhegyesi ménésintézet lelkészei az elsőbe, a gyulafehérvári garnizon, illetve a kiscelli invalidusház lelkészei pedig a harmadikba. A várlelkészek fizetése is a második, illetve a harmadik kategóriába tartozott. A magyar hadseregben szolgáló tábori lelkészek fizetése körül keletkező zavarok részben abból adódtak, hogy az osztrák hadseregben a tábori lelkészek eltérő díjazásban részesültek.¹⁶

Markovich Antal 1848. július 24-én kelt kinevezése 50 frt. havi díjról intézkedik, ami a fentiek figyelembevételével nem volt rossz fizetés. A hivatalos összeg a szabadságharc végéig ennyi maradt, amelyet még 8 frt. 20 kr. szállásdíjjal toldottak meg. Ez azonban többnyire csak papíron volt így. Paulovics Ferenc, a kiscelli rokkantak házának tábori lelkésze továbbra is csak 33 forint havidíjat kapott. Ko-

¹⁵ A fizetésekről: Mednyánszky Cézár – HM. Szeged, 1849. július 19. MOL H 86 1.d. (Eredeti ikt. K192) vö: MOL H 75 1849:25543.

¹⁶ A cs.kir. hadsereg fizetéséről: LEONHARD 1842. 59–64. o. Ebből egy részt lefordított MELICHÁR 1899. 264–265. o., ezt átvette BORÓVI 1992. 49–50. o.

máromban 1848–49 fordulóján két tábori lelkész teljesített szolgálatot: Menyhárh Lajos és Hyross Bernát. Januárra mindketten 41 frt.-ot kaptak. Február közepétől Menyhárh pótlékot is kapott, így márciusi fizetése összesen 72 frt. volt, míg Hyross továbbra is csak 41 frt.-ot kapott. Áprilistól kezdve mindketten 71 frt. havidíjat kaptak. Gonczeczky János Mezőhegyesen 53 frt. 20 kr-t keresett, beleértve az iskolai oktatás fejében húzott 3 frt. 20 kr. pótpénzt. 1849 áprilisában azután 65 frt.-ra emelték fel járandóságát, a hat téli hónapra(!) pedig bizonyos mennyiségű fa is járt neki. Ugyanakkor néhány hadlelkész a hivatalosan megállapított díjat kapta, így Hornyik István debreceni térlelkész, Kornis József, az aradi tábor papja, 1849 január elsejétől Christ Ferenc munkácsi várlelkész, Gabriel Krantzl, a pétervárad helyőrség lelkésze 1849 április végéig 41 frt. 41 kr-t, majd 58 frt.-ot (ami a szállásbér levonásával ugyancsak 50 frt.). Marán János, az egri katonai kórház ideiglenes lelkésze csak alig több, mint 16 frt.-ot kapott havonta, s a hadügyminiszter csak 1849. júl. 23-án emelte fel fizetését 58 frt. 20 kr-ra. Az aradi tábor lelkészeinek fizetését 1849 május-júniusban egységesen 88 frt. 20 kr-ra emelték. A tábori lelképásztorkodás irányítói – minisztériumi állásuknál fogva – lényegesen magasabb fizetést kaptak. Vidasics Ede 205 frt.-ot kapott havonta, Lukács Dániel körülbelül 66 frt.-ot, Bucsánszki József viszont csak 50 frt.-ot. Mednyánszky Cézár havi fizetése 250 frt. volt, titkáráé (Chárusz László) 120 frt. Az osztály tanácsnokának, Munkácsi Józsefnek a fizetéséről egymásnak ellentmondó adatokat tartalmaznak a források. Kinevezése 205 frt.-os díjjal történt, s a pénzügyminiszter is ebben az értelemben utasította a főpénztári hivatalt. Ugyanakkor 1849 augusztus hóra csak 166 frt. 40 kr-t vett fel.¹⁷

Milyen következtetéseket lehet levonni ezekből az adatokból? A magyar kormány, illetve az OHB 50 frt.-os fizetéssel alkalmazta a tábori lelkészeket, amit 1849 tavaszától kezdve még 8 frt. 20 kr. szállásdíjjal egészítettek ki. A hadlelkészi fizetéseket nem emelték fel automatikusan erre a szintre, az alacsonyabb bért húzóknak ezt kérelmezni kellett. Így a szabadságharc alatt ennek a csoportnak a fizetése mérsékelt ütemben ugyan, de emelkedett. Más kérdés, hogy ez az összeg mire volt elegendő az adott korban. A magyar hadsereg tábori lelkészei osztrák kollégáiknál magasabb havi díjat kaptak ugyan (hasonlóan a tisztekhez), a háborús viszonyok közötti drágaság következtében ennek vásárlóértéke adataink szerint éppen, hogy fedezte a megélhetési költségeket. A tábori lelkészek fizetése kb.

17 Markovich fizetéséről lásd kinevezését MOL H 146 12.d. 4091. Erdeti tisztázat. Másolata HL VI. 34 6 d. Paulovics Ferenc: MOL H 75 1849:23846. Menyhárh és Hyross: SZINYEI 1887. (Komárom) 426. o. 428–429. o. 430. o. 432. o. Gonczeczky: MOL H 75 1849:784. Hornyik: MOL H 75 1849:1216 (vö.: Közlöny, 1849. január 25. 33. o.), Kornis: MOL H 75 1849:3753 (vö.: Közlöny 1849. február 23. 125. o. és 126. o.), Christ MOL H 75 1849:9853, Marán: MOL H 75 1849:8214, 25317 (iktatókönyv), 25547, aradi lelkészek fizetései MOL H 75 1849:23317. – Vidasics MOL H 75 1849:1073, 1430, A Vidasics-féle adminisztráció fizetése MOL H 75 1849:1803 (vö.: Közlöny 1849. febr. 17. 111. o. és 1849. március 23. 212. o.), MOL H 147 7.d. – Mednyánszky-féle adminisztráció fizetése: MOL H 75 1849:21886, 21546, 24841, 26213, MOL H 77 1849:24148, MOL H 147 7.d. A minisztériumi tisztviselők fizetését közli F. Kiss Erzsébet 1987. is.

egy hadnagyi illetménnyel volt egyenlő szinten. Magától értetődik, hogy amennyiben valaki a tábori, lelkészi „hierarchiában” előre lépett, akkor ez többnyire fizetésének az emelkedését is maga után vonta. Erdősi Imre piarista tanárt például Görgei tábornok 1849. január 16-án 60 frt. havi illetménnyel nevezte ki Guyon hadosztályához tábori papnak. Amikor 1849. július 23-án kinevezték a IV. magyar hadtest felügyelő lelkészévé, fizetését a duplájára emelték.¹⁸

A tábori lelkészek jövedelméhez a fentiekén kívül még néhány kiegészítő tétel is járult, így a stólailleték, a díjköteles szolgáltatások és az egyéb pótlékok. A stólailleték olyan egyházi adó, amelyet a plébánia híveinek az egyes egyházhivatali funkciók igénybevétele után kell az illetékes lelkipásztorok számára kifizetni. 1848-ban meghatározott stóladíjat kizárólag a tiszteknek kellett fizetni házassági hirdetés, esketés, illetve temetés esetén. Díjköteles szolgáltatások voltak: az anyakönyvi másolatok kiállítása, házassági elbocsátó levelek kiállítása, valamint szentmise mondatása. Adataink nem teszik lehetővé az ilyen módon befolyt összegek meghatározását, így csak feltételezésekre hagyatkozhatunk. Valószínű, hogy az így meghatározott összegek a háborús körülmények között csak meglehetősen részlegesen folytak be. A törzstisztek tetszés szerinti stóladíjat fizettek. A főtiszteknek ugyan meghatározott összeget kellett fizetni, temetésük estén ezt az összeget a hagyaték nagysága és a temetés mikéntje is befolyásolta. Az altisztek és a közlegények mentesültek a stólailleték fizetése alól.¹⁹

Ennél jelentősebb összeghez juthattak a tábori lelkészek a minisztériumtól. Így jutott bizonyos pótpénzhez, illetve előleghez például Breinfolk Gusztáv, a szegedi tábori kórházak lelkésze, Michailovics Sándor szegedi térlelkész, Ecsedy János karcagi kórházi lelkész, Menyhárh Lajos komáromi lelkész és Gonzeczky János Mezőhegyesen. A tábori lelkészek gyakran kérték a minisztériumtól fizetésük megjavítását, s annak ellenére, hogy ezt a kérést az összes felelős tényező (Vidasics, Mészáros, Kossuth, Mednyánszky stb.) jogosnak ismerte el, országos szinten végül is nem került rá sor. Ebből a szempontból kivételes helyzetben voltak az V. hadtest tábori lelkészei, ahol a fizetésemelést végrehajtották, így az ott szolgáló lelkészek 88 frt. 20 kr-t kaptak kézhez. A fizetésemelés elmaradása az adminisztrációt nagyon megterhelte. Mind Vidasics, mind pedig Mednyánszky vonakodott attól, hogy a tábori lelkészek fizetését a Közlönyben is közhírré tegye, hiszen azt hitték, küszöbön áll az emelés. Mivel ez késett, az érdekeltek (parancsnokok, kormánybiztosok, tábori lelkészek) a minisztériumhoz fordultak információért, tekintélyes mennyiségű iratanyagot hagyva ezzel az utókorra.

A tábori lelkészi állások elfoglalása egyúttal az anyagi helyzet javulását is jelentette, különösen a menekültek számára, akik gyakran minden vagyonukat elvesztették. Ebbe a kategóriába tartozott többek között Michailovics Sándor bánla-

18 Az 50 frt. díjról valamint a 8 frt. 20 kr-os szállásdíjról MOL H 75 1849:14971, 18273, 20096. A tisztek fizetéséről GELICH II. 60–69. o. Erdősi Imre fizetéséről: ALLEKER 1894. 16–17. o. és MOL H 75 1849:26195 (vö.: Közlöny, 1849. július 27. 593. o.).

19 A stólailletékről: LEONHARD 1846. 265. o., BIELIK 1901. 73. o., MELICHÁR 1899. 273–274. o.

ki ortodox lelkész, Láposi Géza horvátországi római katolikus lelkész, Lutter Nándor budai szaktanár, Brassoványi József csanád megyei áldor, akit állomásáról a felkelő szerbek száműzték és rajtuk kívül a szabadságharc tábori lelkészeinek jelentős hányada is. A katolikus egyház segédlelkészeinek ellátása – amint arra már utaltunk – egyébként is teljesen elégtelen volt, egyes egyházmegyékben csak 40, sőt volt ahol csak 24 frt.-ot kaptak évente, s ráadásul élelmezésükről is plébánosuk gondoskodott. A tábori lelkészi állásért folyamodókat tehát részben anyagi szempontok is motiválhatták, mikor benyújtották jelentkezésüket.²⁰

Röviden szeretnénk utalni a nemzetőrség tábori lelkészeinek fizetésével kapcsolatos problémákra is. Korábban említettük, hogy mivel a nemzetőrök századosig bezárólag maguk választották tisztjeiket, gyakran tábori papot is választottak, akit tiszti rang nélkül ugyan, de a tisztek között tartottak nyilván. Fizetésükről viszont nem történt rendelkezés. Az Országos Nemzetőrségi Haditanács szerint a nemzetőrséggel táborba szállt különböző vallásfelekezetű papok az államtól nem kaphattak fizetést. Batthyány 1848. szeptember 14-i rendelete sem tett a fizetésükről említést. A Nemzetőrségi Haditanácsnak 1848 december elejéig nem volt arról tudomása, hogy lelkészek fizetést kívántak volna, hiszen a nemzetőrsereg tisztjeinek létszámában nem tartottak nyilván hadlelkészeket. Az a tény, hogy csak december elején érdeklődtek először a tábori lelkészek fizetése iránt, még nem bizonyítja egyértelműen, hogy az érdekeltek nem kaptak tiszti fizetést. A Besze János nemzetőr őrnagy parancsnoksága alatt szolgáló esztergomi nemzetőr zászlóalj tábori lelkésze az 1848. szeptember 10. - október 10. közötti járandósági kimutatás szerint 35 frt. havi díjat húzott, ami több volt az ugyanott szolgáló alhadnagy (30 frt.) bérénel, de a főhadnagyét (40 frt.) nem érte el. Adatok hiányában a nemzetőrségi lelkészek fizetéséről nem tudunk pontosabb képet adni.²¹

Visszatérve a magyar hadsereg tábori lelkészeihez, ha szűkösen is, de meg tudtak élni illetményükből. A cs.kir. hadseregben minden tábori lelkész igényt tarthatott egy 2 szobás lakásra (konyhával és kamrával ellátva) és egy kápolnaszolgára is. A magyar hadsereg ezeket a szolgáltatásokat megvonta, így a tábori lelkészek

20 Pótpénzek: MOL H 75 1849:2941, 4639, 16140, 18760. Fizetésük emelését sürgették: Hornyik István (MOL H 75 1849:4482, 14486, Christ FERENC (MOL H 75 1849:9084, 9853), Schwendtner Mihály (MOL H 75 1849:9216, 10075), Dr. Korének József (MOL H 75 1849:9485, 10226, 15921), Magyarai Alajos (MOL H 75 1849:10382, 12601, 14704, 23317, 25213, 25838), Gabriel Krantz (MOL H 75 1849:14598), Menyháth Lajos (MOL H 75 1849:16140), Erdősi Imre (MOL H 75 1849:21622, 21630), Paulovics Ferenc (MOL H 75 1849:23846), Marán János (MOL H 75 1849:25317, 25324, 25547), Nagy László (MOL H 75 1849:31011). A beadványok többnyire nem találhatóak meg az iratok között. Vidasics a fizetésemelésért (MOL H 75 1849:9131, 9900, 11012, 13794, 14431, 16795), Mészáros felterjesztése ez ügyben MOL H 2 (OHB) 1849:5589, Mednyánszky ugyanezért (MOL H 75 1849:25543 ill. H 86 1.d. 1849. július 19.). Vidasics erőfeszítéseit a fizetésemelés érdekében feldolgozta Hermann Egyed az 1. fejezet 4. sz. jegyzetében megadott tanulmányában. Ezt átvette BORÓVI 1992. 74. o. Szóba került még Bierbauer József és Friskán Mihály fizetésének felemelése is. Az alsópapság mostoha anyagi helyzetét az 1. fejezetben tárgyaltuk.

21. A nemzetőrségi papok fizetéséről MOL H 92 11.d. 1848:3924. sz. ill. 22.d. 1848:9452. sz.

többsége kisegítő személyzet nélkül maradt. Ebben a vonatkozásban is van néhány kivételes személyről tudomásunk. Gasparich Kilit mellé a 47. honvédszászlóalj 6. századából egy inast rendeltek, Mednyánszky Cézár mellett pedig 1849 május elejétől kezdve egy titoknok működött. Állítólag Buday Károlynak is volt egy inasa, aki 1849-ben Aradon megszökött a hadifogságból. A hadlelkészek fizetés-emelés iránti gyakori kérelmét anyagi helyzetük mellett az is indokolta, hogy a tisztek között tartották őket számon (pl. seregszemplék, temetések stb. esetén), ennek ellenére fizetésük a tisztikar legrosszabbul fizetett rétegével volt egyező. A gyakran kért és folyósított pótpénzek és előlegek is arra utalnak, hogy ez a réteg ekkor is csak szerény életszínvonalat mondhatott magáénak. Gonczeczky János a drágaságra hivatkozva felmentést kért a böjti hústiltalom alól.²² Kivégeztetésekor, 1849 októberében összes vagyona 151 frt. 30 kr. volt. Összegezve a fizetéssel kapcsolatos mondanivalónkat, megállapíthatjuk, hogy a magyar hadsereg tábori lelkészeinek fizetése kb. az alhadnagyi fizetésekkel volt egy kategóriában, ugyanakkor a fizetések a szabadságharc alatt mérsékelten emelkedtek. Részben a cs. kir. hadsereg tovább élő hagyományai, részben adminisztrációs fogyatékoságok miatt a fizetéseket nem sikerült teljesen egységesíteni, ugyanakkor a hadlelkésznek állók többsége számára még ez a hivatalosan 58 frt. 20 kr-os havi illetmény is egzisztenciális felemelkedést jelentett.

2.4 Felekezetek

A XIX. század a nem katolikus felekezetek számára az emancipáció évszázada volt, Erdélyt leszámítva, ahol a négy bevett felekezet már ezt megelőzően is többé-kevésbé jogi egyenlőséget élvezett. A laicizálódás és a vallási tolerancia terjedésének folyamata természetesen a cs. kir. hadseregben belül is érezte hatását, ahol a szabadságharcot megelőzően a latin és görög szertartású római katolikus tábori papok mellett ortodox és protestáns lelkészek is teljesítettek szolgálatot. Ez utóbbiak létszáma nem volt túlságosan nagy: mindössze egy református és egy evangélikus hadlelkész alkalmazását engedélyezték a magyarországi rendek kérésére az Itáliában állomásozó magyar ezredek részére. Az ortodoxok jobb helyzet-

22 Gonczeczky felmentést kér a böjti hústiltalom alól: MOL H 75 1849:25627. Vagyona kivégezések: KERTÉSZ 1941. 38. o. Gasparich inasáról ZML Letétek. (Egyedi vegyes iratok gyűjteménye.) A sümegi Kisfaludy Emlékmúzeumtól átvett iratok 27. sz. (Az irat másolatát Molnár András bocsátotta rendelkezésünkre.) - Mednyánszky titoknoka Chárusz László volt. MOL H 147. 11.d. Mednyánszky - A magyar hadsereg főparancsnoksága. Buda alatt, 1849. május 8. Eredeti tiszttárazat Görgei hátiratával, illetve MOL H 75 1849:21623, 22738. - Buday Károlyról: MOL H 56 10.d. 8. kútfő (1849.). MOL H 62 1849:579, 683. MOL H 75 1849:5435. HERMANN E. 1932. 48-49. o. Hermann Egyed tévesen adta meg állomáshelyét (14. zászlóalj). Buday Károlyt már Aradon is a 141. zászlóalj lelkészének tartották. HL Absz. ir. Aradi cs. kir. hadbíróság 113/1. cs. 383.fol. Pesten sem változott a helyzet: HL Absz. ir. Aradi cs. kir. hadbíróság 113/4. cs. 256-263. fol., illetve Pesti cs. kir. hadbíróság 1849-2/164 4. csomó. 679-680. fol. (itt említi inasát). További adatok Buday Károlyról: TL 1898. 133. o. SZILÁGYI 1898. 427. o.

ben voltak, mivel a túlnyomó részben e felekezethez tartozó legénységgel rendelkező ezredeknél a katolikus tábori lelkész mellett még egy ortodox káplánt is alkalmaztak. A zsidó felekezetű katonák számára ekkor még nem szerveztek külön katonai lelkészetet. Ott ahol volt zsinagóga, saját tiszteseik vezetésével vehettek részt istentiszteleten. Sajátos, átmeneti korszak volt ez tehát, amikor a tisztek viseleti jegyzéke még minden esetben tartalmazta a tisztek felekezeti hovatartozását, amikor az egyházi adót még mindenkinek meg kellett fizetni, amikor a katolicizmus még erőteljesen jelen volt a hadsereg mindennapi életében, de már közel sem volt egyeduralgó. Tábori lelkészei még minden ezredben jelen voltak, de a katonai hatóságok már a protestáns lelkészek kisegítő lelkészi szolgálatára is igényt tartottak.

A magyarországi liberális nemesi politikusok már a reformkorban a protestáns felekezetek, sőt a zsidóság egyenjogúsítására törekedtek. A szekularizáció európai történetét döntően befolyásoló két momentum: az egyház magánegyesülétként való meghatározása, és az abszolút monarchiák egyházpolitikája (a Habsburg Monarchiában a jozefizmus), a külföldi és hazai hatásokon keresztül a reformellenzék közös vallásfelfogásának kialakulásához vezetett. Ennek egyik lényeges jellemzője a tételes vallásoktól való eltávolodás, az örök igazságnak, mint minden vallás alapjának a tisztelete. Ebből azután az igazság megismerésének sokfélesége, a felekezeti kiváltságok és kötöttségek felszámolása, az egyházi vagyon szekularizációja, végső soron pedig az állam és az egyház szétválasztása következett. Deák Ferenc, Kossuth Lajos, Beöthy Ödön és a reformkori liberális ellenzék többi képviselője – felekezeti hovatartozástól függetlenül – síkra szállt a politikai szabadságjogok és a vallásszabadság kiterjesztése mellett. Maga Kossuth a Pesti Hírlap hasábjain már 1841-ben azt fejtegette, hogy születés, állapot, személyes viszonyok és vallás a politikai jogok kiterjesztése során semmi különbséget sem tehetnek. Az uralkodó vallás eszméjének elítéléséhez azután haláláig hű maradt. Az 1848:XX.tc.-et, amely többek között kimondja a törvényesen bevett vallásfelekezetek tökéletes egyenlőségét és viszonyosságát, éppen Kossuth nyújtotta be. Ugyanezen törvénycikk 5. §-a szerint: „A minisztérium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallású tábori lelkészekkel láttassanak el.”²³ Az alábbiakban arra keressük a választ, hogy a szabadságharc alatt mennyiben sikerült ennek a rendelkezésnek érvényt szerezni.

Az unitáriusok egyházi főtanácsa 1848. július 23-án kelt felterjesztésében sürgette, hogy a székely-, és egyéb szerezredeknél vitézkedő hitsorosaik számára az 1848:XX.tc. értelmében alkalmazzanak tábori lelkészeket. Hasonló tartalmú határozatot hozott a magyarországi református egyházkerületek képviselőinek 1848

23 A felekezeti viszonyokról: LEONHARD 1842. 293–295. o. MELICHÁR 1899. 47–52. o. BIELIK 1901. 289–294. o. BORÓVI 1992. 54–60. o. DEÁK 1993. 213–215. o. – A reformellenzék egyházi felfogásáról: CSORBA LÁSZLÓ: *A szekularizáció kérdése a reformkori országgyűléseken*. In.: Vil. 1979. 603–610. o. Kossuth egyházpolitikai nézeteiről SZABAD 1977. 30. o. és 67–68. o. KLÖM VI. k. 421–423. o. és 456–457. o. Az 1848:XX. tc. 5. §-a: MÁRKUS 1896. 243. o.

szeptember elején ülésező értekezlete. Szükségesnek tartották – amint azt az ülés jegyzőkönyve rögzítette –, hogy az 1848:XX.tc.5. §-a végrehajtásával a református egyházból is állíttassanak hadseregünkhöz tábori papok. Ennek ellenére 1848-ban egyetlen egy protestáns vagy ortodox lelkészt sem neveztek ki a magyar hadsereghez, így csupán katolikus lelkészek voltak szolgálatban. Ebben az időszakban tehát különösen fontos szerepet játszottak a nemzetőrség nem katolikus tábori lelkészei, illetve ezen felekezetek kisegítő lelkipásztorai.

Miért maradtak el a kinevezések? Csak találgatni tudunk. Egyrészt 1848-ban a magyar hadsereghez alig egy-két tábori lelkészt neveztek ki. Czigler, aki kezdeményezhette volna a kinevezéseket, csak parancsra cselekedett. Parancs azonban nem érkezett. Ennél is érdekesebb, hogy maguk az érdekeltek is lemondtak az új állások létesítésének gondolatáról, ameddig az ország kedvezőbb helyzetbe nem kerül – legalábbis ezt lehet kihámozni Szoboszlai Pap István tiszántúli református szuperintendensnek egy 1848. december 6-án kelt leveléből. A hadihelyzet aligha indokolhatta a kinevezések elmaradását, hiszen 1849 január végén – február elején, amikor megkezdődtek a sorozatos kinevezések, a hadszíntereken még nem következett be (Erdélyt kivéve) döntő változás. Ekkor történt meg az első református lelkész kinevezése. Heley János őrnagynak, a 17. (Bocskai) huszárezred parancsnokának a kérésére 1849. február 6-án nevezte ki Mészáros az ezredhez ideiglenesen tábori lelkészül Ecsedi Károly hajdúböszörményi református segédlelkészt. Négy nappal később (február 10-én) megtörtént az első ortodox tábori lelkész kinevezése is. A kinevezések elmaradásával kapcsolatban figyelembe kell vennünk azt is, hogy 1848-ban óriási nyomás nehezedett a hadügyi adminisztrációra a hadsereg kiépítése és fejlesztése következtében. Amikor pedig 1849-ben a hadsereg vezetői protestáns lelkészek kinevezését kérték, akkor e kinevezésekhez Mészáros ugyanazon feltételekkel járult hozzá, mint a katolikusok esetében. A HM hivatalos álláspontja, amely szerint a minisztérium a tábori lelkészek kinevezése során mindig a vallási egyenlőség igazságos elvét követte, 1849-ben valóban helytállónak bizonyult. Ezen elv megvalósulását leginkább a tábori lelkészek felekezeti megoszlása bizonyítja, amelynek során természetesen a minisztérium ter-²⁴veit is – mint korrekciós tényezőt – figyelembe kell vennünk.

24 Protestáns kisegítő lelkészeket említ 1848 előtt DEZSŐ 1941. 53. o. A protestánsok tábori lelkészek kinevezését sürgetik: MOL H 54 4.d. 1848:552, MOL H 54 5.d. Iktatlan iratok 1848. szept. 1. vö.: MOL H 62 1849:1078. Szoboszlai Pap István honunk kedvezőbb helyzete esetén látott lehetőséget a református tábori papság rendszeresítésére: MOL H 82 21. kútfő 1848:10600. Ugyanitt sürgette a kisegítő lelkipásztorok (ill. a nemzetőrség tábori lelkészeinek) díjazását. A magyar hadsereg tábori lelkészeinek felekezeti összetételével kapcsolatban számos téves megállapításra bukkantunk a rendelkezésünkre álló szakirodalomban. DEZSŐ 1941. 54. o.-on azt állította, hogy az 1848:XX.tc. 5. §-ának végrehajtására nem maradt idő, ami gyakorlatilag a magyar hadsereg protestáns lelkészei létének a tagadását jelenti. Ez annál meglepőbb, mert az 53. oldalon még arról olvashattunk, hogy Harsányi Sámuel 1848-ban a honvédségnél tábori lelkészként működött (ami újabb tévedés, hiszen Harsányit Mészáros csak 1849 áprilisában nevezte ki a 16. (Károlyi) huszárezredhez tábori lelkészül). A DEZSŐ 1941. 54. oldalon található téves álláspontot szinte szó

Számításaink szerint a magyar hadsereg tábori lelkészi karának 75%-a volt római katolikus, 16%-a református, 5 %-a ortodox, 1-1%-a evangélikus, illetve izraelita. Unitárius tábori lelkészt a magyar hadsereghez nem neveztek ki, a tábori lelkészek majd 2%-nak pedig a felekezeti hovatartozását nem sikerült tisztáznunk. A legfontosabb következtetés, amit ezekből az adatokból levonhatunk, az, hogy az ország lakosságának döntő többségét kitevő két legnagyobb felekezet – a katolikus, illetve a református – az országos arányoknak körülbelül megfelelő képviselettel rendelkezett a tábori lelkészek között, hasonlóan a magyar hadsereg törzstiszti karához, illetve századosaihoz. Az evangélikusok esetében az arányszám mind az országos aránytól, mind pedig a törzstiszti, illetve századosok közötti részaránytól elmarad. Az ortodoxok esetében, akiknek jelentős része nem a magyar oldalon harcolt, az arány alacsonyabb, mint az országos arányuk, de magasabb, mint a törzstiszti és a századosi kar esetében. E felekezetenél a minisztérium illetékesei is további kinevezéseket tartottak szükségesnek, amelyeket csak a szabadságharc bukása akadályozott meg. Papp Jánosnak, a nagyváradi ortodox szentszék elnökének a megkeresésére Mednyánszky Cézár úgy nyilatkozott, hogy a jelenlegiekén túlmenően kész további ortodox lelkészeket alkalmazni mind a kórházakban, mind a táboroknál. Hasonló korrekció szükségessége a katolikus egyházon belül a görög szertartású római katolikus katonák vonatkozásában is felmerült. A szabadságharcot mindvégig rendkívül aktívan támogató Popovics Bazil munkácsi görög katolikus püspök 1849 júliusában 3 orosz- és 3 román ajkú tábori lelkészi állás létesítését kérte a vallás és közoktatásügyi minisztériumon keresztül. A HM válaszából – amely Mednyánszky előterjesztésén alapult – pontos képet alkothatunk a minisztérium ezirányú elképzeléseiről.

„Minél inkább szívén fekszik a hadügyminisztériumnak, hogy szabadságharcunkban résztvevő minden vallásfelekezetű honfiak lelki vigasztalásáról kitelhetőleg gondoskodva légyen, annál sürgősb teendői közé sorolta a hadtestek parancsnokait felhívni, miszerint a hadtestekben alkalmazott, – s figyelve a vallásfelekezetekre – még ezentúl kinevezendő tábori lelkészek számát haladék nélkül jelentsék fel. E jelentések maiglan teljes számmal bé nem folyván, most még nem lehet meghatározni: hány görög katolikus tábori lelkészi állomás rendszerezésérendő, és mivel nem tudatott, melyik zászlóaljknál vannak számos görög katolikus vallású honvédek, eddiglen egy ily vallású tábori lelkész sincs megállapítva; – amint azonban az érintett parancsnokok tudósításait beküldendik, a görög katolikus tábori lelkészek kineveztetése, s illetőleg a lelkészi állomások megállapítása azonnal fog következni, valamint arról is intézkedés történni, hogy az illető görög katolikus hadlelkészek állodalmi költségen beszerzendő kápolnai szerekkel elláttassanak.

---

szerint átvette BORÓVI 1992. 81. o. (Ugyanő egyébként a magyar hadsereg ortodox tábori lelkészeit sem ismeri.) – Ecsedi Károly kinevezéséről: MOL H 75 1849:2286 (iktatókönyv), 1849:2392; Közlöny, 1849. február 7. 73. o. (téves dátummal), a helyes dátum a tábori lelkészekről a HM-ben készített kimutatásokban olvasható (MOL H 86 1.d.).

Hogy pedig a többször említett tudósítások megérkezteivel a kinevezéseket haladék nélkül lehessen megtenni; Munkácsi görög katolikus püspök a tábori főlelkész által mai napon megkerestetett, hogy kiket papjai közül a tábori lelkészetre alkalmasoknak ismér, azok névjegyzékét neki hovahamarább küldje meg”.²⁵

Látható, hogy további információk birtokában a HM a még meglevő aránytalanságokat is felszámolta volna. Mivel az egyes alakulatok pontos vallási összetételét csak kivételes esetekben ismerjük, arra a kérdésre sem tudunk választ adni, vajon az unitáriusok számára indokolt lett volna-e önálló tábori lelkészi állás létesítése. A meglevő hiányokat részben a nemzetőrség, részben a kisegítő lelkipásztorok pótolták. Mivel a nemzetőrség tábori lelkészeit többnyire maga választotta (a fő- és altisztekhez hasonlóan), így itt a különböző felekezetek arányos képvisellete eleve biztosítva volt. 1848-ban különösen sok evangélikus, református és katolikus lelkész teljesített szolgálatot a nemzetőrségben tábori lelkészként, s szolgálatuk azért volt nélkülözhetetlen, mert a magyar hadsereg tábori lelkészei mind létszámuknál, mind felekezeti homogenitásuknál fogva nagyon rá voltak utalva erre a támogatásra. Hely hiányában csak néhány közismert, rendkívüli egyéniségre szeretnénk utalni, így Rónay Jácint bencés tanárra, az MTA levelező tagjára, a győri nemzetőrök tábori lelkészére. Az evangélikusok között nem feledkezhetünk meg Jancsovics István szarvasi evangélikus lelkészcéről, aki az MTA felkérésére szlovák-magyar, illetve magyar-szlovák szótárt szerkesztett, s aki nemcsak a nagybecskereki táborba kísérte el tábori lelkészként híveit, de kardot is kötött oldalára és nem riadt vissza a fegyvergyakorlatok vezetésétől sem. A református tábori lelkészek közül kiemelkedik Könyves Tóth Mihály debreceni prédikátor, akinek a neve összeforrt a debreceni lelkipásztorok igehirdetésének demokratikus irányba fordulásával az 1840-es évek második felében, s aki tábori lelkészként is főként szónoklataival vívta ki a katonák (és a liberális közvélemény) elismerését. Ami a szónoklatokat illeti, az izraeliták is rendelkeztek a nemzetőrségben kiváló képességű tábori rabbival, Löw Lipóttal, akinek Sellyén elmondott beszéde nyomtatásban is megjelent. Nemzetőrségi tábori lelkészekben 1849-ben sem volt hiány. A katonák lelki gondozásába a kisegítő lelkipásztorok is bekapcsolódtak. Az így leginkább megterhelt lelkészeket a minisztérium is támogatta 1849-ben. Így jutottak kiegészítő jövedelemhez – többek között – Gojdics János és Sorbán Mihály váradoszai-, Sorbán Tamás nagykárolyi-, és Hajdu Jerom munkácsi görög katolikus lelkészek. Figyelembe véve a katonai plébánosok (határőrség) tevékenységét is, a magyar hadsereg lelki gondozására 1848–49-ben sikerült a szükséges erőket mozgósítani.²⁶

25 A törzstiszti és a századosi kar vallási megoszlásáról BONA 1988. 56–59. o. – A tábori lelkészi kar felekezeti megoszlásának vizsgálatánál a Függelék anyagát vettük alapul. – További ortodox illetve görög szertartású római katolikus állások létesítéséről MOL H 75 1849:23917, 26355, 26325, 25952. – A HM idézett álláspontja a görög katolikus hadilelkészek kinevezéséről: MOL H 63 1849:1361 (Eredeti ikt.sz. 26326).

26 Rónay Jácint életét legutóbb Csorba László foglalta össze, in: Nagy Ferenc 1992. 443–444. o. Rónay 1848–1849-es tevékenységéről még l. SÖRÖS 1904. IX. k. 168–169. o., 211. o. SÖRÖS 1916.

Noha a szabadságharcban részt vett izraelita katonákról ma még nincs pontos számadatunk, a lelki gondozásukkal kapcsolatos problémákra szeretnénk részletesebben is kitérni. Az előzmények során figyelembe kell vennünk, hogy az 1830-as évekre Magyarországon egy viszonylag jelentős felvilágosult zsidó réteg alakult ki, amely azonban külső segítség nélkül nem tudta megtörni az ortodoxok ellenállását. Ezt a külső segítséget a reformerek egyre inkább a magyar liberális ellenzékben látták, s nem is alaptalanul. 1840-ben az országgyűlés alsó táblája elfogadta a zsidók egyenjogúsítását. Annak ellenére, hogy a felső tábla és az udvar végül is megbuktatta a törvényjavaslatot, a reformkor utolsó éveire a hazai zsidóság az emancipáció küszöbére érkezett. A magyar liberálisok ugyanakkor a zsidó vallás reformját és a zsidóság asszimilációját sürgették. A vallásreform hívei a szabadságharcot megelőzően már olyan jelentős erőt képviseltek, hogy 1847 augusztusában Nagyváradon megalakították az első reformtársulatot. 1848-ban Pesten és a vidéki városokban is hasonló társulatok váltak ki az anyaközségekből. Ezek a reformtársulatok lettek a magyar szabadságharc legjelentősebb támogatói a zsidóságon belül. Aligha véletlen, hogy a tábori lelkipásztorkodással kapcsolatban érintett rabbik többsége egy-egy ilyen reformtársulat hitszónoka is volt egyúttal. A magyarosodás és a reform egyik legjelentősebb képviselője Löw Lipót pápai rabbi volt. Előző állomáshelyén, Nagykanizsán, Csány László és Zalabéri Horváth János is tisztelettel hallgatták magyar nyelven elmondott zsinagógai szónoklatát. 1848-ban a tanítását követő izraelita ifjak örömmel álltak az újonckok közé, ő maga pedig a pápai nemzetőröket kísérte el a táborba. Ellenséggel ugyan nem találkozott, de Löw Lipót beszédét a nemzetőrök kívánságára nyomtatásban is megjelentették. Löw Lipót a nemzetőrségben vállalt szolgálatot. Tábori rabbik kinevezése a magyar hadseregben is felvetődött.²⁷

VI/A. k. 98. o. 445. o. 447. o. 448. o. HERMANN E. 1932. 8. o. HORVÁTH Á. 1915. 134. o. KÁROLY-NYIRÁK 1877. 282. o. RÓZSA-SPIRA 1973. 379. o. Közlöny 1849. június 21. 511. o. PÁL 1976. 54-70. o., SINKÓ FERENC: *Rónay Jácint. Egy magyar pap élete a XIX. sz-ban.* In.: Vig. 1970/11. 747-759. o. - Jancsovics Istvánról OLÁH 1889. 410. o., 425-426. o., valamint NÁDOR 1962. 15., 36. o. - Könyves Tóth Mihály életrajza: ZOVÁNYI-LADÁNYI 1977. 345. o. Demokratikus fordulat a debreceni lelkipásztorok igehirdetésében: VARGA Z. 1936. 17. o. - Görög katolikus kisegítő lelkészek díjazásáról MOL H 75 1849:19658, LEHOCZKY 1899. 149. o.

- 27 Zsidó tábori lelkészekről, illetve az előzményekről GONDA 1992. 73-93. o. MCCAGG 1992. 99-105. o. Löw Lipót életéről M. zsidó lexikon 543-544. o. A vonatkozó rész Bernstein Béla munkája. További adatok: BERNSTEIN 1898. 19. o. 110. o. 178. o. BERNSTEIN 1939. 18. o. 38-39. o. 57. o. 88. o. Löw Lipót csak a pontatlan idézetekben volt a magyar hadsereg tábori rabbija. A kiindulópont LÖW-KULINYI 1885. 196. o. volt, ahol Löw Lipót feleségének naplója alapján arról olvashatunk, hogy Löw Lipót beszédet mondott Veszprém-ben a Függetlenségi Nyilatkozat megünneplése kapcsán: „A beszéd roppant hatást keltett s Vajda honvédkapitány június 6-án Pápára jött, hogy a kéziratot elkérje s Görgeinek küldje. Ez alkalommal elmondotta, hogy a hadsereghez zsidó káplánt szándékoznak kinevezni s erre alkalmas személy után tudakozódott.” Erre hivatkozva BERNSTEIN Béla: „1849 júniusában Görgei elkéreti Vajda százados által Löw Lipóttól, a Veszprém-ben tartott beszédjének kéziratát, mert - úgymond - tábori lelkészt akar kinevezni.” (BERNSTEIN 1898. 211-212. o. Ugyan ő megismétli ezt: BERNSTEIN 1939. 139. o.) Borovi József azután végképp átértelmezte a fent idézett passzust BERNSTEIN 1939-re hivatkozva: „1849 júniusában

Rokonstein Lipót, a nagyváradi izraelita reformközség hitszónoka 1849. február 5-én kelt levelében kérte a hadügyminisztériumtól tábori lelkésszé való kinevezését. Vidasics Ede osztályfőnök négy nappal később elutasította ezt a kérelmet: „Folyó év február 5-kéről kelt s hozzám címzett becses soraira van szerencsém válaszolni:

Miután tábori lelkészekül a hadügyminisztériumhoz izraelitákat – kinevezés végett – felterjesztési joggal felhatalmazva nem vagyok; önnek e részbeni kívánát nem teljesíthetem”.²⁸

A szabadságharc alatt a zsidó vallású katonák lelki gondozása főként a kisegítő lelkipásztorokra hárult. Ilyen lehetett például Freunder Ábrahám, Csabrendek rabbija, aki 1849-ben több ütközetben is lelkesítette bajtársait. 1849 nyarán – Budapest kiürítését követően – Szegedre menekült a pesti izraelita reformtársulat lelkésze, Einhorn Ignác is. A pesti reformtársulat imaházában már 1848 október elejétől kezdve minden istentiszteleten a nemzet megmentéséért és ellenei legyőzéséért, a nemzeti kormány fennállásáért, üdvéért és boldogságáért, s a zsarnokság s annak hatalma legyőzéséért, letiprásáért és kiirtásáért imádkoztak – tudósította olvasóit a Kossuth Hírlapja. Még 1848-ban sor került a magyar nyelvű istentiszteletek bevezetésére is. Einhorn 1849-ben is aktív volt, gyűjtést rendezett a budavári ostrom sebesültjeinek számára és az „átokterhelt királyi család”, valamint Európa zsarnokainak haláláról prédikált. Ezek után fölöttébb indokoltan menekült Haynau csapatai elől Szegedre, ahol 1849. július 17-én tábori lelkészi alkalmazást kért Mednyánszky Cézártól. Kérelmének indoklásában megemlítette, hogy eddig sem a harcmezőn, sem a hadlelkészi osztályban nem teljesített szolgálatot egyetlen egy izraelita lelkész sem. Bizonyítványait ugyan Budapesten hagyta, de mellékelte az utóbbi időben megjelent néhány iratát. Végezetül megemlítette, hogy amennyiben részletesebb ajánlat szükséges, akkor azt Horváth Mihály, Csengery Antal, Irányi Dániel és más tekintélyes képviselők is szívesen adandják. Az osztály határozata alapján a kérelem mellőztetett, így Einhorn Ignác Szegeden nem kapta meg az óhajtott kinevezést. Több szerencsével járt viszont Komáromban, ahová Szegedről menekült. Miután sikeresen átjutott a frontvonalakon és a megszállt területeken 1849. szeptember 11-én nevezte ki Klapka tábornok tábori rabbivá.

---

egy Vajda nevű százados útján elkérte Görgei azt a beszédet, amelyet Löw Lipót pápai rabbi mondott a függetlenség ünnepén. Görgeinek az volt a célja – amit meg is tett –, hogy Löw Lipótot tábori rabbivá nevezze ki.” BORÓVI 1992. 81. o. Ugyanitt tévesen állítja azt, hogy Löw Lipót és Einhorn Ignác (Horn Ede) még 1900-ban is tevékenykedtek. Mindketten 1875-ben hunytak el. Löw Lipót 1848–49-es tevékenységéről VENETIANER 1986. 197. o. WALDAPFEL 1950. 210. o. KH 1848. júl. 30. 117. o., 1848. aug. 17. 185. o., 1848. nov. 15. 521. o., 1848. dec. 1. 577. o. LÖW L. 1870. 77–116. o. LÖW-KULINYI 1885. 191. o. MOLNÁR ANDRÁS: *Csány László a zalai reformellenzék élén*. In: Molnár 1990. 50. o. ZSOLDOS 1948. 72–73. o., 149–150. o., 226–227. o.

28 Rokonstein Lipót: MOL H 75 1849:5823 (iktatókönyv), 1849:2680 (Vidasics válasza). HEGYESI 1885. 176. o. BERNSTEIN 1898. 248. o.

„Minthogy sorainkban az izraeliták is igen hasznosan harcolnak, méltányosnak tartá a főparancsnok az egész várórség számára egy rendszeresített izraelita tábori lelkészt állítani, havonként 50 forintnyi illetménnyel és ezen állomásra Einhorn Ignác idemenekült budapesti lelkész alkalmaztatik”²⁹ – olvasható a hadseregpárancsban. Úgy tűnik Einhorn Ignácnak igaza volt, amikor két évvel később azt írta: ő volt a magyar hadsereghez kinevezett egyetlen izraelita tábori lelkész.

A felekezetek számbavétele kapcsán röviden szeretnénk utalni ezek egymás közötti viszonyára is. Ez 1848–49-ben a népképviselői választásokat megelőző néhány héttől eltekintve békés és kiegyensúlyozott volt, súlyosabb incidensekről nincs tudomásunk. A magyar hadsereg tábori lelkészeinek többsége liberális, illetve radikális beállítottságú és nemzeti meggyőződésű volt. Ez eleve kizárta a felekezeti sűrűlódások lehetőségét a hadseregben. Szabó Richárd katolikus és Harsányi Sámuel református lelkészek például együtt szolgáltak a 16. (Károlyi) huszárezredben. Komáromban 1849 szeptemberétől a katolikus és protestáns lelkészek mellett tábori rabbi is teljesített szolgálatot. Egy 1849. szeptember 22-én kelt parancs szerint a vasárnapi istentiszteleteket a katolikus és protestáns hadlelkészeknek felváltva kellett volna tartani. Az aradi ostromseregnél valamennyi bevett felekezetnek hosszabb-rövidebb ideig volt tábori lelkésze, felekezeti nézeteltérésekről azonban itt sincs tudomásunk. A karcagi katonai kórházban Fazekas Rajmund katolikus és Ecsedy János református tábori lelkészek megosztották a teendőket. Fazekas a katolikus és az izraelita, Ecsedy pedig a protestáns és a görögkeleti meghalt vitézek névsorát vezette.³⁰

A magyar hadsereg tábori lelkészeinek felekezeti megoszlásával nem lehet alátámasztani azt az állítást, hogy a szabadságharcban bármelyik felekezet meghatározó szerepet játszott volna. 1848-ban csak katolikus lelkészek teljesítettek szolgálatot a hadseregnél, 1849-ben azután – viszonylag rövid idő alatt – az ország lakossága vallási összetételének körülbelül megfelelő megoszlás jött létre. A hadsereg vezetése a hadlelkészek alkalmazása során igyekezett ugyan a felekezeti viszonyokra is tekintettel lenni, e szándékot azonban nem sikerült a gyakorlatba maradéktalanul átültetni. A katonák lelki gondozásában így a nemzetőrség lelkészei és a civilek lelki gondozását ellátó lelkészek is fontos szerepet játszottak.

---

29 Freunder Ábrahám: BERNSTEIN 1939. 138–139. o. A pesti reformközségről: KH 1848. dec. 7. 597. o. és 1848. dec. 13. 618. o. Gyűjtés a sebesülteknek: BERNSTEIN 1939. 126. o. Einhorn kérélmre MOL H 75 1849:25335, mellőztetése: MOL H 86 1.d. a hadlelkészi osztály előterjesztési íve 1849 július hóra, kinevezése: SZINNYEI 1887. (Komárom) 319. o. A magyar hadsereg izraelita tábori lelkészeinek létszámáról EINHORN 1851. 135. o.

30 A komáromi misékről SZINNYEI 1887. (Komárom) 374. o. A karcagi kórház lelkészeiről MOL H 75 1849:9367, 1849:12602 (iktatókönyv).

3 A TÁBORI LELKÉSZEK PASZTORÁLIS TEVÉKENYSÉGE

3.1 Zászlószentelések

Valamennyi fegyveres alakulat életében ünnepélyes alkalmat jelentenek a zászlószentelések. Ez alatt egyházi szertartással összekötött katonai ünnepséget értünk, melynek során az adott egység az egyházi ünnepély, a zászlószögezés és az ünnepélyes eskütételt követően átveszi új lobogóját. A magyar kormány nagy jelentőséget tulajdonított ezeknek az ünnepélyeknek, hiszen ezek biztosították az adott egységek lojalitását. A zászlószentelések a nemzetőrség és a honvédség esetében új zászlók felavatásával jártak együtt. A sor-, és huszárezredeknél a császári zászlókat többnyire nem cserélték ki, hanem az ünnepség keretében a régi zászlókra nemzeti színű szalagokat kötözték.¹

A nemzetőrség zászlóaljai zászlóinak felszentelésében a nemzetőrök által választott tábori lelkészeké volt a főszerep. 1848. április 9-én, a veszprémi nemzetőrség zászlószentelési ünnepségén Csákós Elek piarista atya, a helybeli gimnázium tanára mutatta be a tábori szentmisét és rendtársa. Horváth Pius mondta a szentbeszédet. Később mindketten követték a nemzetőröket a táborba is. Antal János részletes tudósításban számolt be a Kossuth Hírlapja olvasóinak a Baranya megyei nemzetőrség zászlószentelési ünnepélyéről:

„Nemzetőrségünk folyó hó [1848. július - Z.P.] 4-én indult meg rendes zászlóaljakban és 5-én már mindenütt beszállásolt. A hegyháti zászlóaljnak - melybe alulírt [t. i. Antal János - Z.P.] is sorozva van - a leghosszabb út jutott; és meglepő volt, hogy e nép két nap alatt nyolc mérföldet gyalogolt anélkül, hogy tikkadásának, vagy elégtelenségének csak egy panasszal adta volna jelét; igaz, hogy a szépreményű ifjú gr. Batthyány Gusztáv is lándzsát vitt a közlegények sorában, és Liebhart Lukács tábori lelkészünk buzdító szavai sem engedik elernyedni a sereg derült hangulatát. Így tehát vígan értünk el beremendi állomásunkra, hol tegnap [1848. július 8-án - Z.P.] zászló-szentelési ünnepünk volt.

Ünnepünket künn a sík gyepen Isten szabad ege alatt tartók, hol a lelkes zászlóánya gróf Batthyány Kázmérnőt közszeretető férjével három sorban felállított

¹ A zászlószentelésekről összefoglalóan KERÉKES Zoltán: *Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc hadi zászlói*. In: HK 1971/4. 611-648., 1972/2. 286-335., 1972/3. 648-684. o.

zászlóaljunk sokszoros örömradiásai fogadták, – és miután lelkészünk a tábori mise végeztével üdvözölve seregünket, elmondá: hogy a természet e nagyszerű templomában bemutatott áldozat Isten előtt annál kedvesebb, mert azt a minden felebaráti szeretetet magában foglaló hazaszeretet illatozza körül; és azért Isten védpajzsa alatt ne féljenek az ellenség fegyverétől, mert a győzelmet nem annyira a fegyver, mint a honfi vértől dagadó férfi kar vívja ki; és a legerősebb fegyver is csak törékeny pálcává törpül oly kézben, melynek ereiben nem buzog a hazaszeretet – ezen és ezekhez hasonló szavai annyira elragadták a jelen magasztosságától áthatott nemzetőrséget, hogy a lelkesedés szinte kiáltott szavaiban, midőn zászlójára elmondá esküjét.”²

A zászlószenteléseken elmondott beszédek többnyire a haza, az alkotmány és a király iránti hűség fontosságát emelték ki. Horváth Pius Veszprémben a márciusi eszméket, a vallási, és a jogi egyenlőséget éltette. Hoffmann Alajos kecskeméti alesperes-plébános történelmi visszapillantását összefoglalva megállapította, hogy Isten akkor élesztette újjá a magyar nemzet dicsőségét és alkotmányát, mikor azt mindenki oly távolinak vélte. Kiemelte, hogy ma a bajnokok nem idegen tartományokért, hanem hazájukért, szeretett véreikért áldozzák életüket. Végül felszólította az egybegyűlt nemzetőröket, hogy fogadjanak hűséget zászlójuknak, hazájuknak, királyuknak és nemzetüknek. Hasonló eszméket hangoztatott hallgatósága előtt Eperjesy Ferenc pusztamonostori római katolikus plébános, midőn 1848. augusztus 5-én felszentelte a Heves megyei nemzetőrség 2. zászlóaljának zászlaját. Beszédében kitért a törvény előtti egyenlőséget garantáló magyar törvényekre, majd elítélte a délvidéki szerb felkelőket. Ezt követően ő is felszólította a nemzetőröket a haza, az alkotmány és a király nevében történő eskütételre.³

A honvédzászlóaljok zászlóit többnyire nem tábori lelkészek szentelték, hiszen ezeknél az alakulatoknál 1848-ban nem is létezett ilyen állomány. 1849-ben is csak viszonylag ritkán tudjuk bizonyítani, hogy az adott honvédzászlóalj zászlóját tábori lelkész szentelte. A 14. (1. székely) határőr-gyalogezered zászlószentelése alkalomával Brassóban, 1849. március 23-án Geisler János tábori lelkész prédikált. Az 59. zászlóalj zászlóját 1849 júniusában a Temesvár melletti mehalai táborban szentelték és itt egy korabeli résztvevő visszaemlékezése szerint egy tábori lelkész is közreműködött a szertartás során. A 85. honvédzászlóalj zászlaját pedig 1849. június 10-én avatta fel Sükösd Sámuel református tábori lelkész, aki ez alkalommal többek között a zászló fontosságáról beszélt és buzdító szavakat intézett a honvédekhez. A nem magyar alakulatok közül meg kell említenünk a bécsi akadémiai légiót, amelynek zászlóját Miskolcon, 1848. október 23-án Brezecska Dávid, a légió lelkésze avatta fel, egy nagy sikert kiváltó beszéd keretében. Arról is van

2 A veszprémi zászlószentelésről: GÁL 1948. 19. o. – A baranyai nemzetőrség hegyháti zászlóaljának zászlószenteléséről: KH 1848. július 17. 65. o.

3 Horváth Piusról lásd Gál István előző jegyzetben megadott művét! – A kecskeméti zászlószentelésen elhangzott beszéd: HOFFMANN 1848. 1–7. o. – A Heves megyei 2. zászlóalj zászlószenteléséről: Eperjesy Ferenc tábori lelkész naplófeljegyzései az 1848-i szerb hadjárat idejéből. S.a.r. Lukinich Imre. In: HK 1941. 214–217.

tudomásunk, hogy miután Arad vára megadta magát a honvédségnek és 1849. július 1-én a magyar csapatok a Rákóczi-induló hangjaira bemasíroztak az erődítménybe, a vár bástyájára kitűzött nemzeti zászlót Magyarai Alajos tábori lelkész áldotta meg.⁴

A zászlószentelések biztosították a korábban cs. kir. kötelékben harcoló ezredeknek a magyar kormány iránti hűségét. A zászlószentelést itt többnyire tábori lelkészek végezték, oly módon, hogy a régi zászló mellé az illetékesek felkötözték a felszentelt nemzeti színű szalagokat. A fővárosi helyőrséget 1848. június 1-én eskették meg az alkotmányra. „Tíz órakor megjött a hadügyminiszter is – tudósítja olvasóit a másnapi Pesti Hírlap –, riadó éljenkiáltások közt, a Haditanács tagjaitól és néhány tábornoktól környezve, kiknek kíséretében a felállított sorok előtt egy rövid szemle – lovaglást tartott. Ezalatt megérkezett a miniszterelnök gróf Batthyány, közlekedési miniszter gróf Széchenyivel, a nemzetőrség és nép örömköltői közt. A miniszterelnököt a tábori sz[ent] mise szolgáltatására felállított sátorból elejébe jövő tábori főlelkész [Czigler Ignác – Z.P.] fogadta. Most megkezdődött az évégre felállított sátor alatt a tábori sz[ent] mise...”⁵

A zászlószentelések tehát többnyire egy rövid katonai szemlével kezdődtek, amikor az előjárók megsejmeltek a rendszerint négyszögbe felállított egységeket. Ezt követte a tábori szentmise, majd a nemzeti színű szalagok megszentelése. Általában a kormány valamelyik megbízottja is szólt az egybegyűltekhöz. Rendszerint az ünnepély végén került sor a szalagok zászlórúdra való felkötözésére. Az egykori sor-, és huszárezredek többsége 1848 október – novemberében vette föl a nemzeti színeket. Ilyen átszentelési ünnepségre került sor többek között 1848. október 24-én Óbecsén, 1848. október 26-án Verbászon, valamint 1848. november 1-én Péterváradon. Kossuth 1848. október 25-én meglehetősen írta az OHB-nek a parndorfi táborból: „A sereg maga, az dicső, bátor és lelkesült, mint talán sohasem volt sereg a világon. Felállítottam a zászlóaljakat, s a főtiszti kar fényes kíséretében egyenkint meglátogatám; a zászlókra a szalagokat feltűzetém, a rózsákat, szalagokat kiosztatom, nagy részben már kiosztva találtam. Armadánk nationalisálva van.”⁶

1848. november 17-én szentelte fel Pesten a Múzeum téren Simon Ferenc budavári káplán a pozsonyi táborból Erdélybe tartó 15. (2.székely) határőr- gyalogezred első zászlóaljának új zászlóját. A zászlóaljat négyszöget alkotva állították fel, s a tér közepén két katona által közrefogott székre lépett föl a lelkész. Balján fekete tokba temetve a régi fekete – sárga zászló, jobbján pedig az új nemzetiszínű lobogó. Beszédét háromszor szakította félbe a katonaság dörgő éljenzése, s többek kö-

4 14/2. zászlóalj: LÁSZLÓ E. 1998. 247–250. – 59. zászlóalj: VÚ 1861. április 21. 186–187. o. – 85. zászlóalj: PH 1849. június 22. 175. o. – Brezecske beszéde: HL 1848/49. 52/161 /nyomtatvány/. – Az aradi zászló megáldása: MT 1849. július 3. 253. o.

5 PH 1848. június 2. 504. o.

6 Óbecsei zászlószentelés: PH 1848. nov.3. 1032. – Verbászi zászlószentelés: Közlöny 1848. október 31. 699. o. – Péterváradai zászlószentelés: PH 1848. november 10. 1057. o. – Kossuth 1848. október 25-i levelét közli KLÖM XIII. k. 277. o.

zött ez is magyarázhatja, hogy Simon Ferenc 1849-ben a magyar hadsereg tábori lelkészeinek sorába lépett. A sor és huszárezredek régi zászlóit 1849-ben azután folyamatosan lecserélték. Így kapott például új nemzeti színű lobogót az 52. Ferenc Károly sorgyalogezred 3. zászlóalja is. Ezt a lobogót a 65. zászlóaljával egyetemben 1849. február 28-án reggel Törökszentmiklóson fényes külsőségek között a tábori misét követően a szokott ünnepélyességgel szentelték fel.⁷

Összefoglalva az eddigieket, megállapíthatjuk, hogy a nemzetőrségi-, és az egykori cs. kir. alakulatok zászlóit többnyire tábori lelkészek, illetve olyan lelkészek szentelték fel, akik maguk is tábori szolgálatot láttak el. A honvédszászlóaljok zászlóit viszont többnyire nem tábori lelkészek szentelték fel.

3.2 Tábori misék

A cs. kir. hadsereg tábori lelkészeinek mindennapi misézési kötelezettségükön túlmenően valamennyi vásár-, és ünnepnapon egy rövid, ám tartalmas szentbeszédet kellett tartaniuk a legénység részére. Az istentiszteletek megtartására vonatkozó egyházi előírásoktól csak indokolt esetben térhettek el, ezek az eltérések azonban nem érinthették a misék dogmatikailag fontos szertartásrészleteit. Ezeket a könnyítéseket az apostoli tábori helynök az összes hadlelkészekre szubdelegálhatta. Így a tábori lelkészek misézhettek hitetlenek, eretnekek, szakadárok és kiközösítettek jelenlétében is. Indokolt esetben és a megfelelő felhatalmazások birtokában egy nap akár többször, szükség esetén a templomon kívül, akár a szabad ég alatt is bemutathatták a szentmiseáldozatot. Hordozható, sérült, illetve ereklje nélküli oltárokon is misézhettek, a szentmisét a szokásos időpontoktól (hajnal, dél) eltérő időpontokban is megkezdhatték (hajnal előtt egy órával illetve délután).⁸

Forrásaink arra utalnak, hogy a magyar hadsereg katonái is, amennyiben azt a hadjárat körülményei lehetővé tették, vásár-, és ünnepnapokon szentmisén illetve istentiszteleten vettek részt. Horváth Pius piarista atya, a pápai első nemzetőr zászlóalj tábori lelkésze például három egymást követő vasárnapon misézett 1848 július-augusztusának fordulóján a baranyai őrvonal jobbszárnyán, Sellye környékén felállított pápai és devecseri nemzetőröknek, akik miután megérkezett a váltásuk, hazatért Párára.⁹

A Debrecenben állomásozó katonaság számára minden vásár-, és ünnepnapon, 1849 márciusától kezdődően reggel 8 órai kezdettel tartottak szentmisét. Vidasics Ede tábori főlelkész a helybeli térparancsnokságon keresztül intézkedett, hogy a

7 A 15. határőr-gyalogezred 1-ső zászlóaljának zászlószenteléséről: KH 1848. november 18. 533. o. – A törökszentmiklósi zászlószentelésről: Közlöny 1849. március 7. 153. o.

8 MELICHÁR 1899. 161–169. o.

9 A veszprémi nemzetőrség kiindulásáról és elhelyezkedéséről URBÁN 1973. 162–163. o. – Horváth Pius prédikációinak kézírata: Kegy. L. For. 0–4. V 73/10.

miséken való részvételre „...az illető katonaság komolyan szólítassék föl, s a kitűzött napokon, s órában jelenjék meg”.¹⁰ Gonczeczky János, a mezőhegyesi ménésintézet tábori lelkésze 1849. június 30-án kelt évnegyedi jelentésében arról számolt be, hogy „... az isteni szolgálat minden nap hét közben, úgy mint vásár- és ünnepnapon elvégeztetett, ezen ájtatosságnál a szolgálattól ment tiszt urak, hivatalnokok és katonák, úgy a helybéli polgári állásúak, valamint a körüllevő pusztákról is mindenkor sokkan [sic!] megjelentek, és az ájtatosságba [sic!] épületesen részt vettek.”¹¹

Ünnepélyes alkalmakkor, például győzelmeket követően a cs. kir. hadsereghez hasonlóan a magyar hadseregben is „Te Deum”-ot, hálaadó istentiszteletet tartottak. A fegyveres harc kitörését követően egy ilyen mise megtartása nem is volt veszélytelen. A Délvidéken szolgálatot teljesítő Heves megyei nemzetőrség első zászlóaljának tábori lelkésze, Sisvay Márton egri római katolikus plébános 1848. augusztus 20-án, Szent István emléknapiján ünnepi misét mondott Járeken az összesereglett nemzetőrség és sorkatonaság számára. Szentbeszédében Szt. István király mellett István nádorról és a magyar minisztériumról is elismeréssel szólt, mire Hertzing Ferenc, a 32. Esterházyi Ferdinánd gyalogezred 3. zászlóaljának főszázadosa kijelentette, hogy „... a magyar minisztériumot itt Sisvay ne igen emlegesse, mert könnyen lelövöm”, később ugyan akként módosította szavait, hogy nem ő akarja lelőni a papot, hanem „... találkozhatik köztünk, aki lelővi”, a lényegen azonban ez sem változtatott.¹²

Szecsárdon 1848. október 27-én ünnepélyt tartottak az ozorai diadal emlékére. Ez alkalommal a szabad ég alatt tábori misét tartottak egy zöld gallyakkal feldíszített oltár előtt. Az ünnepség kezdetén a főispán a tisztviselői kar kíséretében szemlét tartott a négyszögben felállított nemzetőrök sorai fölött. Gajdasik segédlelkész buzgó áhitattal tartotta meg a misét. Nem maradhatott el a főispán lelkesítő beszéde sem. „Egyet sajnálattal kell megemlítenünk, – olvasható a Kossuth Hírlapja tudósításában az eseményről – Ozoránál történt meghűtése által bekövetkezett betegsége miatt, nem láthatók az ünnepélynél Hermann Ferenc závodi buzgó lelkész urat, ki tudunkkal egyetlen pap volt az ozorai expedíciónál, s itt magasztos hivatásának meg is felelt, elragadó beszédeivel buzdítván, bátorítván a népet az önvédelemre, s példát adván annak az elül menetelben.”¹³

Komáromban 1848. szeptember 29-én a várban lévő cs. kir. alakulatok letették az esküt a magyar alkotmányra és a vár fokán a fekete – sárga zászlót a magyar nemzeti lobogó váltotta fel. „Másnap hálamisét szolgáltattam a szabadban – emlé-

10 MOL H 75 1849:5614.

11 MOL H 75 1849:25989.

12 Sisvayról lásd Eperjesy Ferenc feljegyzéseit az 1. fejezet 34. sz. jegyzetében. Az eset valószínűsített az is alátámasztja, hogy Hertzingert a magyar hatóságok Péterváradon 1849. február 18-án tartóztatták, mert a 32/3. zászlóaljat át akarta vinni a császáriak táborába. Hertzingert életrajza: BONA 1988. 718. o.

13 Közlöny 1848. november 12. 747. o., PH 1848. november 14. 1068. o., KH 1848. november 18. 534. o., VARGA 1953. 253–254. o.

kezik vissza Rónay Jácint, a győri nemzetőrök tábori lelkésze az eseményekre – s leborulva Isten előtt, áldást esdék a hazára, s a magyar nemzeti színekre, melyek annyi vész, annyi viharos század után most lobognak először a szűz vár falain.”¹⁴

Lippán 1848. október 28-án 10 órakor Könyves Tóth Mihály, a debreceni nemzetőrök tábori lelkésze tartott ünnepi istentiszteletet az egy héttel korábban lezajlott angyalkúti győztes ütközet alkalmából. Ez alkalommal az egész sereg és az ágyúk ünnepélyes rendben voltak felállítva. A jarkováci emlékezetes csatát követő napon Damjanich rendbe szedte csapatait és elindult Versecre, ahol először is mind a katolikus, mind az ortodox templomban „Te Deum”-ot tartatott. Itt jegyezzük meg, hogy Damjanich Iláncsán kis híján kivégeztette az egyik katonáját, mivel az kihozott a templomból egy miseruhát és azt pajkosságból magára öltötte. Ünnepi istentisztelet követte 1849. május 22-én Budavár bevételét is. „Az eső erősen szakadt, – adja hírül a Marczius Tizenötödike – mintha még az ég is örömkönnyekeket hullatott volna. Az ünnepély méltóságteli, egyszerű demokratikus hadsereghez illő volt. Görgei főtábornok [sic!] a többi vezérekkel és vitézekkel egyszerű, a harctéren használt magyar egyenruhában jelent meg, mire egy szakállas tábori pap kis misét mondott, mise közben pedig Simon hadlelkész mondott rövid lelkes beszédet a hősökhöz...”¹⁵

Ünnepi istentiszteleteket tartottak a tábori lelkészek a nevezetesebb évfordulók és események, így mindenek előtt március 15-e és április 14-e alkalmából. Munkácson például Christ Ferenc várlelkész mellett a helyi görög katolikus és református lelkészek is ünnepi istentiszteleten emlékeztek meg a pesti forradalom évfordulójáról. Biro Sándor református lelkész, az erdélyi hadsereg tábori lelkésze pedig Sepsiszentgyörgyön azt fejtegette, miszerint a magyar nemzetnek azért a legdicsebb és legszentebb napja március 15-e, mert e napon mondta ki, hogy szabad akar lenni, s a nemzetet jövődjé jobb léte örökre e napra emlékezteti.¹⁶

Magyari Alajos, az aradi ostromsereg felügyelő lelkésze 1849. április 22-én tartott a Függetlenségi Nyilatkozat örömére ünnepélyes istentiszteletet az V. hadtest katonái számára. 1849. április 29-én a II. hadtest Szekulits – hadosztálya a 39. sorozat 1. zászlóalja kitüntetése alkalmából vett részt ünnepi misén, amelyet Schwendtner Mihály tartott. Debrecenben a nagysallói csata tiszteletére 1849. április 29-én 9 órakor a katolikus, 11 órakor pedig a református templomban tartottak ünnepi istentiszteletet, amelyen a HM valamennyi hivatalnokának meg kellett jelennie. Ugyancsak ünnepi istentisztelet követte az aradi vár átadását is 1849. július 5-én.¹⁷

14 Rónay d.n. I. k. 75. o.

15 A lippai istentiszteletről: KH 1848. november 12. 513. o., és AH 1848. november 5. 145. o. – Damjanichról: Thim 1940. I. k. 276. o., HEGYESI 1898. 75. o., 117–118. o. – A budavári „Te Deum”-ról: MT 1849. május 23. 116. o.

16 A munkácsi megemlékezésről LEHOCZKY 1899. 85. o. – Biro március 15-i beszéde: BIRO 1849/1. 1–12. o.

17 Az aradi miséről: LAKATOS 1881. I. k. 183. o., 190–191. o., 205. o. – A debreceni ünnepi istentiszteletről: MOL H 75 1849:11909. – A II. hadtest miséjéről: MT 1849. április 30. 36. o., és Közöny 1849. május 4. 355. o.

A cs. kir. hadseregben a tábori misének katonai vonatkozása is volt. A XVII-XVIII. században a legénység századonként teljes felszerelésben a századparancsnok szállásán gyűlt össze, mert a felszerelés szemlézésére ekkor került sor. A misének ez a szemléhez kapcsolódása a XIX. században is megfigyelhető, de a felszerelés bizonyos részét ekkor már a legénységnek nem kellett magával vinnie. Az eddig említett miséken túlmenően ilyen szemlével vette kezdetét 1849. június 7-én a II. hadtestnél a tábori istentisztelet, amelyhez a legénység „... borjú és fegyver nélkül, töltéstáskával és szuronnyal, az altisztek pedig borjú nélkül, fegyverrel”¹⁸ álltak ki. Arra is volt példa, hogy a szemle nem megelőzte, hanem követte a tábori misét, amint ez 1849. augusztus 11-én Komáromban történt.

Sajátos volt a miséket mondó tábori lelkészek öltözete is. Degré Alajos a 16. Károlyi huszárezred tábori lelkészéről, Szabó Richárd római katolikus lelkészről jegyezte fel az alábbiakat: „Inkább lehetett katonának, mint papnak nézni, az ezred egyenruháját viselte, köztünk lovagolt, s nem idegenkedett néha lőport is szagolni.

Mikor Békéscsabára bevonultunk, díszistentisztelet tartatott. Természetesen Szabó Richárd mondotta a misét. Mulatságos volt látni azokat a tót asszonyokat, hogy szórták a keresztek, mikor meglátták a pödrött bajszú, sarkantyús csizmás papot, kinek rövidke miseinge alól a lovaglónadrág kilátszott; a segédletet pedig két huszártiszt teljesíté.”¹⁹

Háborús körülmények között a miséket gyakran zavarták meg rendkívüli események. Péterváradon egy ízben például Gabriel Krantzl helyőrségi lelkész szabályosan elbűjt, amikor miséznie kellett volna. Az általános zűrzavart úgy sikerült elhárítani, hogy Kovács István őrnagy, a torontáli önkéntesek parancsnoka, egykori bocsári adminisztrátor vállalkozott a szentmiseáldozat bemutatására. A Cibakházát megszállva tartó Mesterházy István őrnagy tisztikarával együtt 1849. február 4-én éppen nagymisén vett részt, amikor tudósítás érkezett az ellenség közeledéséről. A tisztek ekkor teljes csendben, a mise félbeszakítása nélkül vonultak ki a templomból.

Az aradi vár főterén 1849. július 8-án tartott díszistentiszteletet is váratlan esemény zavarta meg. A díszlövészek során Kún János honvéd hadnagy örömittas állapotban elsütött egy 24 fontos ágyút, amelynek tévedésből ott feledett lövedéke a főpiacon a Probst ház tetőzetét átfúrva a Thököli kertbe csapódott be. Személyi sérülés szerencsére nem történt. Nem úgy, mint 1849. április 29-én, amikor Újaradon a teljes díszben felállított ostromseregnek Dudás János római katolikus hadlelkész tartott beszédet. Amint azt Margitay Gábor százados, az aradi ostromsereg sáncépítési munkálatainak vezetője feljegyezte, Dudás lova „... nem volt ily solemnitás [ünnepély – Z.P.] gesticulatioihoz szoktatva, s a tüzes predicatio hatá-

18 A misék szemlével való egybekötéséről: BIELIK 1901. 12. o. – A II. hadtest miséjéről: HERMANN RÓBERT: *Az 56. honvédszázlóalj története*. In: Molnár 1992. 233. o.

19 A békéscsabai miséről: DEGRÉ 1983. 247. o. – A komáromi miséről: SZINNYEI 1887. (Komárom) 218. o., 255. o.

sa miatt egyre nyugtalankodott. Dudás nem confundálta [zavartatatta – Z.P.] magát egy cseppet sem, de még erősebb indulatba jőve, mind jobban gesticulált a hatalmas beszédhez, míglen lova egész a dísz – sorban álló honvédsereghez farolt. A helyzet komikumba kezdett vágni, mely közneveltséggé lett aztán e ponton akkor, midőn a ló egyik díszben álló honvéd lábára tapodott, ez káromkodva kiált fel fájdalmában, összehordva a B durból ő tisztelendősege cathedráját! s két honvéd megfogván aztán a kantárt: úgy folytatta Dudás páter tovább s végezte minden zavarodás nélkül beszédét.”²⁰

Áttekintésünk megerősítette, hogy az 1848–49-es magyar hadsereg katonái – amennyiben a hadjárat körülményei megengedték – az előírt ünnepnapokon istentiszteleten vettek részt. Ezzel azonban a katonaságot érintő vallásos eseményeket még nem vettük teljes egészében számba.

3.3 Egyéb liturgikus események

Egyéb liturgikus események alatt szeretnénk röviden az országos böjtökkel, az imádságokkal, a temetésekkel, a házasságkötésekkel, valamint a keresztelekkel kapcsolatos adatainkat összefoglalni. Vidasics Ede tábori főlelkész több levélben sürgette a méltó húsvéti előkészület fontosságát. Az illetékes parancsnokokon keresztül fordult a tábori lelkészekhez, hogy ne mulasszák el híveiket e szent napok fontosságáról felvilágosítani. A harcias körülményekre való tekintettel a böjtöt minden katona vallási buzgóságára és jóakarására bízta, de egyúttal azt is meghagyta, hogy „... Nagypénteken, midőn az egész keresztény világ az emberi nemzet isteni Megváltója halálának gyászünnepét illő komolysággal és buzgó áhítattal ünnepli: a katonaság is ennek emlékére a böjtnek az említett napon szigorú megtartására komolyan utasítandó lesz.”²¹

Országos böjtre még egyszer, 1849. június 6-án került sor. A kormány az orosz beavatkozásra válaszul keresztes háborút és népfelkelést hirdetett. Lelkesítő beszédek, hazafias imádságok, körmenetek, a harangok időnkénti félreverése és országos nemzeti böjt meghirdetése képezték a fontosabb intézkedéseket. A lelkészeknek fel kellett olvasni egy Horváth Mihály által készített lelkesítő imádságot is. Az intézkedéscsomag sikerét már a kortársak is kétségbe vonták, egyes püspökök egyenesen tiltakoztak ellene, ennek ellenére a hadseregben is végrehajtották

20 Dudás prédikációjáról: MARGITAY 1890. 98–99. – Gabriel Krantzl bujkálásáról: BOZÓ MANÓ: *Páteruítad 1849-ben*. In: Hazánk XI. k. 310. o. – A cibakházi eset: Közlöny 1849. február 8. 77. o. – Az aradi díszlövésről: LAKATOS 1881. I. k. 206. o. – Dudás életéről részletesebben: ZAKAR PÉTER: *Egy szélhámos apostolata viszontagságai az emigrációban*. In.: BM 1996/5–6. 93–97. o.

21 HL 1848/49. 14/284, vö: HL 1848/49. 14/308. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a húsvéti előkészületek megtartásáról csak szórványosan futottak be jelentések, így pl. Mezős Pál honvéd őrnagytól, a munkácsi vár parancsnokától (MOL H 75 1849:5158 [iktatókönyv]); Sándor Józseftől, az 1-ső honvéd vadászezred tábori lelkészétől (MOL H 75 1849:10227) ; Gonczeczky Jánostól (MOL H 75 1849:25989).

az előírt szertartásokat. Így a háromszéki székely tábor (85., és 86. honvéd zászlóalj, valamint Borbáth László kapitány csapata) 1849. június 4-én nyilatkozatot adott ki, amelyet a hivatalos lap is közölt. Eszerint az oroszok csak holt tetemeiken keresztül törhetnek be Magyarországra. Mint írják: „Június 1-én Prévial tetőn [ma: Predeal – Z. P.] hazánk szélső határainál tábori isteni tiszteletet tartánk, hol tábori lelkészünk Sükösd Sámuel buzdító beszéde után lélekből imádkozók el a számunkra is megjött országos könyörgést...”²²

A felsőmagyarországi hadsereg a kaposi táborban ugyancsak tábori istentisztelettel és böjttel emlékezett meg az ország nehéz helyzetéről. A vallási buzgóságáról ismert Knezić Károly tábornok, a III. hadtest parancsnoka ugyanebben az időszakban elrendelte, hogy hadtesténél minden nap tartsanak szentmisét. 1849. június 6-án Érsekújvártól északra, egy nagy gyeves síkságon gyűlt össze a hadtest. Knezić szemlét tartott a hadtest fölött, majd a legnagyobb ünnepélyességgel tartották meg a kormány által elrendelt szertartást. Hegyesi Márton, a III. hadtest kötelékében harcoló 3. honvédszászlóalj krónikása szerint „... nem tett valami jó benyomást az a megrendelt országos imádság [tudniillik a Horváth Mihály – féle imádság – Z. P.] , sőt inkább lehangolólag hatott, mert abból azt vonták ki, hogy nagyon nagy veszedelemben lehet a magyar ügy, midőn már nem a honvédek fegyverétől, hanem az isteni segítytől várja a kormány a győzelmet.”²³

Hasonló feljegyzés olvasható Szinnyi József Komáromi naplójegyzeteiben is. „Június 6. Mai napra van hirdetve az országos böjt, mi azonban húst ettünk, azt tartván, hogy a katonának úgyis van elégszer böjtje, midőn nincs mit ennie.”²⁴ A keresztesháborúval kapcsolatos intézkedések végrehajtásába tehát a tábori lelkészeknek is be kellett kapcsolódniuk, de ezek nem minden esetben váltották ki a kormány által óhajtott hatást.

Az 1848–49-es magyar hadseregben a szentmiséktől eltekintve forrásaink csak ritkán utalnak nyilvános imádságokra. A nemzetőr alakulatok, illetve a honvédszászlóaljak táborba szállását esetenként istentisztelet vagy legalábbis imádság és egyházi áldás előzte meg. Egressy Ákos visszaemlékezése szerint például, mielőtt az 1. és 2. honvédszászlóaljat a fővárosból útnak indították Óbecsére, imához vezényelték őket. A nagybecskereki táborba induló aradi nemzetőröket pedig Kosztka Libór aradi minorita házfőnök és nemzetőr pap áldotta meg.²⁵

Egy rövid imádságot a halálraítélteknek is engedélyeztek. Jalovics György feljegyzései szerint például Perczel légrádi táborában egy szabolcsi közbizás rávette

22 A kereszties háborúról: HORVÁTH 1865. III. k. 85–88. o., MESZLÉNYI 1928. 220. o., Közlöny 1849. május 22. 413–414. o. – A háromszéki székely tábor predeali istentiszteletéről: Közlöny, 1849. június 17. 506. o.

23 A kaposi tábori istentiszteletéről és böjtről: PH 1849. június 16. 155–156. o. – Knezić rendeletére a mindennap tartandó szentmisével kapcsolatban utal MOL H 75 1849:21320 [iktatókönyv] . – A III. hadtest ünnepségéről: HEGYESI 1898. 222. o.

24 SZINNYEI 1887. (Komárom) 138. o.

25 Az 1-ső és 2. zászlóaljról: Egressy é.n. 12. o. – Az aradi nemzetőrök megáldásáról: LAKATOS 1881. I. k. 126. o.

egyik bajtársát, hogy adjanak el egy fegyvert. Büntetésül mindkettőjüket halálra ítélték. Egyikük elbúcsúzott bajtársaitól, az értelmi szerző azonban a tábori pappal sem volt hajlandó imádkozni. Bem altábornagynak szokása volt a nagyobb ütközetek előtt egy – két fegyvelemsértőt, árulót, vagy kémeket kivégeztetni. Így történt ez többek között 1849 július közepén is, amikor két, Kézdivásárhely feldúlásában vétkes egyént, akik az orosz csapatok számára felszerelést szállítottak, majd kémkedtek is, kiállíttatott és rövid imát engedve nekik, amelyet Dáné István tábori lelkész mondott előre, kivégeztette őket, majd megindította egységeit az el-lenség irányába.²⁶

A temetések többsége gyorsan, a jelenlévő lelkész rövid imájával egybekötve zajlott le. Lubik Imre, a 38. honvédszászlóalj katonája feljegyzéseiben a következőképpen összegezte temesvári benyomásait: „A temetés folyt minden nap, mert az ágyúzás folytonosan működött. Négyszögű nagy gödör fogadta be udvariasan halottainkat, beszélvén azok fölött minden exordium [bevezetés –Z.P.] nélkül a derék regimentspater... Hajh, mily egyszerű ez ilyenkor a táborban, ha nem tiszt esik el!”²⁷

Amikor a körülmények lehetővé tették, a temetéseknek is ünnepélyesebb jelleget adtak és felhasználták a csapatok harci moráljának erősítésére is. Ilyen temetés zajlott Újaradon 1848. december 6-án, amikor két lengyel légionistát, egy debreceni önkéntes nemzetőrt és két honvédet kísérték el utolsó útjára. A helyi lakosságon kívül az aradi ostromsereg is részt vett a szertartáson, a városban egy katolikus lelkész, majd a temetőben Könyves Tóth Mihály tartott gyászbeszédet. Utóbbi felszólította az egybegyűlteket, hogy a hadsereg sikerét feltételező rendet, fegyelmet, valamint ezek következtében a pontos engedelmisséget sohase tévesszék szem elől.

Hasonló körülmények között búcsúztatta az elesett katonákat Gasparich Kilit 1849. április 5-én a verbászi táborban. Pozsgai Alajos tábori lelkész komáromi, 1849. augusztus 21-én lezajlott temetése során a 98. zászlóalj vezényelte a gyászmenetet és a halottvivőket, a gyászzenét pedig a VIII. hadtest zenekara szolgáltatta. A temetésekkel kapcsolatos adminisztráció nem volt megfelelő, így a HM nem tudott a hozzátartozók számára rokonaik sorsáról felvilágosítást nyújtani. A temetésekkel kapcsolatos rendellenességekről Kossuth is tudomást szerzett és rendeletet küldött a hadsereg főparancsnokságának, valamint a tiszafüredi térparancsnokságnak, ahol a végtisztesség megadása nélkül temettek el katonákat, hogy gondoskodjanak a beteg katonák lelki vigasztalásáról, a halottak eltemetéséről, a halotti anyakönyveket pedig pontosan vezessék.²⁸

26 Kivégzés Perczel táborában: VAHOT-GÁNÓCZY 1861. I. k. 47. o. – Kivégzés Bem táborában: NAGY S. 1896. 83. o.

27 LUBIK 1908. 72. o., 79. o. Az emlékirat szerzőjét Katona Tamás azonosította.

28 Az aradi temetésről: Közlöny, 1848. december 13. 879. o. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a tudósításban Könyves Tóth Mihály keresztnéve tévesen „Kálmán”-ként szerepel, s ezt a tévedést átvette KOVÁCS 1989. 103–104. o. is. – Az eseményről több napilap is beszámolt (KH 1848. december 10. 611. o., PH 1848. december 15. 1177. o.), de érdemben további információval csak az

A rendelkezésünkre álló, viszonylag nem túl nagy számú halotti bizonyítvány, valamint a szabadságharcot követően folytatott hadbírószági anyagok arra engednek következtetni, hogy egyes alakulatoknál, így például a felsőmagyarországi hadseregnél, az aradi ostromseregnél, az 1-ső, valamint 1848-ban a 3. huszárezrednél, az egri-, és a szabadkai katonai kórháznál az előírásoknak megfelelően vezették és küldték be a HM-nek a halotti anyakönyvi kivonatok másolatait. Ezzel szemben voltak olyan tábori lelkészek is, pl. Frideczky György a 2. sörzalagezrednél, vagy Benőfy Sámuel a 3. huszárezrednél 1849-ben, akik nem vezettek anyakönyveket, hanem az egyes eseteket az illetékes plébániák anyakönyveibe vezették be. A temetésekre vonatkozó forrásaink is megerősítik, hogy a tábori lelkészek rendeltetési helye nem határozta meg mereven működési körüket. Ugyanakkor azt is meg kell említenünk, hogy a kisegítő lelkészek [= nem tábori lelkészek - Z. P.] tevékenységére leginkább a temetések kapcsán volt szükség.²⁹

Meg kell állapítanunk azt is, hogy a magyar hadsereg az 1848–49-es hadjárat alatt hiányt szenvedett tábori kápolnában, illetve a hitélet folytatásához szükséges eszközökben. Az egyes lelkészek feladata volt a miséhez (istentisztelethez) szükséges olaj, tömjén, ostya, áldozati bor stb. beszerzése, illetve a miseruhák mosatása. A tábori kápolnák hiányán Mészáros Lázár csak a harcias körülmények változásával kívánt enyhíteni. A hiányok pótlását Mednyánszky Cézár is tervbe vette, de a szabadságharc leverése miatt érdemi intézkedésekre már nem került sor.³⁰

Egy konkrét példa bepillantást enged a tábori lelkészek kegytárgyakkal való elátottságába. Amikor Hornyik István debreceni térlelkészt 1849 június végén áthelyezték a bántási magyar táborba, akkor a következő egyházi szertartásokhoz szükséges tárgyakat vitte magával: 2 karinget, 1 vörös stólát, 2 ostyaabroszt (corporale), 4 kehelykendőt (purificatorium), 1 szentségtartó selyem zacskót, 1 osztó tarisznát, 1 ezüstözött és aranyozott békefeszületet (pacificale), 1 ezüstözött réz szenteltvízhintőt, 1 szentelt olaj és szentségtartó szelencét, 1 vörösrézből észült szenteltvíztartó edényt, 1 kis csengettyűt, valamint 1 öntöttvas gyertyartót.³¹

AH szolgált, melynek tudósításából kiderült, hogy a debreceni áldozat Ádám Lajos volt, v.ő: AH 1848. december 13. 190. o. – A verbászi temetésről: Közlöny 1849. április 11. 277. o. – Pozsgai temetéséről SZINNYEI 1887. (Komárom) 283–284. o. – Kossuth rendelete: KLÖM XIV. k. 766. o.

9 A meglévő anyakönyvi másolatok: MOL H 86 1.d. – Az anyakönyvek vezetésének mellőzéséről: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószág 1849–2/164. 691–693., 670–671. fol.

10 MOL H 75 1849:4407 (iktatókönyv), 1849:5095, 1849:5570 (iktatókönyv), 1849:14363 (iktatókönyv), 1849:15462, 1849:18760, 1849: 21641, vő: Mednyánszky tábori lelki-pásztorokdásról készített tervezetének fogalmazványával: MOL H 86 1.d. d.n. – A magyar hadsereg tehát a hadjárat folyamán csak akkor tudott új tábori kápolnát hadrendbe állítani, ha azt az ellenségtől zsákmányolta. Ez történt például Beniczky őrnagy 1849. március 24-i losonci rajtaütése során, lásd: SZEMERE 1990. 436. o.

Hornyik István nyugtatványa: MOL H 75 1849:25334.

A katonai szolgálatot közvetlenül befolyásolták a hadseregben előforduló házasságkötések. A cs. kir. hadsereg ambivalens módon viszonyult e jelenséghez. A házasság a polgári élet számos katonailag nemkívánatos elemével ismertette meg a tiszteket és egyúttal akadályozta szolgálatuk korlátlan igénybevételét. Megterhelte a katonai adminisztrációt és a katonagyermek nevelése és oktatása miatt a költségvetést is. Ugyanakkor a katonacsaládokban született fiú gyermekekre a megbízható tiszti utánpótlás biztosítása miatt szükség volt.

Mária Terézia, aki 1750-ben szabályozta az aktív tisztek házasságkötését, a házassági engedély megadását az ezredtulajdonos, az ezredparancsnok és a tiszti gyűlés beleegyezésétől tette függővé. Ő követelte meg az özvegyek ellátását biztosító ún. házassági kaució letételét is. A rendelkezéseket később a hadsereg valamennyi tisztjére (pl. nyugdíjas tisztekre) kiterjesztették. II. József bevezette a kaució nélküli házasságot, amelyhez uralkodói jóváhagyásra és az esetleges özvegy nyugdíj igényről történő lemondására volt szükség. 1812-től kezdve a nős tisztek arányát ezredenként egy a hathoz arányban határozták meg. Ugyanakkor kaució helyett bizonyos mennyiségű évi jövedelmet kellett a házassági engedély elnyeréséhez kimutatni. Ezek a szabályok természetesen a magyar hadsereg gyakorlatát is jelentős mértékben befolyásolták.³²

Házasodással kapcsolatos kérdések a honvédség szervezése során is felmerültek. A honvédség szabályzatainak sorában némi késéssel készültek el a házassági szabályok, amelyeket a Nemzetőrségi Haditanács – Mészáros véleményének kikérését követően – 1848. július 28-án hagyott jóvá, majd egy hónappal később megküldték a zászlóaljoknak. Ez kimondta, hogy a honvédzászlóalj tisztkarának csak egyharmad része lehet házas és törzstisztek esetében 600, főtiszteknél pedig 400 pengőforintban szabta meg a kimutatandó éves mellékjövedelem összegét. A biztosítási díj befizetése esetén a férj halálát követően az özvegy (a sorkatonasághoz hasonlóan) az államtól nyugdíjban részesült.³³

A házasodási gyakorlat azonban nem egészen az előírások szellemében alakult. A magyar hadseregben történő házasságkötéshez katonai és egyházi engedélyre volt szükség. Házasodási engedélyt főtiszteknek a HM, őrmestertől lefelé minden önálló zászlóalj, illetve ezredparancsnokság adhatott ki. A házassági óvadék letételét elvileg megkövetelték a tisztektől, de gyakran a menyasszony nyugdíj igényről való lemondása esetén is megadták a házasodási engedélyt.³⁴

A gyakorlatban viszont a honvéd tisztek többnyire engedély nélkül házasodtak. Ennek meggátlása mind katonai, mind egyházi szempontból kívánatos lett volna. Ezért Mednyánszky Cézár tábori főlelkész előterjesztésére a HM intézkedéseket sürgetett a törvényes rend helyreállítása érdekében. Horváth Mihály 1849.

32 DEÁK 1993. 178–180. o.

33 URBÁN 1973. 306. o. MOL H 92 1848:981, 1848:1981 (mellékletben a házasodási szabályzat tervezete), 1848:3027.

34 A házasságokról: MOL H 75 1849:8488, 1849:14078, 1849:10637, 1849:17065. – Kaucióról történő lemondás: MOL H 2 (OHB) 1848:3710, MOL H 75 1849:10675, 1849:22038, 1849:22725, MOL H 82 21.kütfő 1848:10562.

június 24-én bocsátotta ki ez irányú rendeletét, de ez az intézkedés már nem gyakorolt hatást a további eseményekre.³⁵

A HM tehát nem tudta kérésztülvinni a házassági szabályok betartását. Ezek az esküvők egyházi szempontból sem voltak teljesen makulátlanok. Példaként álljon itt Alfred Macijewski főhadnagy és Zigler Kornélia házassága. Őket Szomolnok István, a felsőmagyarországi hadsereg tábori lelkésze eskette össze Eperjesen 1849. május 29-én. Az esketési könyvbe, az esketéshez szükséges oklevelek rovatába a következő bejegyzés került: „Az ellenség által akadályozva levén a házasok a szükséges oklevelek megszerzésében, ezek helyét pótolták a hiteles tanúk, Idzikowski őrnagy s dandárparancsnok engedelmé és vezér Dembiński Henryk altábornagy írott meghagyása az esketést még aznap végrehajtani.”³⁶

Perczel Mór tábornok 1849 nyarán elrendelte Gammel József százados Schneider Máriával történő rögtöni összeadását, noha a szükséges engedélyeket a házasulandó felek nem szerezték be. A HM hadlelkészi osztálya erőlyesen tiltakozott a szabálysértés ellen és a HM vezetésétől az egyházi szabályok betartására vonatkozó rendelet kiadását kérte. A protestálásnak Molnár Ferdinánd ezredes, a HM elnöki osztályának főnöke vetett véget, aki a hadügyi államtitkár távollétében úgy nyilatkozott, „... miszerint megtörtént dolgok nem tétethetvén meg nem történtekké, miután Gammel százados házassága már megtörtént tény, s Perczel tábornok úrtól, kinek e tárgyban írni kellene, anélkül sem kapnánk feleletet: tehát ezen egész házassági ügy az osztálynak [t.i. a hadlelkészi osztálynak – Z.P.] a történetekbeni megnyugvás végett ezennel visszaküldetik.”³⁷

Az egyházi előírások betartásáért szívós és sikertelen küzdelmet folytató tábori lelkészi osztály munkáját nehezítette az a tény is, hogy az 1848–49-es magyar hadseregnek nem volt tábori püspöke. Így a szokásos háromszori házassági hirdetés alóli felmentést az illetékes megyéspüspököktől kellett kieszközölni, ami hosszadalmas eljárást igényelt. A törvényes ügymenet tehát a következő képpen alakult. Tisztek a HM-hez, közlegények a zászlóalj (vagy ezred) parancsnokságához fordultak házassági kérelmükkel. Amennyiben megkapták az engedélyt, igazolniuk kellett, hogy nincs köztük házassági akadály és az illetékes megyéspüspöktől be kellett szerezniük a házassági hirdetések alóli felmentést, majd ezt követően tarthatták meg a hön óhajtott esküvőt. Mint láttuk, az adminisztratív akadályok is nehezítették a törvényes előírások betartását.³⁸

35 Szabó Imre – Vallás, és Közoktatásügyi Minisztériumnak. Bp. 1849. június 21. MOL H 62 1849:1039 (fogalmazványa: MOL H 75 1849:21639). – Horváth rendelete: Közlöny 1849. június 26. 525. o.

36 MOL H 75 1849:19675.

37 A HM hadlelkészi osztály tiltakozása: MOL H 75 1849:25837. – Molnár ezredes idézett véleménye: Molnár Ferdinánd – Mednyánszky Cézárnak. Szeged, 1849. július 26. MOL H 86 1.d. d.sz. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy végül a HM mégis írt az ügyben Perczelnek: HM-HM hadlelkészi osztályának. Szeged, 1849. július 26. MOL H 86 1.d. d.sz.

38 Házassági hirdetések alóli felmentések: MOL H 75 1849:6241 (iktatókönyv), 1849:6256, 1849:18530, 1849:22870. Mednyánszky maga is intézkedést kért a felmentésekkel kapcsolatban:

Viszonylag kevés információ áll rendelkezésünkre a katonagyermekek keresztelésével kapcsolatban. A házasságra lépett katonákról, illetve a megszületett katonai gyermekekről havonta kellett jelentést tenni a tábori lelkészeknek. Mindössze annyit lehet biztonságosan megállapítani, hogy a katonai családokban napvilágot látott gyermekeket részben tábori lelkészek, részben kisegítő lelkészek keresztelték meg.³⁹

3.4 Egyházfegyelmi viszonyok

A tábori lelkészek egyházfegyelmi helyzetének áttekintése során egyrészt a korabeli előírásokat, másrészt azt a tényt kell szem előtt tartanunk, hogy a hadlelkészek jelentős része liberális illetve radikális politikai elveket vallott. Ami az előbb említett problémakört illeti, a tábori lelkészek számára is érvényesek voltak azok az egyházi szabályok, amelyeket a kánonok a megjelenésre, illetve a ruhaviseletre vonatkozóan előírtak. A cs. kir. Udvari Haditanács 1828. augusztus 16-án kelt körrendelete szerint a tábori lelkészek öltözetének úgy szabására, mint színre az egyházi előírásokhoz kell alkalmazkodni és minden pompától illetve divattól tartózkodniuk kellett.⁴⁰

A kánoni tilalmaknak megfelelően a tábori lelkészek sem viselhettek fegyvert. Akik ezt az előírást megszegték, azok szabálytalanságot (irregularitas) követtek el. Az egyházjog megkülönbözteti az igazságos és az igazságtalan háborút. Előbbi esetén a katonákat bátor kitartásra buzdító lelkészek nem követnek el szabálytalanságot. Utóbbi esetben viszont, feltéve hogy az ellenséges katonák közül egy elesett vagy megcsonkult, a katonákat lelkesítő papok a papi szelídség hiánya (defectus leninitatis) miatt szabálytalanok. Míg a papi szelídség hiánya a kánonjogi kellékek hiányából származó szabálytalanság (irregularitas ex defectu), addig az emberölés, illetve csonkítás olyan büntett, amely a törvény rendelete folytán von maga után szabálytalanságot (irregularitas ex delicto).⁴¹

Nyilvánvaló, hogy a legnagyobb különbségek éppen egyházfegyelmi téren merültek fel a cs. kir. hadsereg és a magyar hadsereg tábori lelkészei között. Például a kalocsa-bácsi főegyházmegyéből tábori lelkésznek állt papok mindegyike esetében fennforogtak kisebb - nagyobb fegyelmi vétségek. Buday Károly életét pénzügyi visszaélések árnyékolták be, majd 1848. május 9-én Adán törvénytelenül plé-

---

Mednyánszky Cézár - Horváth Mihálynak. Buda, 1849. május 29. MOL H 56 37. kútfő. Feltűnő, hogy míg Mednyánszky Cézár visszaemlékezésének angol változata szerint ő és a hozzá hasonlóan gondolkozó papok nem sokat törődtek az egyházfegyelmi előírásokkal (MEDNYÁNSZKY 1858. 38. o.), addig az 1848-49. évi minisztériumi levéltár, a H szekció vonatkozó korabeli forrásai ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítják.

39 MOL H 75 1849:6924, valamint: „Születési és keresztelési könyv a magyar hadseregnél 1849. janu.[ár] 1-től” MOL H 86 l.d.

40 BIELIK 1901. 172. o., MELICHÁR 1899. 114-116. o.

41 SZEREDY 1883. I. k. 321-338. o.

bánossá választotta magát. Horváth Ignác, aki különösen indulatos ember volt, 1846-tól kezdődően súlyosan összetűzött plébánosával Beregen, olyannyira, hogy végül 1848. május 23-án két heti szemináriumi fogsággal büntették. Hasonló helyzetbe keveredett Sándor József Moholon. Plébánosát ő sem kedvelte, viszont szenvedélyes kártyás is volt, aki ráadásul a nyilvános táncmulatságokat sem vetette meg. Noha 1848-ban a régi előírások még érvényben maradtak, 1849-ben Vidasics Ede, illetve Mednyánszky Cézár tábori főlelkészek többnyire világi ruhában jártak. Utóbbi alárendeltjei számára is kötelezővé tette a magyaros ruhaviseletet a tábori lelkipásztorkodásról írt feljegyzésében: „A papi öltöny csupán csak a szoros értelemben vett egyházi szertartásoknál használandó, minők: az isteni tisztelet tartása, a szentségek kiszolgáltatása, a temetés, és midőn a csatában a sz.[ent] kereszttel előremenvén a seregeket lelkesíti. Különben hivatalos egyenruhája ez: fekete attila, egyszerű vörös selyem zsinórral, az attila bal oldalán fehér kis kereszt, fekete nadrág, magyar kalap.”⁴²

A magyar hadsereg tábori lelkészeinek egy része – engedve a liberális és nemzeti elveket valló közvélemény nyomásának – bajuszt és szakállt növesztett és magyaros ruhában járt. Ilyen módon is kifejezésre juttatta politikai álláspontját többek között Beke Miksa, Gasparich Kilit, Mednyánszky Cézár és Schwendtner Mihály. Többen fegyverviseléstől sem rettentek vissza, mint például Biro Sándor, Buday Károly, Gasparich Kilit, Halászi György, Horváth Ignác, Kornis József, Kovrik Artúr Liebhart Lukács és Sass Károly. A katolikus lelkészeket, beleértve a fegyveres szolgálatot nem vállalókat is, a szabadságharc után a rögtönítélő bíróságok mellett az egyházi hatóságok is – irregularitás címén – eljárásnak vetették alá.⁴³

Korábban már rámutattunk, hogy a tábori lelkészi állásra pályázók jelentős része liberális, sőt esetenként radikális politikai elveket vallott, s ezek a lelkészek az adott egyház illetve felekezet belső szerkezetének demokratikus átalakítását is sürgették.⁴⁴ A már említett egyházfegyelmi kihágásokon túlmenően Prámer Alajos kassai szentszéki jegyző, a szabadságharcban a VII. hadtest tábori lelkésze egyenesen a káptalanok eltörlését és a kor igényinek megfelelő presbiteri tanácsok létesítését javasolta. A nemzeti ügy melletti határozott kiálláson túlmenően

42 KÉL 3/b. Buday Károly vizsgálati anyaga „I” melléklet, illetve BUDAY KÁROLY 1848:1013. – KÉL 3/b. HORVÁTH IGNÁC 1847:7, 1848:783. – KÉL 3/b. SÁNDOR JÓZSEF 1846:226, 525, 1848:481, 634, 736. – Vidasics ruhaviseletéről: A jászvári premontrai kanonokrend... 1902. 116. o. – Mednyánszky elképzelése a ruhaviseletről: „Mednyánszky tábori főpap, s hadlelkészi osztály főnökének a tábori lelkipásztorkodást rendező terve” MOL H 75 1849:21641, vö: MOL H 86 1.d.

43 Beke Miksa: HHStA Außenministerium Informationsbüro 1854 BM 5553. – Biro Sándor: BONA 1988. 121. o. – BUDAY KÁROLY: MOL H 75 1849:5435. – Gasparich Kilit: BONA 1983. 347. o., NOVÁK 1906. 333. o. – Halászi György: MOL H 75 1849:23891. – Horváth Ignác: MOL H 75 1849:15739. – Kornis József: N 1848. október 22. 557. o. – Kovrik Artúr: MOL H 75 1849:16149. – Mednyánszky Cézár: MEDNYÁNSZKY 1858. 38. o. – Liebhart Lukács: MOL H 75 1849:21625. – Sass Károly: TRENK R 2552 1–18. sz. – Schwendtner Mihály: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíró-ság 7/65.

44 Lásd az 1-ső fejezet vonatkozó részét!

Schwendtner Mihály katolikus pap 1848. december 21-én a Nemzetiben publikált programadó cikkében az egyházi kormányzatnak a lehető legtagasabb képviselőre történő alapozását sürgette.

Véleményünk szerint a magyar hadsereg tábori lelkészei néhány kivételtől eltekintve tudatosan vállalták a szolgálatot és szentbeszédek, prédikációik egyértelműen a harc tudatos vállalásáról tanuskodnak. Jellemző, hogy az egész tábori lelkészi karból (a dezertálóktól eltekintve) egyedül Pados János emelte fel szavát egy liberális reform, nevezetesen a középiskolák átalakítása ellen.⁴⁵

Egy nemrégiben megjelent tanulmány arra hívta fel a figyelmet, hogy a római szentszék diplomáciai irataiban a magyar liberális klérust a liturgikus és egyházfegyelmi előírások megszegése miatt már-már szakadárnak tekintették. Ez megítélésünk szerint túlzó minősítés, de az tény, hogy a magyar katolikus kléruson belül az eddigiekben feltételezettnél jelentősebb tábora volt a liberális reformoknak. Horváth Mihály, a Szemere-kormány vallás és közoktatási minisztere pedig a polgári társadalom érdekeivel összhangzónak tartotta, hogy a katolikus egyházat átfogóan megreformálják, beleértve egy demokratikus egyházkormányzat kialakítását is. Visszatérve a magyar hadsereg tábori lelkészeihez, legtöbbször a liberális klérus körébe tartoztak, s ezen kívül kb. két tucatra tehető a radikális egyházi reformokat követelő klerikusok száma. A többség tehát csak azért volt egyházi értelemben felelősségre vonható, mert egy – a korabeli hatalom szemszögéből – igazságtalan háborúban lelkesítette a honvédeket.⁴⁶

A magyar hadsereg hitéletének e vázlatos áttekintése is mutatja, hogy a cs. kir. hadsereg mintáinak átvétele, illetve e szokásoknak a demokratikus hadsereg igényeihez történő alakítása jellemezte a különböző vallásos eseményeket. A hitélet alakulását befolyásolták továbbá egyéb körülmények: a háborús helyzet valamint a tábori lelkészek felszereltségében mutatkozó hiányosságok is. A cs. kir. hadsereg és a magyar hadsereg tábori lelkészeinek egyházfegyelmi viszonyaiban tapasztalt jelentős eltérés a tábori lelkészek politikai szerepéből fakadt.

---

45 PRÁMER 1848. 1–40. o. – Schwendtner: N 1848. december 21. 752.[helyesen:756.]o. – PADOS JÁNOS: *Barátságos szózat, először is álladalmi titkár Szász Károly úrhoz, azután a tisztelendő piarista atyákhoz*. RN 1848. november 26.

46 Egy nemrégiben megjelent tanulmány: EÖRDÖGH ISTVÁN: *Az 1848–49-es magyar szabadságharc bukásának háttere a szentszéki iratok fényében*. In: *Aetas* 1996/2–3. 186. o. – Horváth Mihály terveiről: HORVÁTH 1865. 123–130., TÖRÖK 1941. 44–48. o.

4 A TÁBORI LELKÉSZEK KATONAI ÉS POLITIKAI SZEREPE

4.1 A hadlelkészek prédikációi

1848–49-ben a liberális közvélemény erőteljes politikai nyomást gyakorolt a klerikusokra annak érdekében, hogy azok aktívan vegyék ki részüket Magyarország függetlenségi harcából. A korabeli uralkodó felfogás szerint a lelkészeknek nem csak joga, hanem együttal kötelessége is – akár a szószék igénybevételével – politizálni. Ennek legegyszerűbb módja az volt, ha – a korabeli szokásoknak megfelelően – a kormány rendeleteit nem csupán kihirdették, hanem magyarázatokat is fűztek hozzá. A radikálisok egyenesen az egyházi törvényekkel ellentétes fegyveres szolgálatot követelték meg a lelkészekről: „... a potrohosság is fogy a fegyverforgatásban”¹ – szögezte le egyik képviselőjük a Marcius Tizenötödikében. Az előző fejezetben láttuk, hogy a tábori lelkészek egy része a fegyverfogást is vállalta, ugyanakkor politikai és katonai feladatokat valamennyiüknek teljesíteni kellett. Az alábbiakban azt fogjuk megvizsgálni, mennyiben feleltek meg a magyar hadsereg tábori lelkészei a korabeli közvélemény elvárásainak.

Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. március 27-i átiratában arra kérte a püspöki kart, hogy a papság buzdítsa a népet a békére és a közcsend megóvására. 1848 tavaszán a békés átalakulás öröme az egyházmegyei kormányok ünnepélyes istentiszteletek megtartását rendelték el és a klerikusok többsége országszerte igyekezett megszilárdítani az új kormány helyzetét. Ezen lelkészek között ott találhatjuk a magyar hadsereg később tábori lelkészi szolgálatot vállaló katona papjait is.²

Molnár János székesfehérvár – belvárosi káplán 1848. március 26-án a helyi székesegyházban, a békés átalakulás örömeire tartott hálaadó misén arra figyelmeztette híveit, hogy az embert mind az anyaszentegyházhoz, mind hazájához szoros kötelékek fűzik, s mindkettőben egységre van szükség. Ennek megfelelően prédikációját két részre osztotta. Először az egyházon belüli egység fontosságát

---

1 A közvélemény klerikusokkal szembeni elvárásairól: – MESZLÉNYI 1928. 169–213. o. – ANDICS 1949. 58–64. o. – HERMANN E. 1973. 420–421o., 427. o. – SZÁNTÓ 1988. II. k. 405–406. o. – A potrohos papokról: MT 1848. június 12. 306. o.

2 MESZLÉNYI 1928. 36–47. o.

elemezte, majd rátért a magyarországi tennivalókra: „Egyesüljünk a csend és a rend fenntartására... nemzetünk dicsőségének fenntartására, emelésére... Egyesüljünk jelen kormányunk iránti bizalom fenntartására.”³ Beszédét a Batthyány – kormány iránti lojalításra utaló felszólítással zárta.

A váci egyházmegyéhez tartozó Dorozsmán 1848. április 2-án tartották meg az egyházmegyei kormány által elrendelt ünnepi misét. A helybeli káplán Szabó Richárd – Molnár Jánoshoz hasonlóan – áldást kért a királyra és az ország élén álló politikusokra. Ő is azt hangoztatta, hogy hívei sorsuk felvirradásának napjaiban sem mondhatnak le Istenről. Ezt követően felszólított mindenkit a rend és a törvények, valamint a magántulajdon tiszteletben tartására, a közbiztonság megóvására és az előjárók iránti kész engedelmességre. Igyekezett eloszlatni azt a tévhitet is, hogy az új rendszerben nem kell adózni. Prédikációjának befejező részében pedig arra figyelmeztette az egybegyűlteket, hogy kötelességük „...a haza ’s belbátorság védelmére késznek lenni. Isten ne adja, de ha az események tengeréből oly napok merülnének fel, melyek a hazára nézve veszélyesek; ha az önérdék, ’s jogbitorlás, ha a nép ’s nemzetnek szabadságát ismét rabláncokra fűzni vágyó ármány emelkednék fel a régi rendszer romaiból, akkor a hazának a ti védő karaitokra léssen szüksége; akkor nektek a szántó vasat fegyverrel kell felcserélnetek.”⁴

Hasonló tartalmú beszédek hangzottak el a református templomokban is. Könyves Tóth Mihály 1848. március 26-án Debrecenben ismertette a szentesítésre váró törvényeket, majd a rend, a csend, valamint a személy-, és vagyonbátorság megőrzésére hívta fel hallgatói figyelmét. 1848. április 9-én pedig a szabadság, egyenlőség, testvériség fogalmát fejtegette polgári és erkölcsi vonatkozásban.⁵

Mihó László pedig kecskeméti székfoglaló beszédében 1848. május 7-én arról elmélkedett, milyen tulajdonságokkal kell rendelkezni egy protestáns lelkipásztornak. Eszerint szükséges „...először is a haladásnak indult korral éléhaladni kész lelkület; vagy a kor elv – eszméivel teljes kibékülés és megbarátkozás.”⁶ Több más kíváncsi megemlézése mellett arra is kitért, hogy amennyiben a polgárok egy töredéke a szabadságra hivatkozva a rendet és a csendet fel akarja forgatni, akkor a lelkipásztor feladata a felingerelt kedélyek lecsillapítása.

Forrásaink arra utalnak tehát, hogy a Batthyány – kormány helyzetének megszilárdulásához a magyarországi egyháziak is jelentős mértékben hozzájárultak. Ha ezeket a prédikációkat az 1848-as forradalom előtt publikált hasonló művekkel összevetjük, kiderül, hogy a polgári átalakulás főként a beszédek témaválasztását alakította át. Míg a forradalom előtt főként erkölcsi, dogmatikai tartalmú beszédek hangzottak el, amelyek csak kivételesen boncolgattak kifejezetten politikai kérdéseket, addig 1848 tavaszán a lelkipásztorok többsége megosztotta mondani-

3 MOLNÁR J. 1848. 1–6. o.

4 SZABÓ R. 1848/1. 1–15. o. (Szószserinti idézet: 15. o.)

5 HL 1848/49. 52/29, 52/41 (nyomtatvány).

6 MIHÓ 1851. 1–14. o.

valóját a hagyományos valláserkölcsei témák és a polgári átalakulás nagyon is evilági problémái között. A beszédek többsége tehát két, jól elkülöníthető részre osztható, és az egyik rész a törvényeket szentesítő uralkodó mellett immár a Batthyány – kormány munkásságára is Isten áldását kéri, egyúttal pedig segítséget nyújt a helyi közösségnek az új törvények megértéséhez és foganatosításához.⁷

Amint arra e fejezet elején már utaltunk, a liberális közvélemény a lelkeszkek legfontosabb feladatát a lakosság, illetve a harcba induló katonák lelkesítésében látta. Ennek a követelménynek a szabadságharc tábori lelkeszei maximálisan eleget is tettek. A politikai helyzet változásával, 1849 tavaszától, s különösen a trónfosztást követően a tábori lelkeszkek beszédei is lényegesen radikálisabbá váltak 1848 nyarán elmondott prédikációikhoz viszonyítva. Feltűnő, hogy míg 1848-ban e beszédek nem, vagy csak kivételes esetben tartalmaznak felségsértő kitételeket, addig ezek a kifejezések 1849 április közepe után szinte a prédikációk kötelező részévé válnak.

Biro Sándor már 1849. március 25-én arról beszélt Sepsiszentgyörgyön egy tábori istentiszteleten, hogy a császári család 40000[!] magyart öletett meg a harctéren és otthonában. Magyarai Alajos, az V. hadtest tábori főlelkésze 1849. április 22-én, az újaradi mezőn felállított ostromsereg húsvéti miséjén a következőképpen jelentette be a trónfosztást és az ország függetlenségének kikiáltását:

„Testvéreim! Nem szükséges, hogy hazánk állapotát terjedelmesen fejtegetsem, a napi események kútforrásait ismeritek jól.

Az embereket bizonyos ideig járomban lehet tartani, de az emberi kebelből az érzetet kiirtani lehetetlen.

Alkotmányunk mellett, a királynak sem szabad bennünket elnyomni.

Túl vagyunk azon az időn, amelyben még azt hittük, hogy a koronás fők jogában áll népeiket vaskarral kormányozni.

Így történt ez, ez év április 14-én, mely nap a magyar történelemben örökre nevezetes leend.”⁸

Kovrik Artúr békésszentandrási római katolikus segédlelkész 1849. május 6-án, a magyar függetlenség kinyilvánítása alkalmából tartott egyházi beszédében a tavaszi hadjárat győzelmeitől fellelkesülve így jellemezte Ferenc József helyzetét: „...maga pedig az öldöklés koronás bakója fut a közelgő magyar ágyú symphoniája elől, fut a lelkiismeret nélküli tetteinek gyilkos öntudata elől, fut az istentelen, Isten méltó haragjának bosszuálló pallosa elől.”⁹

Nem volt sokkal elnézőbb az uralkodóval szemben Einhorn Ignác rabbi sem, aki 1849. május 27-én elmondott beszédében nem csak azt hirdette ki híveinek, miszerint 1849. április 14-én „...az átokterhelt királyi család száműzését, a ma-

7 A forradalom előtti szentbeszédek még a radikális lelkeszkek esetében is – összevetve az 1848-as prédikációkkal – egészen visszafogottnak tűnnek, igaz ehhez a cenzúra is hozzájárult. Példaként szeretnénk hivatkozni néhány Gasparich Kilit műre: GASPARICH 1839. 1–201., GASPARICH 1840. 1–72. o. GASPARICH 1844. 1–28. o.

8 BIRO 1849/1. 12. o. – Magyar beszéde: LAKATOS 1881. I. k. 190–191. o.

9 KOVRIC 1849. 9. o.

gyar köztársaság [sic!] szabadságát és függetlenségét kinyilatkoztattuk”, hanem a küzdelem európai dimenzióira is utalt: „Európa közepette mindennemű fejedelmi trónusokból máglyát látok készíteni, melyen a zsarnokság és a zsarnokok legutolsó maradványai hamuvá égetnek.”¹⁰ Simon Ferenc, a VII. hadtest tábori lelkésze pedig 1849. június 3-án a budaörsi búcsúban elmondott prédikációjában többek között azt hangoztatta, hogy „...Kossuth a mi védőszellemünk, benne kell bízunk, nem pedig az istentelen dinasztiaiban és a császársban, aki az országot le akarja igázni...”¹¹

A politikai balratolódás mellett a prédikációk állandó témája a forradalmi hatóságok, a polgári és katonai eljárások iránti engedelmesség erősítése, a katonai hierarchia, a rend és a fegyelem megtartásának fontossága. Kovrik Artúr idézett prédikációjában például felhívta híveit, hogy legyenek békében a törvényes felsőséggel, eljárásokkal. Könyves Tóth Mihály pedig az 1848. december 7-i aradi gyásszertartáson felszólította hallgatóit, hogy a hadsereg sikerét feltételező rendet, fegyelmet, a parancsoknak való pontos engedelmességet sohase tévesszék szem elől. Hasonlóképpen fejezte be az ünnepi istentiszteleten mondott prédikációját a tömösi táborban 1849. március 25-én Biro Sándor is: „Bátorság, engedelmesség, és elszántság lakozzék kebleitekben! ez által diadalt aratunk örökre, úgy mint [sic!] most, ellenségeinken.”¹²

A prédikációk tartalmát vizsgálva a nemzetiségi sztereotípiák is gyakorta felismerhetők a beszédekben. Figyelembe kell vennünk, hogy becsléseink szerint a magyar hadsereg tábori lelkészi karának 78%-a magyar, 6%-a román, 5%-a német, 2–2%-a szlovák illetve lengyel, 1%-a zsidó nemzetiségű volt. A fennmaradó 6%-kal kapcsolatban még becslésekbe sem merünk bocsátkozni. Az ellenség – többnyire – mint vad csorda jelenik meg, amely nem kíméli a tulajdont (Gasparich), fölkoncolja a magyarok ártatlan gyermekeit (Simon), a szerb felkelők egyenesen „korcs gyalázatos árulók” (Eperjesy Ferenc), az „éjszaki szörnyeteg” [az orosz] azért jön, hogy leigázzon és rabbá tegye e hazát (Mihály Lőrinc).¹³

10 EINHORN 1849. 8. o., 13. o. Einhorn beszédére jelentős hatást gyakorolt Görgei Artúr tábornok 1849. április 29-i kiáltványa. Görgei: „Sokan vannak köztünk, kik már kivóttnak hiszik hazánk óhajtott jövődjét; de ne ámitsátok magatokat, mert ezen harc nem Magyarország és Ausztria közötti harc egyedül, ez európai harc leend: a természet adta legszentebb népjog harca a bitor zsarnokság ellen.” In.: Katona 1989. 414. o. Einhorn: „...ez a küzdelem a legnagyobb, az utolsó és eldöntő harc, a jog és önkény, kényuralom és szabadság, népfélség és zsarnokság között.” Jelszól pedig „Buda vára dicsoszorúzta meghódítójá”-nak jelszavát idézte: „Előre a harcra, előre a győzelemre!” In.: Einhorn 1849. 15–16. o.

11 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1852–7/66. 501.fol. Az Eredetiben: „...der Kossuth ist unser Schutzgeist, auf ihn sollen wir bauen, nicht aber auf die gottlose Dynastie und auf den Kaiser, welcher das Land unterjochen will...”

12 KOVRİK 1849. 12. o. – Könyves Tóth Mihály: Közlöny 1849. december 13. 879. o. – BIRO 1849/2. 24. o.

13 Becslésünknel a 6. fejezetben közölt függeléken túlmenően valamennyi, a jegyzetekben megadott forrást igyekeztünk figyelembe venni. – Részlet Gasparich Perlakon 1848. november 26-án keltezett tudósításából, amely Jellačić seregének pusztításáról szól: „A hová lépett e vad csorda, nyomán pusztulás lőn, amerre járt, láng követé ördögi lépteit...” KH 1848. december 3. 585. o. – Si-

A magyarok ellen harcoló nemzetiségekkel és „az austr.[iai] gaz faj”-jal, „az austr.[iai] csordá”-val (Bardocz) szemben állnak a prédikációkban az igazságos ügyért harcoló magyarok. Magyarnak lenni és a szabadságért harcolni tehát külön hivatás e prédikációk szerint. „A magyar nemzeté pedig a dicsőség, minélfogva mintegy Cherub villámló karddal őrt állott, s most is őrt áll, hogy az európai művelődés paradicsomát a barbárok dühös berohanása ellen megőrizze” – mondotta Löw Lipót rabbi, a pápai nemzetőrök tábori lelkésze.¹⁴

A rabló, pusztító ellenféllel szemben a magyar békés, munkás és dolgozó nép. Kovrik Artúr már idézett prédikációja szerint ahol az uralkodóra „...baglyok hurogták... az utálat gúnydalait, ott már a méhfürge magyar épít, kerít, veteményez, szánt, vet, és gazdag kalászkodat aratand nem soká”.¹⁵ E beszédek értékelésénél figyelembe kell vennünk, hogy a szerb és román felkelők kíméletlenül pusztították a polgári lakosságot, s adandó alkalommal a magyarok sem mulasztották el a visszatorlást. Az ellenség pusztításainak emlegetése a legegyszerűbb és a leghatékonyabb módja volt a csapatok fegyelmének, harci moráljának megerősítésére. Ugyanakkor e sztereotípiák hozzájárultak a nemzeti előítéletek megerősödéséhez és ellentétben álltak a keresztény univerzalizmussal is. Amint arra már korábban rámutattunk, a tábori lelkészi szolgálat fontos részét képezte a hadsereg politikai felfogásának épségben tartása, a katonai fegyelem megszilárdítása.¹⁶ A hadlelkészi szolgálatnak ezt a vonását most a fenti prédikációk is alátámasztották.

4.2 Tábori lelkészek a csatatéren

Az 1848–49-es háborúk során a cs. kir. hadsereg számos tábori lelkésze tett tanúbizonyságot bátorságáról, hősiess helytállásáról. Gustav Turinsky, a 21. sorszámozred lelkésze például, a milánói felkelés elleni harcok alkalmával, 1848. március 18-án a sebesülteket és a haldoklókat a leghevesebb golyózáporban is vigasztalta, sőt még futárszolgálatra is vállalkozott. Másnap betegápolók hiányában ő kötözte be a sebesülteket, akikkel megosztotta a kenyerét is. A későbbi harcok során könnyebb sebesülést is szenvedett.

Adolf Czerkas, az 56. sorszámozred tábori lelkésze 1848. július 25-én a San Giustina körüli magaslatoknál folyó harcok során felemelt egy haldoklót, majd megáldoztatta, s e felemelő jelenettől időlegesen megszűnt a harc a szembenálló felek között. Johann Michal, az 5. könnyűlovasezred hadlelkésze különösen a se-

---

mon Ferenc: KH 1848. november 18. 533. o. (Vö.: PH 1848. november 19. 1089. o.) – Eperjesy Ferenc: HK 1941. 214–217. o. – Mihály Lőrinc román nemzetiségű görög katolikus lelkész kitarásra buzdító versét magyar fordításban közli: Közlöny 1849. július 14. 556. o.

14. BARDOCS 1849. 1–20. – Löw Lipót 1848 júliusában a sellyei táborban elmondott beszédét közli: LÖW 1870. 91–106. o.

15. KOVRIK 1849. 10. o.

16. A tábori lelkészi szolgálat politikai jelentőségére már utaltunk az 1-ső fejezetben Mednyánszky Cézár kapcsán.

besültek ápolásában szerzett érdemeket. A cs. kir. hadsereghez hasonlóan a magyar hadsereg tábori lelkészeinek is lelkesíteniük kellett a legénységet, vigasztalni és ápolni a sebesülteket, szükség esetén pedig a szentségeket is ki kellett szolgáltatniuk.¹⁷

A harctéri feladatok ellátásában a honvéd hadsereg tábori lelkészeinek előjárói jártak elől jó példával. A kápolnai csata híressé vált jelenetét, amikor 1849. február 27-én Mednyánszky Cézár tábori főlelkész kereszttel a kezében lelkesítette rohamra a Zanini – zászlóalj, Than Mór egyik festménye is megörökítette. A magyar csapatok főparancsnoka, Dembiński altábornagy még a csata második napján is tévesen mérte fel a vele szemben álló hadsereg erejét és nem ismerte fel a magyar arcvonal középpontjában fekvő Kápolna jelentőségét sem. Mikor a Wyss-dandár birtokba vette a falu nyugati részét, Dembiński ellenlökésre szánta el magát, de mivel nem álltak rendelkezésére elegendő erők, ezek a kísérletek kudarcot vallottak.¹⁸

Mednyánszky Cézárnak a HM utasítására egy hónappal később (1849. március 29-én) Kerecsenden kelt jelentésében a csatáról többek között ez olvasható:

„A csatába kereszttel és papi köntőssel ellátottan kimenvén, kívánságom, s ösztönöm szerint azokhoz csatlakoztam kik legelől álltanak, s ezek a Zaniniak voltak. Midőn őket roham előtt vitézségre akartam volna lelkesíteni, – ettől Venturini őrnagy úr eltiltott, oly megjegyzéssel, hogy miután serege eléggé lelkesült, reám szüksége nincs.

Ezen nyilatkozatára őrnagy úrnak, – majd elhagyám a zászlóaljt, – midőn egyszerre roham vezényeltetik, – s ekkor nehogy rossz következményeket idézzek elő, – maradtam.

Az olaszok nemigen akartak menni előre. S ha Psotta alezredes úr, és alulírott őket nem buzdítja, s lelkesíti, – bizonyára át nem lettek volna vezethetők a karcstűzőn.

E közben a faluig (Kápolnáig) értünk egy mocsáron keresztül, – benn a faluban felállítottak, – a magyar zászló Psotta alezredes úr parancsára kitűzetett. A zászló kitűzésekor rendre csókolgatták a feszületet.

Kevés perc múlva hallható volt az ellenségnek rohamot jelentő dobszava. Ezt követi mintegy 18 ellenséges katona. Kiket meglátva olaszaink feltartóztatlanul megkezdték a szaladást. Á[ll]talános volt a zavar, – többnyire házakba menekültek (Kápolnán) egy rész a közel lévő malomba. – A tisztek eltűntek mind. –

Az ellenség egyenkint küldötte katonáit, – azok is félénken, kullogva dugdosták fejeiket előre, – később többen s ismét többen jöttek határozatlan léptekben, – gyávaaságuk kézzelfogható volt.

Egész tömegben csak akkor jelentek meg, mikor az olaszokat szaladni látták, megjelenésükkor kitűzván a sárgafekete zászlót.

17 BIELIK 1901. 197–203.

18 BORUS 1975. 254–260. o. – HERMANN R. 1996. 275–277 (a vonatkozó rész Kedves Gyula munkája).

Midőn ezeket láttam, – nehogy ily olcsó áron kezébe kerüljek gyáva ellenségemnek, – mentem, honnan jöttünk, s Psotta alezredes parancsára mocsárokon s vizeken keresztül Kerecsendbe jöttem.”¹⁹

Mednyánszky csak kisebb nehézségek közepette tudott elmenekülni Kápolnáról. Visszaemlékezésében kitért menekülésének részleteire is: „...egy német katonára megragadta a bal karomat és rámkialtott »Tisztelendő úr, jöjjön velem!«

Tudtam, ha fogságba esek, nem számíthatok kegyelemre. Nem vesztegettem az időt, hatalmas csapást mértem keresztemmel a fejére (szerencsére tömör ezüstből volt). Ez annyira meglepte, hogy elengedte a karom. Beugrottam jobbra egy kapualjba és a házon át sietve elmenekültem.”²⁰ A fiatal papnak a kápolnai – csatában tanúsított vitézségét Kossuth Lajos is kitüntetésre méltó cselekedetnek tartotta.²¹

Magyari Alajost, az aradi ostromsereg felügyelő tábori lelkészét is kis híján elfogták 1849. február 8-án az aradi minoriták zárdájában. Az Óaradra betörő cs. kir. csapatok és Todorović tábornok szerb egységei a délelőtti folyamán elfoglalták a várost és bujkáló honvédek után kutattak. Egy cs. kir. őrmester 18-ad magával berontott a rendházba, melynek éttermében mintegy 11 szerzetes társaságában Magyari Alajos is időzött. Az étterem ablakai alatt húzódó folyosón az ellenséges katonák lövésre kész fegyverekkel várták a fejleményeket. Az őrmester először az iránt érdeklődött, hogy a jelenlevők németek-e, mire Pléva Balázs német nemzeti-ségű káplán anyanyelvén válaszolt, majd a hivatlan vendég honvédek után érdeklődött. Ezzel kapcsolatban is sikerült a szerzeteseknek megnyugtatni az altisztet, akinek emberei ekkor már bort követeltek. Ezt meg is kapták, ittak, majd mivel lövéseket hallottak, eltávoztak. Magyari Alajost tehát az aradi minorita szerzetesek lélekjelenléte megmentette a hadifogságtól.²²

Gyakran vezette rohamra a honvédeket Gasparich Kilit és Erdősi Imre is. Utóbbi különösen kitüntette magát a branyiszközi csatában 1849. február 5-én. Guyon ezredes optimizmusára jellemző, hogy az ütközet reggelén, még sötétben, miközben embereit odakint jól megpálinkáztatta, a korotnoki csárdában megírat- ta Tipula Gyula főhadnaggyal győzelmi jelentését. Az ütközet résztvevői egybe- hangzóan állítják, hogy Guyon mellett Erdősi is döntő szerepet játszott a győze- lem kivívásában. Jaskula Antal honvéd hadnagy szerint Erdősi „... a kezében tartott feszületet magasra emelve, s mindig elől lenni igyekezve, a nagyrészt tót

19 Mednyánszky Cézár – Görgei Artúrnak. Kerecsend, 1849. március 29. MOL H 75 1849:9115. Mednyánszky egyébként jelentésének további részében úgy foglalt állást, hogy amennyiben a Zanini zászlóaljban „...csak egy parányi bátorság van, – azon gyáva és pimasz ellenséget, mely Kápolnára békulogott megsemmisíthette volna...”, amiben valószínűleg tévedett, hiszen a túlerőben lévő cs. kir. alakulatok bekerítették az olasz zászlóaljat, amely ezt követően tette le a fegyvert.

20 MEDNYÁNSZKY 1858. 40–41. o.

21 KLÖM XIV. k. 694. o.

22 LAKATOS 1881. I. k. 169. o.

nyelvű honvédséget a csata hevében előre rohanásra ezen szavakkal buzdította »Na predek za mni tu je pan Boch« [Előre utánam itt az Úristen].»²³

Erdősi tehát a rohamozó honvédek élén haladt s kezében egy 120×51 cm hosszú, 5×2 cm széles és 1×8 cm vastag vörösfenyő lécből készült keresztet tartott, amelyre egy 52 cm hosszú bádogra festett corpus volt felerősítve. Ezt a keresztet az ellenséges alakulatok közé hajítva, dörgő hangon szólt vissza a honvédeknek: „És ti otthagynátok az ellenség kezében Isteneteket?”²⁴

Az ütközetet követő hálaadó istentiszteletet követően Erdősi a sirokai templomban hagyta a keresztet, amely később a kassai ereklyemúzeumba került. Jellemző, hogy a Kassára bevonuló Guyon – hadosztályt hatalmas tömeg várta a városháza előtt újongva, éljenezve, egyúttal mindenki látni akarta a bátor tábori papot. Mednyánszky Cézár tábori főlelkész a későbbiekben őt állította példaképül beosztottai elé. 1849. július 16-án Szegeden a magyar hadsereg tábori lelkészeihez intézett kiáltványában többek között ez olvasható: „Legyőzhetlen azon sereg, mely a szabadság 's vallás fogalmait ugyanazonosítja. [sic!] Legyőzhetlen, ha élén oly lelkészek állnak, kik megvetvén a gyáva életet, a harc legdühösebb pillanataiban rövid, de lelkes szavakkal a csüggedő vitézeket kitartásra buzdítják. Figyelmeztetem önöket a braniszkói [sic!] csatára, hol Erdősi tábori lelkész a már hátrálni kezdett zászlóaljakat a szabadság 's diadal jelképével – a szent kereszttel új rohamra s így győzelemre vezette.”²⁵

Ezek az esetek arról tanúskodnak, hogy a magyar hadsereg hadlelkészei a csataterén sem maradtak el a cs. kir. hadseregben szolgálatot teljesítő tábori lelkészektől. Ugyanakkor hasonlóság mutatkozott abban is, hogy harctéri szolgálatuk fontos részét képezték az alábbiakban tárgyalandó humánus cselekedetek is.

4.3 A hadlelkészek humánus cselekedetei

A cs. kir. hadseregben és a magyar hadseregben is a tábori lelkészek kötelessége volt a betegek és a sebesültek vigasztalása, illetve ápolása. A katonai kórházakban, valamint az invalidusházakban a betegek és a rokkantak lelki gondozását külön e célra rendszeresített tábori lelkészek látták el. A magyar hadseregben is – a harci cselekmények kiterjedésével együtt – egyre több kórházi lelkész kinevezésére került sor. Kórházi lelkészek működtek többek között Pesten, (Pflum János), Szegeden (Breinfolk Gusztáv), Szabadkán (Czanczler Róbert László), Debrecenben (Csery János), Karcagon (Fazekas Rajmund és Ecsedy János), Egerben (Ma-

23 Gasparich: BONA 1983. 347. o. – Guyon jelentéséről: GÖRGEY 1885. I. k. 196. o. – JASKULA ANTAL: *Egy 1848/9-i honvéd emlékirataiból*. HL Tanulmánygyűjtemény 1913. 6–7. o.

24 A kereszt paraméterei: SÜ 1907. június 6. 3. o. – Erdősi biztatásáról ALLEKER 1894. 23. o.

25 A kereszt sorsáról lásd Gál István Vigiliában megjelent tanulmányának (1. fejezet 35. sz. jegyzet) 147. oldalát! – A kassai fogadtatásról FABRY JÁNOSNÉ: *Atyám és a branyiszközi pap*. In.: Hohenauer 1898. 158. o. – Mednyánszky kiáltványa: Közlöny 1849. július 17. 559. o.

rán János), Kassán (Kocsis János), Komáromban (Hyross Bernát, Takács István stb.) és más városokban is.²⁶

A magyar hadsereg tábori főlelkészei is fontosnak tartották beosztottaikat e kötelességükre figyelmeztetni. Korábban már idéztük²⁷ Mednyánszky Cézárnak a tábori lelkipásztorkodást rendező tervezetét, amely a tábori lelkészek legszentebb kötelességének mondta a betegek és sebesültek ápolását. Hasonlóképpen foglalt állást előde, Vidasics Ede is. Ő is arra utasította a hadlelkészeket, hogy: „A harc után lelki vigasztalásokkal jelenjenek meg a sérültek között, és azoknak gondos ápolása s elhelyezése iránt az orvosokkal értekezvén, velök együtt emberbaráti szeretettel közremunkáljanak.”²⁸

Mednyánszky Cézár még részletesebben megszabta a helyőrségi és kórházi lelkészek kötelességeit. Eszerint: „1. A kórodai lelkész megkéri az illető kórház parancsnokát, miszerint őt a kórházban megjelent minden nehéz beteg vagy sebesültől azonnal, 's rögtön tudósítsa; mi midőn megtörtént, a hadlelkész a kórházban azonnal megjelenni, a beteget, vagy sebesültet vigasztalni, és ha szükségesnek látja, szentségekkel ellátni, végre mind azt tenni tartozik, mire mint pap köteleztetik...

2. A kórodai lelkésznek a kórháztól hosszabb üdőre [sic!] eltávozni nem szabad, vagy ha más hivatalos foglalatosságai eltávozását szükségessé teszik, azt a kórodai parancsnok, v[agy] orvosnak feljelenti, hogy szükség esetében felkerestethessék.

3. Ha nem kat[olikus] valláshoz tartozó betegek, vagy sebesültek vannak a kórházban, s ezek saját vallásuk vigasztalásában akarnak részesülni, azon estre gondoskodik a kórházi lelkész, hogy a kórház parancsnoksága által a helybéli protestans, g[örög] n[em] egyesült, v[agy] izraelita lelkész a nevezett beteg, vagy sebesült azonnali ellátására felszólíttassék.

4. Kötelessége a sebesült, s betegek körüli szolgálatot tevő kórodai személyzetet a betegekkel nyájas 's résztvevő bánásmódra buzdítani, vagy ha ez nem használna, erre az illető parancsnokságot figyelmeztetni.

5. Kötelessége a halottak bizonyítványait pontosan gyűjteni, és ... jegyzékét a kórodai parancsnokság útján a hadügyminisztérium hadlelkészi osztályához minden hónap végével felküldeni.”²⁹

Klapka tábornok, helyettes hadügyminiszter 1849 májusában a betegápolás érdekében kiadott rendeletében utasította a tábori lelkészeket, hogy „... a lelki vigasz kötelességszerű megadásán k[ív]ül, a testi segedelmzés körül is keresztényi kegyelettel működni kötelességüknek ismerjék, és úgy a csatateren, mint a kórházakban, az illető orvosokat, és katonai parancsnokokat serény eljárásra inteni el

26 A cs. kir. hadseregbeni szokásokról: BIELIK 1901. 138.o, MELICHÁR 1899. 40. o. - A kórházi lelkészekre vonatkozóan lásd a függelékben közölt életrajzi adatokat illetve forrásokat!

27 Az 1-ső fejezetben.

28 MOL H 75 1849:7997.

29 MOL H 75 1849:21641.

ne mulasszák; teljes joggal lévén ezzel felruházva, minden előforduló hanyagság, vagy hűtlenség esetében az illető egyéneket kötelességükre inteni, és illetőleg a hadügyminisztérium egészségi osztályának haladék nélkül feljelenteni.”³⁰

Forrásaink azt bizonyítják, hogy a magyar hadsereg tábori lelkészei mind a cs. kir. hagyományoknak, mind pedig előjáróik ezirányú utasításainak igyekeztek megfelelni. A szenttamási szerb tábor 1848. augusztus 19-én megkísérelt sikertelen ostromát követően egy sebesült a Közlöny 1848. október 1-i számában a következő köszönő sorokat tette közzé: „Verbász, sz[lept]ember 8. Ezen soraimmal, melyek a múlt hó 19-iki vészteljes sz[ent]tamási ostromlástól fogva mai napon először gyenge tollamból folynak, sietek Svoboda Antal és Tannenberg Ferenc Sándor – cár nevét viselő magyar gyalog ezredi főorvos és lelkész uraknak írántam és bajtársaim iránt tanúsított felebaráti szeretetükért halás köszönetemet nyilvánossá tenni. Ők voltak az elsők, kik közül [sic!] a csata színhelyén, saját életük veszedelmével véres sebeinket orvosolni és szívreható szavakkal rémítő fájdalmainkat enyhíteni siettek. Áldja meg a magyarok istene e nemes tettükért, és a haza ne késsen őket érdemük szerint megjutalmazni; – mert valóban szívemelő látvány volt, mely készséggel e két egyén vetélkedett a szegény sérült bajnokoknak minden rang, vallás és haditestület különbség nélkül kínos sorsukat könnyíteni. Éljen a derék orvos és lelkész!”³¹

Erdősi Imre a szélaknai – csatában 1849. január 21-én súlyosan megsebesült Sréter Lajos őrnagyot ápolta. Naponta meglátogatta a kórházban fekvő betegeket Gonczeczky János mezőhegyesi lelkész, aki szükség esetén a szentségeket is kiszolgáltatta számukra. A kórházi lelkészeknek is sok tennivalójuk akadt. Példaként szeretnénk hivatkozni a szegedi katonai kórházra, ahol a betegek létszáma 1849. július 16 – július 30-ig 875 és 1097 fő között ingadozott. A betegápolással foglalkozó hadlelkészek közül Eismann Miklós, Menyhárh Lajos, Pflum János és Pozsgai Alajos ragályos betegségeknek estek áldozatul. Ha ehhez hozzászámítjuk a kolerában elhunyt Rudics Dénest, valamint a csatatéren hősi halált halt Sükösd Sámuel és az ugyancsak elhunyt Tannenbergi Leutter Ferencet, valamint a megtorlás során halállal bünhődött Gasparich Kilitet és Gonczeczky Jánost, akkor megállapíthatjuk hogy a halálos áldozatok jelentékeny százalékban a betegápolással foglalkozó tábori lelkészek közül kerültek ki.³²

A magyar hadsereg tábori lelkészei esetében a humánus további, spontán megnyilvánulásairól sem szabad megfeledkeznünk. Rónay Jácint 1848 októberében szembeszállva Besze János nemzetőr őrnaggyal megakadályozott egy törvénytelen kivégzést. Amikor a magyar csapatoknak 1849. április 3-án végre sikerült elfoglalni a szerbek szenttamási táborát, Gasparich Kilit közbenjárására

30 Közlöny 1849. május 11. 376. o.

31 Közlöny 1848. október 1. 579. o.

32 Erdősi: ALLEKER 1894. 18. o. – Gonczeczky: MOL H 75 1849:25989. – A szegedi katonai kórház betegeinek létszáma: MOL H 83 2.d. 2. tétel 272, 276–279, 284, 286–287, 291–292, 303–304, 306–307, 310–311, 314–315, 326, 329–336. fol. – Az áldozatokra nézve lásd a függelékben közölt névtár, illetve a vonatkozó jegyzetek adatait!

Perczel Mór tábornok és Batthyány Kázmér gróf kormánybiztos a polgári lakosságot futni hagyta Földvár és Óbecse felé.³³

Kivették részüket a magyar hadsereg hadlelkészei a jótékony célú gyűjtésekből és a közcélú adakozásokból is. Az ezzel kapcsolatos névsorokban rábukkanhatunk Vajda Ignác, Vitályos György, Mednyánszky Cézár, Kornis József, és Einhorn Ignác nevére is. Vajda egy aranyláncot tett le „a haza oltárára”. Vitályos az újoncok fehérművel való ellátása érdekében felhívást intézett Zaránd megye lelkes hölgyeihez. Mednyánszky Cézár a zohori plébánia híveivel 1848 decemberében gyűjtést rendezett a sebesültek számára. Kornis 1849 májusi jelentésével egyetemben 5 forintot küldött a budai ostrom sebesültjei számára. E nemes cél érdekében gyűjtött Einhorn Ignác rabbi is Pesten.³⁴

Mint láttuk, a magyar hadsereg tábori lelkészei nem csak egyházi kötelességeiket teljesítették példamutatóan, hanem a csatatéren is kitűntek mind a katonák lelkesítésében, mind pedig a sebesültek és betegek ápolásában, a felesleges vérengzések megakadályozásában. Az adott keretek között a humánus örei voltak ott, ahol sokan – a rendkívüli körülmények közepette – hajlamosak voltak kisebb – nagyobb túlkapásokra is. Ezt a pozitív képet fogja visszaigazolni a hadlelkészek katonai – fegyelmi viszonyainak vizsgálata is.

4.4 A tábori lelkészek katonai fegyelmi viszonyai

A tábori lelkészek a XVIII. században az illetékes ezredparancsnokság bíraskodása alatt állottak. 1811. március 16-tól azután elrendelték, hogy a hadlelkészek fegyelmi és egyházi ügyekben az apostoli tábori helynök, más jellegű (pl. büntetőjogi, hagyatéki-, szolgálati-, stb.) ügyekben az illetékes katonai bíróság hatáskörébe tartozzanak. Az ezredparancsnok fogalmazta meg a hadlelkészek viseleti jegyzékét [Konduitenliste]. Ezeket a tábori főlelkészek kerületenként összesítették és beküldték az apostoli tábori helynökségnek. A szolgálatra méltatlanná vált tábori lelkészek ellen az illetékes ezredparancsnokság előterjesztésére vizsgálatot indítottak és az Apostoli Tábori Helynökség döntése alapján elbocsáthatták őket a szolgálatból.³⁵

1801-ig a cs. kir. hadsereg tábori lelkészeit az altisztekhez és a közkatonákhoz hasonlóan arany vagy ezüst érdemjellel tüntették ki. Az uralkodó (I. Ferenc)

33 RÓNAY d.n. I. k. 81–83. o. – THIM I. k. 1940. 358. o.

34 Vajda Ignác: JAKAB 1880. 278. o. – Vitályos György: Közlöny 1848. október 21. 658. o. – Mednyánszky Cézár: Közlöny 1848. december 16. 893. o. – Kornis József: MOL H 75 1849:19070 (iktatókönyv), Vidasics az adományról értesítette a HM irodaigazgatóságát 1849:20604 (fogalmazvány), 1849:25971 (Eredeti tisztazat), és a Közlönyön keresztül – amint az ilyen esetekben szokásos volt – az ország közvéleményét is: Közlöny 1849. június 19. 511. o. – Einhorn Ignác: BERNSTEIN 1939. 126. o.

35 BIELIK 1901. 164–166. Érdekes, hogy itt nem esik szó a tábori lelkészek viseleti jegyzékeinek összesítéséről, pedig ezt az apostoli tábori helynökségre beküldött viseleti jegyzékek egyértelműen igazolják, vö.: KRAW Schematismen AF Conduite Liste Militär-Geistlichkeit 1846–1859.

1801. június 9-én megalapította a tábori lelkészek számára rendszeresített „Pro piis meritis” körirattal ellátott arany, illetve ezüst érdemkeresztet, amelyeket egy 1801. november 21-én kelt rendelet szerint – a tiszti érdemkeresztekhez hasonlóan – fehér-piros szalagon kellett viselni. Az 1848–49. évi magyarországi hadjárat alkalmával több cs. kir. tábori lelkész részesült ebben az elismerésben. Ezüst lelkészi érdemkeresztet tűztek a mellére többek között Paulovics Ferencnek, a kiscelli invalidusház lelkészének is, noha ő – helyzetéből adódóan – a magyar hatóságokkal is összeköttetésben állt.³⁶

Az 1848–49-es magyar hadseregben a tábori lelkészek számára nem rendszeresítettek külön kitüntetést. Mednyánszky Cézár már több ízben idézett tervezete is csak két mondat erejéig utal erre a kérdésre: „Azon lelkészek kik a kórházban hosszabb üdő [sic!] alatt szorgalom és a betegek különös ápolása által magoknak érdemeket szereztek nagyobb fizetésért folyamodhatnak. A dandárlelkészek pedig, kik a csatában magokat akár mi módon kitüntették, mint más vitézek a katonai érdemjelekre igényt tehetnek.”³⁷

A magyar hadsereg tábori lelkészei számára nem hoztak létre külön érdemjelet, ennek ellenére Mednyánszky Cézár, illetve Marán János kitüntetése is felmerült 1849-ben. A gyakoribb elismerési forma a szóbeli dicséret illetve a pénzjutalom volt. Áldozatos munkájuk elismerése gyanánt előjárói dicséretre érdemesnek tartották többek között Christ Ferenc és Menyharth Antal várlelkészeket (utóbbi 100 frt. évi jutalomban is részesült), Ungváry György 3. huszárezredbeli lelkészt, valamint Magyari Alajost, az aradi tábor felügyelő lelkészét.³⁸

A hivatalos felfogás szerint egyébként magának a tábori lelkészi kinevezésnek a ténye is kitüntetésnek számított, amint azt például Theodosius Rentz kapucinus szerzetes Görgői tábornok általi kinevezése is bizonyítja. Elismerésnek számítottak természetesen az előléptetések is, amint azt például Erdősi Imre esetében tapasztalhattuk. 1849. július 16-tól számítandó előléptetését tartalmazó kinevezési oklevelének vonatkozó része a következőképpen hangzik: „Erdősi Imre 4^{ik} magyar hadtest lelkésze szabadságharcunk folytán a magyar hadsereg lelkesítésében szerzett érdemeinél fogva, ugyanazon hadtesthez, felügyelő lelkészül 1200 p[engő] [forint] évi fizetéssel kineveztetik.”³⁹ Hasonló kinevezésben részesült Menyharth Antal is Komáromban 1849. szeptember 13-án.

A magyar hadsereg tábori lelkészi karából mindössze néhány fő vétett súlyosan a fennálló rendelkezések ellen. Nem számított ilyen cselekménynek, ha valaki

36 BIELIK 1901. 164–169. o., MELICHÁR 1899. 285–287. o. – Az 1848–49-es hadjáratban kitüntetést szerzett tábori lelkészek névsorát közli BIELIK 1901. 310–332. o., Paulovics a 324. oldalon.

37 MOL H 86 I.d. d.n. (fogalmazvány). A tervezet tisztázata (MOL H 75 1849:21641) a második mondat utolsó néhány szavát nem tartalmazza.

38 Mednyánszky: KLÖM XIV. k. 694. o. – Marán: MOL H 75 1849:21605 (iktatókönyv), 1849:21858, 1849:24180. – Christ: MOL H 75 1849:5157. – Menyharth: MOL H 75 1849:16140, 1849:16402. – Ungváry: MOL H 75 1849:7839 (iktatókönyv). – Magyari: Közlöny 1849. május 4. 354. o.

39 Rentz: Közlöny 1849. június 3. 458. o. – Erdősi idézett kinevezési oklevelének fogalmazványa: MOL H 75 1849:26195.

a törvényes utat betartva – a cs. kir. hadsereg gyakorlatának megfelelően – előjáró engedélyével kilépett a szolgálatból. Néhány ilyen esetről is tudomásunk van. Sverra Sándor ortodox lelkész, akit Mészáros Lázár hadügyminiszter 1849. február 10-én nevezett ki ideiglenesen az aradi táborhoz hadlelkésznek, azért mondott le 1849 májusában, mert újra el akarta foglalni az időközben magyar kézre került szentmihályi lelkészi állását. Leköszönt tábori lelkészi állásáról Biro Sándor is, hogy azután századosként szolgáljon tovább a honvédségben. Vályi Pál sátoralja-újhelyi református lelkész folytonos betegeskedése miatt, Schwendtner Mihály katolikus lelkész pedig általunk ismeretlen okból köszönt le. A HM valamennyiük lemondását elfogadta, így a tábori lelkészi szolgálatot a törvényes keretek között hagyták el.⁴⁰

Ugyancsak igazolta távollétét 1849-ben Markovich Antal piarista szerzetes, a „Mészáros” hadigőzös tábori lelkésze. Ő ugyanis 1848. december 20-án, amint azt Grósz Ferenc egykori tisztára és kezelőorvosra, dr. Loebelin Ignác igazolták, Budapesten súlyosan megbetegedett. Utóbbi szerint Markovich „...elhanyagolt meghűtés következtében keletkezett reumatikai gyulladás következtében [sic!] nagyobb részt már megkeményedésnek indult nyakmirigyek végett orvosi kezelésre bízta magát. Minthogy pedig megkeményedett nyakmirigyek sikeres orvoslása másképp lehetetlen, ha csak a beteg minden hidegebb levegő érintésétől nem óvakodik, érintett lelkész úr rendeletemre egész télen át nagyobb részt szobájában tartózkodni kénytelenített, nehogy új meghűtés következtében egészségét nagyobb veszélynek kitegye.”⁴¹ Markovich tehát az osztrák megszállást a piarista kollégiumban vészelte át, s mivel távolmaradását igazolta, Mednyánszky Cézár tábori főlelkész a II. hadtesthez osztotta be.

Mindez nem jelenti azt, hogy néhány kisebb – nagyobb fegyelmi vétségről ne lenne tudomásunk, ezek azonban a tábori lelkészek összlétszámának figyelembevételével kivételes eseteknek tekinthetők. Frint Mihály és Marán János például késlekedtek jelentéseik HM-be történő beküldésével. A fegyelem némi lazulására következtethetünk Mednyánszky Cézár tábori főlelkész 1849. július 16-án Szegeden kiadott rendeletéből, amely szerint a hadlelkészeknek állomáshelyükről hat napnál hosszabb időre csak a tábori főpap és az illetékes hadtestparancsnokság írásbeli engedelmével szabad eltávozniuk. Az igazolatlan távollét annál kevésbé volt indokolt, mert 1849-ben a magyar hadsereg tábori lelkészei közül többen szabadságon voltak, így többek között Harsányi Sámuel, Sándor József, Hornyik István és Muntján János.⁴²

40 Menyhárh: SZINNYEI 1887 (Komárom) 319. o. – Sverra: Közlöny 1849. február 13. 95. o., MOL H 75 1849:3008 (iktatókönyv), 1849:18756 (iktatókönyv), 1849:20966. – Vályi: MOL H 75 1849:18792 (iktatókönyv), Közlöny 1849. június 16. 502. o. – Biro: NAGY S. 1896. 148. o. – Schwendtner: MOL H 75 1849:21640 (iktatókönyv), 1849: 23052, 1849:25592.

41 MOL H 75 1849:21561. További adatok Markovich igazolásáról: MOL H 75 1849:21638, 1849:21930.

42 Frint és Marán késedelmes jelentései: MOL H 75 1849:13996, 1849:13997. – Mednyánszky rendelete: MOL H 75 1849:25250, vö.: Közlöny 1849. július 18. 564. o. – Szabadságolás: MOL H 83 2.d. 2.tétel. A debreceni térparancsnokság reggeli jelentései 370, 401, 418–419, 498, 512–513 fol.

Néhány súlyosabb fegyelmi vétségről is beszámolhatunk. 1849 január elején Czigler Ignác magyarországi tábori főlelkész nem követte az Országos Honvédelmi Bizottmányt Debrecenbe, hanem Budapesten maradt – és amint azt már említettük⁴³ – jelentkezett a cs. kir. hatóságoknál. Letartóztatták, de rövid idő alatt sikerült tisztáznia magát, hiszen 1849. január 24-én már bizonyíthatóan ő irányította a cs. kir. magyarországi tábori főlelkésztség munkáját. 1849 tavaszán Hám János kinevezett esztergomi érsekkel együtt elmenekült a fővárosból és amint azt már ugyancsak említettük, 1849. május 24-től a cs. kir. főhadssereg mellé rendelt tábori főlelkészként [Qua Feldsuperior vagy Armee – Feldsuperior] működött a hadjárat további ideje alatt.⁴⁴

Czigler ellen a magyar hatóságok nem csak azért folytattak vizsgálatot, mert áttált az ellenséghez. Czigler ugyanis még lekéri apáttá történt kinevezését követően az apátság néhány ékességét magával vitte, részben javítás végett, részben azért, hogy azokat Budán használja. Ezeket a tárgyakat azután nem volt hajlandó visszaküldeni rendeltetési helyére, illetve nyugtát adni róluk, noha ezt Bucsegh János lekéri esperes-plébános több ízben, így 1848. június 28-án kelt levelében is sürgette. Nem kizárt, hogy ezek a kegytárgyak 1849. május 21-én a várat elfoglaló honvédek kezébe kerültek.⁴⁵

Engedély nélkül dezertált ezredéből Horváth János, az 1. Császár-huszárezred tábori lelkésze. Ő 1849. február 9-én két heti szabadságot kapott, hogy Eszékre utazzon, de ezredéhez többé már nem tért vissza. Miután a megszökött lelkészt a magyar hatóságok nem tudták előkeríteni, kitörölték az ezred létszámából és Mészáros Lázár hadügyminiszter 1849. március 25-én Pap Melkizedek ferences szerzetest nevezte ki a megüresedett tábori lelkészi posztra.⁴⁶

Súlyos fegyelmi vétségek terhelték még a lengyel légió lelkészének, Josef Miodoniszkynek a számláját is. Őt Mészáros 1849. február 9-én nevezte ki a légióhoz, de már a kinevezését megelőzően sem lehettek vele elégedettek, hiszen Gaál Miklós tábornok még február 1-én arra kérte a HM-et, hogy mást terjeszthessen elő e posztra. A lengyel légió katonái sem kedvelték, hiszen a húsvéti gyónási kötelezettségüknek nem akartak nála eleget tenni. 1849. április 20-án Miodoniszky a

43 Az 1-ső fejezetben.

44 Letartóztatásáról: F. KISS ERZSÉBET 1987. 359. o. Ugyanakkor egy 1849. január 24-én Budán kelt felterjesztéséből, melyet az Apostoli Tábori Helynökségnek küldött, nyilvánvaló, hogy visszaehelyezték korábbi állásába: KRAW AF Geschäftsakten 1849:133. – Czigler útban Bécsbe Pápán keresztül utazott, lásd: PLOSSZER 1998. 77. o.

45 A lekéri kegytárgyak sorsáról: Bucsegh János – Mednyánszky Cézárnak Lekér, 1849. június 17. MOL H 56 10.d. 6. kútfő. – Mivel Czigler javait a budai ostromot követően zár alá vették (MOL H 75 1849:21409) és azok nem kerültek elő, feltételezhetően a kegytárgyakat a vár elfoglalását (1849. május 21.) követően elrabolták. Ezt erősíti meg Cziglernek a tábori püspöknek címzett, 1849. július 30-án kelt jelentése is (KRAW AF Geschäftsakten 1849:830). A vár bevételét követő rablás tényét megerősítik Irányi Dániel kormánybiztosnak Pesten, 1849. május 27-én, illetve május 29-én kelt rendeletei is. Közli: HERMANN RÓBERT: *Kormánybiztosi iratok Buda visszafoglalásának történetéhez*. In.: HK 1992/4. 141–142. o.

46 MOL H 75 1849:6361, 1849:7783, 1849:8254, 1849:9366.

halotti jegyzőkönyvek kivonatait olyan hiányosan küldte be a minisztériumba, hogy azokat pontosítás végett vissza kellett neki küldeni. Ugyanakkor Wysocki ezredes parancsára Tiszafüreden maradt (tehát nem a lengyel légiónál szolgált) és magát jogtalanul tiszafüredi tábori lelkésznek címezte. Ez szemet szűrt a HM hadlelkészi osztályának és Vidasics Ede tábori főlelkész magyarázatot kért tőle ez ügyben.⁴⁷

Miodoniszky 1849. május 4-én, azt követően, hogy Debrecenbe utazott, jelentette Vidasicsnak, hogy ezredese parancsára tartózkodik Tiszafüreden. Szorult helyzetéből úgy próbált kilábalni, hogy áttételét kérte más zászlóaljához. Ezt viszont a HM utasította el, minthogy zászlóaljához nem nevezeték ki tábori lelkészeket. Debrecenben azon a jogcímen, hogy csatlakozni szeretne a légióhoz 100 pengőforint előleget vett föl. Az utazásra mindazonáltal nem szánta rá magát, ami viszont Vidasics Ede szigorú megrovását váltotta ki 1849. május 28-án. Ekkorra azonban a már tábornokká előléptetett Wysocki is megunt a sok huzavonát és Miodoniszkynek az áthelyezését kérte, aki véleménye szerint lelkészi hivatásának nem akar és egyúttal nem is képes megfelelni. Erre a HM törölte nevét a tábori lelkészi állományból, a lengyel légio pedig megtagadta fizetésének folyósítását.⁴⁸

Megállapíthatjuk tehát, hogy a magyar hadsereg tábori lelkészei a cs. kir. hadlelkészekhez hasonlóan katonailag is fontos szerepet játszottak. Jelen voltak az ütközetekben, lelkesítették a katonákat, szerepet vállaltak a hadsereg erkölcsi tartásának megerősítésében. Ápolták és vigasztalták a sebesülteket, óvták a túlkapásoktól a polgári és katonai hatóságokat, továbbá példát mutattak a katonai fegyelem terén is. Az ütközetek, hadjáratok nehézségeit a katonákkal együtt vállaló tábori lelkészek komoly tekintélyre tettek szert a honvédség körében. Erre a sorsközösségre utalt 1849. március 15-én Sepsiszentgyörgyön tartott prédikációjában Biro Sándor is:

„Amott lent a völgy ölén, hol az ellenség most is farkas fogait vicsorgatja ellenünk, a szabadság dicsó harcát együtt harcoltam veletek; a csikorgó hidegben együtt dideregtem és szenvedtem 78 napokon át veletek.”⁴⁹ Mint mondta, a honvédekkel együtt akar élni egy szabad hazában vagy ha kell, együtt halni és porlani egy sírgödörben, majd így folytatta: „...együtt akarok feltámadni veletek, együtt akarok Isten eleibe vándorolni veletek, hogy: számot adjak rólatok, elbeszéljem égi jutalomra méltó lelkes küzdelmeiteket és megmondjam az Istennek: Atyám! Ezek nem valának pecsovicok.”⁵⁰

47 MOL H 75 1849:2140 (iktatókönyv), 1849:2717 (iktatókönyv). Közlöny 1849.február 11. MOL H 75 1849:7784, 1849:11506, - 1849:18404 (iktatókönyv).

48 MOL H 75 1849:12749, 1849:16891, 1849:17071, 1849:18994 (iktatókönyv), 1849:22791, 1849:22792, 1849:23082, 23083.

49 BIRO 1849/1. 5-8. o.

50 Lásd az előző, 49. sz. jegyzetet!

5 A HARC UTÁN

5.1 Megtorlás a cs. kir. haditörvényszékek segítségével

V. Ferdinánd Schönbrunnban kelt, 1848. október 3-án kibocsátott manifesztuma feloszlatta a magyar országgyűlést, Jellačić bárót teljhatalmú cs. kir. biztossá nevezte ki, Magyarországot pedig hadi törvények alá vetette. A cs. kir. hatóságok szerint mindenki, aki ezt követően (Magyarországon 1848. október 8, Erdélyben 1848. október 18.) engedelmeskedett a magyar hatóságoknak az pártütő és hazaáruló volt. Noha a megtorlás már a szabadságharc alatt megkezdődött, a honvédség fegyverletételét követő tömeges megtorlás alapelveit Haynau cs. kir. tábornagynagy, a magyarországi cs. kir. csapatok főparancsnoka 1849. július 1-én Győrött kiadott kiáltványa fektette le. Ez a kiáltvány olyan rögtönítélő haditörvényszékek felállításáról rendelkezett, amelyeknek hatásköre a katonákra és a civilekre egyaránt kiterjedt. Meghatározta azok körét, akikkel szemben eljárást kellett kezdeményezni, oly módon, hogy szinte mindenki, aki nem támogatta a cs. kir. erőket és azok szövetségeseit, az büntethetővé vált.¹

A magyar hadsereg tábori lelkészeinek zöme nem menekült el az országból, így az amnesztiában részesültek (pl. a komáromi kapitulánsok) kivételével a megtorlás őket is érintette. A haditörvényszékek felállításának célja a forradalmi mozgalmak minél hatékonyabb és gyorsabb elnyomása volt. Témánk, a hadlelkészek elleni vizsgálatok kapcsán, Haynau fentebb már idézett, 1849. július 1-én kelt proklamációjából különösen az alábbi részeket kell kiemelnünk. Rögtönítélő eljárásnak kell alávetni azt, aki „... a népet lázadásra csábítja, ... a pártütő kormánytól vagy az általa kinevezett biztosoktól még parancsot elfogad, vagy annak engedelmeskedik, ...a hozzája bocsátott proklamációit vagy egyéb rendelkezéseit a cs. kir. polgári és katonai hatóságoknak, melyeket közhírré tenni hivatalos állásánál fogva köteles, kihirdetni elmulasztja, vagy azokat elsikkasztja, ... a népfelkelést a cs.

---

1 Manifestumok 1849. I. 6-8.o, 96-98. o. A megtorlás túlzott mértékű szigorát maga Haynau ismerte el, amikor 1849. december 1-én kiadott rendeletében elengedte a magyarországi volt polgári közigazgatás egykori tisztviselői forradalmi kormány alatti szolgálatainak terhét 1849. január 5-ig terjedően, s ezt az engedményt a hadügyészekre, tábori papokra, számvevőkre és orvosokra is kiterjesztette, lásd: Manifestumok 1849. II. 238-242. o. – A megtorlás alapelveiről: HERMANN RÓBERT: *Megtorlás Heves és Külső-Szolnok úrmegyében, 1849-1851.* In.: Horváth L. 1995. 124-132. o.

kir. ausztriai vagy cs. orosz seregek ellen felhívja, rendezi, vagy vezérli...”.² A rendkívüli haditörvényszékeket Haynau arra utasította, hogy több „büntett” fennforgása esetén a főbüntett kivizsgálására szorítkozzanak. A bíróságok így lelkészek esetén elsősorban a felségsértő beszédek illetve cselekmények után kutattak, amelyek halálos büntetést vontak maguk után.

Az első tábori lelkész, akit a cs. kir. hatóságok letartóztattak, Gonczeczky János, a mezőhegyesi ménesintézet lelkésze volt. Haynau személyesen érdeklődött a mezőhegyesi magyar érzelmű személyek után, Karl Gottschlig méneskari százados jelentése következtében három főt, köztük Gonczeczkyt őrizetbe vették és Pestre szállították.³

Gonczeczky ügyében először Karl Müller lovaskapitány tett vallomást 1849. augusztus 24-én, felidézve a lelkész egyik prédikációjának súlyosan felségsértő sorait, amely szerint átkozottak azok, akik az osztrák dinasztia hívei. Ezt követően kapta kézhez a bíróság Karl Zappel cs. kir. őrmester írásbeli vallomását. Eszerint Gonczeczky 1848 decemberétől vált a rebellesek hívévé. Elhagyta az uralkodóért mondott imádságot és azt egy hazafias imádsággal pótolta. Az 1849. április 14-i trónfosztást önként kihirdette és megfenyegette a magyarok ellenségeit. Május 15-én Gonczeczky vádjai miatt letartóztatták és a magyar forradalmi bíróság halálra ítélte. Zappel szeptember 30-án a bíróság előtt szóban is megerősítette vallomását. Vádolt társai közül Gonczeczky ellen vallott Johann Wárady főhadnagy is 1849. szeptember 14-én. 1849. október 1-én négy tanút hallgatott ki a bíróság. Franz Wippler és Josef Mayer hadnagys, valamint Johann Haikelberg közlegény egybehangzóan állították, hogy a mezőhegyesi tábori lelkész 1849. április 15-én több felségsértő kifejezéssel terhelt prédikációt tartott. Wippler szerint többször is megismételte, hogy átkozottak azok, akik a magyar szabadság elnyomására törekednek és a bűnös dinasztia hívei. Ferdinand Handl építész nem csak megerősítette a fentebb elhangzott terhelő vallomásokat, hanem újabb adatokkal is kiegészítette azokat. Átnyújtotta a hadbírósnak Gonczeczky hazafias imádságának egy példányát, és elmondta, hogy a vádlott aktív szerepet játszott a keresztes hadjáratban is, öt körmenetet tartott és a magyarok győzelméért imádkozott. Megerősítette a lázító prédikációk felolvasásának és a felségsértő prédikációk elmondásának a tényét is.⁴

Gonczeczky kétszer tett vallomást a hadbírótság előtt. 1849. szeptember 15-én elismerte, hogy (az akkor már halott) Répásy Mihály honvéd tábornok parancsára a szabadságról prédikált, de azt kereken tagadta, hogy a dinasztiát egyetlen egyszer is szóbahozta volna. Beismerte két forradalmi proklamáció felolvasását is, de azt ál-

2 Manifestumok 1849 I. 96–98. o. Manifestumok 1849. II. k. 98–108. o.

3 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírótság 1849–1/248, 1850–5/95. 80 fol.

4 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírótság 1849–1/248 378–398 fol. Az eljárást a teljesség igénye nélkül ismerteti HERMANN E. 1932. 39–40. o. – Álljon itt egy jellemző részlet Gonczeczky imájából (Gebet für das Vaterland): „O Gott! (...) Laß die Seufzer deiner von feindlichen Waffen bedrängten Kinder vor dir kommen; sieh herab auf den Jammer, der Tausende unserer Brüder drückt; und auch auf das unschuldige Blut, das zu deinem gerechten Richterstuhle um Rache schreit.” HL. Akt. absz. Pesti cs. kir. hadbírótság 1849–1/248. 396 fol.

lította, hogy az egyiket, Kossuth nyílt rendeletét parancsnoka utasítására olvasta fel, a másikkal (a Horváth kultuszminiszter által kiadottal) kapcsolatban viszont elismerte, hogy annak felolvasására közvetlenül nem kapott parancsot. A körme-
netek vonatkozásában hangsúlyozta, hogy eltért a forradalmi kormány előírásaitól. Mikor 1849. október 2-án felolvasták előtte Müller, Wárady és Wippler meglehetősen egybehangzó vallomását, továbbra is kitartott korábban tett vallomása mellett és tagadta, hogy a dinasztíát sértő kifejezésekkel illette volna. Ami az imádságokat illeti, beismerte, hogy 1848 december végétől elhagyta a császárért való imádságot és azt egy másik imádsággal váltotta fel, hogy azután 1849 március közepétől a Handl által benyújtott imát imádkozza a szentmisék után. Elismer-
te a Kossuth-féle proklamáció felolvasását is, de hangsúlyozta, hogy azt egyetlen szóval sem magyarázta. Horváth proklamációját kétszer felolvasta, de nem fűzött hozzá magyarázatot. A trónfosztást viszont nem hirdette ki és nem is magyarázta hí-
veinek. Handl és Zappel vallomásának felolvasását követően hamis tanúskodással vádolta őket. Elismerte, hogy hibás Zappelnek a forradalmi hatóságok által történt le-
tartóztatásában, de hangsúlyozta, hogy a Zappel elleni vádiratot parancsnoka utasítására szerkesztette. Végezetül beismerte azt is, hogy egy ízben rászólt az orgo-
nistára, amikor az a császárért elénekelt egy éneket. Miután szembesítették Baumgarten és Wippler hadnagyok, Handl kőművesmester-, Zappel őrmester-, és Haikel közlegény vallomásával, még mindig tagadta a felségsértés büntettét. Ezt vála-
szolta: „Gott verzeihe Ihnen! Ich verzeihe es. Das habe ich nie gesagt”. [Isten bocsás-
sa meg nekik! Én megbocsátom. Sohasem mondtam azt.]⁵

Schönbach hadbíró 1849. október 3-án összegezte a tanúvallomások alapján re-
konstruálható tényállást és megállapította, hogy a vádlott felségsértés büntettében
vétkes. Elutasította Gonczeky védekezését, miszerint parancsra cselekedett, hiszen
a tanúvallomások szerint a pusztá parancsteljesítésen is túl ment. Súlyosbító körü-
ményként vette viszont figyelembe eddigi állását (a cs. kir. hadsereg tábori lelkésze).
Ennek alapján kötél általi halálbüntetést javasolt, amit a hadbíróság 1849. október
5-én jóváhagyott, az ilyenkor kötelezően felmerülő vagyonekobzással, valamint hiva-
taltól való megfosztással együtt. Az ítéletet Kempen altábornagy október 6-án me-
gerősítette, de golyó általi halálra enyhítette. Hám János szatmári püspök hiába járt
közben Haynaunál kegyelmet eszközölnő, az ítéletet október 8-án hajnalban végre-
hajtották. Gonczeky tragédiáját elsősorban az okozta, hogy a mezőhegyesi
ménésintézet legénységének többsége a cs. kir. erőkkel rokonszenvezett, így a vizgá-
lat során nem tudta védekezését tanúvallomásokkal alátámasztani.⁶

Több szerencsével járt Ungváry György, a budapesti radikális papság egyik
képviselője. Őt Kunszt József esztergomi helynök 1848. augusztus 8-án prezentál-
ta a 3. Ferdinánd – huszárezred tábori lelkészének. Ezredével részt vett a szerb
felkelők elleni harcokban, majd a tavaszi hadjáratban, s szolgálataiért a magyar
HM dicséretben részesítette. Kérésére Görgei Artúr hadügyminiszter 1849. má-

5 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1849-1/248. 401-405. fol.

6 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1849-1/248. 407-411 fol. HERMANN E. 1932. 40. o.

jus 24-én budapesti térlelkésszé nevezte ki. Amikor 1849 nyarán a honvédség kiűrtette Budát, állomáshelyén maradt és a cs. kir. csapatok bevonulását követően jelentkezett Czigler Ignác cs. kir. tábori főlelkésznel. Először a pesti invaliduspalotában, majd a pesti cs. kir. hadbírósnál teljesített szolgálatot.⁷

Ennek ellenére 1849. szeptember 2-án be kellett nyújtania igazoló iratát. Eszerint 1848 októberében Vécsey Károly gróf hadosztályparancsnok nem engedte távozni a honvédségből, ezért szolgált Buda bevételéig. A térlelkészi állásról – ami bizalmi állásnak számított – azonban mélyen hallgatott. Hivatkozott viszont a 3. huszárezred több tisztjére, valamint Anton Mayer hadbíróra is, akik valóban ki is álltak mellette. Czigler Ignác cs. kir. tábori főlelkész (1848-ban a honvéd hadsereg katonája) is támogatta igazolását. A vizsgálat időtartamára nem függesztették fel állásából, hiszen 1849. október 6-án jelen volt Batthyány Lajos gróf, majd október 10-én Csány László kivégzésénél. Azt követően, hogy 1849. október 30-án átadta az öt igazoló tanúvallomásokat, a hadbíróság döntött a purifikálásáról.⁸

A világosi fegyverletételt követően a cs. kir. hatóságok a magyar hadsereg kilenc egykori tábori lelkésze ellen folytattak a pesti cs. kir. hadbírószágon vizsgálatot. Közülük ketten – Ujlaky Konstantin és Korének József – korábban a cs. kir. hadseregben is szolgáltak. Vallomásuk lényege annyiban foglalható össze, hogy az ezred depójával ide-oda helyezték őket, izgató beszédeket nem tartottak és semmilyen módon sem politizáltak.⁹

Pap Melkizedek, Frideczky György, Támár Imre, Schmidt János és Benőfy Soma azzal védekeztek, hogy mivel nem akartak a keresztes háborúban részt venni és a népfelkelőket irányítani, inkább beálltak a reguláris hadseregbe tábori lelkésznek. Némi változatosságot jelentett Kolba Dániel vallomása, aki azzal érvelt, hogy Görgei tábornok előzetes tudomása nélkül nevezte ki tábori lelkésznek, de ennek ellenére mint szlovák semmilyen vonatkozásban sem kompromittálta magát. Buday Károly pedig, aki a szerbek elől menekült el, szorult anyagi helyzetével mentegette magát. Mivel a vizsgálat során a bíróságnak a tábori lelkészi szolgálatról eltekintve nem sikerült további terhelő adatokat begyűjtenie, Korének kivételével 1849. december 11-én valamennyiüket szabadlábra helyezték. Néhány nappal később Korének, akit illegális toborzással is vádoltak, követte társait.¹⁰

Kötél általi halálra ítelt a pesti cs. kir. hadbíróság három további radikális beállítottságú tábori lelkészt: Kovrik Artúrt, Schwendtnert Mihályt és Simon Ferencet.

7 KRAW AF Geschäftsakten 1849:1317. – MOL H 75 1849:7839(iktatókönyv), 1849:22308. – Mednyánszky Cézár–Görgei Artúrnak. Svábhegy, 1849. május 18. Eredeti tisztazat, mellékletében Ungváry folyamodványa a térlelkészi állásért. MOL H 115 2.d. d.sz.

8 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. Hadbírószág 1849–3/480. 348–352.fol. – Világos után. Bártfay László naplója. In.: Ács d.n. 280–281. o. – HERMANN E. 1932. 22. o. Itt különösen jól tetten érhető, hogy Hermann Egyed, aki szinte kizárólag a hadbírószági iratokból dolgozott, nem tudta a klerikusok vallomásait kellő forráskritikával kezelni. Ungváry esetében például beírte a vádlott vallomásának az ismertetésével, anélkül, hogy annak valóságtartamát ellenőrizte volna.

9 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószág 1849–2/164. 596–599, 614–619.fol.

10 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószág 1849–2/164. 580–708 fol.

Mindháromjuk közös jellemzője, hogy – noha tábori lelkészi szolgálatuk súlyosbíto körülménynek számított – elsősorban súlyosan felségsértő beszédek illetve újságcikkek miatt ítélték őket halálra. Kovrik és Schwendtner ráadásul nemzetőri szolgálatot is teljesített, Simon pedig nem csak a 15. (2.székely) határőr – gyalogezred 1-ső zászlóaljának a zászlóját szentelte fel, hanem mind a Budavár bevételét követő Te Deum, mind pedig a budaörsi búcsú alkalmával rendkívül hevesen kielt az „istentelen dinasztia” ellen. Egyikükön sem hajtották végre a halálos ítéletet: Kovrik büntetését Haynau 1850. április 3-án 16 évi vasban eltöltendő várfogságra, míg a másik két elítélt büntetését az uralkodó 1852. március 27-én 6 éves (Schwendtner), illetve 2 éves (Simon) várfogságra mérsékelte.¹¹ Ugyanitt ítélték el nem annyira tábori lelkészi szolgálataért, mint inkább 1849 júniusában, a kereszt-hadjárat során tartott prédikációiért és 1849. július 3-ától kezdődő fegyveres szolgálataért 1850. január 5-én Pados Jánost 6 év vasban letöltendő várfogságra.¹²

Más hadbíróságok sem voltak elnézőbbek. Saághy Vendel nemzetőr hadnagyot, egykori honvéd lelkészt a magyar kormány rendeleteinek kihirdetése és lázító prédikációk miatt 1850. április 13-án Pozsonyban 12 év vasban letöltendő várfogságra ítélték, igaz Haynau elengedte az ítéletet és a vádlottat 1850. július 8-án szabadláb-
ra helyezték. Marczell Ákost viszont ugyanott 3 évi várfogságra ítélték. A marosvásárhelyi törvényszék ítélte el Kolosi Jánost, aki tábori lelkészi szolgálata mellett 1849 nyarán egy kb. 2000 fős népfelkelő csapatot mozgósított a betörő ellenség ellen. Fodor Antalt a csíkszeredai törvényszék ítélte halálra, majd kegyelemből 12 évi várfogságot kapott 1850. április 26-án. Nagyszebenben ítélték első fokon halálra Dáné Istvánt, majd kegyelem útján két éves várbörtönre mérsékelte az uralkodó az ítéletet. Felhívásai következtében Temesvározt kapott 4 évet Munkácsi József.

Mivel foglalatossá váltak a börtönökben az egykori tábori lelkészek? Erre a kérdésre csak néhányuk esetében tudunk választ adni. Schwendtner Mihály például főzött a josephstadt-i raboknak (tokányt, gulyásos húst és tarhonyát). Pados János Olmütz-ben fordítással ütötte agyon az időt. Akadt, aki varrogatott. Földy János josephstadt-i naplójegyzeteiben egy „szabó”-ról is olvashatunk: „Petku György görög nem egyesült lelkész ruhavarrásban és foltozásban olyan ügyes, hogy bősé-
gesen van pénze: nemcsak ellátja magát, de félre is tesz. Isten meg fogja áldani, mert becsületes munkával kereste!”¹³

11 Kovrik: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. Hadbíróság 1850–1/278 779–784 fol. – A hadbíróság figyelmét elkerülte, hogy Kovrik a nemzetőrségben nem csupán tábori lelkész volt, hanem főhadnagy is, a toborzás terén pedig olyan sikeresen működött, hogy a szabadcsapatok toborzásának biztosává nevezték ki. MOL H 75 1849:16149. – Schwendtner: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1852–7/65 483–493 fol. – Simon: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1852–7/66 498–507 fol.

12 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1849–3/158 500–511 fol.

13 Saághy: HL Absz. ir. Pozsonyi cs. kir. hadbíróság 1850–2/420 567–575 fol. – Marczell: HERMANN E. 1932. 25 o. SIMON V. 1988. 248. o. – Kolosi: SB 1852 június 16. 470. o. – Fodor: SB 1850. június 5. 399. o. – Dáné: SB 1852. július 7. 529–530. o. – Munkácsi [=Michalovics]: HL Pesti cs. kir. hadbíróság 1850–1/254 308–309 fol. – A foglyok tevékenységéről: SIMON V. 1988. 150. o., 163–164. o. – FÖLDY-BALASSA 1939. 128. o.

Nem feledkezhetünk meg azokról sem, akik a szabadságharcot követően is részt vettek a hazai ellenállási mozgalomban. A Mack–May féle szervezkedésbe Erdélyben Andrási Pál Rafael és Bardocz János, Magyarországon pedig Gasparich Kilit kapcsolódott be. Bardocznak sikerült elmenekülnie, de Andrásit 1852. január 24-én Erdélyben, Gasparichot pedig 1852. február 9-én Gyöngyösön letartóztatták. Mindkettőjüket halálra ítélték, de míg Andrási ítéletét 15 év várfogságra enyhítették, addig a Bécsben 1853. augusztus 10-én kötél általi halálra ítélt Gasparich ítéletét Kempen altábornagy augusztus 19-én megerősítette, majd az ítéletet Pozsonyban 1853. szeptember 2-án hajnali 6 óra körül végrehajtották.¹⁴

A cs. kir. hadbíróságok tehát elsősorban az egykori tábori lelkészek politikai vétségei után kutattak. A tábori lelkészi szolgálat elegendő volt a vizsgálat megindításához, de nem volt elégséges jogalap egy elmarasztaló ítélet kiszabásához. A hadlelkészek elleni vizsgálatok során a felségsértő beszédek, a keresztes hadjáratban való részvétel, illetve a fegyveres szolgálat képezte a súlyosabb vádpontokat. Az adminisztráció számára olyannyira fontos anyakönyvek és a kincstár számára lényeges kápolnák a vádlottak sorsát csak kevésbé befolyásolták. A vizsgálatok során a politikai szempontok a katonai szempontok fölé kerekedtek. Súlyosabb bűnnek minősült egy uralkodó-, vagy kormányellenes beszéd, mint a reguláris hadseregben vállalt szolgálat. A vádlottak jelentős része tisztában volt ezzel, s így sikeresen érvelt azzal az egyébként képtelen állítással, hogy a keresztes hadjáratban történő részvétel elől menekült a honvédséghez. Súlyos ítéleteket tehát azok a lelkészek kaptak, akik politikailag is jelentős szerepet játszottak 1848–49-ben. Ezek az ítéletek egyrészt igazolják a magyar hadsereg tábori lelkészei politikai szerepéről tett korábbi megállapításainkat, másrészt – figyelembe véve az emigráns tábori papok csekély számát – azt mutatják, hogy a Magyarországon maradt egykori honvéd lelkészek többségének sikerült elkerülnie a súlyosabb következményekkel járó felelősségre vonást.

5.2 A megtorlás egyéb következményei

Bármennyire is örömmel fogadták a magyar katolikus püspöki kar konzervatív tagjai, köztük az 1849. július 21-én esztergomi érsekké kinevezett Scitovszky János, a szabadságharc leverésének, s ezzel együtt a liberális egyháziak háttérbe szorításának a hírét, örömük még sem volt teljesen felhőtlen. A bécsi kormánynak a konkordátummal kapcsolatos tervei mellett a magyarországi püspökök ellenál-

14 Andrási: HERMANN E. 1932. 71–75. o. – Bardocz: TL 1893. március 1. 39–40.o, TL 1893. március 15. 62–63.o, TL 1902. december 62. o. – A Gasparich halálával foglalkozó hatalmas irodalomból az alábbiakat emeljük ki: STRASSER MÁRCIÁN: *Egy elfeledett vértanu*. In.: PN 1881. augusztus 4. – DALMADY IMRE: *Egy halálraítélt szerzetes utolsó napjai*. In.: MH 1893. június 24. 1–3. o. – P. KOVÁCS SEPTIMUS OFM : *Gasparich Kilit*. In.: Négy papi arckép 48-ból. Vig. 1948. 151–154. o. – TALAS GÉZA: *Újabb adatok Gasparich Kilitről*. In.: Vig. 1963. 190–192. o. – LUKÁCS 1955. 99–108. o. – Ítélete: MOL D 54 3.kütfő 62.tétel 168–169 fol.

lását főként a megtorlás egyháziakat sem kímélő brutális módja váltotta ki. Amilyen fájdalmasan érintette az egyházi követeket az utolsó rendi országgyűlésen a privilegium fori, vagyis a bírósági joghatóság elvesztése a városokról szóló törvény (1848:XXIII. tc. 2.§-a) kapcsán, ugyanolyan megbotránkoztatónak találták a cs. kir. katonai hatóságok klerikusokkal kapcsolatos tevékenységét is. Évszázadokon át a püspököknek és papoknak a pereit az egyházi hatóságok elé tartoztak, hogy ezáltal a vallási tekintély és a papság megbecsülése csorbát ne szenvedjen. Haynau politikai bukását követően, 1850 júliusában a Religio, a magyar papság egyetlen lapja meg is írta, hogy Haynau a magyar papság hírét és becsületét meg nem érdemelt módon csorbította.¹⁵

A megtorlás egyháziakat sem kímélő hulláma már 1849-ben kisebb feszültséget idézett elő az állam és a katolikus egyház viszonyában. Scitovszky nem csak az elítélt püspökök érdekében lépett fel, hanem az ordináriusok többségével egyetemben arra törekedett, hogy a papságot lehetőség szerint kivonja e megítélése szerint megalázó és a papság tekintélyét romboló procedura alól, a már elítélteket pedig minél előbb kiszabadítsa. Scitovszkynak ez utóbbi törekvéseit kezdetben ugyan nem kísérte sok siker, de az évek múltával mégis hozzájárult a börtönbüntetések időtartamának csökkentéséhez, s így a várbörtönökben sínylődők szenvedéseinek enyhítéséhez.¹⁶

Az ordináriusok tehát igyekeztek, amennyiben erre lehetőségük volt, mentesíteni papjaik tevékenységét. Mivel Scitovszky IX. Pius pápától felhatalmazást kért és kapott az irregularitás vétkébe esett papok feloldozására, ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy egy hosszabb – rövidebb ideig tartó szemináriumi fogságot illetve lelkigyakorlatot követően az egykori tábori lelkészek ismét alkalmazhatóvá váltak. A Villax Ferdinánd cisztercita apát által irányított rendi bíróság Iház Györgyöt 5 évi, Liebhart Lukácsot pedig 6 évi zirci internálásra ítélte, mindazonáltal 1850 augusztusában már mindketten élvezték a szabadságot. Erélyesen védelmezték papjaikat a premontrei rend házfőnökei. Szidor Antal nagyváradi házfőnök még Vidasics Ede tábori főlelkész számára is talált mentséget, tudniillik hogy csak lelkiekkel foglalatoskodott hivataloskodása során. Kardhordó Ambrus debreceni kegyesrendi házfőnök pedig 1849. november 2-án Erdősi Imre számára állított ki olyan (a valósággal teljesen ellenkező) igazolást, amely a felkelők kényszerével indokolta e piarista atya szolgálatát a honvédségben.¹⁷

15 HERMANN E. 1973. 430–432. o. – A privilegium fori-ról: KEMÉNYFY 1898. 22–24. o.

16 Az előző (15.) jegyzetben megadott irodalom mellett: – MESZLÉNYI 1928. 241–242, 245. o. – HERMANN R. 1996. 378–379. o. (a vonatkozó rész Zakar Péter munkája).

17 A 16. sz. jegyzet anyaga mellett: – BÉKEFI 1896. 64. o. Itt azonban túlzásnak tűnik az a megállapítás, hogy: „Villax Ferdinánd apát keresztülvitte, hogy saját szerzeteseinek ő maga lehet a bírója.” Iház György ellen ugyanis a Pesti cs. kir. hadbírószágon eljárást folytattak, s ez a szempont ott nem merült fel. HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószág 1850–3/40. 99–100 fol. Békefi ezen megállapítását átvette MESZLÉNYI 1928. 239. o. – Kardhordó igazoló levele: ALLEKER 1894. 29–30. o.

Hám János előtt purifikálta magát többek között Buzáth Linus és Szontagh Imre is, utóbbi 6 heti szemináriumi fogsággal bűnhődött hadlelkési szolgálatáért. A csanádi püspökséget kormányzó Fábry Ignác is egyházi büntetéssel igyekezett elejét venni a szigorúbb ítéleteknek. A honvédségben szolgáló papokat elküldte 4–6 hetes radnai penitenciára, majd gyorsan ismét alkalmazta őket egyházmegyéjében. Az egykori tábori lelkészek közül Kerényi Frigyes már 1849. november 3-án Karánsebesre küldte káplánnak. Magyarai Alajos egykori tábori főlelkész már 1849 szeptemberében Aradszentmártonban, Kornis József 1849 november végén Makón káplánként tevékenykedett és Rózsafy Pál is 6 hetes radnai penitenciáját követően alkalmazást nyert. Bartakovics Béla egri érsek befogadta egyházmegyéjébe azokat a papokat, akik konzervatív ordináriusaik miatt nem nyertek alkalmazást, így többek között Ihász Györgyöt és Korének Józsefet is.¹⁸

Volt a megtorlásnak egy viszonylag szelíd, ámde mégis fájdalmas következménye, tudniillik hogy az egykori hadlelkészek egyházi karrierje minden esetben törést szenvedett. Ezt többnyire nehéz adatokkal is igazolni, hiszen a „mi lett volna ha” típusú kérdésfelvetést nem tartjuk elégséges érveknek, de néhány esetben nem lehetetlen. Egy 1850. március 4-én kelt kultuszminiszteri rendelet szerint az amnesztiában részesített lelkészeket csak a kormányzó beleegyezésével lehetett újra alkalmazni. Plébánosi javadalom elnyerésére a csanádi egyházmegyében már 1851-ben ismerünk példákat (Magyarai, Schaeffer), de a többi egyházmegyében erre az 1850-es évek végéig, a 60-as évek elejéig, sőt esetenként egészen a kiegyezésig kellett várni. Munkácsi [Michalovics] József például csak 1861-ben kapta vissza elveszett címzetes kanonoki címét.¹⁹

Nem minden egyházi előjáró védelmezte meg alárendeltjeit. A további kutatásnak kell feltárnia, mennyiben írható ez a kényszer számlájára, illetve mennyiben fakadt ez egyéni meggyőződésből, mint például Palugyay Imre nyitrai püspök esetében. Nem kizárólag a katolikus ordináriusokra gondolunk. Szoboszlai Pap István tiszántúli református szuperintendens például így kommentálta naplójában 1849. augusztus 2-án a debreceni csatát, majd az oroszok bevonulását: „Rettegetes nap. De engem az vigasztalt, biztatott, éltetett, hogy jobb jövődő kezdődik ez nappal s eljövendő a békének, a törvényes rendnek általam mindig szívszakadva óhajtott ideje. Fejős tehenem végkép oda marada.”²⁰

18 Buzáth és Szontagh: HERMANN E. 1932. 82. o. – A csanádi egyházmegyről: KOVÁTS 1908. 359–360, 366. o. – Az egri érseki megyébe történő befogadásról KONCZ 1892. 109–111, 138–139. o. Palugyay Imre nyitrai püspök például kijelentette, hogy semmilyen körülmények között sem veszi vissza egyházmegyéjébe a tábori lelkészek közül elbocsátott Koréneket, aki így állás és alkalmazás nélkül maradt. Lásd: Palugyay Imre – Czigler Ignácnak. Radosna, 1849. szeptember 25. HL Pesti cs. kir. hadbíróság 1849–2/164. 629 fol.

19 A kultuszminiszteri rendeletre utal: De la Motte – Scitovszky Jánosnak. Buda, 1849. június 22. Prim. Lev. Scitovszky-akták. Categoria 21. 1417.cs. – Schaeffer: Schem. Csan. 1892. 50. o., 279. o. – Magyarai és Michalovics: KOVÁTS 1908. 369. o.

20 Dr. Nagy Sándor: A tiszántúli egyházkerület múltjából. Szoboszlai Pap István püspök naplójegyzetei. In.: DPL 1937. január 15. 7. o.

1849. szeptember közepén, a béke helyreállítása alkalmából tartott istentiszteleten már arról elmélkedett, hogy: „...Isten bocsáta ránk időket, midőn velünk, egyházi szolgálkával megtörtént, mi írva vagyon: mind a pap, mind a próféta tévelygettek a látásban, elhatalmazék általánosan az elméknek forró láza és mi mindnyájan mint a juhok, eltévelyedtünk.”²¹ 1849. augusztus 7-én még megpróbált közben járni Zichy Ferenc gróf császári biztoshoz letartóztatott káplánja, Könyves Tóth Mihály érdekében, de nem járt sikerrel. Amikor 1849. szeptember 10-én Ecsedi Károly jelentkezett nála, az egykori tábori lelkészt már csak várakozásra utasította, míg ügye kifejlődik. Ezt követően 1850-ben politikai okokból megfosztotta a szabadságharcban aktív szerepet játszott Sass Károlyt margitai lelkészi állásától. Ezek a példák jól érzékeltetik, hogy a református egyház sem volt képes lelkészeit a megtorlás következményei alól teljesen mentesíteni. Amint a szabadságharcban nem tudtuk kimutatni egyetlen felekezet domináns szerepét sem, úgy a megtorlás sem ismert egyházi, felekezeti határokat.²²

Ha az eddig elmondottak figyelembevételével arra keresünk választ, hogy a megtorlás sikeresen csapott-e le a birodalom ellenségeire a tábori lelkészek körében, akkor erre határozott nemmel kell felelnünk. Figyelembe véve a politikai helyzet változását, pl. Haynau politikai bukását, az ítéletek eltérő szigora némi képp érthető, hiszen a kegyelmezés jogát a legfelsőbb hatóságok maguknak tartották fenn. Az is igaz, hogy azokat, akik egyszer már amnesztiában részesültek, mint például a komáromi kapitulánsok, akkor sem ítélték el, ha további terhelő adatok merültek fel tevékenységükkel kapcsolatban. Ihász György például 1849 június – júliusában lázító beszédekert tartott a tamási plébánián. Ezt követően Komáromba menekült, ahol tábori lelkésszé nevezték ki. Noha amnesztiában részesült, 1850. március 6–20-ig a pesti cs. kir. hadbírószágon vizsgálati fogságban tartották lázító prédikációi miatt. Mivel bemutatta igazolását, amelyet Komáromban kapott, szabadon bocsátották. Azok a komáromi kapitulánsok viszont, akik az amnesztiát követően külföldre távoztak, mint például Einhorn Ignác, nem térhettek vissza az országba, ha jelenlétük politikai szempontból a hatóságok számára nem volt kívánatos.²³

A fentiek figyelembe vételével még mindig erős kétségeket táplálhatunk a megtorlás császári szempontból „igazságos” voltaival kapcsolatban. A magyar hadsereg három tábori főlelkésze lényegében bántatlanul vészelt át ezt az időszakot. Erdősi Imre, aki Mednyánszky Cézár közeli munkatársa, majd a szabadság-

21 ZOVÁNYI 1939. 113. o.

22 Lásd a 20.sz. alatt idézett Szoboszlai Pap féle naplót. DPL 1937. február 15., 23. o., 1937. március 14. 49. o. – Sass elmozdításáról: MOL D 4 50. cs. B 16. tétel, valamint TRENK R 2552/10. – Megjegyzendő még, hogy Könyves Tóth Mihályt még 1849-ben első fokon halálra, majd kegyelemből 20 évi vasban eltöltendő várfogságra ítélték. MH 1849. december 12. 95. o.

23 Ihász: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószág 1850–3/40. 99–100 fol. Lásd még: Villax Ferdinánd – Scitovszky Jánosnak. Zirc, 1850. március 25. Prím. Lev. Scitovszky-akták Categoria 21. 1417. cs. – Einhorn: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószág 1850–6/45.

harc utolsó napjaiban a IV. hadtest tábori főlelkésze volt, 1849 szeptemberében nyújtotta be igazoló iratát. November – december folyamán a pesti piarista rendházba volt internálva, kihallgatására is sor került, de már 1849 december végétől Nagykárolyban tanított. Erdősi számára nem csak a debreceni, de a selmecbányai házfőnök, valamint Selmecbánya város magisztrátusa is kiállított egy igazoló iratot, s nagyon valószínű, hogy Goldbrunner Sándor főispáni helyettes is kiállt mellette. Ennek ellenére igazolása elég meglepő, hiszen a még a hivatalos lapban közzétett utasítások, illetve kinevezések alapján is el lehetett volna ítélni.²⁴

Nem logikus Vidasics Ede megmenekülése sem, hiszen ő tábori főlelkészként huzamosan szolgált a HM-ben a trónfosztást követően is. Vidasics betegen tért vissza a jászói konventbe 1849. november 22-én. A nagyváradi házfőnök meglehetősen jóindulatú jelentésére támaszkodva Richter Alajos preláthus azt írta Scitovszkynak, hogy nem kételkedik, miszerint Vidasics bűnbánatot tart, s ezáltal méltó lesz a bűnbocsánatra. 1851. szeptember 9-én érkezett meg Esztergomból a püspöki kar döntését tolmácsoló levél, amely szerint Richter Vidasics Edét „a vinculo irregularitatis” az előírt követelmények megtartásával felmentheti. Vidasics ellen is folyt haditörvényszéki eljárás, de fölmentették, így a szabadságharcot követően a jászói konvent tagja maradt.²⁵

Meglepő Magyarai Alajosnak, az V. hadtest főlelkészeének, majd a szabadságharc végnapjaiban az aradi vár lelkészeének a megmenekülése is. Ő is számos nyilvános felségsértő prédikációt tartott, így például 1849. július 5-én az orosz betérésre utalva kitartásra buzdította a népet és a honvédeket. Beszéde nyomtatásban is megjelent, ami más lelkészek (pl. Kovrik Artúr) esetében súlyosbító körülményként vettek figyelembe. Aradon hadbírótság elé állították, de máig nem tisztázott körülmények között sikerült kivágnia magát. Már 1849 szeptemberében (!) káplánként működött egyházmegyéjében.²⁶

A megtorlás tehát az egykori tábori lelkészek legnagyobb részét érintette valamilyen módon, de többségüknek sikerült elkerülniük a súlyosabb ítéleteket. Ebben az egyházi vezetők mellett annak is szerepe volt, hogy a vizsgálat alá fogott személyeket, csak bizonyítékok alapján ítélték el, ezek hiányában a vizsgálati fogásgot követően szabadon engedték őket. Legtöbbször ennek köszönhető a szabadulásukat. Ugyanakkor azokra, akik aktívan politizáltak, illetve olyan testületekben teljesítettek szolgálatot, ahol cs. kir. érzelmű tisztek, illetve legénység szolgált, súlyos ítéleteket szabtak ki. Néhány esetben a cs. kir. igazságszolgáltatás hibázott, s ez okozta a vádlottak menekülését. A további kutatás feladata, hogy az egyházi vezetők szerepét a megtorlás során a jelenleginél árnyaltabban ábrázolja. Adataink alátámasztják, hogy az egyházi vezetők többsége a vádlottak segítségére sietett, ugyanakkor néhány esetben, gondolunk itt például Palugyay Imre nyitrai püspökre, kifejezetten megtorló lépésekre is sor került. Összességében viszont a megtor-

24 ALLEKER 1894. 29–32. o.

25 A Jászóvári premontrei kanonokrend... 1902. 119–121. o.

26 KOVÁTS 1908. 360. o., 369. o.

lás nem eléggé következetes alkalmazása eleve megkérdőjelezte annak a célnak a megvalósítását, amelynek érdekében alkalmazására sor került.

5.3 Emigrációban

A magyar hadsereg tábori lelkészeinek egy kisebb csoportja, helyesen mérve fel a megtorlás várható mértékét, az emigrációt választotta. Az emigránsok között találunk két komáromi kapitulánst Beke Miksát és Einhorn Ignácot, egy vagy két lengyel papot, Józef Niewiadomskit (és esetleg Hipolit Zmijewskit), Mednyánszky Cézár tábori főlelkészt, Rónay Jácintot és Dudás Jánost, valamint a Mack – féle összeesküvést követően külföldre menekült Bardocz Jánost. Úgy tűnik, Beke és Einhorn kissé elhamarkodta a lépést, a többieket viszont távollétükben halálra ítélték, illetve felelősségre vonásuk mértéke nem lehetett volna kétséges.²⁷

Az emigrációs lét nehézségeinek mértékét könnyen átláthatjuk, ha az emigráns egyháziak között bekövetkezett nagy számú aposztáziára, a lelkési hivatással történő szakításra, illetve lelki-szellemi összeomlásra (Dudás, Einhorn, Mednyánszky, Niewiadomski) gondolunk. Az egykori tábori papok többségének latinos műveltsége az adott befogadó országokban nem volt alkalmas kenyérkereső foglalkozás üzésére. A katolikusok esetében a hazai világi és egyházi hatóságok meg tudták akadályozni kinti törvényes elhelyezkedésüket (pl. Rónay bizonyítványait nem szolgáltatták ki), ezért az egzisztenciális nehézségek növekedésével egyenes arányban nőtt a csábítás, hogy vagy hagyjanak fel egyházi hivatásuk gyakorlásával, vagy térjenek át valamilyen biztosabb jövőt nyújtó felekezethez (pl. Angliában az anglikán egyházba).²⁸

Amíg Törökországban együtt volt az emigránsok legnagyobb része, rendszeresen tartottak miséket, illetve istentiszteleteket. Vidinben például a lengyelek, amint Wysocki tábornok följegyezte „... az olasz és a lengyel tábor közötti nyílt téren vasárnaponként fölverték egy elől szélesre tárt egyszerű katonai sátrat. Az ol-tár, amelyet fölállítottak benne, hasonlóképpen egyszerű volt. A Czesztochowai Szűzanya képe és egy kereszt alkották egyedüli díseit. Egy művészi talentummal megáldott katona készítette őket a táborban. A tábori kápolna köré sorakoztak fel félig katonai rendben, félig katonai viseletben. A lengyel légionisták közösen éne-

27 Beke: HHStA Außenministerium Informationsbüro 1849–1851 A 873, 1854 BM 5553 /mellékletben Beke Miksa oltalomlevele/. – Einhorn: KERTBENY 1864. 22. o. – Mednyánszky: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1852–7/19. 247–248 fol. – Niewiadomski: HHStA Außenministerium Informationsbüro 1849–1851 A 1445 (Polyák Móric jelentései a magyar menekültekről). – Esetleg Zmijewskire utalhat: ÁLDOR 1870. 15. o. Miután Miodonyszky a szabadságharc után Magyarországon telepedett le, nem lehet kizárni, hogy Niewiadomski mellett Zmijewski a másik emigráns lengyel tábori pap.

28 Az alkalmazkodási nehézségekről lásd Zakar Péter könyvismertetését Rónai Jácint: Napló (Válogatás). S.a.r. Hólvényi György. Budapest – Pannonhalma, 1996. c. művéről. In.: MEV 1996/1–2. 374–379. o.

keltek, vagy csendesen imádkoztak, vagy a légió tábori káplánja, Niewiadomski atya által olvasott ima hangos óhajait ismételték...

Az első tábori misék, amelyeket éppen akkor tartottunk, amikor hitünk elhagyásával kapcsolatosan folyt a győzködés, mindannyiunknak mélyen a szívébe vésődtek.”²⁹

Niewiadomski magyarul is prédikált, noha kissé törte a magyart. A református istentiszteleteket Ács Gedeon tartotta, aki a szabadságharcban – minden ellenkező állítással szemben – nem volt tábori lelkész. A törökországi emigráció tehát a vallási ünnepeken összegyűlt és istentiszteletekkel emlékezett meg a közelmúlt eseményeiről. Ezek az alkalmak egyúttal nemzeti tüntetésként is felfoghatók, hiszen például Sumlában 1849. december 25-én az örmények által átengedett templomban a magyarok többek között a Himnusz-t énekeltek.³⁰

Miután az emigránsok jelentős része elhagyta Törökországot, megszűnt a hadlelkészek iránti igény. Az emigrációba vonuló egykori tábori lelkészek közül hárman ennek ellenére sikeresen illeszkedtek be a befogadó országok életébe. Rónay Jácint bencés szerzetes 1850. március 26-án lépte át a határt, majd Poroszországon és Belgiumon keresztül Londonba érkezett. Angliában nyomban elkezdett angolul tanulni. Tanítással önálló egzisztenciát teremtett, s a londoni előkelő családok mellett Kossuth Lajos is rá bízta fiai oktatását. Elutasította a más felekezetbe történő átlépést, ugyanakkor kiterjedt újságírói tevékenységet folytatott. A Pesti Napló, a Times, a Magyarország, a Magyar Sajtó, sőt Egressy Gábor kérésére még a Magyar Színházi Lap számára is küldött tudósításokat.

Aktív szerepet vállalt az emigráció politikai életében, gyakran felszólalt az emigránsok gyűlésein és neki köszönhető Széchenyi István gróf röpiratának, a „Blick”-nek angliai kinyomtatása is. Tudományos érdeklődése kiterjedt a lélektan, a frenológia, a paleoantropológia, a biológia, a földtan, a földrajztudomány problémái iránt is. Az angol királyi földrajzi társaságban megismerkedett kora számos kiváló tudósával (Darwin, Stuart Mill, Lyell), tudományos eredményeiket az elsők között ismertette magyar nyelven. Ezek után nem meglepő, hogy 1866-os hazatérését követően ugyanolyan gyorsan beilleszkedett a dualista Magyarország társadalmi életébe, mint évekkel korábban a szigetországban tette.³¹

Beke Miksa és Einhorn Ignác komáromi kapitulánsokként kerültek külföldre. Beke Hamburgban kapcsolatba került a szabadkőműves mozgalommal, majd 1850-ben az Amerikai Egyesült Államokba érkezett. Feltehetően plébánosként működött Seymour-ban (Wisconsin).³²

29 KOVÁCS-WYSOCKI 111. o.

30 EGRESSY 1851. 129 o., 133–134. o. – ÁLDOR 1870. 26. o. – VERESS 1878. I. k. 87–88. o. – Ács Gedeon valóban Kossuth szűkebb környezetéhez tartozott, de a szabadságharcban nem volt tábori lelkész, amint azt LUKÁCS 1984. 61. o. állítja. A tévedés, miszerint Ács Gedeon tábori lelkész volt, ÁCS TIVADAR 1940. 13. oldalon bukkan fel, de ezt BOGÁTI 1989. 8. o. már megcáfolta.

31 E fejezet 28. sz. jegyzetében megadott anyag mellett: NAGY FERENC 1992. 443–444. o. (a vonatkozó rész Csorba László munkája), valamint PÁL 1976. 96–169. o.

32 KENDE 1927. II. k. 74. o. – Vasváry Gyűjtemény B2/e:35. Somogyi Könyvtár /Szeged/.

Einhorn Ignác rabbi, a pesti reformközség egykori vezetője lelkeszi hivatásával felhagyva az újságírásnak szentelte magát. Figyelemre méltó és redkívvül termékeny publicisztikai tevékenységének számos európai lapban a nyomára bukkánhatunk. Rengeteg röpiratot és broszúrát jelentetett meg a magyar ügyvel kapcsolatban (a Jósika Miklós által létrehozott, 1859–1860 fordulóján működő párizsi magyar sajtóiroda vezetője), s közben statisztikai és közgazdasági kérdésekkel is foglalkozott. A kiegyezéskor Tisza Kálmán balközép pártjához csatlakozott.³³ Kossuth ugyan emlékirataiban elismerően szólt a Jósika mellett végzett munkájáról, de ugyanakkor kissé aggódva figyelte az ambiciózus publicista tevékenységét. 1860. október 29-én kelt levelében többek között ezt írta Klapkának:

„Teljességgel nem szeretém hogy Horn mindenhová oda oda biggyesztgeti a nevét. Ki az ördög gondol azzal hogy Horn hogy gondolkodik? Csak úgy volna fontosága ha az emigráció képviselőjének vétetnék, – nagy hajlandósága van ezt gyanítani – de nekem nincs hajlandóságom ezt szankcionálni mert ha mond is bár olyat mi nem rossz, mond olyat is ami nem jó.”³⁴

Akik nem tudtak alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, azoknak az élete zátonyra futott. Mednyánszky Cézár tábori főlelkész családja támogatásával szökött külföldre és végül Franciaországban telepedett le. Lelkeszi hivatásával felhagyva, közeli kapcsolatokat épített ki a francia baloldallal, s Kossuth híveként fejtett ki politikai tevékenységet. Magánéleti viharai közepette 1852-ben érlelődött meg benne a gondolat, hogy Ausztráliába utazik aranyat ásni. Tervét valóra is váltotta, de Ausztráliában 1854 áprilisában egy merénylet következtében bal karját amputálni kellett. Az USA-n keresztül visszatért Európába. Feltehetően ezt követően vetette papírra értékes földrajzi és történeti adatokat tartalmazó naplóját. Egy újabb magánéleti válsága következtében 1857. április 20-án a franciaországi Hyères-ben öngyilkosságot követett el.³⁵

Hasonlóan tragikusan alakult Dudás János sorsa is. Ő a kényszerű törökországi tartózkodás után Londonban anglikán prédikátorrá vált, majd az USA-ba távozott. Amerikában a lancasteri gyülekezetben alkalmazták, ezt a gyülekezetet azonban garázda magaviselete miatt el kellett hagynia. A krími-háború alatt, majd azt követően is egészen 1858 tavaszáig Törökországban tanyázott, ahol a konstantinápolyi magyarok református (!) lelkészeként tevékenykedett. Az italt már ekkor sem vetette meg és Klapkát is megkárosította.³⁶

33 Einhorn életéről: – BERNSTEIN 1898.323–324. o. – ÁCS 1961. 57–58. o. – Kossuth elismeréséről: KOSÁRY 1994. I. k. 234. o.

34 Kossuth Lajos – Klapka Györgynek. London, 1860. október 29. MOL R 295 22. tétel, név és d.sz.

35 MEDNYÁNSZKY 1858. 61–309. o. – DR. ÓVÁRI-AVARY KÁROLY: *Báró Mednyánszky Cézár, az 1848–49. évi magyar hadsereg főpapjának pályája és műve*. PSz. 1927 szeptember 419–431. o. – Lukács 1984. 96. o. – Az ausztráliai tervekről: Czecz János–Klapka Györgynek. 1852. szeptember 17. MOL R 295 22.tétel, név és d.sz.

36 DANCs 1890. 66. o. – JÁNOSSY 1944. II/1. k. 962. o. – VERESS 1878. I. k. 240. o. – Karacsay – Klapkának. Konstantinápoly, 1854. szeptember 24., illetve Winkler – Klapkának. Konstantinápoly, 1858. május 5. Mindkét levél MOL R 295 22. tétel, név és d. sz.

Amerikába elvileg azért utazott vissza, hogy ott egyháza számára adományokat gyűjtson. Valójában inkább egy magyar szélhámostól, Kelemen Attilától zsarolt ki több ezer dollárt, aki katonaeorvosnak adta ki magát. Ezt követően visszatért korábbi állomáshelyére. Egészségtelen életmódja azonban megbosszulta magát. Ekkoriban a mértéktelen alkoholfogyasztáson túlmenően már kábítószerező is volt. Koós Ferenc röviddel halála előtt találkozott e rendkívüli szélhámossal:

„Dudás János ev[angélikus] ref[ormátus] tábori pap, Konstantinápolyból látogatott volt át Bukarestbe 1860 nyarán. A Hunniában ismerkedtem meg e természetes, élete delén lévő férfiúval. Feltűnt azonnal gondolatainak minden összefüggés nélküli kifejezése, szórakozottsága, mit eleintén az út fáradalmainak tulajdonítottam. Szembeszökő volt ezenkívül rendkívüli étvágya. Az italhoz is ugyancsak neki látott. Ezután valami nyolc nappal hallottam, hogy az utcán megőrült, elfogták, s az örültek házába (balamuk) vitték, de ott szerencséjére hamar el is halt.”³⁷

Mindezzel természetesen nem azt állítjuk, hogy az emigrációs lét sokféle keservével és nehézségével szemben értelmes alternatíva lett volna a halálos ítélet vállalása. Azt azonban igen, hogy az emigrációba kényszerült lelkészek csak rendkívüli erőfeszítések árán őrizhették meg lelki-szellemi integritásukat és teremthettek maguknak egzisztenciát. Az emigrációs nehézségek és veszteségek jelentős mértékben ugyancsak a megtorlás számlájára írhatók.

5.4 Beilleszkedés az új körülmények közé

A megtorlás eredeti célját, „az anarchia” elnyomását, nem érthette el. 1852 és 1857 között az elítéltek fokozatosan amnesztiában részesültek. 1857. május 9-én az utolsók között szabadult ki fogságából András Pál Rafael, Kovrik Artúr és Schwendtner Mihály. A megtorlás után újabb nehézséget jelentett a megváltozott körülmények közé történő beilleszkedés. Az amnesztiában részesült papoknak még egy rehabilitációs kérelmet is be kellett nyújtaniuk a kultuszminisztériumnak, s csak ennek pozitív elbírálását követően alkalmazták őket. Az egykori elítélteket mindazonáltal előbb vagy utóbb ismét visszaengedték a szószerékre, ezzel vi-

---

37 Koós Ferenc visszaemlékezését közli: TL 1894. december 1. 204. o. – Dudásról részletesen ZAKAR PÉTER: *Egy szélhámós apostszata viszontagságai az emigrációban*. In.: BM 1996/5–6.93–97. o. Jellegző, milyen módon közelítette meg Dudás az ál-orvost, Kelemen Attilát. Az esetet Ács Gedeon naplójából idézzük fel: Dudás belépett Kelemenhez „...s rárikkantott: »Szervusz Kelemen! Edd meg a sz[ar]t melegen!« s tenyerével egyett csapott az orvos Attila vállára. Ez pedig bámulva s zavarodottan hebegett: »Kérem, kérem, mit akar ön? ...nem ismerem önt.« – »Hogyan az ebadtában nem ismernél?« – felele Dudás – »hát nem jut mai eszedbe, hogy együtt szolgáltunk a [ándor?] huszároknál, én mint papja, te mint főorvosa az ezrednek.« Kelemen egyszerre emlékezett s örült és azontúl nála szabad szállása s aztala volt a sztambuli térítőnek.” Ács Gedeon New-Yorki jegyzetek 1859 és 1860. MFM Történeti Gyűjtemény /Szeged/ 66.93.1. 1859. december 1-i feljegyzés. Lényegében hasonlóan írja le az esetet DANCS 1890. 66–67. o. KERTBENY 1864. 12. o., szerint Dudás halála előtt visszatért a katolikus hitre.

szont a rendszer ellenzékét erősítették. Kolosi János például 1856-ban szabadult ki a péterváradai várbörtönből. 1857-ben nyújtotta be kérelmét ismételt alkalmazása végett, s 1860-ban már bizonyíthatóan az erdélyi egyházmegyében alkalmazták. Schwendtner Mihály – mint említettük – csak 1857-ben szabadult, s ezt követően hitoktató volt Pesten de már 1859. január 22-től plébánosként tevékenykedett Bácsán.³⁸

Az egykori tábori lelkészek nem tagadták meg önmagukat az új viszonyok között sem. Példaként szeretnénk hivatkozni Molnár Jánosnak, a Kmety-hadosztály egykori tábori lelkészének esetére. Ő a szabadságharc leverését követően Arad megyében bújkált, majd 1851. március 1-től a győri egyházmegyéhez tartozó Kövesden volt segédlelkész, majd adminisztrátor, végül pedig plébános. 1861. január 1-én kapta meg a sárpentelei plébániát, s ebben a minőségében mondott beszédet Szt. István ünnepén, 1862. augusztus 20-án, egykori állomáshelyén, a székesfehérvári székesegyházban. Két nappal az országgyűlés feloszlásának egy éves évfordulója előtt, arra oktatta hallgatóit, hogy maradjanak hűségesek az uralkodóhoz, de azt sem rejtette véka alá, hogy az országnak is ragaszkodnia kell a saját jogaihoz, s ezáltal határozottan állást foglalt az alkotmányos királyság mellett.³⁹

A kiegyezést követően az egykori tábori lelkészi szolgálatot többnyire a magyar társadalom nyilvános megbecsülése övezte. Valamennyi elitelt amnesztiában részesült, így az emigránsok is hazatérhettek. Einhorn például Tisza Kálmán balközép pártjához csatlakozott, s Tisza Kálmán miniszterelnöki kinevezését követően 1875-ben kereskedelmi államtitkárként fejezte be küzdelmes életét. Rónay Jácint sem panaszkodhatott, még 1867-ben az MTA rendes tagjává választották, s egyházi karrierje sem szakadt meg: előbb pozsonyi nagypréposttá, majd címzetes skodari püspökké nevezték ki. Nevezetes tanítványainak a száma is gyarapodott, hiszen Rudolf trónörökös magyar történelem tanára, illetve Mária Valéria főhercegnő nevelője lett. 1883-ban bekövetkezett visszavonulása után rendezte sajtó alá értékes kortörténeti forrásnak számító naplóját.⁴⁰

A többség nem futott be ilyen fényes karriert, de a honvédegyletekbe az egykori tábori lelkészek is nagy számmal léptek be. Az Arad városi és megyei honvédegylet tagja volt Magyarai Alajos, Kornis József és Horváth Kálmán. A Belső – Szolnok megyei tagok között volt Benkő Pál, Bereg megyében Ecsedi Károly, Bihar megyében Gaál Imre, Kapy Bódog és Sass Károly, Budapesten József Miodonyszy és Mely Károly, valamint Tóth Xaver Ferenc, Gyöngyösön Pap Melkizedek. A Hunyad – Zaránd megyei és Szászváros és széki [sic!] honvédegylet tagságát gyarapította Dáné István, a Kalocsait Horváth Ignác, a Kecskeméti Erdősi Imre, a Közép – Szolnok érmelléki egylet Vankay Lázár, a Rikánbelőli honvédegylet Bardocz János, Finta István, Szabó János és Vitályos György, a

38 Az amnesztiákról: HERMANN 1932. 102–103. o. – Kolosi kérvényéről: MOL D 4 67. cs. 67. tétel. – Schwendtner: NÉMETHY 1894. 915. o.

39 Élete: PAUER J. 1877. 421. o. – Beszédének idézett része: MOLNÁR J. 1862. 7. o.

40 Einhornról lásd e fejezet 33.sz. jegyzetét! – Rónayról lásd e fejezet 31.sz. jegyzetét!

Szabolcs megyeit Harsányi Sámuel és Támár Imre, a Temes megyeit Petkó György, az Ugocsa megyeit Buzáth Linus, a Veszprém megyeit Stettner Ignác.⁴¹

A honvédegyleti tagság névsorának felidézése után némi hiányérzet támadhat az olvasóban, hiszen az egykori budapesti radikális papság vezéralakjai hiányoznak a névsorból. Schwendtner Mihály és Simon Ferenc plébánosok távoltagek magukat ezen ellenzéki mozgalmakhoz kötődő egyletektől. Nem is beszélve Ungváry Györgyről, aki 1868 januárjában még a klagenfurti helyőrségi kórház tábori lelkésze volt.⁴²

Itt meg kell állnunk egy pillanatra. Az egykori honvédlelkészek utóéletének egyik meglepő vonása, hogy a szabadságharc leverését követően többen, és nem pusztán csak a rehabilitált egykori cs. kir. tábori lelkészek, a cs. kir. hadseregben folytatták korábbi hivatásukat. Breinfolk Gusztávot 1850. május 5-én nevezték ki a 4. huszárezredhez hadlelkésznek. Christ Ferenc 1849-ben a fegyverletételt követően is szolgált Munkácson. Rehabilitálták és így tovább szolgálhatott a 60. serezed lelkésze, Czanczler Róbert László, valamint Czigler Ignác és Gabriel Krantzl is. Nem érintette hosszú távon a felelősségrevonás Kerényi Frigyes, Kocsis Jánost, Lukácsik Ferencet, Menyharth Lajost, Paulovics Ferencet, Szombathy Ferencet, Rasska Ádámot, Ujhelyi Imrét, Ungváry Györgyöt, akik valamennyien tábori lelkészként szolgáltak a szabadságharcot követően.⁴³

A legtöbb egykori tábori lelkész plébánosként, esperesként vagy házfőnökként szolgálta híveit. Jelentős tanáregyéniséget tisztelhetünk többek között Fazekes Rajmund, Frint Mihály, Hyross Bernát, Liebhart Lukács, Lutter Ferdinánd, Márán János, Markovich Antal és Pap Melkizedek személyében. Ihász György és Lőrinc Károly koruk elismert nyelvészei voltak, Rónay Jácintól az emigráció kapcsán már szoltunk. Irodalmi téren is sokan működtek. Benőfy Soma, Gaal Imre és Tóth Xaver Ferenc költőként, Pados János és Saaghy Vendel műfordítóként. Sokan írtak politikai, gazdasági, illetve vallási jellegű cikkeket, többek között Benőfy Soma, Cziike János, Gaal Imre, Stettner Ignác és Pap Melkizedek. Szabó Richárd elhagyva hivatását végleg újság-, illetve regényírássra adta a fejét. Cziike János (a neszeményvidéki borászati társulat jegyzője) és Kornis József pedig számos borászati szakcikket tett közzé.⁴⁴

41 MIKÁR 1869. 7. o., 14. o., 15. o., 20. o., 36. o., 38. o., 47. o., 53. o., 55. o., 56. o., 61. o., 79. o., 85. o., 92. o., 100. o., 106. o., 189. o. Mikár listáit kellő óvatossággal kell kezelni, mert pl. Sujánszky Euszták, illetve Püspöki Alajos nem voltak tábori lelkészek a magyar hadseregben. 1890-ben viszont már csak három egykori tábori lelkész volt a honvédegyletek tagja: Mely Károly, Horváth Ignác és Petkó György. MIKÁR 1891. 63. o., 187. o., 310. o. Mikár Magyarai Alajos tagsága esetében téved (MIKÁR 1891. 11. o.), mert ő már 1888-ban meghalt. Lásd: Schem. Csan 1889. 302. o.

42 NÉMETHY 1894. 915. o., 920. o., 1003. o., vö.: KrAW AF Grundbuch der Militär-Geistlichkeit Sp. 4/1. II. k. 153. o.

43 KrAW AF Schematismus der k. k. Militärgeistlichkeit. Sp. 4/1. I. k. 162. o., 299. o., 99. o., 231. o., 301. o., 308. o., 313. o., 308. o., 297. o., 163. o., 160. o. KrAW AF Grundbuch der Militär-Geistlichkeit II. k. 18. o. HERMANN E. 1932. 21–22. o.

44 Az egyes személyek tevékenységét, illetve az ide vonatkozó forrásokat lásd a függelékben!

Az 1848–49-es magyar hadsereg tábori lelkészeiről készített áttekintésünk vé-
gére értünk. Nem kívánjuk elemzésünk legfontosabb eredményeit itt még egyszer
megismételni. Csak két szempontra szeretnénk felhívni a figyelmet. A magyar
hadsereg tábori lelkészeinek katonai teljesítménye amint arra a folyamatos
összevetés utalt semmiben sem maradt el a császári hadsereg hasonló testülete
mögött. Ez mindenképpen figyelemre méltó, hiszen itt egy ideiglenesen szerve-
zett testületről volt szó.

Nehezebb megvonni az 1848–49-es hadlelkészek szerepének a mérlegét egy-
háztörténeti szempontból. Bizonyos, hogy egy olyan csoportot képviselnek az egy-
háziakon belül, akikre eddig méltatlanul csekély figyelmet fordított a kutatás. Így
csupán néhány részmegfigyelés összegzésére vállalkozhatunk. Tény, hogy a libe-
rális eszmék sokkal mélyebben behatoltak az egyháziak közé, mint azt korábban
feltételeztük. E réteg meghatározott részét alkották (néhány kivételtől eltekintve)
a magyar hadsereg tábori lelkészei. Ezzel összefüggésben figyelemre méltó társa-
dalmi (katonai) megbecsültségük is. A közhiedelemmel ellentétben nem csúfolták
és nem nézték le őket kortársaik. Prédikációik, szófordulataik egy mindmáig ke-
véssé kutatott területre engednek bepillantást, arra tudniillik, miként interpretál-
ták a liberális egyháziak e sorsfordító hónapok eseményeit. Megállapíthatjuk,
hogy a magyarországi polgári átalakulásnak volt egy liberális egyházi interpretá-
ciója, amelynek részleteit a további kutatásoknak kell feltárniuk.

Annak ellenére, hogy az egyes egyházi közösségeken belül a politikai helyzet
változásával párhuzamosan egyre élesebb politikai ellentétek feszültek, a tábori
lelkészek szervezeti különállásuk és előjáróik tevékenysége következtében meg-
őrizték politikai homogenitásukat. Általános érvénnyel is megállapíthatjuk, hogy
a forradalom és szabadságharc erőteljesen átpolitizálta a magyarországi egyházia-
kat, s a tábori lelkészek ebben a vonatkozásban tipikus képviselői koruknak. Fi-
gyelemre méltó a liberális eszmék és az egyházfegyelmi problémák szoros kapcsa-
lata is.

Nem tagadható a radikális papság követeléseinek mai aktualitása sem. Gon-
doljunk csak például a demokratikus egyházkormányzat bevezetésének, vagy a kö-
telező cölibátus eltörlésének igényére! Ennek vizsgálata azonban már nem tarto-
zik az általunk kitűzött célok közé. Ezt ugyanis bevezetőkben kizárólag az
1848–49-es magyar hadsereg tábori lelkészeire korlátoztuk. Az egykori hadlelké-
szek tevékenységéről készített elemzésünk ugyanakkor rávilágított arra is, hogy
az egyháztörténet kutatói számára a forradalom és szabadságharc eseményei még
bőségesen kínálnak megválaszolásra váró kérdéseket.

FÜGGELÉK

A MAGYAR HADSEREG TÁBORI LELKÉSZEI 1848–49-BEN¹

Andrási Pál Rafael

Csiksomlyó, 1815. augusztus 8. – Kolozsvár, 1893. február 18. Római katolikus lelkész, ferences szerzetes. 1833. szeptember 27-én lépett be a rendbe, 1840. június 28-án szentelték pappá. 1848-ban a marosvásárhelyi ferences ház főnöke. Támogatást nyújtott a mezőszéki menekülteknek, majd a cs. kir. hadsereg elől elmenekült. Ezt követően tábori lelkész az erdélyi hadseregben.²

A szabadságharc után visszatért zárdájába. 1851. december 28-án politikai tevékenysége és a lakosságra gyakorolt hatása miatt Erdély katonai és polgári kormányzója, Karl Schwarzenberg hg. altábornagy a bécsi hatóságoknál sürgette eltávolítását és egy Erdélyen kívül található kolostorba történő áthelyezését.³

Részt vett a Mack József – féle székelyföldi összeesküvésben. Letartóztatják, első fokon köztől általi halálra, majd kegyelemből 15 évi várfogságra ítélik. Kufsteini rabságából 1857-ben amnesztiával szabadult ki.⁴ 1858 – 1869-ig mocsii lelkész, 1872 – 1879-ig házikáplán Jósika Samu bárónál. Halála előtt Kolozsváron élt.⁵

Bardocz János

1821. június 21-én született Sepsiszentgyörgyön székely szülők gyermekeként. Tanulmányait részben a bécsi Pazmaneumban folytatta. 1844. szeptember 22-én pappá szentelték. Erdélyi egyházmegyei római katolikus lelkész, 1848-ban a gyulafehérvári gimnázium tanára, püspökhelyettesi titkár és aljegyző.⁶

Korának egyik legismertebb forradalmi, köztársasági beállítottságú népszónoka. Beszédei (különösen az 1848. október 8-i) miatt kitiltják a gyulafehérvári várból, majd a cs. kir. csapatok elől menekülve elhagyta Erdélyt és Debrecenbe érkezett. 1849 februárjában visszatért Erdélybe. Mint népszónok, Kossuth feltétlen híveként szónoklataiban lelkesen támogatta a trónfosztást és az ország függetlenségi harcát.⁷

---

1 A függelék a határőrvidéki lelkészek, a nemzetőrség és a népfelkelő csapatok tábori lelkészeinek életrajzát nem tartalmazza.

2 GYÖRGY 1930. 471. o. – TL 1893. március 1. 39. o.

3 HHStA Außenministerium Informationsbüro 1852: A 48.

4 TL 1893. március 1. 39–40. o, TL 1893. március 15. 62–63.o, TL 1902. december 62. o.

5 GYÖRGY 1930. 393.o, 421. o. TL 1893. március 1. 40. o.

6 Schem. Trans. 1848. 11.o, 188. o. SZINNYEI 1891. I. k. 578. o. SZILÁGYI 1898.10. o.

7 SZABÓ I. 1948. 374. o. Közlöny 1848. nov 20. 779. o. BARDOCZ 1849. 1–20. o. BARDOCZ d.n. 1–15. o. LÁSZLÓ E. 1998. 38. Kovács Miklós - Scitovszky Jánosnak. Gyulafehérvár, 1850. március 23. Prim. Lev. Scitovszky-akták Categoria 21. 1417.cs. Geringer - Kempennek. Buda, 1855. június10. HHStA Außenministerium Informationsbüro 1855:2423.

Tábori lelkész az erdélyi hadseregben. A szabadságharc leverését követően Moldvába emigrált. Prala-Monastis csángó falu lelkészeként részt vett a Mack-féle összeesküvésben: fellázította a környékbeli csángó falvakat. Az osztrák hatóságok elfogták és Marosvásárhelyre hurcolták, de börtönéből megszökött és ismét emigrált. 1868-ban végleg hazatért, a Rikánbeli honvédegylet tagja. Önmagával és az étellel meghasonlottan halt meg.⁸

Beke Miksa

Győrben született 1821. szeptember 7-én. Az 1839/40-es tanévtől az 1842/43-as tanévig a győri szeminárium hallgatója. 1845. december 5-én szentelték pappá. Győri egyházmegyes római katolikus lelkész. Felszentelését követően segédlelkész Rákoson, majd 1848-ban Köpcsényben.⁹

Először a tüzérségnél alkalmazták, majd tábori lelkész lett a II. hadtestben. Egy 1849. szeptember 12-ről keltezett komáromi várkormányi parancs betegsége miatt elrendelte helyettesítését. Ekkoriban az egyházi előírásokkal szemben bajszot és körszakállt viselt. Komáromi kapitulánsként amnesztiában részesült és útlevelet kapott az USA-ba. Mivel az engedélyezett időtartamnál hosszabban időzött édesanyjánál, katonai erő segítségével kitoloncolták az országból.¹⁰

Hamburgban kapcsolatba lépett a szabadkőműves mozgalommal. Plébános lett az USA-ban Seymour városában (Wisconsin).¹¹

Benkő Pál

Kézdivásárhelyen született 1822. február 6-án. 1845. április 23-án szentelték pappá. Erdélyi egyházmegyes római katolikus lelkész, felszentelését követően segédlelkész Marosvásárhelyen, 1847-től adminisztrátor, 1848-ban plébános Jobbágytelkén.

A szabadságharcban a magyar hadsereg tábori lelkésze. A szabadságharc leverését követően adminisztrátor az 1850-es években Jobbágytelkén, az 1860-ban Szeredán, 1867-ben Désaknán, 1870-es években Szentkatolnán, majd gyergyókilyénfalvi plébános és tiszteletbeli főesperes. 1868-ban a Belső-Szolnok megyei honvédegylet tagja. A XX. század elején, nyugalomba vonulását követően halt meg.¹²

Benőfy Sámuel (Brujmann Sámuel)

Miskolc, 1821 – Arló, 1887. október 7. Szegény polgári családból származott. Egri egyházmegyes római katolikus lelkész, 1845-ben szentelték pappá. A negyvenes évek elején tűnt fel költeményeivel különböző magyarországi folyóiratokban. A palóc népszokások kiváló ismerője, 1848-ban várkonyi segédlelkész, ebben a minőségében nyilvánosan és élesen elítélte a győri katolikus mozgolódást.¹³

1849. május 31-én szabályosan elbocsátották egyházmegyéjéből, majd június 20-án Görgei Artúr hadügyminiszter tábori lelkésszé nevezte ki, Mednyánszky Cézár tábori főlelkész pedig a 3. Ferdinánd-huszárezredhez osztotta be. Világosnál esett hadifogságba.¹⁴

8 TL 1902. december 69–70. o. MIKÁR 1869. 79. o.

9 Schem Iaur. 1845. 110. o., 228. o. BEDY 1937. 327. o.

10 Karner Antal – Scitovszky Jánosnak. Győr, 1850. március 22. Prím. Lev. Scitovszky-akták Categoria 21. 1417.cs. HHStA Außenministerium Informationsbüro 1854 BM 5553 (mellékletben Beke Miksa oltalomlevele).

11 KENDE 1927. II. k. 74. o. Vasváry Gyűjtemény B2/e:35. Somogyi Könyvtár (Szeged).

12 Schem. Trans. 1848. 116. o., 188. o., 1855. 29. o., 56. o., 1857. 14. o., 1860. 11. o., 1867. 41. o., 1870. 32. o., 1872. 31. o. TL 1903 január 76–77. o. MIKÁR 1869. 14. o.

13 KONCZ 1892. 38–40. o. SZÁVAY 1896. II. k. 340–341. o.

14 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1849–2/164 672–675 fol. MOL H 75 1849:21481 (vö: Közlöny 1849. június 27. 531. o.)

A pesti cs. kir. hadbírószágon vizsgálat folyt ellene, ahol azzal védekezett, hogy a keresztes hadjáratban nem akart részt venni, ezért a reguláris egységeknél keresett védelmet. Mivel súlyos „bűncselekmény”-t nem követett el, 1849. december 8-án beszüntették ellene a vizsgálatot, majd december 11-én szabadlábra helyezték.¹⁵

Az 1850-es években dédesi plébános, 1859-től apátfalvi alesperes, 1883-tól haláláig arlói plébános. Palócos stílusú versei mellett hittani cikkeket, egyházi, és hazafias jellegű darabokat is írt. Két egyházi beszéde nyomtatásban is napvilágot látott.¹⁶

Bierbauer József

Székesfehérvári származású cisztercita lelkész, 1800-ban (vagy 1799 végén) született, a wilheringi kolostor tagja. 1835. június 16-tól kezdődően a 4. Sándor-huszárezred római katolikus tábori lelkésze. Egyházi előjárója jó képességű, erkölcsös, szorgalmas lelkipásztorként jellemezte 1846-ban, akinek prédikációi még nem egészen tökéletesek.¹⁷

Ezredével együtt a magyar hadsereghez csatlakozott. 1848. október 19-én kinevezték a feldunai hadtest főpapjává. 1849 január elején elszakadt alakulatától, Debrecenbe ment és sürgette kinevezésének megerősítését. Az előléptetéssel járó fizetésemelést megkapta ugyan, de továbbra is a 4. huszárezred lelkészeként tartották számon. Alakulatához a továbbiakban már nem tért vissza. Ennek ellenére 1849. április 16-án megfosztották állásától és a szabadságharc után visszaküldték kolostorába. Purifikálták, majd az ötvenes években udvari pap volt Latinovics Illés-nél Borsod-pusztán (Bács-Bodrog vármegye). Ott is érte a halál 1853-ban.¹⁸

Biro Sándor

Felsőboldogasszonyfalva, 1816 (1815?) – Monostorszeg, 1877. december 8. Székely származású református lelkész. Székelyudvarhelyen folytatott tanulmányokat, majd a rétyi eklésia lelkésze lett. Wesselényi Miklós br. hatására csatlakozott a liberális ellenzékhez, a józan életmódot propagáló ún. mértékletességi mozgalom lelkes tagja.¹⁹

1848-ban a radikális politikai beállítottságú erdélyi prédikátorok egyik legismertebb alakja, Kossuth feltétlen híve, a rétyi nemzetőrség szervezője és századosa. Tábori lelkész az erdélyi hadseregben, két tábori szónoklata nyomtatásban is megjelent. Leköszönt állásáról és 1849. június 24-től százados lett a 4. székely határvérdzászlóaljnál. Ugyanakkor a Hadi Lap szerkesztője.²⁰

15 Az előző, 14.sz. jegyzet anyaga mellett: HERMANN E. 1932. 48-49. o.

16 Stílusáról maga Benőfy így írt Toldy Ferenchez írt, Dédesen, 1857. december 27-én kelt levelében: „En gyermekkoromtól fogva tanulmányoztam a palóc világot, s megtanultam még beszéd-módját is, s innét van, hogy úgy kivettem a palóc szívét; és épp azért sokszor egész palócul írom a verseket, mindenkor pedig úgy, hogy a palóc is megérthessen.” MTA Kézirattár M. Irod. Levelezés 4.r.61b. k. 57. Életrajza: SZINNYEI 1891. I. k. 871–872. o.

17 KRAW AF Conduite Liste Militär-Geistlicheit 1846–1859. 36.sz. Mil. Schem. 1847. 331. o.

18 MOL H 82 21. kűtfő 1848:8030, H 75 1849: 449, 1849:2844 (iktatókönyv), 1849:3703 (iktatókönyv), 1849:22306, H 2 OHB 1849:1443. Tábori lelkészek a magyar hadseregnél 1849. (kimutató) MOL H 86 1.d. Szabadságharc utáni sorsáról: KRAW AF Schematismus der k. k. Militärgeistlicheit Sp. 4/1. I. k. 161. o. HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószág 1855 – 1/88 1140–1207.fol. HERMANN E. 1932. 22. o.

19 Életrajza: BONA 1988. 121. o. NAGY S. 1896. 105. o., 148. o. TL 1896. augusztus 1–15. 132–137. o. Wesselényi Miklós br. hatásáról: Biro Sándor – Kossuth Lajosnak. Réty, 1848. október 4. MOL R 90 Kossuth gyűjtemény 1848:459. Közl: Waldapfel 1952. II. k. 160–165 o. A mértékletességi mozgalomban való aktív részvételét bizonyítja még: BÍRÓ 1845. 1–22. o.

20 A 19.sz. jegyzet hivatkozásain túlmenően: BÍRÓ 1849. 1–24. o. M. sajtótört. II/1. k. 281–282. o. RÁKÓCZY ROZÁLIA: *Volt-e a Hadi Lapnak tüzérségi melléklapja 1849-ben?* HK 1989/2. 200–207. o.

A zsidói fegyverletételt követően bujkált. Az osztrák hatóságok a forradalom alatt leginkább kompromittálódott személyek között tartották nyilván. Négy évig Nemes József gyermekeinek nevelője a Szatmár megyei Vetésen. Nősülését követően haszonbérliő Csernafalván. Az 1860-as években komollói lelkész, a kiegyezést követően a dési református egyházmegye algondnoka. Halála előtt monostorszegi birtokán élt.²¹

Bogár Zsigmond

Negyedi [Nyitra] vm. református lelkész. 1848 októberében részt vett a Jozef Miloslav Hurban vezette felkelőknek az országból történt kiszorításában. A szabadságharc végén Komáromba menekült, ahol Bobory Kálmán honvéd alezredes felterjesztésére 1849. szeptember 13-án kinevezték a Rakovszky Samu ezredes parancsnoksága alatt álló gyalogoshadosztály tábori lelkészévé. A vár feladását követően ismét negyedi lelképásztor volt.²²

Brassoványi József

1820-ban született csanád megyei római katolikus lelkész. A csanádi papnevelőben folytatótt tanulmányait követően 1843-ban szentelték pappá. A csanád megyei növendékpapok olvasó társasága tiszteletbeli tagja. 1846-ban eleki, majd 1848-ban katalinfalvi segédlelkész.²³

1849 januárjában a Délvidék kiűritését követően a szerb felkelő csapatok elől elmenekült állomáshelyéről. 1849. április 29-én tábori lelkészi hivatal elnyeréséért folyamodott a hadügyminisztériumhoz. Klapka György tábornok, helyettes hadügyminiszter 1849. május 10-én nevezte ki az V. hadtest tábori lelkészévé. Ebben a minőségében részt vett az aradi, majd a temesvári vár ostromában. A szabadságharc után az 1850-es években plébános Csávoson, majd 1860-tól Sándorházán [Torontál vm.].²⁴

Breinfolk Gusztáv Mihály

Pozsony, 1821. szeptember 15 – Budapest, 1892. november 24. Római katolikus lelkész, piarista szerzetes, tanító. 1838. szeptember 16-án öltötte magára a szerzetesi ruhát, 1846. augusztus 6-án szentelték pappá. 1847–48-ban a szegedi rendház tagja, tanító.

Korda János szegedi nemzetőr őrnagy és térparancsnok 1848-ban tábori főlelkésznek ajánlotta. Czigler Ignác javaslatára a hadügyminisztérium már 1848. december 22-én jóváhagyta tábori lelkészi kinevezését, de a gyakorlatban erre a Debrecenbe való átköltözés miatt csak 1849. február 26-án került sor (szegedi ideiglenes vár, és helyőrségi lelkész). 1849. június 13-ától kezdődően szegedi vár, helyőrségi és kórházi rendes lelkész.²⁵

1849 augusztusában a magyar hadsereggel elhagyta a várost, de már ugyanazon hónap végén visszatért korábbi állomáshelyére. 1850. május 2-ig a szegedi katonai kórházakat látta el,

21 A 19. sz. jegyzet hivatkozásai mellett: K. k. Militair Districts Commando in M. Vasarhely. Verzeichniss über die während der Revolution sich am meisten compromittirten und nun flüchtigen Individuen. Marosvásárhely, 1850. július 17. HHStA Außenministerium Informationsbüro 1849–1851 A 5654. Másolat. Erdélyi ref. névtár 1863. 82. o., 1872.63. o.

22 KH 1848. október 21. 434–435. o. SZINNYEI 1887. (Komárom) 319–320. o. KL 1849. szeptember 28. 260. o. Ref. névtár 1855. 19. o.

23 Schem Csan. 1846. 76. o., 1848. 47. o., 122. o. KOVÁTS 1908. 324. o., 376. o.

24 MOL H 75 1849: 12903 (iktatókönyv), 13630, 14704, 25698. Közlöny, 1849. május 13. 386. o. Schem. Csan. 1858. 166. o., 1861. 179. o., 1870. 54. o.

25 KrAW AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 162. o. KÉL 3/b. Breinfolk Mihály Gusztáv 1892:3500. MOL H 2 OHB mutatókönyve 1848:5301. MOL H 82 21.kütfő, 1848:10588. MOL H 75 1849:3811 (iktatókönyv), 1849:4520 (iktatókönyv), 1849:4472 (vö.: Közlöny 1849. február 28. 137. o.), 1849: 19809.

mint fizetés nélküli kisegítő lelkész. 1850. május 5-től a 4. gróf Schlik huszárezred tábori lelkésze. Egyházi előjárója szerint kitűnően képzett, feddhetetlen erkölcsű, buzgó és eredményes lelképásztor. 1852. október 1-től a nagyvárad-, 1854. október 1-től a hainburgi katonai nevelőintézet lelkésze. 1858. június 1-től a marburgi kadét iskola papja, 1858. november 1-től a teresianstadt-i katonai kórházi lelkész. 1861. június 5-én kilépett a rendből. 1862-ben felhagyott a tábori lelképásztorkodással és átlépett a kalocsa-bácsi egyházmegyébe. Segédlelkész volt Baján, majd 1864-től adminisztrátor Vaskúton. 1875-től plébános Dernyén, 1878-tól Küllödön [Bács-Bodrog] vm., 1879-től kerületi jegyző, 1881-től alesperes, 1882-ben nyugdíjazták.²⁶

Brezecska Dávid

Székesfehérvár, 1798 – ?, 1849. Magyar nemzetiségű lelkész, az 1840-es évek közepétől Franz Hartig gr. titkára, nős, egy fiúgyermek apja. 1848-ban a bécsi akadémiai légio tagja. A politikai helyzet változása miatt a magyarországi vasúttársaságnál szeretett volna elhelyezkedni.

1848 őszén a bécsi akadémiai légio tábori lelkésze. Ebben a minőségében beszédet mondott a légio zászlószentelését követően megrendezett lakomán Miskolcon 1848. október 23-án. Számos felségstílinget tartalmazó beszédében síkra szállt a szabadságukért harcoló nemzetek szolidaritása mellett.

1848. november 25-től számvevő hadnagy, 1849 januárjától főhadnagy, majd májustól százados az Országos Főhadiszter Hivatalnál. A dévai fegyverletételt követően halt meg.²⁷

Bucsánszki József

Rozsnyói egyházmegyei római katolikus lelkész, 1845-ben szentelték pappá, 1848-ban rappi káplán, aki egészsége helyreállítása végett püspöke engedélyével Pesten tartózkodott.²⁸

Egyházmegyéjéből nyert elbocsátását követően a 43. honvédszászlóalj őrmestere. 1848. november 14-én az Országos Nemzetőrségi Haditanács irodájába rendelték szolgálattételre. 1849 januárjában a HM elnöki osztályának segédfogalmazója, majd Vidasics Ede tábori főlelkész előterjesztésére 1849. február 16-tól számítandó ranggal és illetménnyel a hadügyminiszter kinevezte a HM tábori lelkészi osztályának segédfogalmazójául. Ebben a minőségében Debrecenből Budapestre, Szegedre, majd Aradra is követte a kormányt.²⁹

Buday Károly

Zenta, 1812. október 15 – Dautova [Bács-Bodrog vm.], 1887. április 7. Kalocsa-bácsi egyházmegyei római katolikus lelkész. 1835. október 20-án szentelték pappá. Segédlelkész volt Bezdánban, Sükösdön és 1847–48-ban Adán. Az adai nemzetőrség századosa, akit a lakosság egy része 1848. május 9-én törvénytelenül plébánosává választott. A Bánság kiürítését követően elmenekült állomáshelyéről, és Szegeden 1849. március 1-én kelt levelében tábori papságot vagy

26 A 25. sz. jegyzetben említett sematizmus mellett: Szeged, Ecclesia Palánk Katonai halottak 1848–1856. 17. o. Pap 1886. 229. o. KRAW AF Grundbuch der Militär-Geistlichkeit Sp 4/1. II. k. 85. o., 130. o., 189. o., 191. o., 203. o. Schem. Col. 1864. 44. o., 1870. 103. o. 1892. 115. o. LÉH-KOLTAI 1998. 68. o.

27 WALTER 1964. 31–32. o., 51–53. o. (Vö.: HHStA Nachlaß Schwarzenberg Kabinetsarchive Geheimakten Fasc. VIII. 51–53. o., 114–115. o., 136–137. o.) – KERÉKES ZOLTÁN: *A magyar szabadságharc hadi zászlói II. rész* HK 1972/2.661. o. – Brezecska beszéde: HL 1848/49. 52/161 (nyomtatvány). – BONA 1988. 137. o.

28 Bartakovics Béla – Scitovszky Jánosnak. Rozsnyó, 1850. március 25. Prim. Lev. Scitovszky-akták Categoria 21. 1417.cs.

29 MOL H 92 1848:3418. MOL H 75 1849:1803, 3279. Közlöny 1849. február 11. 111. o.

tiszti állást kért a Nagyváradon alakuló vadászcsapatban. Egyházi előjárói elleneztek tábori lelkészi kinevezését. 1849 májusának elején kinevezték a nagykárolyi újonctelephez hadnagynak.³⁰

1849. augusztus 6-tól tábori lelkész Görgei Artúr tábornok hadseregében. Világosnál esett hadifogságba. A pesti cs. kir. hadbírószágon vizsgálatot folytattak ellene, de mivel tiszti kinevezésére nem derült fény, 1849. december 8-án beszüntették ellene az eljárást, majd december 11-én szabadlábra helyezték. A kalocsai szentszék bírósága 1851. szeptember 25-én kihágásai miatt az év végéig tartó szeminárium fogságra ítélte. 1852. július 25-én feloldozták az irregularitás alól. 1852–56-ig segédlelkész volt Dautován, 1857-től plébános Csanádon, majd 1874-től Dautován.³¹

Buzáth Linus

1812. szeptember 16-án született Nagyszőlősen. 1832. szeptember 1-én belépett a ferencesek közé, 1837-ben római katolikus áldozópappá szentelték, 1848-ban a nagyszőlősi rendház tagja.³²

1849 nyarán tábori lelkész a Kazinczy Lajos honvéd ezerekes parancsnoksága alatti hadtestben. A zsidói fegyverletételt követően visszatért rendházába. Az 1850-es és az 1860-as években helyettes házfőnök, az 1870-es években házfőnök a nagyszőlősi rendházban. A kiegyezés után az Ugocsa megyei honvédegyelet tagja. 1897. december 17-én a váci ferences templomban tartotta meg gyémántmiséjét.³³

Canczler Róbert László

Az 1810-es évek elején született Nagybányán. Szepes megyei római katolikus lelkész, majd 1844. augusztus 20-tól a 60. Gustav Wasa sereg tábori lelkésze.³⁴

1848 szeptemberében Csány László kormánybiztos parancsára mint tábori kórházi lelkész Nagykanizsán maradt. 1848 decemberében visszarendelték a feldunai hadtesthez, de miután attól már elvágták, Csertán Sándor kormánybiztos javaslatára a somogyi és zalai önkéntes csapatok körében működött. Részt vett a Bács-Bodrog vármegyében folytatott hadműveletekben. Gál László honvéd ezredes kinevezte a szabadkai kórház tábori lelkészének. Noha Canczler sürgette a 60. sereghoz történő visszahelyezését, erre a szabadságharc alatt nem került sor.³⁵

A szabadságharc leverését követően ismét a 60. sereghoz lelkésze. 1855. március 1-én áthelyezték a bécsi 2. számú helyőrségi kórházba. Előjárói nagyon tehetséges, minden tekintetben erkölcsös, buzgó lelkipásztorként jellemezték, aki a betegápolás területén is kiválóan megállta a helyét. Bécsben érte a halál 1857. november 24-én.³⁶

30 MOL H 75 1849:5435. MOL H 56 8.kütfő (1849). MOL H 62 1849:579, 683. Schem. Col. 1840. 111. o., 1841. 100. o., 1843. 113. o., 1847. 161. o., 1848. 161. o. 1887. 111. o.

31 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószágon 1849–2/164. Vö.: Nádasdy Ferenc – Scitovszky Jánosnak. Kalocsa, 1850. március 18. Prím. Lev. Categoria 21. 1417.cs. Ítélete: KÉL 3/b. 1851:1793, feloldozása ugyanott 1852:1443. Schem. Col. 1852. 94. o., 1853. 46. o., 1856. 48. o., 1864. 33. o., 126. o., 1870. 103. o., 1887. 111. o.

32 Schem. Franc. 1848. 46. o., 61. o. AMBRUS 1892. 55–56. o.

33 Kazinczy Lajos – HM. Munkács, 1849. július 21. MOL H 75 1849:26263. Schem. Franc. 1848–1873. MIKÁR 1869. 100. o. TL 1898 január. 8. o.

34 KRAW AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 99. o.

35 MOL H 75 1848:10029, 1849:25679.

36 KRAW AF Grundbuch der Militär-Geistlichkeit Sp. 4/1. II. k. 56. o., 123. o. KRAW AF Conduite Liste der Militär-Geistlichkeit 1846 1859. 316.sz.

Chárusz László

Beckó [Trencsén vm.], 1819. december 7. – Trencsén, 1906. júl. 19. Római katolikus lelkész, piarista szerzetes. 1836. szeptember 14-én öltötte magára a szerzetesi ruhát, 1845. augusztus 6-án szentelték pappá. Tanár: 1846-ban Vácott, 1847-ben Budán, 1848-ban Velencén. Önként csatlakozott a magyar hadsereghez. 1849-ben Mednyánszky Cézár tábori főlelkész segéde és titoknok. Görgei tábornok 1849. május 12-én tábori lelkésszé nevezte ki, majd május 15-én a hadsereg főparancsnokság mellett működő rögtönítélő bírósághoz rendelte. Mednyánszky előterjesztésére 1849. július 1-től kinevezték a HM hadlelkészi osztályának titkárául. Az osztályfőnök hivatalosan engedélyezett távolléte alatt ő irányította az osztályt. A kormányt Szegedre, majd Aradra is követte.³⁷

A szabadságharc leverését követően Török László nevelője 1856-ig Sátoraljaújhelyen, 1857-ben Pesten. 1858-tól a gróf Cziráky család gyermekeinek nevelője Pesten, Lovasberényben majd ismét Pesten. 1873-tól a budai rendház főnöke, a várbeli elemi főtanoda igazgatója. 1881-től 1892-ig a trencsényi rendház főnöke, később tiszteletbeli kormánysegéd, Trencsén vm. törvényhatósági bizottságának, és Trencsén város képviselő testületének választott tagja, az 1890-es években a trencsényi honvédegyelet elnöke, a kolozsvári múzeumegylet tiszteletbeli tagja. 1893-tól nyugalmazott házfőnök és házi lelkiatya ugyanott.³⁸

Christ Ferenc

Kustánfalva [Bereg vm.], 1802 – Felső-Schönborn [Bereg vm.] 1867. február 17. 1826-ban szentelték pappá, szatmári egyházmegyes római katolikus lelkész, gimnáziumi tanár. 1837. október 1-től a 39. Dom Miguel sorgyalozezred tábori lelkésze. 1838. október 1-től a munkácsi helyőrség tábori lelkésze. Egyházi előjárója 1846-ban megfelelő képzettséggel rendelkező, erkölcsös és szorgalmas lelképásztorként jellemezte, aki minden vasárnap és ünnepnap felváltva németül és magyarul jó eredménnyel prédikált.³⁹

1848-ban a várőrséggel együtt a magyar hadsereg oldalára állt. Mezösy Pál várparancsnok 1849. március 2-án jelentette a HM-nek, hogy Christ Ferenc várlelkész a várőrség lelkesítésében hatékonyan közreműködött. A szabadságharc után felső-schönborni adminisztrátor, az 1860-as években plébános majd esperes ugyanott.⁴⁰

Czigler Ignác

Buda, 1793. július 1. – Buda, 1857. augusztus 2. Eredetileg esztergomi egyházmegyes római katolikus lelkész. 1817. március 1-től a 32. Habsburg-Estei Ferdinánd főherceg sorgyalozezred tábori lelkésze. 1822. február 1-től a magyar királyi nemesi testőrség lelkésze. 1830. október 25-től magyarországi cs. kir. tábori főlelkész. Az 1840-es évek közepén jogtalan címhasználat miatt súlyos konfliktusba került felettesével, Johann Michael Leonhard apostoli tábori helynökkel.⁴¹

37 GÁL 1948. 20. o. MOL H 75 1849:22738 (Mednyánszky felterjesztése). Kinevezése, rendeltetési helye: MOL H 75 1849:15739 (ezt az iratot Hermann Róbert bocsátotta rendelkezésünkre), illetve: Közlöny 1849. július 21. 573. o. Az osztály irányítását több irat is igazolja: MOL H 75 1849:23718, 1849:23769, 1849:23889, 1849:23890. Aradi utazásáról: HM hadlelkészi osztálya. Nyugtatvány... Ó-Arad, 1849. augusztus 3. MOL H 147 HM vegyes iratai 7.d.

38 Schem. Cass. 1851. 164. o. 1848–49. TL 1896. nov. 15–dec. 1. 190. o. LÉH-KOLTAY 1998. 72. o.

39 Schem. Szatm. 1861. 150. o. KRAW Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1 I. k. 67. o., 299. o. KRAW AF Conduite Liste Militär-Geistlichkeit 1846–1859. 315.sz.

40 MOL H 75 1849:5157 (iktatókönyv). LEHOCZKY 1899. 85. o., 148. o. A szatmári egyh. 443. o.

41 KRAW Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 55. o., 231. o., 239. o. KRAW Grundbuch der Militär-Geistlichkeit Sp. 4/1 II. k. 112. o. A címhasználattal kapcsolatos vita: KRAW AF Geschäftsakten 1847:286.

1848-ban beosztottaival együtt a magyar szabadságharc mellé állt, decemberben a HM-en belül megszervezett tábori lelkési osztály vezetője. 1849 januárjában Budán maradt és az osztrák hatóságok, noha először letartóztatták, még ugyanabban a hónapban visszahelyezték korábbi állásába. 1849 tavaszán a magyar csapatok elől Bécsbe menekült.⁴²

1849. május 16-án áthelyezték az osztrák főhadserghez tábori főlelkésznek [Armee-Feldsuperior], a szolgálatot 1849. május 24-én vette át. A cs. kir. csapatok által fedezve 1849. július 23-án tért vissza Budára. A szabadságharc leverését követően haláláig ismét magyarországi tábori főlelkész. 1853-ban az osztrák Lipót-rend lovagkeresztjével honorálták szolgálatait.⁴³

Czike János

Czike János gabonakereskedő fia, 1813. május 31-én született Baján. Iskoláit szülővárosában, majd Komáromban végezte, teológiai ismereteit 1838-ban Debrecenben szerezte, majd akadémiai rektóriára a pest megyei Pátyra utazott. Bécsi utazását követően Komáromban telepedett le. Az izraelita iskolában a magyar nyelvtan tanára volt, egyúttal magánnevelő Kósa József megyei várnagy házában. Református segédlelkész Komáromban, majd 1847-től rendes lelkész Dunavarsányban.⁴⁴

1849-ben a cs. kir. hadsereg alakulatai elől Komáromba menekült, ahol 1849. szeptember 28-án Zichy Ottó gr. honvéd ezredes ajánlatára kinevezték tábori lelkésznek. A szabadságharc után ismét dunavarsányi református lelkész. 1859-ben megjelentetett egy imakönyvet „Vasárnap, ünnepi és alkalmi imák templomi használatra” címmel. Egyházi írásai mellett a neszemélyvidéki borászati társulat jegyzőjeként számos szőlészeti és borászati cikket is publikált.⁴⁵

Csery Nep. János

Ürmény [Nyitra vm.], 1791. október 9 – Privigyé [Nyitra vm.], 1856. február 26. 1820. szeptember 17-én szentelték pappá, piarista szerzetes. Tanár: Vácon(1823), Trencsénben (1824), Privigyén (1825–1826), Podolinban (1827–1828), Rózsahegyen (1829), Sátoraljaújhelyen (1830–1831, 1838–1841), Besztercén(1832, 1834–1835), Kolozsváron (1833, 1842), Selmecbányán (1836–1837). 1843-tól Debrecenben tanított. 1848-ban áthelyezték Breznóbányára, de még ugyanazon évben visszatért Debrecenbe.⁴⁶

1849 júniusában Görgei Artúr hadügyminiszter kinevezte kórházi lelkésznek a debreceni katonai kórházakhoz. 1849. július 17-én kezdte meg tábori lelkési szolgálatát. A szabadságharc után 1850-ben Szentgyörgyön tanított, 1851–1852-ben Kisszebenben alrektor, majd 1853–1855-ig a korponai rendház alrektora és spirituális, 1856-ban áthelyezték Privigyére spirituálisnak.⁴⁷

42 F. KISS ERZSÉBET 1987. 313. o., 348–350. o., 359–360. o., 504. o. Közlöny 1848. december 6. [helyesen: december 4.] 835. o. Közlöny 1848. december 12. 874. o. Czigler - AF Buda, 1849. január 24. KRAW AF Geschäftsakten 1849:133.

43 KRAW AF Geschäftsakten 1849:533, 1849:572, 1849:830. BIELIK 1901. 312. o.

44 SZINNYEI 1891. II. k. 509. o., 511. o.

45 Az előző, 44. sz. jegyzetben megadott irodalom mellett: SZINNYEI 1887. (Komárom) 391. o. vö.: KL 1849. szeptember 29. 265. o. Ref. névtár 1855. 19. o. Ref. névtár 1886. 100. o., 102. o. Könyvének előfizetési fölhívása: SRKTGYL Zsoldos sorozat B., LXXX., 38799. sz.

46 Schem M.V. 1844. 122. o. Schem. MV 1847. 122. o. Csery János – Gruber Györgynek. Debrecen, 1848. július 12. Kegy. L For. 0 – 1 V.49. Fasc.65. Schem. Piar. 1841 22. o., 1842. 31. o., 1843. 18. o., 1844. 18. o., 1845. 17. o., 1846.12. o., 1847. 8. o., 1848. 6. o. LÉH-KOLTAI 1998. 81. o.

47 MOL H 75 1849:23251, 1849:25711. Schem Piar. 1850. 37. o., 1853. 25. o., 1854.9. o., 1855. 9. o., 1856.24. o., 1857. [számozatlan oldal].

Dáné István

Karácsonfalva (Bágy?), 1817. március 15. – Szászváros, 1875. július 4. Lelkész családból származó református lelkész. Tanulmányokat folytatott Székelyudvarhelyen, Nagenyeden majd külföldi egyetemeken is. 1845-től illyefalvi református lelkész.⁴⁸

A szabadságharcban az erdélyi hadseregben szolgált tábori lelkészként. 1849 szeptemberében letartóztatták, majd a nagyszebeni cs. kir. hadbíróság halálra ítélte. 1852. április 12-én az uralkodó büntetését a vagyonelkobzás fenntartása mellett 2 évi várfogságra enyhítette. Még ugyanazon évben szabadlábra helyezik, de állásából felfüggesztik.

Néhány évig nejének bikfalvi birtokán élt, majd 1854-től ismét lelkész Vajdahunyadon, Déván és ezt követően haláláig Szászvároson. A vajdahunyadi egyházmegye esperese, a szászvárosi közeptanoda tiszteletbeli tanára, végül igazgatóhelyettese.⁴⁹

Dudás János

Alsóméra [Abauj-Torna vm.], 1812. május 5. – Bukarest, 1860. 1836-ban szentelték pappá, nagyváradi egyházmegyei római katolikus lelkész, az 1840-es években Bodonospatak plébánosa [Bihar vm.]. 1847. május 11-én kinevezték a 37. Mihály orosz nagyherceg sorgyalozezred tábori lelkészévé. Néhány hónap múlva betegsége következtében el kellett hagynia állását.⁵⁰

Mészáros Lázár hadügyminiszter 1849. február 3-án kinevezte a 14. Lehel huszárezred tábori lelkészének. Ezredével együtt részt vett Arad, majd Temesvár ostromában. Margitay Gábor honvéd százados magyar érzelmű, határtalanul joviális és élces társalgású egyénként jellemezte.⁵¹

A szabadságharc leverését követően az USA-ba emigrált, áttért az anglikán, majd a református hitre. A krími – háború alatt és azt követően a törökországi magyar emigránsok református lelkésze. 1858-ban rövid időre ideiglenesen visszatért az USA-ba. Élete végén egyre inkább az alkohol és a kábítószer rabjává vált, ezzel együtt növekvő anyagi szükségleteit szélhámosságok útján fedezte. 1860-ban Bukarestben megőrült. Halála előtt visszatért a katolikus hitre.⁵²

Ecsedi Károly

1848-ban hajdúböszörményi református segédlelkész. Heley János őrnagy előterjesztésére Mészáros Lázár 1849. február 6-án kinevezte a 17. Bocskai-huszárezred tábori lelkészének. A szabadságharc leveréséig ezredében teljesített szolgálatot.⁵³

A fegyverletételt követően Debrecenbe ment és jelentkezett Szoboszlai Pap István tiszántúli szuperintendensnél. A szabadságharc után nagylónyai református lelkész, a kiegyezés után a

48 NAGY S. 1896. 110–111. o. KÁDÁR 1994. 49. o. Nagy Sándor és Kádár Gyula is Karácsonfalvát adja meg Dáné születési helyéül, a nagyszebeni cs. kir. hadbíróság ítéletében viszont a szomszédos Bágy nevű község neve szerepel vö: SB 1852. július 7. 529–530. o.

49 A 48. sz. alatt megadott forrásokon túlmenően: Erdélyi ref. névtár 1863. 40. o., 1866. 39. o., 1872. 46. o.

50 Kraw AF Geschäftsakten 1847:482. Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp.4/1. I. k. 65. o. Dudás életéről részletesebben ZAKAR PÉTER: *Egy szélhámos aposztata viszontagságai az emigrációban* BM 1996/5–6. 93–97. o.

51 Az 50.sz. alatt megadottakon túlmenően: MARGITAY 1890. 98–99. o.

52 Az 50.sz. alatt megadottakon túlmenően: Winkler Lajos - Klapka Györgynek. Konstantinápoly, 1858. május 5. MOL R 295 22. tétel. TL 1894. december 1. 204. o. KERTBENY 1864. 12. o.

53 MOL H 75 1849:2286 (iktatókönyv), 1849:2392, 1849:25789. Közlöny 1849. február 7. 73. o.

Bereg megyei honvédegyelet tagja. Lefordított és 1885-ben a saját költségén megjelentetett egy 1693-ban Franciaországban elhangzott egyházi beszédet.⁵⁴

Ecsedy János

1848-ban nagybecskereki református lelkész, a Bánságban állomásozó magyar hadsereg kiegészítő lelkésze. A Bánság kiűritésekor elmenekült állomáshelyéről és mint menekült államsegélyben részesült.⁵⁵

1849. március 6-án Mészáros Lázár hadügyminiszter Vukovics Sebő kormánybiztos ajánlatára kinevezte kórházi lelkésznek a karcagi kórházhoz. A karcagi kórház mellett 1849 áprilisától kezdve a madarasi és a kisújszállási kórházak protestáns betegeinek lelki gondozója. 1849 júniusának közepén – kérésének megfelelően – áthelyezték a bánsági magyar táborba.⁵⁶

A szabadságharc, illetve a kiegyezés után gyulavári [Békés vm.] lelkész.⁵⁷

Einhorn Ignác [Horn Ede]

Vágújhely, 1825. szeptember 25. – Budapest, 1875. november 2. Polgári származású újságíró, rabbi. 1848-ban a pesti izraelita reformtársulat lelkésze, a zsidó vallás reformjának egyik magyarországi vezéralakja, a magyar szabadságharc lelkes híve. Magyarország függetlensége megünneplése alkalmából 1849. május 27-én elmondott beszéde nyomtatásban is megjelent.⁵⁸

1849 júliusában a cs. kir. csapatok elől Szegedre menekült és tábori lelkészi állásért folyamodott, de kérelmét ekkor még elutasították. A világosi fegyverletételt követően sikerült Komáromba eljutnia, ahol 1849. szeptember 11-én Klapka György tábornok kinevezte izraelita tábori lelkésznek.⁵⁹

Komáromi kapitulánsként amnesztiában részesült, majd néhány hónappal később emigrált. Már 1850-ben megkísérelt hazatérni, de beutazását az osztrák hatóságok – tekintettel 1849. május 27-i beszédére – nem engedélyezték. A magyar emigráció egyik legaktívabb alakjaként az 1850-es években főként Lipcsében, 1853-tól Brüsszelben, majd Párizsban tevékenykedett. A politikai publicisztika mellett számos statisztikai és közgazdasági tárgyú mű szerzője.⁶⁰

A kiegyezés után hazatért Magyarországra, a balközép párt tagja, országgyűlési képviselő, 1875-ben a kereskedelmi minisztérium államtitkára.⁶¹

54 Dr. NAGY SÁNDOR: *A tiszántúli egyházkerület múltjából. Szoboszlai Pap István püspök naplójegyzetei*. DPL 1937. március 14. 47–50. o. Ref. névtár 1855. 84. o. Ref. névtár 1886. 244. o. ECSI 1885. 1. o.

55 DEZSŐ 1941. 54. o. Ecsedy János – Szél Sámuelnek. Nagybecskerek, 1848. július 21. Közl.: HERMANN R. 1997. 26. o. AH 1848. december 10. 185. o. További adatok: MOL H 62 1849:225, 1849:324, 1849:395.

56 MOL H 75 1849:4985 (iktatókönyv), 1849:5317 (vö.: Közlöny 1849. március 8. 157. o.), 1849:5482, 1849:7205, 1849:9340, 1849:9367, 1849:19429 (iktatókönyv), 1849: 20581.

57 Ref. névtár 1855. 81. o. Ref. névtár 1886. 228. o.

58 Életrajza: SZINNYEI 1891. IV. k. 1089–1097. o. ÁCS 1961. 57–58. o. A függetlenségi harc támogatásáról: KH 1848. december 7. 597. o. EINHORN 1849.1–16. o.

59 Einhorn Ignác – Mednyánszky Cézárnak. Szeged, 1849. július 17. MOL H 75 1849:25335. A HMk osztály előterjesztési íve 1849 július hóra. In.: MOL H 86 1.d. Bernstein 1898. 211–212. oldalon tévesen állítja, hogy Einhorn Ignácot augusztusban nevezték ki tábori lelkésznek, vö.: SZINNYEI 1887. (Komárom) 319. o. KL 1849. szeptember 28. 260. o.

60 Az 58.sz. jegyzet anyaga mellett: EINHORN 1851.135. o. HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1850–6/45.

61 Lásd az 58.sz. jegyzet anyagát!

Eismann Miklós

Gyulafehérvár, 1811. július 16 – Nagyszeben (Zsibó?), 1849. augusztus 30. Erdélyi egyházmegye római katolikus lelkész. 1835. október 18-án szentelték áldozópappá, 1848-ban nagyszeben-külvárosi plébános, egyúttal a „Terézia” királyi árvanevelő intézet hitoktatója.⁶²

Nagyszeben bevételével alkalmával az árvaházi templomban hálaadó misét mondott. Czecz János ezredes [majd tábornok] felterjesztésére 1849. május 13-án kinevezték a nagyszebeni katonai kórházakhoz tábori lelkésznek. Kolerában halt meg.⁶³

Erdősi [Poleszni] Imre

Nyitra, 1814. november 4. – Nyitra, 1890. február 9. Polgári származású római katolikus lelkész, piarista szerzetes. 1832. szeptember 25-én lépett be a piarista rendbe, 1840. július 26-án áldozópappá szentelték, ezt követően a selmecbányai kegyesrendi iskola tanára.⁶⁴

1849. január 16-tól kezdve a feldunai (februártól: VII.) hadtestben hadosztályi lelkész. Részt vett a téli és a tavaszi hadjáratban (a branyiszközi csata hőse), Guyon tábornok közeli barátja. 1849. április-májusában a VIII. hadtest lelkésze, majd – saját kérésére, hogy Guyont követhesse – 1849. június 21-én áthelyezik a IV. hadtesthez. 1849. július 25-én kinevezték a IV. hadtest felügyelő lelkészének.⁶⁵

A szabadságharc leverését követően purifikálják. Tanár Nagykárolyban (1850), Temesvárott (1851), Kolozsváron (1852–1853), majd Nyitrán (1854–1857). 1857-től promagiszter Vácott, 1861-től házfőnök Kecskeméten, a kiegyezés után a Kecskemét városi honvédegylet tagja. 1878-tól a rend kormánytanácsosa, ez évtől Budapesten élt. A rendi levéltár őre, 1880/81-ben a budapesti tárház főnöke, 1883-tól a gyárutcai bérház gondozója. 1888-ban lemondott kormánytanácsosi állásáról és saját kérésére Nyitrára helyezték.⁶⁶

Farczádi Mihály

1816. január 17-én született Kolozsváron, erdélyi egyházmegye római katolikus lelkész. Felszentelését (1839. április 28.) követően hét évig tanított Kolozsváron, majd Kovács Miklós püspök ajánlatára 1846. november 12-én kinevezték az 51. Károly Ferdinánd sereztábori lelkészének.⁶⁷

Mivel ezrede szembefordult a szabadságharccal, egész oltárszerelvényével egyetemben átállt a magyar hadsereg oldalára. Bem tábornok 1848. december 29-én nevezte ki az erdélyi hadsereghez tábori lelkésznek. A szabadságharc után bujkált, álnéven nevelő volt Talpason. Noha idős korában nyugdíjat folyósítottak neki, az üzleti életben nem kísérte siker tevékenységét.⁶⁸

62 TL 1903 január 85. o., vö.: Schem. Trans. 1848.40. o., 190. o.

63 Az előző, 62. sz. jegyzet forrásai mellett: MOL H 75 1849:13816 (iktatókönyv), 1849:14827 (vö.: Közlöny 1849. május 17. 398. o.). Halálára vonatkozóan: Kovács Miklós – Scitovszky Jánosnak. Gyulafehérvár, 1850. március 23. Prim. Lev. Categoria 21. 1417. cs.

64 Erdősi Imre életrajzírói közül csak a két legjelentősebbet emeljük ki: ALLEKER 1894. 1–44. o. – GÁL ISTVÁN: *Erdősi Imre*. In.: Négy papi arckép 48-ból. Vig. 1948. 132–154. o.

65 A 64.sz. jegyzet anyagán túlmenően: MOL H 75 1849: 16402, 1849:21630, 1849:22915 (iktatókönyv), 1849:25957 (vö.: Közlöny 1849. július 27. 593. o.).

66 Lásd a 64. sz. jegyzet anyagát!

67 KRAW AF Geschäftsakten 1846:1206. KRAW AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 84. o. Schem. Trans. 1848. 163. o., 191. o.

68 MOL H 75 1849: 21995, 1849:23574. HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1850–6/17. TL 1903 január 86. o.

Fazekas Radó [Rajmund]

Bakonybél, 1809. október 23 – Szécsény, 1852. január 31. 1825. október 14-én belépett a ferences rendbe, 1832-ben római katolikus áldozópappá szentelték, 1848-ban a szolnoki rendház tagja és a helyi gimnázium tanára.⁶⁹

Alexander Buttler gr. honvéd őrnagy felszólítására 1849. január 26-án csatlakozott a magyar csapatokhoz, Perczel Mór tábornok pedig kinevezte a karcagi katonai kórházhoz lelkésznek. 1849 júliusában saját kérésére áthelyezték a hódmezővásárhelyi katonai kórházba.⁷⁰

A szabadságharc után visszatért Szolnokra. Rendfőnökének fáradozása következtében purifikálják. 1850-től az újonc szerzetes növendékek latin tanára a szécsényi rendházban.⁷¹

Finta István

1848-ban kézdivásárhelyi református lelkész. Czecz János ezredes előterjesztésére 1849. május 13-án kinevezték az erdélyi hadsereghez tábori lelkésznek.⁷²

A szabadságharcot követően haláláig pávai lelkész, az Erdélyi egyházkerület Orbai egyházmegyéjében közügyigazgató, majd az egyházmegyei tanács –, valamint a köz-, és házassági törvényszék tagja. A kiegyezés után a Rikánbelőli honvédegylet tagja. Tevékenyen részt vett a Mikó-kollégium megalapításában. Az 1880-as évek második felében a pávai temetőben helyezték örök nyugalomra.⁷³

Fodor Antal

Marosvásárhely, 1807. június 6 – Fenyéd [?], 1885. július 25. Erdélyi egyházmegyei római katolikus lelkész, 1830. augusztus 22-én szentelték pappá. Felszentelését követően szilágysomlyói tanár, 1834-től segédlelkész Gyergyószentmiklóson, 1835-től adminisztrátor Egrestőn, 1839-től Atyhán, 1842-től Csíkszentdomonkoson, 1848-ban csíkszentdomonkosi plébános. A szabadságharcban a magyar hadsereg tábori lelkésze, 1849 augusztusában esett fogságba.⁷⁴

1850. január 9-én a csíkszeredai cs. kir. hadbíróság kötél általi halálra ítélte, amely ítéletet Wohlgemuth br. altábornagy, Erdély katonai és polgári kormányzója 1850. április 26-án 12 évi vasban letöltendő várfogságra enyhített. Noha Scitovszky János esztergomi érsek 1851. március 6-án kelt levelében az uralkodótól számára is kegyelmet kért, a csíksomlyói, székelyudvarhelyi, nagyszebeni, olmütz-i, josphstadt-i börtönökben raboskodó pap csak 1856-ban szabadult ki. Ezt követően káplán, 1860-ban adminisztrátor Gyimesen, 1867-ben plébános Ákosfalván majd az 1870-es években nyugalmazásáig plébános helyettes Fenyéden [Udvarhely vm.].⁷⁵

69 AMBRUS 1892. 60. o. Schem. Franc. 1848. 40. o., 65. o.

70 A szolnoki ferences rendház naplókönyve. HL 1848/49. 52 b/15. MOL H 75 1849:21184, 1849:25252. AMBRUS 1892. 60. o. tévesen állítja, hogy Fazekas valamelyik zászlóaljnál teljesített szolgálatot.

71 A 69. és 70. sz. jegyzet hivatkozásain túl: Károly Simon – Scitovszky Jánosnak. Gyöngyös, 1850. április 28. Prim. Lev. Scitovszky-akták. Categoria 21. 1417.cs.

72 MOL H 75 1849:10263 (iktatókönyv), 1849:13816 (iktatókönyv), 1849:14827. Közlöny 1849. május 17. 398. o.

73 MIKÁR 1869. 79. o., 189. o. Erdélyi ref. névtár 1868. 78–79. o. Erdélyi ref. névkönyv 1877. 103–104. o. Ref. névtár 1886. 406. o., 408. o. NAGY S. 1896. 113. o.

74 Schem. Trans. 1848. 56. o., 191. o., 1855. 60. o. TL 1903 január 86. o.

75 A 74.sz. alatt megadott irodalom mellett: SB 1850. június 5. 399. o. Scitovszky János – Ferenc Józsefnek. Esztergom, 1851. március 6. HHStA Kabinetsarchiv Geheimakten Nachlaß Schwarzenberg Kt. 10. Fasc. IV. Nr. 245. – Fodor Antal elítélésének dátumát tévesen adja meg SIMON V. 1988. 247. o. Schem. Trans. 1860. 11. o., 1867. 37. o., 1870. 45. o., 1872. 45. o.

Follmann Károly

A szilésiai Troppau-ban született 1819-ben, 1845-ben szentelték pappá. Egri egyházmegyes római katolikus lelkész, katonai szolgálatát megelőzően szentistváni [Borsod vm.] segédlelkész. 1846. november 1-től a 6. Württemberg huszárezred tábori lelkésze. Ezredével együtt a magyar szabadságharc mellé állt, minek következtében megfosztották a cs. kir. hadseregben betöltött állásától.

Az 1850-es évek elején segédlelkész Kápolnán, majd adminisztrátor Tiszalőkön.⁷⁶

Friskán Mihály

Román nemzetiségű ortodox lelkész, a szabadságharc előtt nagy – toráki [=nagyvárnoki Torontál vm.] egyházközség papja. 1848-ban elmenekült plébániájáról és belépett a 9. honvéd-zászlóaljba, ahol tábori lelkészként tevékenykedett. 1849. január 27-én átvezényelték a 28. zászlóaljhoz, de ezt a parancsot a HM érvénytelenítette.

A 9. zászlóaljjal részt vett a tavaszi hadjáratban, majd az egész magyar hadsereg ortodox tábori főlelkésze szeretett volna lenni, de kinevezésére nem került sor. 1849. július 13-án Szegedre érkezett, július 17-én a Vetter Antal altábornagy parancsnoksága alatti csapatokhoz vezényelték.⁷⁷

Frideczky György

Válon [Fejér vm.] született 1820. április 14-én. Zágrábi egyházmegyes római katolikus lelkész, 1847-ben petranyeci-, 1848-ban perlaki káplán. 1849. június 10-én Görgei Artúr hadügyminiszter kinevezte a 2. Sándor cár sorgyalogezred tábori lelkészének.⁷⁸

1849-ben a pesti cs. kir. hadbírószágon vizsgálat folyt ellene, de mivel a tábori lelkészi állás elvállalásán túlmenően nem tudtak más terhelő cselekményt rábizonyítani, 1849. december 11-én visszaküldték egyházmegyéjébe. Az 1850-es években rövid ideig a gráci katonai kórház lelkésze, majd saját kérésére áthelyezik a szombathelyi egyházmegyébe. 1854-ben tótszentmártoni [Zala vm.] segédlelkész.⁷⁹

Frint Mihály

Mecenzéf [Abaúj vm.], 1808. november 28. – Nagyvárád, 1887. június 14. Nagyváradi egyházmegyes római katolikus lelkész. 1834. szeptember 10-én szentelték pappá. Ezt követően önállású káplán (curatus) a nagyváradi várban, majd a bárándi eszperesi kerület jegyzője, 1848-ban a püspöki kormányzat ellen lázadó papok egyik vezéralakja.⁸⁰

1849. február 12-én Leitner Nándor alezredes ajánlására eddigi állása megtartásával kinevezi nagyváradi térlelkésznek. 1850-től nagyváradi adminisztrátor, 1852-től spirituális, 1857-től szentszéki ülnök és a püspöki liceumban a filozófia, a matematika, a fizika és a német nyelv tanára. 1872-ben vonult nyugalmába.⁸¹

76 KRAW AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 165. o. Tábori lelkészek a magyar hadseregnél 1849. MOL H 86 1.d. Schem. Agr. 1851. 135. o., 1854. 94–95. o., 1863. 89. o., 1868. 162. o.

77 Univ. Schem. g.n.u. 146. o. Hoffmann 1906. 26. o., 53. o. MOL H 75 1849:3164, 1849:19662, 1849:25253. MOL H 83 2.d. 2.tétel 268. fol.

78 Schem. Zagr. 1847. 70. o., 1848. 71. o. Géfin 1929. II. k. 414–417. o. KRAW Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 338. o. MOL H 75 1849: 18836 (vö.: Közlöny 1849. június 14. 493. o.).

79 A 78. jegyzetben megadott forrásokon túl: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószág. 1849–2/164. Schem Sab. 1854. 98. o.

80 SZINNYEI 1894. III. k. 781–782. o. MESZLÉNYI 1928. 56–57. o.

81 A 80. sz. jegyzet anyaga mellett: MOL H 75 1849:2637 (iktatókönyv). Közlöny 1849 február 13. 95. o. Schem. MV. 1869.165. o.

Gaal Imre

Kajászószentpéter [Fejér vm.], 1815. április 28. – Nagykereki Bihar vm.], 1890. február 23. Birtokos családból származó református lelkész. Iskoláit Kúnszentmiklóson, Nagykőrösön és Debrecenben végezte. 1840 őszétől nevelő Vay br. családjánál, 1841-től hencidai rektor, 1843-tól a nagykereki református egyházközség lelkésze.⁸²

1849. május 1-én kinevezték a felsőmagyarországi hadsereg tábori lelkészének. A szabadságharc után magánzó, 1851-től Földesen lelkész, 1852 tavaszán visszahívták nagykereki állomására. A kiegészést követően a Bihar megyei honvédegylet tagja, a tiszántúli egyházkerület bihari egyházmegyéjében tanácsbíró, 1881. május 2-től esperes. Számos politikai, gazdasági, és vallási újságcikk, valamint vallásos költemény szerzője.⁸³

Gasparich Kilit Márk

Drávaegyház [Zala vm.], 1810. április 10. – Pozsony, 1853. szeptember 2. Horvát földműves családból származó ferences szerzetes. A nagykanizsai piarista gimnáziumban folytatott tanulmányok után 1827. október 27-én belépett a Szűz Mária ferences rendtartomány tagjai közé. 1833. április 13-án Pozsonyban Szepessy Ignác br. pécsi püspök római katolikus áldozópappá szentelte. 1834-ben segédlelkész Türrén, 1835-ben áthelyezték a pesti rendházba. Korának egyik legnépszerűbb hitszónokát a helytartótanács közbelépésére eltávolították állomáshelyéről. Rövid ideig nevelő Meskó Jánosnál Szarvasgedén. A zsidóság emancipációját csak feltételelesen támogatta. 1841-től szónok és hitoktató Székesfehérvárott, 1844-ben Szombathelyre, 1846-ban Németújvárra helyezik át.⁸⁴

1848-ban a muraközi magyar kormányhoz hű erők vezéralakja, tábori lelkész a Zala megyei nemzetőrségben. 1848 októberétől tábori lelkész Perczel Mór tábornok seregében. 1849 január – februárjában terveket szőtt a Muraköz fellázítására, miközben Nemegyei Bódog honvéd őrnagy, majd Perczel Mór oldalán harcolt. Számos ütközetben vezette rohamra a magyar csapatokat. 1849. április 3-án Szenttamás bevételét követően a magyar csapatok közbenjárására megkegyelmezték a menekülő polgári lakosságnak. Ezt követően százados, illetve címzetes honvéd őrnagy a 35., 1849. június 13-át követően pedig a 8. honvéd zászlóaljban.⁸⁵

A szabadságharc leverése után álnéven bujdosott, az utópista szocializmus híve, részt vett a Mack-May – féle összeesküvésben. 1852. február 9-én letartóztatták, a bécsi cs. kir. haditörvényszék 1853. augusztus 10-én kötél általi halálra ítélte. Az ítélet pozsonyi végrehajtását követően jeltelen sírba temették.⁸⁶

82 SZINNYEI 1894. III. k. 898–899. o.

83 A 82. sz. jegyzet forrása mellett: Ref. névtár 1855. 164. o. Közlöny 1849. május 3. 350. o. MOL H 75 1849: 12313.

84 Gasparich Kilit életét többen feldolgozták, itt csak a legfontosabb művekre utalunk: NEUSIEDLER 1910. 1–28. o. – KOVÁCS SEPTIMUS OFM: *Gasparich Kilit*. In.: Négy papi arckép 48-ból. Vig. 1948. 151–154. o. LUKÁCS 1955. 99–108. o. – BONA 1983. 347. o. – A zsidó emancipációról LCs 1840. június 7. 69–71. o. Cikkére választott SCHWAB 1840. 1–56.

85 A 84.sz. jegyzet anyagán túl: HL 1848/49 11/141. – Nemzetőri lelkészi kinevezéséről: ZML Állandó Bizottmány jegyző-könyve 1848. június 17., (az irat fénymásolatát Molnár András bocsátotta rendelkezésünkre), PH 1848. június 24. 584. o. További tevékenységéről: HALLER 1933. 22–27. o., BONA Gábor: Az 1848/49-es honvédsereg Zala megyei születésű tisztjei. In.: MOLNÁR 1992. 5–52. o. (Gasparich: 21. o.) WALDAFFEL 1955. 133–135. o. THIM I. k. 358. o. Állomáshelyéről: MOL H 75 1849:23824.

86 A 84. sz. jegyzet anyagán túl: TÁLAS GÉZA: *Újabb adatok Gasparich Kilitről*. In.: Vig. 1963. 190–192. o. MOL D 54 3. kútfő, 54. tétel HERMANN E. 1932.72–74. o.

Geisler János

1813. május 8-án született erdélyi egyházmegyes római katolikus lelkész. 1836. augusztus 31-én szentelték pappá, majd segédlelkész Kapnikbányán. 1839-től adminisztrátor Türkösön, 1840-től Marosportuson, 1841-től tanár Gyulafehérvárott, 1844-től segédlelkész Csíkszentgyörgyön, 1846–49-ig tábori lelkész. 1848-ban a 14. (1. székely) határőr-gyalogezred lelkésze. Ezredével együtt a magyar hadsereg oldalára állt, 1849. április 14-én Mészáros Lázár kinevezte tábori lelkésznek korábbi ezredéhez.

A szabadságharc leverése után segédlelkész 1852-től Kolozsváron, 1853-tól Nagyágón. 1854-től az 1850-es évek második felében bekövetkezett nyugalmazásáig adminisztrátor Lengyelfalván. 1857. január 17-én ragadta el a halál.⁸⁷

Gonzeczky János

Buda, 1803. november 24. – Pest, 1849. október 8. Nyugalmazott katonacsaládból származó szatmári egyházmegyes római katolikus lelkész. Tanulmányait Máramarosszigeten, Szatmáron és Kassán folytatta. 1828-as pappá szentelését követően szatmári káplán. 1829. március 5-től 1837. szeptember 30-ig a 39. Dom Miguel sorgyalogezred tábori lelkésze. Ezt követően visszatért korábbi egyházmegyéjébe, az irgalmas nővérek szatmári zárdája építésének felügyelője, egyúttal a szatmári gimnázium tanára. 1842. február 26-tól a 2. Lajos bajor király dragonyosezred tábori lelkésze. 1844. június 1-től áthelyezték a mezőhegyesi katonai ménésintézethez.⁸⁸

1848 októberében a méntelep személyzetével együtt csatlakozott a magyar hadsereghez. Decemberben a császárért való imádság helyett egy hazafias imádságot vezetett be. A magyar kormány kiáltványait felolvasta a szószékről és magyarázatokat fűzött hozzájuk, április végén kihirdette a függetlenségi nyilatkozatot is.

1849. augusztus 13-án letartóztatták és a zömében császári érzelmű legénység tanúvallomásai alapján a cs. kir. pesti hadbíróság hivatalától való megfosztása mellett kötél általi halálra ítélte. Az ítéletet egy nappal később golyó általi halálra módosították és Hám János szatmári püspök közbenjárása ellenére október 8-án végrehajtották.⁸⁹

Halászi György

Református lelkész, 1848–49-ben fegyveres szolgálatot teljesített, s mint honvéd megsebesült. 1849. június 10-én tábori lelkészi állomást kért a HM-től. Ungváry György budapesti térlelkész is javasolta sebesülésére való tekintettel tábori lelkészi kinevezését. 1849. július 16-án nevezték ki Perczel Mór táborába tábori lelkésznek.⁹⁰

Harsányi Sámuel

Tiszakarád [Szabolcs vm.], 1808. december 8. – Apagy [Szabolcs vm.], 1885. január 12. Lelkész családból származó református lelkész. A sárospataki református teológián tanult, 1830-ban Ujházy László gyermekeinek tanítója, 1833–1834-ben sátoraljaújhegyi segédlelkész. 1834. novem-

87 Schem. Trans. 1848. 58. o., 1855. 34. o., 61. o., 1857. 20. o. MOL H 75 1849: 10142. Közlöny 1849. április 18. 299. o. LÁSZLÓ E. 232. o.

88 Gonzeczky életéről: KERTÉSZ 1941.1–44. o. ZAKAR 1994. 79–84. A cs. kir. hadseregbeni szolgálatáról: KRAW Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 67. o., 133. o., 311. o.

89 A 88.sz. megadott irodalmon túl: HERMANN E. 1932. 39–41. o. HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1849–1/248, 1850–5/95 80. fol. IRSIK 1903. 98–100. o.

90 MOL H 75 1849:21621 (iktatókönyv), 1849:23981, 1849:25249, 1849:25371

ber 15-től az Itáliában állomásozó cs. kir. csapatok református tábori lelkésze. 1848. június 18-án osztrák ellenes magatartása miatt felfüggesztik állásából és Magyarországra toloncolják.⁹¹

Radetzky tábornagnak, az itáliai osztrák csapatok főparancsnokának a kívánságára itáliai magaviselete miatt vizsgálat folyt ellene. 1849. január 21-től a HM polgári gazdasági osztályán számvevő, 1849. április 24-én kinevezik a 16. Károlyi – huszárezred református tábori lelkészének. 1849 májusában szabadságon volt Tiszakarádön.⁹²

A szabadságharc után rövid ideig búdosott, Nagyváradon igazolták. 1849. december 3-án megnősült, december közepétől nyírmadai lelkész. 1857-től halászi, 1861-től apagyi lelkész., a felső – szabolcsi egyházmegye tanácsbírája, 1882-től az egyházmegyei gyűlés örökös tiszteletbeli ülnöke. A kiegyezés után a Szabolcs megyei honvédegylet tagja.⁹³

Hattyúfi (Schwanfelder) Kristóf

Polgári származású székesfehérvári egyházmegyes római katolikus lelkész, 1821. december 13-án született Lázár földön [Torontál vm.]. Szegedi és székesfehérvári tanulmányokat követően 1845-ben szentelték pappá. Ezután káplánként szolgált a dunapentelei plébánián.

1848–49-ben a rácalmási [Fejér vm.] plébánia adminisztrátora. 1849 nyarán tábori lelkézi állást kért a vallás és közoktatásügyi minisztériumtól. A szabadságharc végén Komáromba menekült, ahol Zichy Ottó gr. honvéd ezredes felterjesztésére az 1849. augusztus 26-án Klapka tábornok kinevezte tábori lelkésznek az előbb említett ezredes hadosztályához. 1849. szeptember 24-től a vár kapitulációjáig a Kossuth – vonali kórházakban működött.

A kapitulációt követően politikai amnesztiában részesült, ennek ellenére az egyházi hatóságok eljárást indítottak ellene. Noha kegyura és a község (Rácalmás) lakossága is visszahelyezését kérte, az eljárás folytatódott ellene. Engedély nélkül visszatért Rácalmásra, áttért az evangélikus hitre és megnősült. Válaszul a székesfehérvári szentszéki bíróság 1851. június 5-én megfosztotta hivatalától és kiközösítette a katolikus egyházból.⁹⁴

Hérics Antal

1825. február 13-án született Zalaegerszegen. 1848. augusztus 26-án szentelték pappá. A győri egyházmegyében a szomódi majd az ószönyi plébánián tevékenykedett. Alvinczy Alvin századosnak, a 98. honvédszázalaj parancsnokának pártfogása következtében 1849. szeptember 12-től a II. hadtest tábori lelkésze Komáromban, szeptember 22-től egy városi kórház ellátására utasították.

A szabadságharc után káplán Magyarakimlén, Rábaszentmihályon, az 1850-es évek második felében adminisztrátor Horvátzsidányban, az 1850-es évek végétől Cinfalván [Sopron vm.] plébános, 1875–1878-ig országgyűlési képviselő.⁹⁵

91 HARSÁNYI 1926. 1–69. o. HARSÁNYI 1884. 15–24. o. Kraw Schematismus der Militär-Geistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 236. o.

92 MOL H 57 9.kütfő, 9.tétel. MOL H 82 21.kütfő 1848:6387. Közlöny 1849. január 23. 28. o., 1849. április 26. 328. o. MOL H 75 1849:11419. MOL H 83 2.d. 2.tétel 401.fol.

93 HARSÁNYI 1926. 70–102, HARSÁNYI 1884. 23–24. o., valamint MIKÁR 1869. 85. o., 189. o.

94 MOL H 63 1849:1404. SZINNYEI 1887. (Komárom) 280. o., 374. o. KL 1849. szeptember 27. 255. o. SZPL cédulakatalógus, valamint SZPL Kancelláriai és Szentszéki Levéltár (a továbbiakban: Kanc.). Intranea. Egyházmegyei papokra vonatkozó iratok. Nr. 5122/a. 1849:648, 1849:652, 1849:674, 1849:681.

95 AMBRUS 1892. 63–65. o. SZINNYEI 1896. IV. k. 763. o. MOL H 75 1849: 25839. SZINNYEI 1887. (Komárom) 327. o., 374. o. Schem. Iaur. 1851. 79. o., 1853. 36. o., 1855. 91. o., 1859. 33. o., 1890. 58. o.

Hornyik István Jeremiás

1805-ben született, 1830-ban szentelték pappá. Római katolikus pap, minorita lelkész. 1849 januárjában tábori lelkészi állásért folyamodott az OHB-hoz. 1849. január 20-tól számítandó illetményel Mészáros Lázár hadügyminiszter kinevezte debreceni térlelkésznek. 1848 május elején szabadságon volt Derecskén. 1849. június 29-én kelt kérvényében tekintettel a betegek létszámának csökkenésére áthelyezését kérte. 1849. június 27-én átvezényelték a bánsági magyar táborba. Szegeden keresztül utazott új állomáshelyére.

A szabadságharc leverését követően kilépett a minorita rendből és átlépett egy másik felekezethez.⁹⁶

Horváth Ignác

Szabadka, 1820. július 31 – Dusnok, 1897. május 24. 1844. május 11-én szentelték pappá, kalocsa-bácsi egyházmegyes római katolikus lelkész. A szabadságharcot megelőzően súlyos összetűzésbe keveredett plébánosával Beregen. Egyházfegyelmi vétségeit két hetes szeminárium fogsággal büntették. 1848-ban szabadkai szt. rókusi káplán. Már ekkor tábori lelkészi állásért folyamodott a hadügyminisztériumhoz. A szerb csapatok elől elmenekült. Honvéd őrmester a 3. Ferdinánd huszárezredben, majd Görgei tábornok 1849. május 15-én kinevezi a Kmety-hadosztály tábori lelkészének. Sárgás arcát bajusz és hosszú szakáll ékesítette. Jó szónok és teológiai ilag is kiválóan képzett pap volt. Hazatérve egyházmegyéjébe 1850. december 7-én purifikálták.

Az 1850-es évek elején segédlelkész, 1856-tól adminisztrátor Borsódon, 1863-tól segédlelkész majd 1864-től haláláig plébános Dusokon [Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.]. Meglehetősen indulatos ember volt: 1866-ban inzultálta a fajszi előjárókat, 1871-ben pedig a kir. Kúria „személyi biztonság elleni kihágás” miatt legfelső fokon 1 havi fogházra és pénzbírságra ítélte. A kiegyezést követően a Kalocsa városi honvédegylet tagja. 1893-ban nyugalomba vonult.⁹⁷

Horváth János

Ebergőc [Sopron vm.], 1823. június 12. – ?, 1907. Győri egyházmegyes római katolikus lelkész. 1842-től 1846-ig a győri szeminárium hallgatója. 1846. július 20-án lezajlott felszentelését követően másfél évig segédlelkész Győrben, majd 1848. június 1-től az 1. Császár – huszárezred tábori lelkésze.

Ezredével részt vett a szerb felkelők elleni harcokban. Mivel önkényesen elhagyta alakulatát, 1849 tavaszán a magyarországi HM kitörölte az ezred létszámából. A szabadságharc után kismártoni segédlelkész, majd az 1850-es évek közepétől ruszti plébános, majd esperes.⁹⁸

Horváth Kálmán

Pest, 1804. december 15. – Pest, 1871. szeptember 26. Római katolikus lelkész, minorita szerzetes, tanár. 1848-ban nevelő Dessewffy Emil grófnál Budán. 1849. május 12-én tábori, vagy kórházi lelkészi állást kért a HM-től. 1849 július 27-én a HM hadlelkészi osztálya a szegedi tábor-

96 MOL H 2 (OHB) 1849:332 (iktatókönyv). MOL H 75 1849:1216, 1849:23253, 1849:25215. MOL H 83 2.d. 2. tétel 263.fol., 418–419.fol. Schem. Cist. 1848. 23. o., 1882/83. 234. o.

97 MOL H 75 1848:586 (iktatókönyv), 1848:9094, 1849:15739 (ezt az iratot Hermann Róbert bocsátotta rendelkezésünkre), 1849:22396. Katonai szolgálatáról KÉL 3/b. Horváth Ignác 1850:2162, indulatossága ugyanott 1866:1677, 1871:532, halála ugyanott 1897:2486. Jellemzése: VIDOVICS 1997. 70–72. Szabadságharcot követő sorsáról: Nádasdy Ferenc – Scitovszky Jánosnak. Kalocsa, 1850. március 18. Prímási Levéltár Scitovszky-akták Categoria 21. 1417.cs. MIKÁR 1869. 55. o., 189. o. MIKÁR 1891. 187. o. Schem. Col. 1897. 131. o.

98 KrAW AF Geschäftsakten 1848:443. MOL H 75 1849:7783, 1849:9366. Bedy 1937. 328. o. SZINNYEI 1896. IV. k. 1235. o. Schem Iaur. 1853. 58. o., 1855. 61–62. o., 1867. 47. o., 132. o.

ba rendelte tábori lelkésznek. A szabadságharc után ismét nevelő, a kiegyezés után az Arad városi és megyei honvédegylet tagja, majd a pesti Szt. Rókus kórház káplánja.⁹⁹

Hyoss Bernát Károly

Szalka [Hont vm.], 1818. november 1. – Zamárdi (?), 1872. november 18. Római katolikus lelkész, bencés szerzetes, tanár. 1833. szeptember 15-én öltözött be, 1840. június 9-én tette le az ünnepélyes fogadalmat, 1842. december 15-én áldozópappá szentelték. 1841–42-ben hitszónok Phalmán, majd Kis-Cellben, 1846–49-ben a grammatika tanára Komáromban.

1849-ben kórházi lelkész Komáromban, hivatalosan 1849. június 11-én nevezte ki Görgei Artúr tábornok hadügyminiszter „kórodai lelkészül”. 1849–1853-ig adminisztrátor Tihanyban, 1853–1864-ig az egyházjog és a történelem tanára Phalmán, 1860-tól tihanyi lelkész, 1864-től a Zamárdi plébánia lakója.¹⁰⁰

Ihász György Gábor

Vaszar [Veszprém vm.], 1805. január 12. – Eger, 1880. szeptember 21. Római katolikus pap, a magyar nyelv tanára. 1824. október 24-én belépett a cisztercita rendbe, ünnepélyes fogadalmat tett 1830. augusztus 19-én, 1830. augusztus 22-én pappá szentelték. A magyar nyelv ill. a retorika tanára Székesfehérvárott, Pécsen, majd Egerben. 1842-től esztergári-, 1843-tól teveli-, 1844-től előszállási lelkész.¹⁰¹

1849 nyarán a császári kormány elleni szónoklatokat tartott Tamásiban, majd a komáromi várba menekült, ahol Klapka tábornok helyőrségi lelkészként alkalmazta. Lázító beszédei miatt 1850. március 6–20-ig a pesti cs. kir. hadbírószámon vizsgálatot folytattak ellene, de mint komáromi kapitulánst szabadon bocsátották. Az apáti bíróság viszont 5 évi zirci internálásra ítélte 1849. október 22-én.¹⁰²

1850. augusztus 18-tól ismét Egerben tanított, 1851. június 10-én átlépett az egri egyházmegyébe, ezt követően főszékesegyházi hitszónok és az angolkisasszonyok intézetének hitelemzője. 1858-tól 1870-ig az érseki főnevelő intézet igazgatója, majd 1875-ös nyugdíjazásáig főszentszéki ülnök. Korának elismert nyelvésze, „Magyar nyelvtan” c. könyve több mint 27 kiadást ért meg.¹⁰³

Kapy [Kappy] Bódog Félix

1822. július 22-én született, 1846. november 11-én pappá szentelték, ez időponttól nagyváradi egyházmegyei római katolikus lelkész. 1847-ben Porcia Ottó cs. kir. nyugalmazott kapitány gyermekeinek nevelője Kimpányban.

A szabadságharcban tábori lelkész, majd az ötvenes években segédlelkész Szentjóbbon és Endrődön. Adminisztrátor 1858-tól Magyarcséken, 1867-től Bodonospatakon, 1875-től Vaskohn. A kiegyezés után a Bihar megyei honvédegylet tagja. 1883-ban nyugdíjazták, a nyolcvanas évek végén halt meg.¹⁰⁴

99 Schem. Minor. 1882/83. 230. o. SZINNYEI 1896. IV. k. 1257–1258. o. Schem. Minor 1848. 6. o., 25. o. MOL H 75 1849:21634 (iktatókönyv), 1849:26394. HL 1848/49. 40/149. MIKÁR 1869. 7. o., 189. o.

100 Schem. Ben. 1880. 119. o. SZINNYEI 1887. (Komárom) 426. o. MOL H 75 1849:19672.

101 Schem. Cist. 1848. 36. o. SZINNYEI V. k. 1897. 16–19. o.

102 Villax Ferdinánd – Scitovszky Jánosnak. Zirc, 1850. március 25. Prim. Lev. Scitovszky-akták Categoria 21. 1417.cs. HL Absz ir. Pesti Kriegsgericht 1850–3/40. 99–100 fol.

103 A 101.sz. jegyzet anyaga mellett: KONCZ 1892. 109–111. o.

104 Schem. MV. 1847.114. o., 1851.51. o., 1853. 92. o., 1884. 112. o. MIKÁR 1869. 20. o., 189. o.

Kerényi Frigyes [Kerndler Ferenc]

1825-ben született Temesvárott. Lonovics József püspök 1848. október 28-án szentelte pappá, csanádi egyházmegyes római katolikus lelkész, november 28-tól écskai káplán. 1849. január 20-án az előretörő szerb csapatok elől elmenekült és Róka József püspöki helynök jóváhagyásával jelentkezett tábori lelkésznek. Damjanich János tábornok 1849. február 10-én kinevezte a III. hadtest lelkészének, mindazonáltal állásában csak 1849. június 25-én erősítették meg.¹⁰⁵

A szabadságharc után három hétig vizsgálati fogságban volt Pesten, majd 1849 novemberétől karánsebesi káplán. 1854-ben segédlelkész Nagykikindán. 1855. február 16-tól kezdődően a 12. német-bánati határőr-gyalogezred tábori lelkészeként adminisztrátor Beresztócon [Torontál vm.]. Elöljárója 1855-ben jó képzettségű, művelt és buzgó lelkipásztorként jellemezte, aki a huzamos tábori lelkési alkalmazásra jól megfelelt.¹⁰⁶

Klein Károly

Polgári származású evangélikus lelkész, tanár. Strázsán [Szepes vm.] született 1827. április 1-én. 1843-tól 1848-ig az eperjesi evangélikus kollégium hallgatója, tanulmányait kiváló eredménnyel fejezte be. 1848. június 24-én pályázatot nyújtott be a poroszországi tanítóképezdekben meghirdetett 12 hely egyikére. 1849-ben a szepesi vadász gerillacsapat tábori lelkésze.¹⁰⁷

Klinczai József

Nyitrai egyházmegyes római katolikus lelkész. 1821. szeptember 21-én született, 1845. december 8-án szentelték pappá. Felszentelését követően nevelő a Nyáry családnál, 1846-ban segédlelkész Óbesztercén [Trencsén vm.], 1848–49-ben nyitrai káplán.

1849. augusztus 20-án kinevezték a VIII. hadtest első hadosztályához tábori lelkésznek. A szabadságharc után visszatért Nyitrára. Az 1850-es évek elejétől adminisztrátor Szolcsván, 1858-ban plébános ugyanott.¹⁰⁸

Kocsis János

1800-ban született Szántón (Abaújszántón?). 1825-ben szentelték római katolikus áldozópap-pá. Három évig a kassai egyházmegyében tevékenykedett, majd 1828. augusztus 10-től a 34. Vilmos porosz herceg sorgegyházi tábori lelkésze. 1846-ban elöljárója kiváló képzettségű, jól prédikáló, buzgó lelkipásztorként jellemzi.¹⁰⁹

1848-ban ezredének 3. zászlóaljával a magyar hadsereg oldalára áll. Görgei Artúr tábornok 1849. február 18-án a kassai katonai kórházhoz és nevelőéhez rendeli, ezen állásában május 22-én megerősítették. A szabadságharc leverése után purifikálták. 1850. április 14-től a Pest melletti kiscelli invalidusház lelkésze. Mint krónikus köszvényben szenvedő beteget, 1851. június 1-vel nyugállományba helyezték.¹¹⁰

105 KOVÁTS 1908. 359–360. o., 368. o. MOL H 75 1849:23248. Közlöny 1849. június 29. 538. o.

106 A 105. sz jegyzet anyagán túl: KRAW AF Conduite Liste Militär-Geistlichkeit 1846–1859. Nr. 260. HERMANN E. 1932. 29. o. Schem. Csan. 1854. 70. o., 1858. 123. o., 172. o.

107 MOL H 146 Folyamodványok 10.d. Nr. 4002. Tirts 1903. 109. o.

108 Schem. Nitr. 1846. 75. o., 1848. 21. o., 1850. 89. o., 1852. 20. o., 1856. 19. o., 1858. 31. o., 118. o. SZINNYEI 1887. (Komárom) 275. o.

109 Schem. Cass. 1851. 180. o. KRAW Schematismus der Militär-Geistlichkeit Sp. 4/1. I. k.59. o. KRAW AF Conduite Liste Militär-Geistlichkeit 1846–1859. Nr. 316.

110 MOL H 75 1849:15922, 1849:15923. KRAW Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 308. o. MOL D 4 3.cs. 26.tétel.

Kolba Dániel

Szlovák nemzetiségű szepes megyei római katolikus lelkész, 1848-ban maluzsinai [Liptó vm.] plébános. 1849 márciusának elején Görgei Artúr felhívására csatlakozott a magyar hadsereghez. Mednyánszky Cézár felterjesztésére 1849. március 29-én kinevezték Görgei táborába lelkésznek. 1849 nyarán a felső-magyarországi hadsereg tábori lelkésze.

Világosan esett hadifogságba. A pesti cs. kir. hadbírószágon vizsgálat folyt ellene, de bizonyítékok hiányában 1849. december 11-én szabadlábra helyezték. Ennek ellenére nem tért vissza egyházmegyéjébe.¹¹¹

Kolosi János

Mezőmadaras, 1808. január 1 – Felvinc [Alvinc?] 1873. december 12. 1831. június 5-én szentelték pappá, erdélyi egyházmegyes római katolikus lelkész. Felszentelését követően segédlelkész Marosvásárhelyen, 1834-től adminisztrátor Székelyszenttamáson, 1836-tól Kerelőszentpálon. 1848-ban kerelőszentpáli plébános. 1849. április 14-én kinevezték az erdélyi hadsereg tábori lelkészének. 1849 nyarán a Küküllő vidékén egy kb. 2000 fős nemzetőr alakulatot mozgósított a betörő orosz – osztrák csapatok ellen.

1849. szeptember 18-án a marosvásárhelyi cs. kir. hadbírószágon 10 évi várfogságra ítélte. Pétervárad fogságából 1856-ban szabadult ki. 1857-ben papi működésének engedélyezése érdekében folyamodványt nyújtott be az uralkodónak. Ezt követően adminisztrátor Magyarirgenben, 1860–1872-ig Sinfalván, ezt követően haláláig Felvincen.¹¹²

Korének József

Illava [Trencsén.vm.], 1817 – Szomolya [Borsod vm.], 1883. július 29. Nyitrai egyházmegyes római katolikus lelkész. 1842-ben szentelték pappá, majd bélai és kisutcaújhelyi káplán, bölcseleti doktor. 1847. január 22-től a 8. Koburg-huszárezred tábori lelkésze.

Radikális politikai beállítottságú pap, Kossuth politikai híve. 1848. október 20-án engedély nélkül elhagyta állomáshelyét, Zolkiew-et és Magyarországra szökött. A szabadságharcban korábbi ezredével együtt vett részt. A szabadságharc leverését követően vizsgálat folyt ellene, megfosztották állásától.¹¹³

Mivel Palugyay Imre püspök nem fogadta vissza korábbi egyházmegyéjébe, átlépett az egri egyházmegyébe. Káplán Nyíregyházán, majd az egri gimnáziumban helyettes tanár. 1855-től tornaszentmiklósi, 1857-től szomolyáni plébános. Költeményei közül ódái nyomtatásban is megjelentek.¹¹⁴

Kornis József

Arad, 1819. december 12. – Buda, 1868. november 6. Csanádi egyházmegyes római katolikus pap, 1848-ban gyoroki segédlelkész. Az aradi nemzetőrökkel részt vett a délvidéki harcokban. Gaál Miklós tábornok ajánlatára 1849. február 20-án kinevezték az V. hadtest lelkészének. Hadtestével részt vett Arad, majd Temesvár ostromában.

111 Biaczovszky Domokos – Scitovszky Jánosnak. Szepesváralja, 1850. április 2. Prím. Lev. Scitovszky-akták Categoria 21. 1417. cs. MOL H 75 1849:8161 (iktatókönyv), 1849:8237. Közlöny 1849. április 1. 243. o. HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószágon 1849–2/164.

112 Schem. Trans. 1848. 110. o., 194. o., 1855. 65. o., 1860. 8. o., 1867. 43. o., 1870. 43. o., 1872. 43. o. MOL H 75 1849:9443 (iktatókönyv), 1849:10284. Közlöny 1849. április 18. 299. o. SB 1852. június 16. 470. o. HERMANN E. 1932. 28. o., 92. o., 102. o. LÁSZLÓ E. 233–234. o.

113 SZINNYEI 1899. VI. k. 1011–1013. o. KRAW AF Geschäftsakten 1847:206. HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószágon 1849–2/164.

114 KONCZ 1892. 138–139. o.

1849 novemberétől makói káplán, 1850–1865-ig gyoroki, majd aradszentmártoni plébános. A kiegyezés után az Arad város és megyei honvédegylet tagja. Főként szőlészeti, és borászati szakcikkeket publikált.¹¹⁵

Kovrik Artúr

Szamosújváron született 1817. október 14-én. 1842. augusztus 24-én szentelték pappá, nagyváradai egyházmegyes római katolikus lelkész, Szentjóbbon majd Békésszentandrásan segédlelkész. 1848 nyarán nemzetőr papként részt vett a szerb felkelők elleni harcokban. Számos felség-sértő beszédet tartott, melyek közül egyet nyomtatásban is megjelentetett. Kétszer is folyamodott tábori lelkészi állásért. 1849 július végén kinevezték az V. hadtest tábori lelkészének.¹¹⁶

A pesti cs. kir. haditörvényszék kötél általi halálra ítélte 1850. március 27-én, de Haynau az ítéletet még aznap 16 évi vasban eltöltendő várfogságra enyhítette. Noha Scitovszky János primás 1851. március 6-án kegyelmet kért a császártól számára is, theresianstadt-i, majd josephstadt-i rabságának csak az 1857. május 9-i általános amnesztiarendelet vetett véget. Ezután székhelyi segédlelkész, 1858-tól adminisztrátor, 1861-től plébános Érkeserűn.¹¹⁷

Krantzl, Gabriel

Selmecbánya, 1785. augusztus 26. – Pétervárad, 1853. december 5. Római katolikus lelkész, ferences szerzetes. 1816. november 16-tól kezdve a peschierai cs. kir. helyőrség lelkésze, 1822-ben az alexandriai kórházban tevékenykedett, 1823. november 1-étől a mantuai helyőrség lelkésze, 1839. augusztus 27-től haláláig a péterváradai vár lelkésze.¹¹⁸

1848-ban a várőrséggel együtt a magyar hadsereg mellé állt, noha a szabadságharcra nem szimpatizált különösképpen. A szabadságharc után purifikálták. Előjárója több ízben is gyenge képességű, alacsony képzettségű, nyelvi hiányosságokkal küszködő lelkészként jellemezte.¹¹⁹

Krix Béla

1821-ben született, 1846-ban szentelték pappá. Csanádi egyházmegyes római katolikus lelkész, 1847–48-ban fehértemplomi, majd ugyancsak még 1848-ban pécskai segédlelkész, 1849. március 11-től perlaszi plébános.

1849. február 28-án tábori lelkészi alkalmazásért folyamodott a HM-hez. Folyamodását 1849 májusában Josef Kohlman ezredes közvetítésével megismételte. Görgői Artúr hadügyminiszter 1849. június 10-én kinevezte a Pancsován székelő első dandárság tábori lelkészének. 1850-től adminisztrátor Ópáván, 1857-től plébános Tárcsón [Torontál vm.].¹²⁰

115 SZINNYEI 1899. VI. k. 1046. o. KOVÁTS 1908. 360. o. MOL H 75 1849:3614 (iktatókönyv), 1849:25698. Közlöny 1849. február 23. 125. o. N 1848. október 22. 557. o.

116 SZINNYEI 1899. VI. k. 1425. o. HERMANN E. 1932. 54–55. o. MOL H 75 1849:16149, 1849:25401. Schem. MV. 1845. 51. o., 1847. 51. o.

117 A 116. sz. jegyzet anyaga mellett: Scitovszky János – Ferenc Józsefnek. Esztergom, 1851. március 6. HHStA Kabinetsarchiv Geheimakten Nachlaß Schwarzenberg Kt. 10. Fasc. IV. Nr. 245.

118 KRAW AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 301. o., 320. o., 325. o. KRAW AF Grundbuch der Militär-Geistlichkeit Sp. 4/1. II. k. 150. o. Schem. Franc./Cap. 1846. 9. o., II. o.

119 KRAW AF Conduite Liste Militär-Geistlichkeit 1846–1859. Nr. 281, 292, 315. Hazánk XI. k. 310. o.

120 Schem. Csan. 1847. 91. o., 1848. 98. o., 1859. 177. o., 1875. 146. o. MOL H 56 10.d. 34. kűtfő 1849:108. MOL H 2 (OHB) 1849:7555. MOL H 75 1849:2701 (iktatókönyv), 1849:17691 (iktatókönyv), 1849:18836.

Láposy [Láposi] Géza Márton

Stridóváron [Zala vm.] nemesi családban született 1822. november 11-én. Zágrábi egyházmegyes római katolikus lelkész. 1847-ben szentelték pappá, 1848-ban szentberecki káplán. Elűzik plébánájáról, 1848 október végétől tábori lelkész a 35. Zrínyi honvédszászlóaljban. Ez állásában 1849 február elején megerősítik. Bajuszt növesztett és katona ruhát hordott.

Ugyanakkor szabályellenesen tiszti rangot is kapott: 1848. október 26-tól alhadnagy, 1849. június 23-tól főhadnagy, végül százados ugyanott. A kiegyezés után plébános Viziszentgyörgyön [Zala vm.], majd Perlakon, alesperes, a Zala megyei honvédegylet tagja. 1881-ben mint perlaki esperes-plébánost ragadta el a halál.¹²¹

Liebhart [Liebhardt] Lukács

Sopron, 1813. április 8. – Székesfehérvár, 1872. június 15. Római katolikus lelkész, ciszterciata szerzetes. 1830. október 5-én lépett be a ciszterciata rendbe, 1837. július 23-án pappá szentelték. Apáti szertartó Zircen majd egri hitszónok. 1840–1841-ig gimnáziumi tanár Székesfehérvárott, azután esztergári lelkész, 1842–1848-ig hittanár és hitszónok a pécsi püspöki líceumban (1843-tól a hittudományok doktora).¹²²

1848 nyarán a Baranya megyei nemzetőrség tábori lelkésze, főhadnagya, majd századosa. 1849. február 2-án éjszaka Scitovszky János pécsi püspök közreműködésével elfogják, megfosztják állásától és Zircre internálják. Három hónapos fogságából a magyar csapatok szabadítják ki. 1849. május 29-én Budán tábori lelkészi állásért folyamodott, ezt 1849. július 16-án nyerte el.¹²³

A szabadságharc után az apáti bíróság 6 éves internálásra ítélte. Ennek ellenére már 1850-től tanított a székesfehérvári gimnáziumban. Kilépett a rendből és átlépett a kassai egyházmegyébe. 1861-től az ungvári gimnázium igazgatója, címzetes szépesi apát.¹²⁴

Lőrinc Károly

1817. április 2 – 1875. március 5. 1840. június 28-án szentelték pappá, erdélyi egyházmegyes római katolikus lelkész. 1841-től tanár Marosvásárhelyen, 1843-tól segédlelkész Kapnikbányán. 1845-től adminisztrátor Alsókapnikon, 1846-tól tanár Szilágysomlyón. 1848–49-ben a 11. székely határőr huszárezred tábori lelkésze, egyúttal adminisztrátor Sepsiszentgyörgyön.

A szabadságharc leverését követően a nagyszombati ferences zárdából kialakított börtön fogja. 1851-től segédlelkész Nagyágon, 1852-től adminisztrátor Alsókapnikon, az 1860-as években Kapnikbányán [Szatmár vm.]. Számos nyelvészeti cikk szerzője, hagyatékát az MTA Kézirattára őrzi.¹²⁵

121 BONA 1988. 364. o. Bona Gábor feltevésének helyességét, miszerint Láposy Géza és L. Márton perlaki esperes plébános azonos személyek, a sematizmusok egyértelműen bizonyítják. Schem. Zagr. 1848. 59. o., 1880. 92. o., 263. o., 1881. 190. o. MOL H 2 (OHB) 1849:1801. MOL H 75 1849:21995. NOVÁK 1906. 391. o. MOLNÁR 1992. 408. o. FLOSSZER 1998. 59. o.

122 SZINNYEI 1900. VII. k. 1206–1207. o. Schem. Cist. 1848. 41. o., 47. o.

123 MOL H 75 1849:21625, 1849:25249. Közlöny 1849. július 20. 572. o.

124 A 122.sz. alatt megadott irodalom mellett: Békefi 1896. 64. o.

125 SZINNYEI 1902. VIII. k. 16–17. o. TL 1893. február 15. 28–29. o. Kovács Miklós – Scitovszky Jánosnak. Gyulafehérvár, 1850. március 28. Prím. Lev. Scitovszky-akták Categoria 21. 1437.cs. Ez a levél egyértelműen bizonyítja, hogy a 11. huszárezred tábori lelkésze Lőrinc Károly volt és nem Demeter Endre, amint azt Szentkatolnai Bakk Endre állította (TL 1903. január 85. o.). A félreértés onnan származhatott, hogy Demeter Endre valóban a 11. huszárezred tábori lelkésze volt, csak nem a szabadságharcban, hanem 1852. május 27-től 1856. március 14-ig. KRAW AF Grundbuch der Militär-Geistlichkeit Sp. 4/1 II. k. 92. o. További adatok Lőrinc Károlyról:

Lukács Dániel

1848-ban debreceni református segédlelkész, a debreceni nemzetőrség zászlótartója. Részt vett Arad ostromában. Vidasics Ede előterjesztésére Mészáros Lázár hadügyminiszter kinevezte a HM hadlelkészi osztályába fogalmazóul. A szabadságharc után tisztaigari-, az 1870-es évek végén mezőtúri lelkész. A tiszántúli református egyházkerület heves – nagykunsgái egyházmegyéjében a tanügyi bizottság tagja és iskolafelügyelő.¹²⁶

Lukácsik (Lukatschik) Ferenc

1814-ben született, szatmári egyházmegyei római katolikus lelkész. 1843. augusztus 30-tól a 39. Dom Miguel seregre tábori lelkésze. 1848 októberében alakulatával a magyar hadsereg oldalára állt. 1849 tavaszán betegsége miatt szolgálaton kívül volt.

A szabadságharcot követően purifikálták, továbbra is tábori lelkész, az 1850. február 8-tól Munkácson, 1855. december 11-től Nagyváradon, 1856. november 1-től Péterváradon, 1857. április 1-től a 62. E. H. Heinrich sörgealoezrednél, 1860. augusztus 1-től a bábolnai katonai ménésintézetnél. 1869. február 1-től katonai plébános Nagyszébenben, majd címzetes kanonok, a Ferenc József rend lovagja. Állomáshelyén, 1890. május 23-án hunyt el.¹²⁷

Lukesch Flórián

1820-ban született, 1844-ben szentelték pappá, csanádi egyházmegyei római katolikus lelkész. Felszentelését követően nagyszentmiklósi segédlelkész, majd 1848-ban özvegy Lo-Presti báróné fiának nevelője.

1849 márciusában Hadik Gusztáv ezredes támogatásával tábori lelkészi állásért folyamodott. Még mielőtt kérelmét a vallás és közoktatásügyi minisztérium átküldte véleményezés végett a csanádi püspöki helynöknek, 1849 május második felében kinevezték tábori lelkésznek a IV. hadtest egyik (később Peretz ezredes vezénylete alatt álló) hadosztályához. 1851-ben káplán volt Makón, további sorsa ismeretlen.¹²⁸

Lutter Ferdinánd [Nándor]

Bér [Nógrád vm.], 1820. szeptember 3. Budapest, 1891. december 30. Római katolikus lelkész, piarista szerzetes, tanár. 1836. szeptember 14-én vették fel a piarista rendbe, 1845. szeptember 20-án szentelték áldozópappá. Ezt követően tanár Pesten a fő elemi tanodában, majd 1847-től a budai piarista gimnáziumban. 1848-ban a rend demokratikus átalakítása érdekében megalakított három tagú ideiglenes választmány tagja, Eötvös József br. szakértője, nemzetőr. 1849. március 3-án felfüggesztették állásából, majd március 13-án rendfőnöke társaival együtt a fővárosi gimnáziumokból is kitiltotta. 1849 július végén kinevezték a magyar hadsereg tábori lelkészének és a szegedi táborba rendelték. A szabadságharc után eltöltötték a tanítástól.¹²⁹

1850–1852-ig nevelő a Szmercsányi grófnál Budán, majd 1853–1858-ig gimnáziumi tanár Selmecbányán. 1859–1861-ig a pesti –, majd 1862-től 1891-ig a budai kegyesrendű gimnázium

LÁSZLÓ E. 1998. 235. o. Schem Trans. 1855. 31. o., 67–68. o., 1857. 15. o., 1860. 16. o., 1867. 41. o. Lőrinc Károly hagyatéka MTA Kézirattár M. Nyelvt. 65. sz.

126 MOL H 75 1849:1803. Közlöny 1849. március 23. 212. o. Ref. névtár 1855. 93. o. Ref. névtár 1886. 289. o., 292. o. Ref. névtár/t. 1883. 25. o.

127 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószág 1849–4/120. A szatm. egyh. 448. o. KrAW Grundbuch der Militär-Geistlichkeit Sp. 4/1. 58., 146., 150.

128 Schem. Csan. 1848. 104. o., 125. o. Schem. Csan. 1851. 135. o. – MOL H 75 1849:5616 (iktatókönyv), 1849:5826 (iktatókönyv), 1849:25789. MOL H 56 10.d. 3. kútfő. MOL H 62 1849:913.

129 SZINNYEI 1902. VIII. k. 148–152. o. BALANYI, BIRÓ ... 1943. 167. o., 173–175. o. MOL H 75 1849:26396, 1849: 26397, 1849:26398. HL 1848/49. 40/149.

igazgatója. 1859-től az MTA levelező tagja, 1864-től a rend kormánytanácsosa, 1868-tól kormánysegéde, 1882-től királyi tanácsos, 1884-től haláláig Budapest székesfővárosi tankerület főigazgatója. Az oktatási rendszer modernizálásának elkötelezett híve, 24 különböző tankönyv szerzője.¹³⁰

Magyari Alajos

1817-ben született csanádi egyházmegyes római katolikus lelkész, a szabadságharc előtt a csanádi papnevelde tanára, a teológia tudományok doktora, a cölíbatús fakultatívvá tételének híve.

1849. február 16-án kinevezték az aradi tábor felügyelő lelkészének (tábori főlelkészének). Számos, politikai kérdést is érintő prédikációt tartott, a Habsburg – ház trónfosztását is kihirdette és magyarázta. Arad bevételét követően nem követte az V. hadtestet Temesvár alá, 1849. július 27-től aradi térlelkész volt.

A szabadságharc leverését követően purifikálták. 1849 őszétől aradszentmártoni káplán, 1851 novemberétől pankotai plébános, majd esperes. A kiegyezés után az Arad vármegyei honvédegylet tagja. 1888-ban hunyt el.¹³¹

Marán János

1819-ben született, 1844-ben szentelték pappá, egri egyházmegyes római katolikus lelkész, a filozófia tudományok doktora, a szabadságharc előtt az egri líceum tanára. 1849 januárjától kórábbi állása megtartásával az egri katonai kórház lelkésze. 1849. június 29-én a kórházzal együtt elmenekült Egerből, a szabadságharc hátralévő időszakában a hajósi katonai kórház lelkésze.

A szabadságharc után ismét az érseki líceum tanára, az 1850-es évektől haláláig kistályai [Borsod vm.] plébános. 1892. július 11-én Kistályán halt meg.¹³²

Marczell Ákos Joachim

Kisudvarnok [Pozsony vm.], 1813. március 17. – Kőhidgyarmat [Esztergom vm.], 1892. január 21. Esztergomi egyházmegyes római katolikus lelkész, akit nagyszombati tanulmányainak befejeztével 1837. október 26-án szenteltek pappá. A várkonyi plébánosnál segédkezett, majd segédlelkész volt Szentmihályfalván, Tallóson, Udvarnokon, végül Podolán. Adminisztrátor Vágújhelyen, 1847-től nyitravicsápi plébános.¹³³

Kihirdette a Habsburg-ház trónfosztását, Buda bevétele alkalmából pedig Te Deum-ot tartott. 1849 júliusában a cs. kir. csapatok elől Szegedre menekült és 1849. július 15-én tábori lelkészi vagy más egyéb hivatalért folyamodott. 1849. július 16-án kinevezték a Perczel Mór vezénylete alatti táborba hadlelkésznek. A szabadságharc után megfosztották hivatalától és három évi vasban eltöltendő várfogságra ítélték. Olmütz – ben raboskodott.¹³⁴

130 A 129.sz. alatt megadott irodalom mellett ÖVEGES 1942. 157–165. o., valamint LÉH-KOLTAY 1998. 240. o.

131 SZINNYEI 1902. VIII. k. 303–304. o. KOVÁTS 1908. 360. o. MOL H 75 1849:3008 (íktatókönyv), 1849:25213, 1849:25838. Közlöny 1849. február 17. 111. o. MIKÁR 1869. 7. o. MAGYARI 1848. 1–7. o. MIKÁR 1891. 11. o. tévesen állítja, hogy Magyari az Arad megyei honvédegylet tagja volt 1890-ben, hiszen ő már 1888-ban elhunyt. Vö.: Schem. Csan. 1889. 302. o.

132 SZINNYEI 1902. VIII. k. 529. o. MOL H 75 1849:3450, 1849: 7140 (íktatókönyv), 1849:8214, 1849: 8215, 1849: 25324, 1849: 25326. Schem. Agr. 1851. 62. o., 1856. 52. o., 1868. 105. o.

133 NÉMETHY 1894. 764–765. o.

134 Marczell Ákos – Mednyánszky Cézárnak Szeged, 1849. július 15. MOL H 86 1.d. MOL H 75 1849:25249, 1849:25371. HERMANN E. 1932. 25. o., 95. o., 100. o.

Kiszabadulása után káplán Esztergomban, majd aléneklő kanonok ugyanott. 1859. december 1-től haláláig köhidgyarmati plébános.¹³⁵

Markovich Antal

Pozsonyzávod [Pozsony vm.], 1808. június 10. – Buda, 1867. július 26. Római katolikus lelkész, piarista szerzetes, tanár. 1827. október 8-án lépett be a piarista rendbe. Váci, nyitrai és szentgyörgyi tanulmányokat követően 1835. augusztus 5-én pappá szentelték. Gimnáziumi tanár: 1836–38-ig Léván, 1839–40-ig Kecskeméten, 1841–47-ig Budán. 1847–48-ban a szt. Katalin konviktus felügyelője Velencén.¹³⁶

1848. július 24-én Mészáros Lázár hadügyminiszter kinevezte a „Mészáros” hadigőzörsre tábori lelkésznek. 1848 decemberében meghült, így a hadigőzös személyzetével ellentétben 1849. január 5-én a fővárosban maradt. A piaristák kollégiumában bujkált, ahol a tábori kápolnát is megőrizte. 1849. május 18-án jelentkezett előljárójánál. Igazolását követően a II. hadtestbe osztották be hadlelkésznek.¹³⁷

A szabadságharc után ismét gimnáziumi tanár: 1850-ben Nyitrán, 1851–53-ig Selmechán. 1853-tól 1862-ig Nagybecskerekén rektor és gimnáziumi igazgató, 1862–1867-ig Tatán igazgató és tanár.¹³⁸

Mednyánszky Cézár br.

Beckó [Trencsén vm], 1824. július 9. – Hyères [Franciaország], 1857. április 20. Esztergomi egyházmegyei római katolikus lelkész, 1847. július 20-án szentelték pappá. Segédlelkész Dévényben, 1848-ban zohori adminisztrátor.¹³⁹

Főrendként részt vett az utolsó rendi országgyűlésen, ahol fokozatosan a liberális eszmék hívévé vált. 1848 december elején híveivel gyűjtést rendezett a magyar hadsereg sebesült katonái számára. A cs. kir. hadsereg elől elmenekült, 1849. január 5-től tábori főlelkész a feldunai (februártól: VII.) hadtestben, majd 1849 április elejétől a feldunai hadseregben. 1849. június 24-én Görgei Artúr hadügyminiszter kinevezte a HM hadlelkész osztályába igazgató tanácsosul.¹⁴⁰

A szabadságharc leverése után Franciaországba emigrált. Teleki László gr. barátja, Kossuth Lajos ágense, feladata a francia baloldallal történő kapcsolattartás. 1852. február 3-án, távollétében a pesti cs. kir. hadbíróság kötél általi halálra ítélte. Papi működésével felhagyva, magánéleti viharai és anyagi nehézségei következtében 1853-ban világkörüli útra indult. Fokvároson keresztül Ausztráliába érkezett, ahol aranyásással próbálkozott. Egy rablótámadás következtében elvesztette bal karját. 1854 augusztusában az USA-n keresztül visszatért Európába. Önkézével vetett véget életének.¹⁴¹

135 A 133. sz. alatt megadott irodalom mellett SZINYEI 1902. VIII. k. 542. o.

136 SZINYEI 1902. VIII. k. 640. o. GÁL 1948. 20. o. LÉH-KOLTAI 1998. 247. o.

137 MOL H 146 12.d. 4091.sz. MOL H 75 1849:21638, 1849:23881. Markovich távollétének jogosságát Grósz Ferenc honvéd őrnagy és kezelőorvosa, dr. Loeblin Ignác igazolták. MOL H 75 1849:21561.

138 Lásd a 136.sz. megadott forrásokat.

139 NÉMETHY 1894. 779. o.

140 ZAKAR PÉTER: *Egy forradalmár pap Görgey táborában*. In.: Aetas 1992/1–2. 136–149. o. Közlöny 1848. december 16. 893. o.

141 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1852–7/19. 247–248.fol. MEDNYÁNSZKY 1858. 61–309. o. MEDNYÁNSZKY 1930. 67–232. o. Világkörüli útja kezdetének hozzávetőleges kezdőpontjáról: Mednyánszky Sándor – Klapka Györgynek. London, 1853. január 28., MOL R 295 22.tétel. d.sz.

Menyhárh Lajos

Kissallóban [Bars vm.] született esztergomi egyházmegyes római katolikus lelkész. 2 év 4 hónap és 10 napig tartó egyházmegyei szolgálat után 1837. március 16-tól a peschiera-i és legnano-i cs. kir. helyőrség lelkésze. 1839. október 1-től áthelyezték a 32. Habsburg-Estei Ferdinánd főherceg sorgyalogezredhez. 1846. május 10-től 1849. november 15-ig komáromi várlelkész. Elöljárója 1846-ban jól prédikáló, erkölcsös, szorgalmas lelkipásztorként jellemezte.¹⁴²

Noha Czizler Ignác 1848 decemberében szerette volna maga mellé venni a HM-be fogalmazónak, erre a hadi események következtében nem került sor. A vár őrségével együtt Menyhárh a magyar hadsereg oldalára állt. 1849 májusában áldozatos munkájáért 100 forint jutalomban részesítették. 1849. szeptember 13-án tábori főlelkésszé („törzs tábori lelkésszé”) nevezték ki. A vár kapitulációját követően 1849. november 16-án áthelyezték a mezőhegyesi katonai ménésintézethez. Új állomáshelyére való elutazása előtt 1849. december 27-én tifuszban halt meg Komáromban.¹⁴³

Mely Károly

1820. június 8-án született Pesten, 1843. július 31-én Barkóczy László püspök szentelte papá. Székesfehérvári egyházmegyes római katolikus lelkész. Káplán: 1843. szeptember 1 – 1845. március 1-ig Etyeken, majd 1847. június 8-ig Pilisvörösváron, végül 1848. június 30-ig Törökbálinton. 1848. július 1-e és 1848. december 20-a között ténylegi adminisztrátor, 1848. december 20-tól 1849. június 9-ig kistorbágyi segédlelkész. A császári csapatok elől, akik név szerint keresték a faluban, elmenekült, majd a Korponay János ezredes parancsnoksága alatti népfelkelő sereg tábori lelkésze lett.

A szabadságharc leverése után néhány hónapig bujkált. Segédlelkész: 1850. március 23 – 1853. szeptember 1-ig Ráckevén, majd 1853. december 15-ig Bodajkon. 1853. december 15-től 1858. február 12-ig adminisztrátor Piliscsabán, majd 1858-tól plébános ugyanott. A kiegyezés után egészen az 1890-es évekig a Budapesti honvédegyet tagja.¹⁴⁴

Mihajlovics Sándor

A szabadságharcot megelőzően bánlaki ortodox lelkész. Miután vagyona elpusztult a harcokban, Szegedre érkezett és valamely zászlóaljnál tábori lelkészi állást kért. Kinevezését Kossuth Lajos is támogatta. 1849. február 26-án nevezték ki szegedi térlelkésznek, ebben a minőségében végig szolgált a szabadságharcot. Szegeden ő temette el többek között a rögtönítélő bíróság által halálra ítélt és kivégzett ortodox vallású személyeket.¹⁴⁵

Mihály Lőrinc

Román nemzetiségű görög szertartású római katolikus lelkész, költő. Az 1830-as évek végén az ungvári papnevelde hallgatója volt. 1843-ban budfalvi [Máramaros vm.] lelkész, kaszói egyházközségi jegyző és Máramaros vármegye táblabírája.

1849-ben tábori lelkész a nemzetőrségben, majd Kazinczy Lajos ezredes hadtestében. Kinevezését két ízben is megtagadta a minisztérium, mivel a 105. zászlóaljhoz szerették volna kinevez-

142 KRAW AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1 I. k. 55. o., 313. o., 323. o., 325. o. KRAW AF Conduite Liste Militär-Geistlichkeit 1846–1859. 315. sz.

143 MOL H 75 1849:16140. SZINNYEI 1887. (Komárom) 319. o. KL 1849. szeptember 28. 260. o. KRAW AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 311. o.

144 PAUER J. 1877. 486–487. o. SZPL Kanc. Nr. 5325/a. 1849:462. Farkas Ferenc – Scitovszky Jánosnak. Székesfehérvár, 1850. március 14. Prim. Lev. Scitovszky-akták Categoria 21. 1417. cs. MIKÁR 1869. 36. o., 189. o. MIKÁR 1891. 63. o.

145 Univ. Schem. g.n.u. 127. o. MOL H 75 1849:3497, 1849:4472, 1849:4639. MOL H 2 (OHB) 1849:2199. Szeged, Ecclesia Palánk Katonai halottak 1848–1856. 16. o.

ni. 1849. július 21-én Kazinczy ezredes tábori főlelkészi kinevezésének megerősítését kérte a HM-től. Egy oroszellenes költeményének fordítását a „Közlöny” c. hivatalos lap is közölte. A szabadságharc után szerfalusai lelkész, az 1850-es évek végén halt meg.¹⁴⁶

Miodonyszký [Miodonszky], Józef

Lengyel nemzetiségű római katolikus lelkész. 1849. február 9-én Mészáros hadügyminiszter kinevezte a lengyel légió tábori lelkészeének. A légióval mindvégig rendkívül rossz volt a viszonya, a húsvéti gyónást például a légió legénysége nem akarta teljesíteni előtte. Józef Wysocki ezredes parancsára a tavaszi hadjáratban nem követte alakulatát, hanem Tiszafüreden maradt. Ezzel viszont kivívta a HM hadlelkészi osztályának rosszsallását, amelynek vezetője sürgette, hogy csatlakozzon alakulatához.¹⁴⁷

1849 május elején Debrecenbe jött és noha szóban ígéretet tett a légióhoz való csatlakozásra, valójában továbbra is Tiszafüreden időzött és megpróbálta áthelyezését kieszközölni. Ügyének megoldásához nagy mértékben hozzájárult Wysocki ezredes jelentése, aki szerint Miodonyszký hivatalának nem képes és nem is akar eleget tenni. Ennek hatására a HM megfosztotta állásától és kitörölték a tábori lelkészek létszámából.¹⁴⁸

A szabadságharc leverése után Magyarországon telepedett le. A kiegyezés után a Budapesti honvédegylet tagja.¹⁴⁹

Molnár János

Bakonyszentlászló [Veszprém vm.], 1816. május 3. – Szabadbattyán, 1888. július 31. Polgári származású, székesfehérvári egyházmegyei római katolikus lelkész. Veszprémi, győri, székesfehérvári és pesti tanulmányokat követően Barkóczy László püspök 1839. május 4-én pappá szentelte. Segédlelkész: 1839. május 4-től Pázmándiban, 1844. szeptember 1-től a Székesfehérvár-külvárosi plébánián, majd 1845. május 1-től a belvárosban.¹⁵⁰

1848. március 26-án szentbeszédében üdvözölte a polgári átalakulást és hallgatóságát a Batthyány-kormány támogatására szólította fel. A székesfehérvári nemzetőrség tagja. 1849. májusában Görgei kinevezte tábori lelkésznek, de ekkor – előljárói engedélyével – az újoncoszás zökkenőmentes lebonyolítása érdekében még Székesfehérváron maradt. A cs. kir. alakulatok elől elmenekült és 1849. július 23-án kinevezték tábori lelkésznek Kmety György hadosztályához.¹⁵¹

A szabadságharc után bujkált Arad megyében. 1851. március 1-től kövesdi [győri egyházmegye] segédlelkész, 1852. május 1-től adminisztrátor, majd július 1-től plébános ugyanott. 1861. január 1–1871. július 1-ig sárpentelei plébánosként tért vissza korábbi egyházmegyéjébe, ezt követően haláláig szabadbattyáni esperes-plébános.¹⁵²

146 SZINNYEI 1902. VIII. k. 1277–1278. o. MOL H 75 1849:16506, 1849:25863, 1849:26263. Közlöny, 1849. július 14. 556. o.

147 Közlöny 1849. február 11. 89. o. MOL H 75 1849:11506, 1849:12749, 1849:18404 (iktatókönyv). Kovács Istvánnál Miodowski néven szerepel: KOVÁCS 1998. 378. o.

148 MOL H 83 2.d. 2.tétel 374.fol. MOL H 75 1849:17071, 1849:22791, 1849:22792.

149 MIKÁR 1869. 36. o., 189. o.

150 PAUER J. 1877. 421. o. SZINNYEI 1903. IX. k. 222–223. o.

151 Nemzetőri szolgálatáról: Molnár János – Farkas Ferencnek. Székesfehérvár, 1848. július 30. SZPL Kanc. Nr. 4640/b. 1848:555. Tábori lelkészi kinevezése, szolgálata: ÖNB Handschriften-sammlung Ser. nov. 358/2. 246–247 fol. (Erre az iratra Hermann Róbert hívta fel figyelmünket.) MOL H 75 1849:25955, 1849:26323 (iktatókönyv).

152 Lásd a 150.sz. alatt megadott forrásokat! Molnár korábbi egyházmegyéjébe történő visszatérését Farkas Imre püspök is támogatta. SZPL Kanc. Nr. 4640/b. 1860:1216.

Molnár József Gábor

Nemesleányfalu [Veszprém vm.], 1804. október 6. – Komárom, 1874. február 1. Evangélikus lelkész 1844-ben Csakóházon [Győr vm.], majd haláláig Komáromban. 1849. augusztus 20-án ki-nevezték „az összes várórség evangélikus lelkészévé”. A szabadságharc után továbbra is a komá-romi evangélikus gyülekezet lelkésze.¹⁵³

Munkácsi [Mihálovics] József

Torda, 1814. január 16. Zágráb, 1891. február 18. Csanádi (majd zágrábi) egyházmegyes ró-mai katolikus lelkész. Temesvári teológiai tanulmányait követően 1836-ban szentelték pappá. Te-mesvár belvárosi segédlelkész, majd 1837-től püspöki szertartó és szentszéki jegyző. 1841-től püs-pöki titkár és szentszéki ülnök majd irodaigazgató.¹⁵⁴

1848 februárjában címzetes kanonok, 1849 január végétől pro-vikárius Makón, 1849 júniusá-tól a HM hadlelkészi osztályának tanácsosa. A szabadságharc után a temesvári cs. kir. bíróság megfosztotta állásától és négy éves várfogságra ítélte. Mind Scitovszky János primás, mind Csajághy Sándor csanádi püspök kegyelmet kért számára, amelyet végül is az uralkodó 1852. február 9-i határozatával kapott meg.¹⁵⁵

Az amnesztia után ismét segédlelkész, 1861-ben visszakapta címzetes kanonoki címét, együt-tal temesvár-gyárvárosi plébános, 1868-ban vaskaszentmártoni apát, 1870 márciusában címzetes püspök, néhány hónap múlva már zágrábi érsek, 1877-ben bíboros.¹⁵⁶

Muntyán János

1808. január 3-án született görög katolikus lelkész. 1828. június 30-án szentelték pappá, 1847-ben adminisztrátor volt Dédán, 1848-ban Szarkon. Bem tábornok 1848. december 8-án ne-vezte ki tábori lelkésznek az erdélyi hadsereghez. Mészáros Lázár hadügyminiszter 1849. április 14-én megerősítette állásában. 1849 május közepén Bem altábornagy megbízásából követségben járt az újorsovai török helyőrségben, majd a hónap végéig szabadságon volt.¹⁵⁷

Murary [Morár] Miklós

Az 1840-es évek második felében feketeéri [fikatári – Temes vm.] román nemzetiségű orto-dox lelkész. 1849. június 13-án Vécsey tábornok kinevezte az V. hadtest tábori lelkészévé. Hadtes-tével részt vett Arad, majd Temesvár ostromában.¹⁵⁸

Nagy László

1848-ban kokadi [Bihar vm.] református lelkész, akitől egyházközsége polgári és hazafias kö-telességeinek teljesítése miatt szeretne megválni. 1849. április 27-én Kuthy Sándor érmelléki es-peresnek sikerült kompromisszumra bírni a szemben álló feleket. A kokadiak vállalták, hogy még

153 Ág. ev. névtár 1844. 85. o., 1853. 68. o. Kinevezése: SZINNYEI 1887. (Komárom) 275. o. KL 1849. szeptember 26. 253. o. SZINNYEI 1903. IX. k. 184. o.

154 SZINNYEI 1902. VIII. k. 1266–1269. o.

155 KOVÁTS 1908. 369–370. o. MOL H 75 1849:21572, 1849:24841. HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíró-ság 1850–1/254. 308–309.fol. HERMANN E. 1932. 50. oldalon tévesen állítja, hogy egyévi várfog-ságra ítélték. Kegyelemi kérvények: MOL D4 31. csomó, 67. tétel. HHStA Kabinetsarchiv Geheimakten Nachlaß Schwarzenberg Kt.10. Fasc IV. Nr. 245. Kegyelem: MH 1852. február 15. 3171. o.

156 A 154.sz. alatti irodalom mellett KOVÁTS 1908. 369. o.

157 MOL H 75 1849:10142, 1849:21624, 1849:21995, 1849:22036. MT 1849. május 28. 130. o. MOL H 83 2. d. 2. tétel 498.fol., 512–513.fol. Schem. M.V.G.R.C. 133.

158 Univ. Schem g.n.u. 141. o. MOL H 75 1849:21449, 1849:23317, 1849:25698.

egy évig megtartják maguk között Nagy Lászlót, a lelkész pedig megígérte, hogy igyekszik magának más hivatalt szerezni.¹⁵⁹

Nagy László szorult helyzetében Kossuthhoz fordult, aki az ügy elintézését a HM-re bízta. Szoboszlai Pap István tiszántúli református szuperintendens szeretett volna Debrecenben egy református térlelkészséget felállíttatni és erre az állomásra Nagy László kinevezését javasolta. Ez ugyan nem valósult meg, de Görgei Artúr hadügyminiszter 1849. június 11-én kinevezte Nagy Lászlót a 14. Lehel-huszárezred tábori lelkészének. A szabadságharc leverése után Nagy László 1849. október 29-én Debrecenben szolgálatátételre jelentkezett Szoboszlai Pap Istvánnál.¹⁶⁰

Niewiadomski, Józef

1813-ban született krakkói egyházmegyes lengyel nemzetiségű római katolikus lelkész. Részt vett az 1846-os mozgalmakban. Letartóztatták, de cellája falát kibontva sikerült megszöknie. Párizsban belépett a Lengyel Demokrata Társaságba. 1848 tavaszán visszatért Krakkóba, a jaworznói plébánia lelkésze lett, de politikai magatartása miatt elmozdították állásából. Ezt követően Magyarországra szökött.¹⁶¹

1848. május 25-én, mint egykor a dzsidásoknál szolgált tiszt, kérte hogy nevezzék ki valamely lengyel ezredhez tábori papnak. 1849. május 29-én kinevezték a „lengyel lovas ezred” tábori lelkészéül. A szabadságharc után Törökországba menekült. Az emigráció frakcióharcaitól távol tartotta magát. 1851-ben Angliába hajózott, ahol orvosi tanulmányokat folytatott. 1869-ben öngyilkosságot követett el.¹⁶²

Orosz Antal

Szatmári egyházmegyes római katolikus lelkész. 1822-ben született, 1845-ben szentelték pappá, a szabadságharc előtt fegyrgyarmati [Szatmár vm.] segédlelkész. 1849. május 29-én kinevezték a 12. Nádor-huszárezred tábori lelkészének. Tábori lelkészi szolgálatának megkezdése előtt egyházmegyéjéből szabályosan elbocsátották.

1853-ban szatmári segédlelkész, az 1860-as évek első felében adminisztrátor Visken. 1891. szeptember 9-én halt meg Huszton, mint ugocsei főesperes lelkész.¹⁶³

Pados János

Dunaföldvár, 1820. június 21. – Nemestördemic [Zala vm.], 1892. Székesfehérvári egyházmegyes római katolikus lelkész. 1843. június 21-én szentelték pappá. Ezt követően dunabogdányi káplán majd Székesfehérvárott szentszéki jegyző. 1848. szeptember 1-től a dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség tábori lelkésze, a sereg mellé rendelt kormánybiztosok október 19-én megerősítették állásában. Ellátásáról a székesfehérvári egyházmegye vezetése gondoskodott.¹⁶⁴

159 MOL H 62 1849:565.

160 MOL H 62 1849:478. MOL H 75 1849:13924 (iktatókönyv), 1849:19672. DPL 1937. május 15. 95. o.

161 KOVÁCS 1989. 278–279. o. KOVÁCS-WYSOCKI 155. o.

162 A 161.sz. jegyzet anyaga mellett: KOVÁCS 1998. 378. o., MOL H 75 1849:16637 (iktatókönyv), 1849:17315, 1849:17447. LÁSZLÓ 1887. 55. o. HHStA Außenministerium Informationsbüro 1849–1851. A 4172. Itt úgy jellemzik természetét, hogy nyughatatlan szelleme és múltja örökös emigránssá teszik.

163 Schem. Szatm. 1853. 14. o., 1861. 92. o., 151. o., 1864. 224. o. MOL H 75 1849:17448, 1849:21443. Közlöny 1849. május 31. 445. o. A szatm. egyh. 448. o.

164 SZINNYEI 1905. X. k. 86–88. o. – MOL C 133 Nr.180. (Erre a forrásra Hermann Róbert hívta fel figyelmünket.) – MOL H 92 1848:8140. SZPL Kanc. Nr. 5268. 1848:554.

1849 áprilisában Gaál Eduárd császári biztos kitiltotta a városból. Júniusban Székesfehérvárra három ízben prédikált az oroszok ellen meghirdetett keresztes hadjárat keretében, s a császári kormányt gyalázta. 1849. július 3-án önként csatlakozott a Kmety – hadosztályhoz és fegyverrel a kezében részt vett a nyári hadjáratban, végül őrmester a 10. honvédszászlóaljban. A pesti cs. kir. hadbíróóság 1850. január 5-én 6 évi vasban eltöltendő várfogságra ítélte.¹⁶⁵

Munkácson, majd Olmütz-ben raboskodott. Scitovszky primás számára is kegyelmet kért, de 1852. július 15-én az uralkodó csak büntetésének felét engedte el. 1853-as szabadulását követően Károlyi György gr. fiának nevelője, majd 1861–67-ig orvosi tanulmányokat folytatott. 1867-ben zsámbéki plébános, a katolikus autonómia mozgalom híve és jegyzője. A mozgalom sikertelenségét látva lemondott javadalmáról és minden egyházi tevékenységtől visszavonult. Főként egyházi és orvosi műveket publikált, de fordított Machiavellitől is.¹⁶⁶

Pap Melkizedek Mihály

Gyöngyös, 1809. július 31. – Vác, 1873. augusztus 28. Római katolikus lelkész, ferences szerzetes, tanár. 1826-ban lépett be a ferencesek közé, 1832. szeptember 16-án pappá szentelték. Gimnáziumi tanár Gyöngyösön, Szolnokon, majd 1848-ban Szabadkán.¹⁶⁷

Már 1848 szeptemberének elején tábori lelkészi állásért folyamodott. Kérelmét 1849 márciusában megismételte, ennek hatására Mészáros Lázár hadügyminiszter 1849. március 25-én kinevezte az 1. Császár-huszárezred tábori lelkészének.¹⁶⁸

Világosnál esett hadifogságba. A pesti cs. kir. hadbíróágon eljárás folyt ellene, de mivel lázításban nem találták vétkesnek, 1849. december 11-én szabadon bocsátották. Ezt követően gyöngyösi segédlelkész, szolnoki tanár, 1852-től a gyöngyösi gimnázium igazgatója, 1866-tól házfőnök, 1872-től a rend kormánytanácsosa.¹⁶⁹

Pápai János

Református lelkész a Dunántúli egyházkerület Komáromi egyházmegyéjében. Komáromban 1849. szeptember 11-én beosztották Kosztolányi Mór honvéd ezredes hadosztályába tábori lelkésznek. A szabadságharc után csilizpatasi [Győr vm.] lelkipásztor.¹⁷⁰

Paulovics Ferenc Vazul

1786-ban született Nagytapolcsányban [Nyitra vm.]. Római katolikus lelkész, ferences szerzetes. 1813. október 7-től a 28. sz. cs. kir. katonai kórház lelkésze. 1815. október 15-én áthelyezték a pétervárad katonai kórházhoz. 1817. július 16-tól a mezőhegyesi ménésintézet lelkésze. 1844-ben szekularizált, ettől kezdve a nagyvárad egyházmegye ideiglenesen elbocsátott lelkésze. 1844. június 1-től 1859-ben bekövetkezett nyugalmazásáig az Óbuda melletti kiscelli invalidusház lelkésze.¹⁷¹

165 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróóság 1849–3/158. HERMANN E. 1932. 53. o. SZPL Kanc. Nr. 5268. 1849:235.

166 A 164.sz. alatt megadott irodalom mellett: HERMANN E. 1932. 96. o., 101. o. MH 1852. augusztus 25. 4659. o. HHStA Kabinetsarchive Geheimakten Nachlaß Schwarzenberg Kt. 10. Fasc. IV. Nr. 245. PAUER J. 1877. 466. o. KÁROLYI-NYIRÁK 1877. 281. o.

167 AMBRUS 1892. 66. o. SZINNYEI 1905. X. 342. o.

168 MOL H 75 1848:6472, 1849:7908. HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróóság 1849–2/164.

169 Lásd a 167. sz. alatti irodalmat!

170 SZINNYEI 1887. (Komárom) 319. o. KL 1849. szeptember 28. 260. o. Ref. névtár 1851. 19. o. Ref. névtár 1855. 19. o.

171 KRAW AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp.4/1. I. k. 308. o., 311. o. Grundbuch der Militär-Geistlichkeit. Sp. 4/1. II. k. 144. o.

1849. június 22-én hadi pótlék megállapítását kérte a magyar HM-től. A szabadságharc után letartóztatták és 14 napi porkolábi fogsággal büntették. Ennek ellenére szabadságharcban játszott szerepét a cs. kir. hatóságok később pozitívan értékelték, hiszen 1848/49-es szerepéért megkapta az ezüst lelkészi érdemkeresztet.¹⁷²

Petkó [Petku] György

1811-ben született ortodox lelkész, a szabadságharc előtt temessági [Temes vm.] plébános. A szabadságharcban a magyar hadsereg tábori lelkésze. A temesvári cs. kir. hadbíróság 1849. december 24-én kötél általi halálra ítélte, de az ítéletet kegyelem útján négy évi vasban eltöltendő várfogságra enyhítették. Olmütz-ben raboskodott. A kiegyezés után egészen az 1890-es évekig a Temes megyei honvédegylet tagja.¹⁷³

Pflum János

Szend [Komárom vm.], 1807. november 8. – Pest, 1849. március 2. Pflum János kocsmáros és Lauka Teréz gyermeke. Veszprémi egyházmegyes római katolikus lelkész. 1832. augusztus 16-án történt felszentelését követően káplán Kislődön, 1834. április 10-től Somlóvásárhelyen, 1834. november 7-től Márkón. 1835. szeptember 21-től adminisztrátor majd 1842. április 1-től plébános Jásdon, ahol új kápolnát építtetett. Lemond plébániájáról, 1846. január 3-tól káplán Zalapetenden. 1847-ben Veszprémbe rendelik az agg papok házába.

1848. augusztus 26-tól káplán Törökkoppányban. 1848. november 1-én elhagyta plébániáját és kérésének megfelelően 1848 decemberének közepén kinevezték a pesti 1.sz. katonai kórház tábori lelkészének. 1849. január 5-én átvált a cs. kir. hadsereg oldalára, továbbra is a katonai kórházban működött, ahol súlyosan megbetegedett és meghalt.¹⁷⁴

Pozsgai [Posgay] Alajos

Visz [Somogy vm.], 1824. június 18. – Komárom, 1849. augusztus. Nemesi származású veszprémi egyházmegyes római katolikus lelkész. Felszentelését (1847. június 18.) követően 1847. október 1-től káplán Kaposvárott.

A szabadságharcban tábori lelkész a Mednyánszky Sándor őrnagy (majd alezredes) parancsnoksága alatti dandárban. Ragályos betegségben halt meg. 1849. augusztus 21-én temették el Komáromban.¹⁷⁵

Prámer Alajos

Tokaj, 1821 – Sátoraljaújhely, 1894. május 17. Kassai egyházmegyes római katolikus lelkész. 1844-ben szentelték pappá, majd egy évi káplánkodás után szentszéki aljegyző lett egyházmegyéjében.¹⁷⁶

1848-ban a liberális papság egyik vezéralakjaként a káptalanok eltörlése és a presbiteri rendszernek a katolikus egyházban való meghonosítása mellett foglalt állást. Elöljárósági engedéllyel tábori lelkésznek állt be a VII. hadtestbe. A szabadságharc után nem állították hadbíróság elé,

172 MOL H 75 1849:23846. HERMANN E. 1932. 38. o. BIELIK 1901. 324. o.

173 SIMON V. 1988. 248. o., 363. o. MIKÁR 1869. 92. o. MIKÁR 1891. 310. o.

174 PFEIFFER 1987. 838. o. MOL H 82 1848:8450, 1848:9731, 1848:10068. MOL H 56 74. kútfő 1848:6065.

175 Szmodis János – Scitovszky Jánosnak. Veszprém, 1850. március 16. Prím Lev. Scitovszky-akták Categoria 21. 1417.csomó. PFEIFFER 1987. 856. o. Pfeiffer 1849. szeptember 27-re teszi Pozsgai halálát, ami nem valószínű, figyelembe véve, hogy egy 1849. augusztus 21-i várkormányi parancs intézkedett a temetéséről, vö.: SZINNYEI 1887. (Komárom) 283–284. o.

176 SZINNYEI 1906. XI. k. 109–110. o. Schem. Cass. 1851. 184. o.

csak kánoni büntetést kapott. 1851-ben alkalmazás nélkül Nádasdön tartózkodott, 1859-ben adminisztrátor Tolcsván. 1880-tól főesperes-plébános Sátoraljaújhelyen, prépost, szentszéki ülnök.¹⁷⁷

Rasska Ádám

Szakolca [Nyitra vm.], 1788. szeptember 4. – Lipótvár, 1852. március 20. Római katolikus lelkész, ferences szerzetes. Két éves rendi szolgálat után 1817 tavaszán nevezték ki a lipótvári helyőrség lelkészének, amely posztot haláláig folyamatosan betöltötte. A szabadságharcban a várőrséggel együtt a magyar hadsereg oldalára állt. A várőrség kapitulációját követően purifikáltak. Elöljárója szorgalmas, erkölcsös életmódú lelképásztorként jellemezte, aki nem elsőrangú szónok.¹⁷⁸

Rentz, Theodosius István

Római katolikus lelkész, kapucinus szerzetes. 1818. december 4-én született Esztergomban. 1840. augusztus 24-én öltötte magára a szerzetesi ruhát, 1847. július 20-án pappá szentelték. A szabadságharc időszakában gödöllői hitszónok, Görgei Artúr hadügyminiszter nevezte ki katonai kórházi lelkésznek 1849 májusában. A szabadságharc után ismét gödöllői hitszónok. 1859-től a nagyváradai konvent tagjaként hitoktató, az 1870-es években a nagyváradai rendház főnöke.¹⁷⁹

Rónay Jácint

Székesfehérvár, 1814. május 13. – Pozsony, 1889. április 17. Székesfehérvári és esztergomi tanulmányok után 1831. október 31-én belépett a bencés rendbe. Pannonhalmi tanulmányainak befejeztével 1839. július 20-án pappá szentelték. Bölcséleti doktor, 1847. december 29-től az MTA levelező tagja.

1848-ban a győri nemzetőrök tábori lelkésze, majd Csány László kormánybiztos futaraként a fővárosban éri a cs. kir. csapatok bevonulása. Visszautazott Pannonhalmára, 1849. március 19-től a bakonybéli rendházba internáltak. 1849. május 2-án kelt napiparancsában Görgei tábornok kinevezte a VII. hadtest tábori lelkészének. Hadlelkészi állását nem foglalta el. 1849. május 8-án elhagyta Bakonybél és a főváros érintésével visszatért Győrbe. 1849. június 5-én Lukács Sándor kormánybiztos Győr megye „egyházi főszónoká”-vá nevezte ki.¹⁸⁰

1850–1866 között Londonban élt. Az emigráció politikai és mindenek előtt tudományos életének meghatározó alakja, Széchenyi István gróf röpiratának, a „Blick”-nek a megjelentetésében is fontos szerepet játszott. Több tudományág (pl. földtan, paleoantropológia) és tudományos eredmény, így pl. a darwinizmus eredményeit az elsők között ismertette Magyarországon.

1867-től az MTA rendes tagja, országgyűlési képviselő, pozsonyi nagyprépost majd címzetes skodári püspök. 1871–72-ben Rudolf trónörökös magyar történelem tanára, majd Mária Valéria

---

177 SZOKOLSZKY 1904. 76. o., 78. o. PRÁMER 1848. 1–70. o. TL 1894. július 15. 131. o. Schem. Cass. 1851. 154. o., 1859. 109. o.

178 KRAW AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1.I. k. 297. o. KRAW AF Grundbuch der Militär-Geistlichkeit Sp.4/1. II. k. 148. o., 226. o. KRAW AF Conduite Liste Militär-Geistlichkeit 1846–1859. Nr. 292, 315. Schem. Franc. 1848. 15. o., 50. o.

179 Schem. Kapuc. 1858. 19. o., 24. o., 1868. 16. o., 1870. 16. o. P. Theodosius Rentz – HM-nek. Gödöllő, 1849. május 26., és 1849. június 1. MOL H 86 1.d. MOL H 75 1849: 17658 (iktatókönyv), 1849:17787. Közlöny 1849. június 3. 458. o.

180 PÁL 1976. 1–89. o. SINKÓ FERENC: Rónay Jácint. Egy magyar pap élete a XIX. sz-ban. Vig. 1970/11. 747–759. o. További adatok: – a 2. fejezet 26. sz. jegyzetében, valamint az 5. fejezet 28.sz. jegyzetében. – Tábori lelkészi kinevezése a VII. hadtesthez: MOL H 75 1849:15739. (Az iratot Hermann Róbert bocsátotta rendelkezésünkre.)

főhercegnő nevelője. 1883-ban visszavonult, 2036 kötetes könyvtárát a pozsonyi Toldy – körre hagyta.¹⁸¹

Rózsafy [Rosen] Pál

Csanádi egyházmegyes római katolikus lelkész, Aradon született 1824. szeptember 18-án. 1847. május 3-án szentelték áldozópappá. Segédlelkész: Versecen, Nákófalván, 1848-ban Toronyán. 1848-ban ordináriátusától engedélyt kapott arra, hogy beálljon tábori lelkésznek. 1848 őszétől tüzmeister volt a 4. lovas ütegnél. Mednyánszky Cézár br. előterjesztésére Görgei Artúr tábornok 1849. május 15-én kinevezte az I. hadtest tábori lelkészének.

A fegyverletétel után az egyházmegyei hatóság hathetes penitenciára a radnai zárdába küldte, majd 1850 áprilisától újra alkalmazták. Segédlelkész: Temeshidegkúton, Billéden, Nagyszentpéteren, Lippán, Nagyikikindán, Zsombolyán, Versecen. 1858-tól adminisztrátor Dognácskán. Plébános 1873-tól Kiskomlóson, 1885-től Nagyjécsán [Torontál vm.]. 1890-ben nyugalmazták.¹⁸²

Rudics Dénes

Rábacsanak [Sopron vm.], 1812. március 13. – Nagyvárad, 1849. augusztus 22. Római katolikus lelkész, cisztercita szerzetes. 1836. szeptember 14-én lépett be a cisztercita rendbe, 1839. augusztus 14-én szentelték pappá. 1848-ban a magyar nyelv tanára a pécsi líceumban. A szabadságharcban fegyverrel a kezében védte hazáját, majd 1849 júliusától tábori lelkész volt a IV. hadtest Igmándy Sándor alezredes (majd ezredes) parancsnoksága alatti hadosztályában. Kolerában halt meg.¹⁸³

Saaghy Vendel

Tejfalu [Pozsony vm.], 1810. április 24. – Muzsla [Esztergom vm.], 1890. március 17. Esztergomi egyházmegyes római katolikus lelkész. Nagyszombati tanulmányainak befejezését követően 1834. augusztus 29-én szentelték pappá. Segédlelkész volt Ipolyságon majd Drégelypalánkon, végül Tardoskeden. 1846. szeptember 12-étől üzbégi plébános.¹⁸⁴

1848 nyarán nemzetőr hadnagyként kardot viselt. A magyar kormány rendeleteit (a Függetlenségi Nyilatkozatot is) kihirdette a templomban. Jeszenák János br. kormánybiztos felhívására 1849 június elején a nyitrai piarista templomban az orosz csapatoknak tulajdonított borzalmakról prédikált, és a népet a népfelkelésben való részvételre biztatta. Az orosz csapatok elől Szegedre menekült és 1849. július 15-én alkalmazást kért Mednyánszky Cézár tábori főlelkésztől. Egy nappal később kinevezték a közép – tiszai hadseregbe tábori lelkésznek. 1849. szeptember 7-én a cs. kir. hatóságok letartóztatták. A pozsonyi cs. kir. haditörvényszék 12 évi vasban eltöltendő várfogságra ítélte, de Haynau tábornok nagy kegyelemben részesítette. 1850. július 8-án szabadult.¹⁸⁵

181 PÁL 1976. 90–192. o. SZINNYEI 1906. XI. k. 1148–1156 o.

182 AMBRUS 1892. 160–162. o. KOVÁTS 1908. 360. o. HL 1848/49. 28/405. Schem. Csan. 1848. 77. o., 127. o. – KOVÁTS 1908. 356. o. Schem. Csan. 1898. 306. o. TL 1898 január, 15. o.

183 Schem. Cist 1848. 41. o., 48. o. BÉKEFI 1896. 63–64. o. Villax Ferdinánd – Scitovszky Jánosnak. Zirc, 1850. március 25. Prim. Lev. Scitovszky-akták Categoria 21. 1417.cs.

184 NÉMETHY 1894. 905. o.

185 Saaghy Vendel – Mednyánszky Cézárnak. Szeged, 1849. július 15. MOL H 86 1.d. MOL H 75 1849:25249, 1849:25371, 1849:26315. HL Absz. ir. Pozsonyi cs. kir. hadbíróság 1850–2/140 567–575.fol. HERMANN E. 1932. 27. o. Mind NÉMETHY 1894. 905. o., mind SZINNYEI 1908. XII. k. 28. o. úgy véli, hogy Saaghy Vendelt 1849. április 13-án elfogták és 1850. július 6-ig fogva tartották, ami a fentebb idézett források tükrében nyilvánvalóan tévedés.

Nagyfajkúrtre küldték adminisztrátornak, de a cs. kir. hatóságok megfosztották állásától. Nevelő Tardoskedden a Juhász -, majd Szeptencújfaluban a Hegedűs családnál, ekkoriban Cicerót fordít. 1854-től segédlelkész Kemencén, 1856-tól adminisztrátor Érseklélen, 1868-tól plébános Muzslán.¹⁸⁶

Sass Károly

Nyírmegyes [Szatmár vm.], 1819. április 12. - Albis [Bihar vm.], 1895. július 15. Lelkész családból származó református lelkész, iskoláit Sárospatakon, Losoncon és Debrecenben végezte. 1848-ban tiszafüredi református segédlelkész. Önként belépett a Heves megyei gyalog nemzetőrség 2-ik zászlóaljába. 1848 nyarán fegyverrel a kezében részt vett a szerb felkelők elleni harcokban, Almásy Ernő nemzetőr őrnagy kinevezte tábori lelkésznek. 1848. október 21-től a hevesi önkéntes nemzetőri lovasság tábori lelkésze a felső-magyarországi hadtestben, a kassai csatában (1849. január 4.) megsebesült.¹⁸⁷

1849. március 28-án tábori lelkészi állásért folyamodott a magyar hadseregben. 1849. március 29-től a világosi fegyverletételig az I. hadtest tábori lelkésze, Nagysándor tábornok bizalmi embere. A szabadságharc után 1849 novemberétől margittai református segédlelkész. 1850-ben politikai okokból megfosztották állásától. 1851-ben megnősült. 1854. április 24-től haláláig Albis község rendes lelkésze. 1867. július 16-tól a Bihar megyei honvédegyet tagja. 1875-ben újra megházasodott, képviselőjelölt az országgyűlési választásokon. 1893 novemberében szerette volna elfoglalni a margittai lelkészi állást, de erre előrehaladott kora miatt nem került sor.¹⁸⁸

Sándor József

Magyarkanizsa, 1817. január 26 - Dautova, 1873. augusztus 15. 1840. augusztus 17-én szentelték pappá, kalocsa-bácsi egyházmegyes római katolikus lelkész. Felszentelését követően segédlelkész volt Hegyesen, Adán, Temerinben, Bátyán és 1848-ban Topolyán. Temerinben hírbe hozták egy törvénytelen gyermek születése miatt, Moholon súlyos összetűzésbe került plébánosával. Szenvedélyes kártyás volt, akit egyházi előjárói emiatt is megintettek.

A szabadságharcban az 1-ső honvéd vadászrezred katonája, majd 1849. március 6-tól tábori lelkésze. 1849 májusának elején szabadságon volt. A szabadságharc leverése után segédlelkész Fajszon, Bezdánban, Jánoshalmán, majd 1858-1861-ig adminisztrátor Kucorán. Betegsége miatt 1861-63-ig nyugalmazott adminisztrátor Magyarkanizsán. Gyógyulása érdekében több ízben fürdőkúrán vett részt, ezek költségeit egyházmegyéje fedezte. 1863-tól segédlelkész Martonoson, 1865-től Dautován.¹⁸⁹

Schaeffer Antal

Csanádi egyházmegyes római katolikus lelkész. 1820. január 1-én született Németszentpéteren, 1844. december 21-én szentelték pappá. Segédlelkész: Károlyfalván, Csákon, Csókán, Zombolyán, 1848-ban Nagyjécsán. 1849. május 9-én tábori lelkészi állásért folyamodott a HM-hez, kérelmét Vécsey tábornok méltánylatra érdemesnek tartotta. 1849. július 18-án kezdte meg működését, mint az aradi katonai kórházak lelkésze.

186 Fordításáról: Saaghy Vendel Toldy Ferencnek. Tardoskedd, 1852. május 30. MTA Kézirattár M. Irod. Levelezés 4.r. 90. k. 2.sz. A 184.sz. jegyzetben megadott forrás mellett SZINNYEI 1908. XII. k. 28. o.

187 TRENK R 2552/1-7.sz., 14.sz., 18.sz. TL 1895. július 15. 116. o.

188 Kosáry 1994. I. k. 386-387. o., HL 1848/49. 19/21. TRENK R 2552/ 8-18.sz.

189 Schem Col. 1842. 137. o., 1843. 161. o., 1845. 138. o., 1847. 108. o., 1848. 151. o., 1851. 38. o., 1852. 52. o., 1855. 76. o., 1864. 89. o., 1865. 44. o., 1870. 37. o., 112. o. 118. o. MOL H 75 1849:4912 (iktatókönyv), 1849:5722, 1849:10227. Közlöny 1849. március 8. 157. o. H 83 2.d. 2.té

A szabadságharc után segédlelkész: Bogároson, Apátfalván, Németszentpéteren. Plébános: 1851. április 1-től Rétháton, 1861. május 1-től Zádorlakon, 1881-től Nagybecskerekén. Pornói apát, 1884-től konzisztóriumúlnök, 1887-től alesperes, 1888-tól a nagybecskereki középiskola püspöki biztosa, 1891. november 17-től pápai prelátus, 1892-ben nyugalmába vonult.¹⁹⁰

Schmidt János

Selmecbánya, 1822. április 26. – ?, 1890. március 16. Váci egyházmegyes római katolikus lelkész. Váci tanulmányainak befejeztével 1845. július 20-án szentelték pappá majd tíz évig káplánként tevékenykedett. 1849-ben segédlelkész Irsán. 1849 július végétől a magyar hadsereg tábori lelkésze. Világosnál esett hadifogságba.

A pesti cs. kir. hadbírószágon vizsgálatot folytattak ellene, de mivel szolgálatáról a bíróság nem rendelkezett dokumentumokkal, 1849. december 11-én szabadon bocsátották. 1855-ben plébános Dunakeszin, 1856-tól Úriban, 1874-től címzetes kanonok.¹⁹¹

Schwendtner Mihály

Pest, 1820. január 6. – Budapest 1885. november 25. Esztergomi egyházmegyes római katolikus lelkész. Nagyszombati és bécsi tanulmányait követően 1843. január 13-án szentelték pappá. A szabadságharc előtt buda – krisztinavárosi káplán. 1848-ban a radikális papság köztársasági beállítottságú vezéralakja, az egyházi reformmozgalom szószólója, Kossuth politikai híve. Részt vett az országgyűlés ülésein, beíratta magát a nemzetőrségbe és híveit is a nemzetőrségben való szolgálatra ösztönözte.¹⁹²

Már 1848 december végén csatlakozni akart a feldunai hadtesthez, de mivel ettől a cs. kir. hadsereg elvágtá, Debrecenbe menekült. 1849. január 18-án kinevezték tábori lelkésznek, de csak 1849 márciusának elején foglalta el állomáshelyét a II. hadtestnél. 1849. május 2-án tábori misét mondott Rákos mezején. 1849. június 27-én, miután korábban már lemondott állásáról, elbocsátották a hadseregtől.¹⁹³

A szabadságharc után a pesti cs. kir. hadbírószágot 1851. december 2-án kötél általi halálra ítélte. Az uralkodó az ítéletet 1852. március 27-én 6 éves várfogságra enyhítette. Josephstadt-ban raboskodott és csak az 1857. május 9-én kiadott amnesztiarendelet következtében nyerte vissza szabadságát. Hitoktató Pesten, majd 1859. január 22-től plébános Bácsán. 1861. június 24-től pest-belvárosi plébános, 1867-től apát és a királyi gimnáziumok valamint a főreáliskolák érseki biztosa.¹⁹⁴

Simon Ferenc

Budafok, 1818. szeptember 19. – Budapest, 1890. április 23. Esztergomi egyházmegyes római katolikus lelkész. Nagyszombati tanulmányainak befejeztével 1842. július 23-án szentelték

---

tel. 370.fol. KÉL 3/b. Sándor József 1845:1712, 2317; 1846:226, 429, 525; 1849:1491; 1850:1037; 1853:2064; 1854:575.

190 Schem. Csan. 1892. 50. o., 279. o. MOL H 75 1849: 14999, 1849:25847.

191 CHOBOT 1917. II. k. 48–49. o. Mericzay Antal – Scitovszky Jánosnak. Vác, 1850. március 15. Prím. Lev. Scitovszky-akták Categoria 21. 1417.cs. Schmidt János elsősorban azért menekült meg, mert mind plébánosa Neszedva János, mind Irsa és Alberti lakosai felemelték érte a szavukat. Lásd: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószágot 1849–2/164.

192 NÉMETHY 1894. 915. o. SZINNYEI 1908. XII. k. 780–781. o. N 1848. december 20. 752. o., 1848. december 21. 752.o [helyesen: 756. o.]. HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószágot 1852–7/65.

193 MOL H 75 1849:514, 1849:4768, 1849:21640 (iktatókönyv), 1849:23052, 1849:25592. MT 1849. április 30. 36. o. E források alapján világos, hogy NÉMETHY 1894. 915. o. téved, amikor azt állítja, hogy Schwendtner tábori főpap („superior castrensis”) volt.

194 A 192. sz. jegyzet anyaga mellett: HERMANN E. 1932. 66–68. o., 95. o., 98. o., 101. o., 102–103. o.

pappá. Káplán Nagymaroson, Pesten a szt. Terézia plébánián, végül a budavári Nagyboldogasszony plébánián.¹⁹⁵

1848 tavaszán csatlakozott a gyökeres egyházi reformokat sürgető segédlelkészek mozgalmához. 1848 november közepén felszentelte a 15. (2. székely) határőr-gyalogezred 1-ső zászlóaljának nemzeti színű lobogóját és beszédet is mondott. Már 1848 december végén csatlakozni akart a feldunai hadtesthez, de mivel a cs. kir. csapatok ettől elvágták, Debrecenbe menekült. 1848. január 18-án nevezték ki tábori lelkésznek, 1849 március elején csatlakozott a VII. hadtesthez, amelynek a világsi fegyverletételig hadlelkésze volt. 1849. május 22-én ő mondta a szentbeszédet a Budavár bevétele alkalmából tartott Te Deum-on. 1849. június 3-án a budaörsi plébánia búcsúján az „istentelen dinasztia” ellen prédikált.

A szabadságharc után a pesti cs. kir. hadbíróság kötél általi halálra ítélte, de az uralkodó ezt 1852. március 27-én kelt legfelsőbb elhatározásával két éves várfogságra mérsékelte. Josephstadt-i fogságából 1854 áprilisában szabadult. 1854 júliusától Pesten a szt. Lipót plébánián segédlelkész, 1859-től adminisztrátor Bajcon. 1868-tól pest-terézvárosi plébános, 1886-tól tiszteletbeli kanonok.¹⁹⁶

Stettner Ignác

Református lelkész. 1849 nyarán Kosztolányi Mór ezredes felterjesztésére kinevezték a VIII. hadtest tábori lelkészének Komáromban. 1849. augusztus 30-án átvezényelték Janik János ezredes hadosztályához. A szabadságharc után református lelkész Takácsiban. A kiegyezés után a Veszprém megyei honvédegylet tagja. Az 1870-es évek közepén már nyárádi [Veszprém vm.] lelkész, pápai esperes, 1886-ban ezen kívül a dunántúli egyházkerületi törvényszék tagja.¹⁹⁷

Sükösd Sámuel

Sepsiszentkirály, 1816 – Hosszúfalu [Brassó vm.], 1849. június 20. Református lelkész, tanár. Székely lelkész családból származott. Iskoláit Székelyudvarhelyen és Nagyenyeden végezte, 1839. szeptember 1-től a nagyenyedi gimnázium 8. (költészeti) osztályának köztanítója, Antal János erdélyi református szuperintendens titkára. Felmondását követően 1843 februárjában berlini tanulmányútra indult. Három év múlva könyvekkel megrakodva tért haza, de lelkésszé avatására még egy évet kellett várni, mert 1843-ban kérdéseivel megsértette a generális színódus elnökét. 1844-ben avatták lelkésszé, ezt követően dévai református lelkész.¹⁹⁸

1848 őszén a román felkelők elől először Nagyváradra menekült, majd uzoni lelkésznek hívták meg. 1849 tavaszán meg akarta írni a háromszéki ellenállás történetét. 1849 nyarán a tömösi-, bodzai-, ósánci szoros védelmére kirendelt egységek (85., és 86. honvédzászlóalj, 82. honvédzászlóalj 4. század) tábori lelkésze. Hősi halált halt a Tömösi – szoros védelmében vívott harcok során.¹⁹⁹

195 NÉMETHY 1894. 920. o. SZINNYEI 1908. 1050. o.

196 Az előző jegyzet anyaga mellett: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1852–7/66. MOL H 56 6.kütfő 15. tétel. A Kossuth Hírlapja tudósítója annyira el volt ragadtatva a székely zászlóalj zászlószentelési ünnepén elmondott prédikációtól, hogy így kiáltott fel: „Tisztelendő úr! ha rajtunk állna, bizony püspökké neveznök önt.” KH 1848. november 18. 533. o. Simon Ferenc – Görgei Artúrnak. Budavár, 1849. május 21. MOL H 115 2.d. d.sz. MT 1849. május 23 116. o. SZINNYEI 1908. XII. k. 1050. o. tévesen állítja, hogy Simont Bajcon választották plébánossá.

197 SZINNYEI 1887 (Komárom) 281. o., 324. o., 396. o. KL 1849. szeptember 24. 244. o. Ref. névtár 1855. 25. o. Ref. névtár 1886. 75. o., 124. o. MIKÁR 1869. 106. o., 189. o. STETTNER 1876. 1. o.

198 BALÓ 1858. I-XXIV o. SZINNYEI 1909. XIII. k. 132–133. o. SERES 1992. 28. o.

199 A 198. sz megadott irodalom mellett: HL 1848/49. 52.a/147. ÖNB Handschriftensammlung Ser. nov. 358/2. 355–356.fol. Közlöny 1849. június 17. 506. o. Sükösd halálának időpontja és helyszí-

Strba József

Besztercebányai egyházmegyes római katolikus lelkész, 1848-ban segédlelkész Úrvölgyön [Zólyom vm.]. 1849-ben a magyar hadsereg tábori lelkésze, az aradi vár feladását (1849. augusztus 17.) követően az osztrák hatóságok szabadon engedték és visszakísérték egyházmegyéjébe. 1850-ben segédlelkész Tajován, 1860-ban felsőhámori plébános, egyházkerületi jegyző és dékán.²⁰⁰

Sverra Sándor

A szabadságharc előtt szentmihályi ortodox lelkész. Mészáros Lázár hadügyminiszter nevezte ki tábori lelkésznek az aradi ostromsereghez 1849. február 10-én. 1849 május végén lemondott állásáról, mert vissza akart térni korábbi lelkési állomására. Lemondását 1849. június 18-án elfogadták.²⁰¹

Szabó János

Altörja, 1819. november 19. – ?, 1879. december 28. 1844. július 29-án szentelték pappá, erdélyi egyházmegyes római katolikus lelkész. Felszentelését követően tanár Gyulafehérvárott, 1846-tól segédlelkész és tanár Zalatnán. Zalatna feldúlását követően Gyulafehérvárra menekült. 1849-ben hittanár Kézdivásárhelyen. Csány László kormánybiztos nevezte ki tábori lelkésznek a 15. (2. székely) határőr-gyalogezredhez korábbi állása megtartása mellett. Mészáros Lázár hadügyminiszter 1849. április 20-án megerősítette kinevezését.²⁰²

A szabadságharc leverését követően a nagyszebeni ferences zárdában kialakított börtön fogja. Segédlelkész: 1849-től Kolozsvárott, 1850-től Csíkszentgyörgyön, 1851-től Kézdipolyán [=Kézdiszentkereszt]. Adminisztrátor 1852-től Sárfalván, 1853-tól Székelyvécken. 1867-ben plébános ugyanott, 1868. augusztus 20-tól 1874-ig plébános Baróton, majd Felvincen plébános-alesperes, a Rikánbelőli honvédegylet tagja.²⁰³

Szabó Pál

1849-ben mocsai [Komárom vm.] református lelkész. 1849. július 17-én kinevezték a II. hadtest tábori lelkészének. Komáromban 1849. szeptember 30-án, a vár átadását megelőzően, ő tartott istentiszteletet a csillagsánc mellett. Prédikációjában imádkozott a felséges uralkodóért, tanácsosaiért és Klapka tábornokért. A szabadságharc után tarjáni [Komárom vm.] református lelkész.²⁰⁴

Szabó Richárd

Szentgyörgyvölgye [Zala vm.], 1820. május 6. – Késmárk, 1873. augusztus 9. Váci egyházmegyes római katolikus lelkész, újságíró és szerkesztő, író, 1848-ban kiskundorozsmai segédlelkész.²⁰⁵

---

ne az osztrák hatóságok előtt nem volt ismert: HHStA Außenministerium Informationsbüro 1849–1851 A 5654.

200 Budatinszky György – Scitovszky Jánosnak. Besztercebánya, 1850. május 4. Prim. Lev. Scitovszky-akták Categoria 21. 1417.cs. Schem. Neosol. 1848. 37. o., 1850. 37. o., 1860. 51. o.

201 Univ. Schem. g.n.u. 195. o. MOL H 75 1849:3008 (iktatókönyv), 1849:18756 (iktatókönyv), 1849:20966. MOL H 83 2.d. 2.tétel 114.fol.

202 Schem. Trans. 1848. 30. o., 200. o., 1855. 74. o. MOL H 75 1849:10817, 1849:10957. Közlöny 1849. április 22. 316. o. TL 1893. február 15. 28–29. o. LÁSZLÓ E. 1998. 236. o.

203 A 202. sz. jegyzet anyaga mellett: SZINNYEI 1909. XIII. k. 217. o. MIKÁR 1869. 79. o., 189. o. Schem Trans. 1856. 13. o., 1860. 15. o., 1867. 37. o., 1870. 18. o., 1872. 15. o.

204 SZINNYEI 1887 (Komárom) 389. o., 397. o. KL 1849. szeptember 24. HAMARY 1869. 126. o. Ref. névtár 1851. 45. o. Ref. névtár 1855. 30. o.

205 SZINNYEI 1909. XIII. k. 260–261. o.

1848. április 2-án tartott szentbeszédében üdvözölte a polgári átalakulást és a mellette való aktív kiállásra buzdította híveit. Az egyházi reform híve, a papi cölibátus ellen indított támadások egyik szószólója. Szentkirályi Mór, a jászkun kerületek főkapitánya felszólította, hogy vállalja el a 14. Lehel-huszárezred tábori lelkészi állását. Mivel ezt az állást időközben betöltötték, Szabó Richárdot 1849. február 12-én kinevezték tábori lelkésznek, de állomáshelyét csak 1849. március 13-án határozták meg a 16. Károlyi – huszárezred papjaként. Ebben a minőségében végigharcolta a szabadságharcot.²⁰⁶

A szabadságharc után 1855-ben áttért a református hitre. 1858-ban Kolozsvárról Pestre költözött. Számos újságcikk és regény szerzője, szerkesztette többek között a Divatcsarnok, a Képes Családi Lapok, a Gyermekbarát és a Magyar Bazár c. lapokat.²⁰⁷

Szathmáry Károly

Római katolikus (református?) lelkész, 1849. szeptember 22-én osztották be Komáromban Janik János honvéd ezredes hadosztályába tábori lelkészül. A szabadságharc után emigrációba vonult.²⁰⁸

Szombathy Ferenc

Csurgó [Somogy vm.], 1820 – Csobánka [Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.], 1871. szeptember 9. Székesfehérvári egyházmegyei római katolikus lelkész. 1845-ben szentelték pappá, 1849-ben segédlelkész Vajtán. 1849. május 30-án tábori lelkészi állást kért Mednyánszky Cézár br. tábori főlelkésztől, de kinevezésére ekkor még nem került sor. A világosi fegyverletételt követően az alsó – magyarországi táborból Komáromba menekült. Itt 1849. szeptember 2-án beosztották Janik János ezredes hadosztályába tábori lelkészül.²⁰⁹

A szabadságharc után 1853. július 6-tól a 19. Schwarzenberg sorgyalozezred tábori lelkésze. Fegyelmi problémák miatt 1854. október 1-i hatállyal áthelyezték az 5. Lichtenstein sorgyalozezredhez. 1858-ban visszalépett korábbi egyházmegyéjébe. Halála előtt plébános volt Csobánkán.²¹⁰

Szomolnok István Benedek

Római katolikus lelkész, premontrei szerzetes, a szabadságharc előtt lőcsei tanár. 1849. április 24-én nevezték ki tábori lelkésznek a felső-magyarországi hadsereghez. Ebben a minőségében végig szolgálta a szabadságharcot. A világosi fegyverletételt után a lőcsei kollégiumban rejtőzött. 1849 októberében purifikálták, de rendjébe nem tért vissza, nevelő lett Mumhard Jánosnál.²¹¹

Szontagh Imre

Szatmári egyházmegyei római katolikus lelkész. Kupa Hümér őrnagy a HM – hez írt 1849. február 27-én kelt jelentésében szorgalmazta kinevezését tábori lelkésznek a 13. Hunyadi-huszárezredhez. Az óhajtott kinevezést Mészáros Lázár 1849. április 14-én írta alá. Miután április 30-án

206 JNSzML IV. B/101. 1848:1973. MOL H 75 1849:1908, 1849:2557, 1849:18814 (iktatókönyv). SZABÓ R. 1848/1. 1–15. o. SZABÓ R. 1848/2. 1–69. o.

207 Lásd a 205.sz. jegyzetét!

208 SZINNYEI 1887. (Komárom) 374. o. KERTBENY 1864. 62. o.

209 KRAW AF Grundbuch der Militär-Geistlichkeit Sp. 4/1. II. k. 18.o, 193. o. MOL H 75 1849:21628. HAMARY 1869. 71. o. PAUER J. 1877. 377. o. SZINNYEI 1887. (Komárom) 289. o.

210 A 209. sz. jegyzet forrásain túl: KRAW AF Conduite Liste Militär-Geistlichkeit 1846–1859. 239.sz., 269.sz., 271.sz. MOL D 4 3.csomó, 26. tétel.

211 MOL H 75 1849:11419, 1849: 25338. Közlöny 1849. április 26. 328. o. HOHENAUER 1898. 26. o., 126. o. A jászóvári premontrei kanonokrend... 1902. 112. o.

elbocsátották egyházmegyéjéből, Kálmádon csatlakozott ezrede tartalék századához. 1849 július elejétől a szentesi katonai kórházban tevékenykedett.

A szabadságharc után a szatmári szentszék hat heti szemináriumi fogsággal büntette. Az 1850-es évek elején segédlelkész Tiszaujlakon, majd tanár a szatmári gimnáziumban. Az 1860-as években plébános Vitkán [Szatmár vm.] , majd a halálát megelőzően adminisztrátor Csengerben. 1872. november 29-én ragadta el a halál.²¹²

Takács Ignác

Győri egyházmegyes római katolikus lelkész. 1821. április 15-én született, 1845. július 20-án szentelték pappá. 1847-ben kisbéri segédlelkész, 1849-ben tábori lelkész Komáromban, 1849. szeptember 24-től a Kossuth-vonalon működő kórházakat látta el.

1851-ben segédlelkész Szanyban, 1853-ban a győr-belvárosi plébánián. Az 1850-es évek második felétől egészen 1893-ban bekövetkezett haláláig plébános Mihályiban [Sopron vm.], 1869-től alesperes.²¹³

Takács István

Római katolikus lelkész, 1849. szeptember 11-én Komáromban tábori lelkészként beosztották Rakovszky Samu honvéd ezredes hadosztályába.²¹⁴

Takács János

Római katolikus lelkész. Mednyánszky Sándor honvéd alezredes javaslatára Komáromban tábori lelkésszé nevezték ki 1849. augusztus 30-án.²¹⁵

Tannenbergeri Leutter Ferenc

Besztercebányán született esztergomi egyházmegyes római katolikus lelkész. Két évig volt segédlelkész Selmecbányán, majd 1839. október 1-től haláláig a 2. Sándor cár sorgelegezred tábori lelkésze. 1846-ban megjelentetett egy imakönyvet, amely a lelkészek betegek és haldoklók körüli tevékenységét volt hivatva szolgálni. Elöljárója jó képességű, szorgalmas lelkipásztorként jellemezte, aki mindazonáltal kicsit halkan prédikált.²¹⁶

1848-ban is írt egy imakönyvet, amelynek kinyomtatását a tábori püspökség engedélyezte, azzal a megjegyzéssel, hogy a szerző a katolikus vallás gyakorlatára nagyon kevés figyelmet fordított. 1848-ban ezredével a magyar hadsereg mellé állt. Részt vett a szerb felkelők elleni harcokban, különösen a sebesültek ápolásában tűnt ki. A 2. sorgezred parancsnoksága 1849. május 19-én jelentette a HM-nek halálát.²¹⁷

---

212 Schem. Szatm. 1851. 76. o., 1855. 18. o., 1861. 44. o., 151. o., 1870. 25. o. MOL H 75 1849:4631 (iktatókönyv), 1849:10142, 1849:10285, 1849:15605 (iktatókönyv). MESZLÉNYI 1928. 246–250. o. A szatm. egyh. 444. o.

213 Schem Iaur. 1847. 171. o., 1851. 118. o., 1853. 23. o., 1855. 23. o., 1857.110. o., 1859. 69. o., 115. o., 1869. 74. o. SZINNYEI 1887. (Komárom) 374. o. BEDY 1937. 328. o.

214 SZINNYEI 1887. (Komárom) 319. o. KL 1849. szeptember 28. 260. o.

215 SZINNYEI 1887. (Komárom) 281. o. KL 1849. szeptember 27. 256. o.

216 Kraw AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp.4/1. I. k. 3. o. Kraw AF Conduite-Liste Militär-Geistlichkeit 1846–1859. 315. sz. Tannenberig 1846. 1. o.

217 Kraw AF Geschäftsakten 1848:287. Közlöny 1848. október 1. 579. o. MOL H 75 1849:16296 (iktatókönyv).

Támár Imre

Törökszentmiklós, 1822. március 22. – Nagykálló, 1873. április 7. Egri egyházmegyei római katolikus lelkész. 1845-ös felszentelését követően segédlelkész Egyeken, Nagykállóban, majd Miskolcon. 1848-ban az egri székesegyház hitszónoka.²¹⁸

1849. június 22-én Budapesten tábori lelkészi állomásért folyamodott Mednyánszky Cézár br. tábori főlelkésznel. Ezután fogalmazó a HM tábori lelkészi osztályában. 1849. július 16-án kinevezték a 18. Attila huszárezred tábori lelkészének. Kinevezésének napján Makón csatlakozott ezredéhez.²¹⁹

1849-ben a pesti cs. kir. hadbírószágon vizsgálatot folytattak ellene, de bűncselekmény hiányában 1849. december 11-én szabadon bocsátották. Ezt követően kunhegyesi lelkész, plébános 1859-től Pócsperiben [Szabolcs vm.], 1861-től Nagykállóban.²²⁰

Tomanóczy Antal

Kassai egyházmegyei római katolikus lelkész. 1821-ben született, 1848-ban szentelték pappá, 1849-ben segédlelkész Nagymihályon. Saját kérésére és előjárói engedélyével nevezték ki 1849. április 26-án tábori lelkésznek a felső-magyarországi hadsereghez.

A szabadságharc után nem állították hadbírószágra, csak kánoni büntetést kapott. Tanítóként működött Szirmay Józsefnél Pazdicson. Az 1850-es évek végén plébános volt Jernyén.²²¹

Tóth Ferenc

Református lelkész. Esterházy Pál gr. honvéd ezredes felterjesztésére Komáromban 1849. augusztus 25-én kinevezték a VIII. hadtest Esterházy-hadosztályához tábori lelkésznek. A szabadságharc után nemeshódosi [Pozsony vm.] lelképíztör.²²²

Tóth János

Tábori lelkész 1849-ben a IV. hadtestben. Erdősi Imre jelentése szerint a Frummer Antal honvéd őrnagy vezette 122. honvéd zászlóaljba volt beosztva.²²³

Tóth Xaver Ferenc

Buda, 1800 – Budapest, 1888. Csanádi egyházmegyei római katolikus lelkész. 1823-ban szentelték pappá, 1832-től plébános Nagytőszegen [Torontál vm.] . A szabadságharcban a magyar hadsereg tábori lelkésze volt.

A szabadságharc leverését követően lemondott plébániájáról és egyházi alkalmazás nélkül 1866-ig Temesvárott, majd ezt követően haláláig Budapesten élt. A kiegyezést egy „Örömdal”-al köszöntötte, amely nyomtatásban is napvilágot látott. A kiegyezés után a Buda főváros és óbudai honvédegylet tagja.²²⁴

218 KONCZ 1892. 229. o. SZINNYEI 1909. XIII. k. 1260–1261. o.

219 MOL H 75 1849:21901, 1849:24597, 1849:25249. Közlöny 1849. július 20. 572. o. Öszveírása a hadügyi minisztérium itt jelen lévő személyzetének. Szeged, 1849. július 9. MOL H 147 7.d. F. KISS ERZSÉBET 1987. 618. o. tévesen „Zimár (Zámár) Imre” néven szerepelteti.

220 A 218.sz. jegyzet anyaga mellett : HL Absz ir. Pesti cs. kir. hadbírószágon 1849–2/164.

221 Schem. Cass. 1851. 154. o., 184. o. 1859. 44. o. MOL H 75 1849:10323 (iktatókönyv), 1849:11863. Közlöny 1849. április 29. 338. o. SZOKOLSZKY 1904. 76. o., 78. o. König János – Scitovszky Jánosnak. Kassa, 1850. március 25. Prim. Lev. Categoria 21. 1417. csomó.

222 SZINNYEI 1887. (Komárom) 279. o. KL 1849. szeptember 26. 254. o. Ref. névtár 1851. 17. o. Ref. névtár 1855. 18. o.

223 MOL H 75 1849:25789. BONA 1983. 152. o.

224 KOVÁTS 1908. 371. o. SZINNYEI 1914. XIV. k. 372. o. Schem. Csan. 1851. 158. o., 1865. 142. o., 1866. 160. o., 1886. 201. o. MIKÁR 1869. 38. o., 189. o.

Ujhelyi Imre

Esztergomi egyházmegyes római katolikus lelkész. Fegyverneken [Jász-Nagykun-Szolnok vm.] született. Másfél éves esztergomi egyházmegyes szolgálatot követően 1838. augusztus 1-én kinevezték a pizzighetone-i cs. kir. katonai büntetőintézet lelkészének. 1841. augusztus 1-től az 5. Radetzky huszárezred tábori lelkésze. 1848. december 10-én kinevezték a HM hadlelkési osztályába titkárnak.²²⁵

A szabadságharc után purifikálták, továbbra is az 5. huszárezred lelkésze volt. 1852. október 6-án áthelyezték a haditengerészethez St. Biaggio-ba [Velece]. 1854-ben nyugállományba helyezték.²²⁶

Ujlaky Szilárd [Joachimstadt Constantin]

Devecser [Veszprém vm.], 1803. május 13. – Alsóbogátpusztá [Somogy-vm.], 1871. április 20. Római katolikus lelkész, piarista szerzetes. 1820. október 10-én öltötte magára a szerzetesi ruhát, 1826. október 7-én szentelték pappá. Tanár Magyaróvárott (1828–1830), Temesvárott (1831), 1832–1838-ig Kolozsvárott. 1838. október 22-től a 2. Hannover – huszárezred tábori lelkésze. A szabadságharcban ezredével együtt a magyar hadsereg oldalára állt. 1849 március végén Kossuth mint előléptetésre érdemes egyént ajánlotta Bem altábornagy figyelmébe. Pikéthý Ágoston tábornok, egykori ezredparancsnoka 1849. július 5-én kelt jelentése szerint Ujlaky „...11 év óta valódi honfias érzés[s]el működik”.²²⁷

A szabadságharc leverése után a pesti cs. kir. hadbírószágon vizsgálatot folytattak ellene. A bíróság nem állapított meg bűncselekményt, de mivel mindvégig kitartott a szabadságharc mellett, megfosztották tábori lelkési állásától és 1849 december végén elbocsátották. A szabadságharc után a kolozsvári, majd 1856-ig a kecskeméti rendház tagja, utóbbi rendházban a gazdasági ügyek vitelével foglalkozott. 1857–1862-ig számvevő Mernyén (1858-ban Dobszán), 1863-tól haláláig házi lelkiatya Alsóbogátpusztán.²²⁸

Ungváry [Pisely] György

Ungvár, 1814. október 3. – Bécs, 1887. július 18. Esztergomi egyházmegyes római katolikus lelkész. 1837. október 26-án szentelték pappá. Házi káplán a br. Weisz családnál Kalászon. Segédlelkész: 1839-től Dorogon, 1841-től Budán a Szt. Anna plébániatemplomban, 1842-től a budai várban a Nagyboldogasszony templomban, 1845-től Pesten.²²⁹

Kunszt József esztergomi helynök 1848. augusztus 8-án prezentálta a 3. Ferdinánd huszárezred tábori lelkészének. Ezredével részt vett a szabadságharcban, szolgálatáért a magyarországi HM dicséretben részesítette. 1849. május 9-én folyamodványt nyújtott be a budapesti térlelkési állás betöltése érdekében. Mivel kérését Mednyánszky Cézár tábori főlelkész is támogatta, Görgei Artúr hadügyminiszter 1849. május 24-én kinevezte az általa óhajtott posztra.²³⁰

225 KRAW AF Schematismus der Militär Geistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 163. o., 326. o. MOL H 82 1848: 73. kútfo, 297. tétel. F. KISS ERZSÉBET 350. o, de az iratokban „titkár” és nem „segédtitkár” szerepel.

226 KRAW AF Grundbuch der Militär-Geistlichkeit Sp.4/1. II. k. 86. o., 105. o.

227 KRAW AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1 I. k.157. o. Pikéthý jelentése: MOL H 75 1849:25333. KLÖM XIV. 774. o. LÉH–KOLTAI 1998. 175. o.

228 Schem. Piar. 1850. 34. o., 1853. 32. o., 1854. 16. o., 1857.36. o., 1858.56. o., 1863.15. o., 1864. 13. o. 1871. Elhalt szerzetesek névsora. [Nem számozott o.]

229 NÉMETHY 1894. 1003. o.

230 KRAW AF Geschäftsakten 1849:1317. MOL H 75 1849:5143 (iktatókönyv), 1849:7839 (iktatókönyv) 1849:22308. Mednyánszky Cézár – Görgei Artúrnak. Svábhegy, 1849. május 18. Eredeti tisztázat, mellette Ungváry folyamodványa. MOL H 115 2.d. d.sz. Közlöny, 1849. június 15. 497. o.

Buda kiűritése során helyben maradt és a cs. kir. csapatok bevonulásakor jelentkezett Czigler Ignác cs. kir. tábori főpapnál. Először az invalidus palotában, majd a pesti cs. kir. hadbírósg mellett teljesített szolgálatot. 1849 őszén a pesti cs. kir. hadbírósgon vizsgálatot folytatnak ellene a szabadságharcban kifejtett tevékenysége miatt, de október végén purifikálták. Ezután ismét a 3. huszárezred tábori lelkésze. 1860-ban áthelyezték az 1. műszaki ezredhez Krems-be, majd 1867-ben a klagenfurti helyőrségi kórházba. 1869. február 1-én nyugdíjazták, ezt követően önállású káplán (curatus) Bajcsón [Komárom vm.]. 1876. október 14-től a Szt. Adalbert intézet tagja.²³¹

Vajda Ignác Hilár

Esztergomban született 1789. november 23-án. 1813. április 9-én szentelték pappá Nagyszombaton. Római katolikus lelkész, tanár, ferences szerzetes. Felszentelését követően tanított, 1816-tól nevelő a Talián családnál. 1818. november 11-től egy Bécs melletti helyőrség tábori lelkésze volt. 1819. november 20-án áthelyezték a 31. Leiningen-Westerburg sorgealoezredhez. 1837. július 1-től a bábolnai katonai ménésintézet tábori lelkésze. 1838. október 1-től a bécsi katonai főkórházban szolgált.²³²

1839. július 30-án az uralkodó kinevezte erdélyi tábori főpapnak. 1840. május 8-án kilépett a ferences rendből, 1843-tól gyulafehérvári tiszteletbeli kanonok. Erdélyben népszerűtlen volt, mert az erdélyi törvények helyett a vegyes házasságok során II. József türelmi rendeletének szellemében akart eljárni.²³³

1848 őszén a nagyszebeni helyőrséggel a cs. kir. hadsereg oldalára állt. Miután a magyar hadsereg elfoglalta Nagyszebent (1849. március 11.), áttért a honvédség oldalára, továbbra is erdélyi tábori főlelkész volt. A szabadságharc után vizsgálatot folytattak ellene és megfosztották állásától. Ezután haláláig az erdélyi egyházmegye papja, továbbra is tiszteletbeli kanonok, 1851-től abrudbányai adminisztrátor, 1867 után plébános ugyanott.²³⁴

Vályi Elek

Háromszéki származású Doboka megyében élő erdélyi református lelkész. 1848 májusában állást foglalt a határőrök fegyverben tartása mellett. A szabadságharcban a magyar hadsereg tábori lelkésze. A szabadságharc után kentelki [Szolnok-Doboka vm.] lelkész, a nagysajói káptalan tagja majd dékánja. 1886-tól besztercei lelkész, 1890-ben a Belső-Szolnok megyei honvédegylet tagja. Az 1890-es években nyugalmazott lelkész Besztercén.²³⁵

231 A 229. sz. alatt megadott irodalom mellett: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírósg 1849-3/480. 348-360.fol. A vizsgálati iratokból kitűnik, hogy Ungváry purifikálását elsősorban tisztársai vallomásának, Czigler nyilatkozatának, valamint a hadbírósgon végzett szolgálatának köszönhette. KRAW AF Grundbuch der Militär-Geistlichkeit Sp. 4/1. II. k. 84. o., 153. o., Appendix zum Grundbuch II. 39. o.

232 Schem. Trans. 1855. 75. o. SZINNYEI 1914. XIV. k. 754. o. hiányosan és kronológiai hibákkal adja elő életrajzát. Katonai pályafutásáról: KRAW AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp.4/1. I. k. 53. o., 246. o., 257. o., 309. o.

233 A 232. sz. alatt megadott források mellett: KRAW AF Schematismus der Militärgeistlichkeit Sp. 4/1. I. k. 235. o. MOL H 57 1. kűtfő, 33. tétel. Schem. Trans. 1848. 3. o.

234 A 232. sz. alatt megadott források mellett: KRAW AF Geschäftsakten 1848:949. MOL H 75 1849:16972 (iktatókönyv), 1849:22036, 1849:22443. Kovács Miklós - Scitovszky Jánosnak. Gyulafehérvár, 1850. március 23. Prím. Lev. Scitovszky-akták. Categoria 21. 1417.cs. Schem. Trans. 1855. 12. o., 1857. 4. o., 1860. 4. o., 8. o., 1867. 10. o., 16. o., 1872. 6. o., 13. o.

235 EGYED 1978. 52. o. Erdélyi ref. névtár. 1863. 60. o., 1867. 65. o., 1872. 69. o., 1886. 38. o., 1895.202. o. MIKÁR 1891. 36. o.

Vályi Imre

Besztercebányai egyházmegyes római katolikus lelkész. 1815-ben született, 1839-ben szentelték pappá. 1849-ben a magyar hadsereg tábori lelkésze, az aradi vár átadását követően a cs. kir. hatóságok szabadon bocsátották és visszakísérték egyházmegyéjébe. 1850-ben segédlelkész Padkócon, 1860-tól nyugalmazásáig szebedi [Nyitra vm.] plébános. 1884-ben nyugalmazott plébánosként Nagysáriban lakott.²³⁶

Vályi Pál

1840. február 16-ától kezdődően sátoraljaujhelyi református lelkész. A cs. kir. hadsereg elől Debrecenbe menekült. 1849 márciusában egy népgyűlésen együtt szónokolt Könyves Tóth Mihállyal és Besze Jánossal. Mint menekült lelkészt államsegélyben részesítették, majd április 3-án tábori lelkészi állásért folyamodott.

Mészáros Lázár ideiglenes hadügyminiszter 1849. április 16-án kinevezte a 14. Lehel-huszár-ezred tábori lelkészének. Állomáshelyét nem foglalta el, hanem folytonos betegeskedésére hivatkozva 1849. június 1-én lemondott állásáról. A szabadságharc után továbbra is sátoraljaujhelyi református lelkész.²³⁷

Vankay Lázár Vazul

Román nemzetiségű ortodox lelkész, 1846–47-ben alsili [Arad vm.] lelkipásztor. Mártonffy Zsigmond őrnagy ajánlatára 1849-ben a magyar hadsereg tábori lelkésze. A kiegyezés után a Közép-Szolnok-érmelléki honvédegylet tagja.²³⁸

Veres Márton

1819-ben született erdélyi református lelkész. Bem altábornagy kinevezte a „Beszterce és hozzá tartozó vidék” tábori lelkészéül. Görgei Artúr hadügyminiszter 1849. június 10-én megerősítette állásában. A szabadságharc után nagysajói, a kiegyezés után felőri [Szolnok-Doboka vm.] lelkész, az 1890-es években a széki egyházmegyei lelkészjelölő bizottság tagja.²³⁹

Vidasics Ede

Eger, 1810. november 28. – Debrőd (?) [Abaúj-Torna vm.], 1858. szeptember 20. Római katolikus lelkész, premontrei szerzetes, tanár. 1829. november 8-án öltözött be, 1834. március 31-én szentelték pappá. Tanár 1834-től Rozsnyón, 1838-tól Kassán, 1842-től Nagyváradon. Vetter tábornok támogatásával a Pesten 1849 január elején megnyitandó Ludóvícium lelkészi állását szerezte volna elfoglalni.²⁴⁰

A cs. kir. hadsereg előrenyomulása megghiúsította ebbéli szándékát, de Mészáros Lázár hadügyminiszter felszólítására elfogadta a HM tábori lelkészi osztályának főnöki posztját. Együttal tábori főlelkész is, kinevezésére 1849. január 23-án került sor. 1849. június 19-én Görgei Artúr

236 Budatinszky György – Scitovszky Jánosnak. Besztercebánya, 1850. május 4. Prím. Lev. Categoria 21. 1417.cs. Schem. Neosol. 1850. 53. o., 1860. 63. o., 1868. 83. o., 119. o., 1884. 55. o.

237 VÁLYI 1840. 1. o. MOL H 75 1849:8854 (iktatókönyv), 1849:10383, 1849:16635, 1849:18792. Közöny 1849. április 18 299. o., 1849. június 16. 502. o. AH 1849. március 18. 86. o. MOL H 56 10.d. 1849: 8.kütfő. MOL H62 1849:365, 1849:379, 1849:491, 1849:530. Ref. névtár 1855. 76. o.

238 Univ. Schem g.n.u. 27. o. MOL H 2 1849:2651 (mutatókönyv). MIKÁR 1869. 61. o., 189. o.

239 MOL H 75 1849:16248 (iktatókönyv), 1849:16436, 1849:18836. Közöny 1849. június 14. 493. o. Erdélyi ref. névtár. 1863. 61. o., 1867. 63. o., 1882. 28. o., 1895. 177. o., 183. o.

240 A jászóvári premontrei kanonokrend...1902. 338. o.

hadügyminiszter parancsára felmentették állásából, egyúttal a HM államtitkára további alkalmazás végett Horváth Mihály vallás-, és közoktatásügyi miniszter figyelmébe ajánlotta.²⁴¹

A szabadságharc után 1850. november 22-én tért vissza betegen a jászói rendházba. Ezt követően a jászói konvent tagja, de a misézésen kívül egy időre minden más papi tevékenységtől eltiltották. 1853-tól konventi hitszónok, 1856-tól plébános Debrődön.²⁴²

Vitályos György

Gidófalvi [Háromszék vm.]születésű erdélyi református lelkész. 1848-ban körösbányai lelkészként gyűjtést rendezett az újonc katonák számára. Zaránd megyéből a román felkelők elől Gidófalvára menekült. Bem altábornagy nevezte ki tábori lelkésznek az erdélyi hadsereghez, majd 1849. április 14-én megerősítették állásában. Brassó bevétele (1849. március 19.) után brasói térlelkész.²⁴³

A szabadságharc leverését követően bujkált, a cs. kir. hatóságok a magukat leginkább kompromittált személyek között tartották számon. Bujdosását követően felsőccsernátoni lelkész, az 1880-as évek elején halt meg.²⁴⁴

Zmijewski, Hipolit

Lengyel nemzetiségű ferences szerzetes. Görgei Artúr hadügyminiszter 1849. június 27-én kinevezte a lengyel légio ideiglenes lelkészének az állásából elmozdított József Miodonyszký helyére. A szabadságharc után neve nem bukkan fel az emigránsok között.²⁴⁵

---

241 A jászóvári premontrei kanonokrend...1902. 111. o. MOL H 75 1849:610, 1849:1073, 1849:21641. MOL H 62 1849:1029. F. KISS ERZSÉBET 1987. 614. o.

242 A jászóvári premontrei kanonokrend... 1902. 119–121. o., 338. o.

243 NAGY S. 1896. 137. o. MOL H 75 1849:10142, 1849:16025 (iktatókönyv), 1849:23614. Közlöny 1848. október 21. 658. o., 1849. április 18.299. o.

244 A 243.sz. jegyzet anyaga mellett: HHStA Außenministerium Informationsbüro 1849–1851. A 5654. Erdélyi ref. névtár. 1863. 85. o., 1867. 90. o., 1880. 117. o.

245 MOL H 75 1849: 23247, 1849: 23250, 1849:23255. Közlöny 1849. június 29. 538. o. – Az emigrációval kapcsolatban sem az Informationsbüro, sem az – emigránsok által összeállított névsorok nem tartalmazzák nevét. KOVÁCS-WYSOCKI 117–129. o.

FORRÁSOK, IRODALOM, RÖVIDÍTÉSEK

Levéltárak, különgyűjtemények:

Ecclesia Palánk	Szeged-belvárosi plébánia. Katonai halottak anyakönyvei. 1848–1856.
HHStA	Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (Bécs)
HL	Hadtörténelmi Levéltár
JNSzML	Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár (Szolnok)
Kegy. L	Kegyesrendi Levéltár (Budapest)
KEL	Kalocsai Érseki Levéltár
KrAW AF	Kriegsarchiv (Bécs) Apostolisches Fedvikariat
MFM	Móra Ferenc Múzeum Történeti Gyűjtemény (Szeged)
MOL	Magyar Országos Levéltár
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek (Bécs)
Prím. Lev.	Prímási Levéltár (Esztergom)
SRKTGyL	Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Levéltár (Sárospatak)
SZPL	Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár
TRENK	Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának Kézirattára (Debrecen)
Vasváry Gyűjtemény	Vasváry Gyűjtemény Somogyi Könyvtár (Szeged)
ZML	Zala Megyei Levéltár (Zalaegerszeg)

Hírlapok, folyóiratok:

Aetas	Aetas. Történettudományi folyóirat.
AH	Alföldi Hírlap
BM	Belvedere Meridionale
DPL	Debreczeni Protestáns Lap
H	Honvéd
HK	Hadtörténelmi Közlemények
Hazánk	Hazánk. Történelmi közlöny.
KH	Kossuth Hírlapja
KL	Komáromi Lapok
KSz	Katholikus Szemle
Közlöny	Közlöny. Hivatalos lap.
LCs	Literariai Csarnok
MEV	Magyar Egyháztörténeti Vázlatok

MH	Magyar Hírlap
MT	Marczius Tizenötödike
N	Nemzeti. Politikai hírlap.
PH	Pesti Hírlap
PN	Pesti Napló
PSz	Protestáns Szemle
RL	Reformátusok Lapja
RN	Religio és Nevelés
SB	Siebenbürger Bote
SÚ	Selmeci Újság
TL	1848 - 1849. Történelmi Lapok.
Vig.	Vigilia
Vil.	Világosság
VÚ	Vasárnapi Újság

Könyvészeti rövidítések

ÁCS d.n.	Ács Tivadar: Magyarok idegenben. Bp. d.n.
ÁCS 1940.	Ács Tivadar: Kossuth papja: Ács Gedeon. Bp. 1940.
ÁCS 1961.	Ács Tivadar: A magyar légionisták életrajzgyűjteménye. In.: Magyarok és a Risorgimento. Szerk.: Szász Károlyné Gillemot Katalin. Bp. 1961.
Ág. ev. névkönyv 1844., 1853.	A dunántúli evangélikus superintendenciának egyházállománya 1844-ben. Magyaróvár, d.n. (Névváltozat: A dunántúli ágost. hitvall. evang. egyház-kerület névtára az 1853-dik esztendőre. Szerk.: Pálffy József. Pápa, 1853.)
ALLEKER 1894.	Alleker Lajos: Erdősi Imre a branyiszközi hőspap emlékezete. Nyitra, 1894.
AMBRUS 1892.	Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban résztvevett római és görög katolikus paphonvédek albuma. Szerk.: Ambrus József. Nagyikinda, 1892.
ANDICS 1949.	Andics Erzsébet: Az egyházi reakció 1848-49-ben. Bp. 1949.
ANDICS II.k.	Andics Erzsébet: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben. S. a. r. Andics Erzsébet II.k. Iratok 1848 március 15 - 1849 március 4. Bp. 1952.
ÁLDOR 1870.	Áldor Imre: Vázlatok a magyar emigráció életéből. Pest, 1870.
BALANYI, BIRÓ...1943.	Dr. Balanyi György, Bíró Imre, Dr. Bíró Vencel és Dr. Tomek Vince: A magyar piarista rendtartomány története. Bp. 1943.
BALÁZS 1993.	Magyar utazók lexikona. Szerk.: Balázs Dénes Bp. 1993.
BALÓ 1858.	Sükösd Sámuel emléke egyházi beszédeiből I. Füzet. Halotti beszédek. S.a.r. Baló Bénéjmin. Arad, 1858.
BALOGH-GECSE- VARGA 1989.	Balogh Margit - Gecse Gusztáv - Varga József: Vallások és katonai szolgálat. Bp. 1989.
BARDO CZ 1849.	Bardocz János: Polgári szózat a néphez. Nagyvárad, 1849.
BARDO CZ d.n.	Bardocz Jánosnak Folyó évi martius 25, a városház erkélyéről tartott BESZÉDE. Kolozsvár, d.n.[1849].
BEDY 1937.	Bedy Vincze: A győregyházmegyei papnevelés története. Győr, 1937.

- BERNSTEIN 1898. Dr. Bernstein Béla: Az 1848/49-iki magyar szabadságharc és a zsidók. Jókai Mór előszavával. Bp. 1898.
- BERNSTEIN 1939. Dr. Bernstein Béla: A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók. Bp. 1939.
- BÉKEFI 1896. Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai cziszterci rend. Szerk.: Békefi Remig. Bp. 1896.
- BIELIK 1901. Bielik, Emerich: Geschichte der k.u.k. Militär-Seelsorge und des Apostolischen Feld-Vicariates. Bécs, 1901.
- BIRO 1845. Egyházi szónoklat a mértékletesség ügyében. Mondatott az Árkosi egység hívók templomában, Felső Boldogasszonyfalvi Biro Sándor Rétyi ref hitszónok által. Január hónap 5-ik napján 1845-ik évben. Brassó, d.n.
- BIRO 1849/1. Tábori Szonoklat Mártius tizenötödikén 1849be.[sic!] Mondatott Biro Sándor, Rétyi és Tábori Szonok által.
- BIRO 1849/2. S.Szentgyörgyön a Reformátusok templomában. Brassó, 1849.
- BISZTRAY-TOMPA 1961. Te Deum. Mondatott a Tömösi Táborban Biro Sándor Rétyi és Tábori Hit Szonok által. Martius 25kén 1849be. Brassó, 1849.
- BOGÁTI 1989. Tompa Mihály válogatott művei. Vál. és jegyz. Bisztray Gyula. Bp., 1961.
- BONA 1983. Ács Gedeon: Mihelyt gyertyámat eloltom... Bostoni jegyzetek 1856–1863. S.a.r. Bogáti Péter Bp. 1989.
- BONA 1988. Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848/49. Bp. 1983.
- BOROVÍ 1992. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Bp. 1988.
- BORUS 1975. Boroví József: A magyar tábori lelkészet története. [Bp.] 1992.
- CHOBOT 1915., 1917. Borus József: Dembiński fővezérsege és a kápolnai csata. Az el-lentámadás problémája 1849 februárjában. Bp. 1975.
- CSORBA 1990. Chobot Ferenc: A váci egyházmegye történeti névtára. I-II.k. Vác, 1915., 1917.
- DANCS 1890. Csorba László: A katolikus egyházi értelmiség társadalmi gyökerei a polgári átalakulás korában. In.: A polgárosodás út-ján. (Tanulmányok Magyarország társadalmának átrétegződésé-hez a polgári átalakulás korában.) Szerk.: dr. Szabad György. Bp. 1990.
- DEÁK 1993. Dancs Lajos: Töredékek tíz éves emigrationalis élményeimből. Nagyszöllös, 1890.
- DEGRÉ 1983. Deák István: Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918. Ford. Félix Pál. Bp. 1993.
- DEZSŐ 1941. Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. S.a.r. Ugrin Aranka. Bp. 1983.
- ECSEDI 1885. Dr. Dezső László: Bevezetés a katonai lelkigondozásba. I.k. Pápa. 1941.
- EGRESSY d.n. 1693-ik évben hongyülés megnyitásakor Francia- országban Narbonneban tartott egyházi beszéd. Ford.: Ecsegy Károly. Be-regyszász, 1885.
- EGRESSY d.n. Egressy Ákos: Emlékeim az 1848–49-dik évi szabadságharc ide-jéből. Bp. d.n.

- EGRESSY 1851. Egressy Gábor törökországi naplója. 1849–1850. Pest, 1851.
- EGYED 1978. Egyed Ákos: Háromszék 1848–1849. Bukarest, 1978.
- EINHORN 1849. Kettős ünnep. Egyházi beszéd, melyet a heti ünnepkor (1849. tavaszutó 27.) honunk függetlensége megünneplésére tartott Einhorn Ignác. Pest, 1849.
- EINHORN 1851. Einhorn, I[gnaz]: Die Revolution und die Juden in Ungarn. Nebst einem Rückblick auf die Geschichte der Letztern. Lipcse, 1851.
- Erdélyi ref. névtár 1863–1895. Erdélyi reformata anyaszentegyház névkönyve 1863-ra. Kolozsvár, 1863. [A további évek névváltozatai: Az erdélyi reformált anyaszentegyház névkönyve; Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára.]
- F. KISS ERZSÉBET 1987. F. Kiss Erzsébet: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. Bp. 1987.
- FÖLDY–BALASSA 1939. Világostól Josephstadtig 1849–1856. Földy János naplótöredékeiből közreadta: Balassa Imre. Bp. 1939.
- GASPARICH 1839. Az út, igazság és élet, vagy is a megváltó szelíd lelke szeretetben és igazságban, melyet több beszédekben hallgatóival ismertete Gasparich Kilit, sz. Ferencz rendi szerzetes és hitszónok. Pest, 1839.
- GASPARICH 1840. Gasparich Kilit: Korszerű szózat Felsőkubinyi Meskó Gyurihoz és minden nemes magyar ifjuhoz az élet, hitvallás tudomány erény és hazafiúság ügyében. Pest, 1840.
- GASPARICH 1844. Gasparich Kilit: Szózat a káromkodás ellen. Pest, 1844.
- GÁL 1948. Gál István: A piaristák részvétele a szabadságharcban (1848/49.) In.: A Magyar Kegyes Tanítórend Budapesti Rom. Kat. Kollégiumának (általános iskola és gimnázium) évkönyve az 1947–1948. iskolai évről. Szerk.: Dr. Papp László és Dr. Dragos Károly. Bp. 1948.
- GÉFIN 1929. A Szombathelyi egyházmegye története (1777–1929). I–II.k. Szerk.: Dr. Géfin Gyula. Szombathely, 1929.
- GELICH I,II,III. Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harca 1848–1849-ben. I–III.k. Bp. 1882–1889.
- GONDA 1992. Gonda László: A zsidóság Magyarországon 1526–1945. Bp. 1992.
- GÖRGEY 1885. Id. Görgey István: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. I–III.k. Bp. 1885, 1888, 1888.
- GYÖRGY 1930. P. György József: A ferencrendiek élete és működése Erdélyben. Kolozsvár 1930.
- HAJDU 1933. Hajdu János: Eötvös József báró első minisztersége (1848.). Bp. 1933.
- HALLER 1933. Haller Jenő dr.: Rózsák és tövisek között a – bitófáig. [sic!] Gasparich Márk muraközi vértanú emlékezete Halálának nyolcvanadik évfordulóján. Mezőtúr, 1933.
- HAMARY 1869. Hamary Dániel: Komáromi napok Klapka György honvédtábornok alatt. Pest, 1869.
- HANAK 1974. Hanak, Julius: Die evangelische Militärseelsorge im alten Österreich. Hrg. von Wilhelm Kühnert. Bécs, 1974.

- HARSÁNYI 1926. Harsányi Gusztáv: Töredékek egy magyar református lelkész hányatott életéből. Debrecen, 1926.
- HARSÁNYI 1884. Alkalmi ima és beszédek, Harsányi Sámuel apagyí és Kálmánczhelyi Antal anarcsi ev. ref. lelkészek 50 éves hivataloskodásának öröm - ünnepélye alkalmából Nyíregyházán, 1884. október 31-én. Nyíregyháza, 1884.
- HEGYESI 1885. Hegyesi Márton: Biharvármegye 1848–49-ben. Beöthy Ödön arcképével és életrajzával. Nagyvárad, 1885.
- HEGYESI 1898. Hegyesi Márton: Az 1848–49-iki harmadik honvédszászlóalj története. Bp. 1898.
- HERMANN E. 1932. Dr. Hermann Egyed: A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idejében. Gödöllő, 1932.
- HERMANN E. 1973. Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. 2. javított kiadás. München, 1973.
- HERMANN R. 1996. 1848–1849. A szabadságharc és forradalom története. Szerk.: Hermann Róbert. Bp. 1996.
- HERMANN R. 1997. 1848-as levelek egy magángyűjteményből. Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeum kupolatermében 1997. december 2–1998. január 31. S.a.r. Hermann Róbert. Bp. 1997.
- HOFFMANN 1848. Egyházi beszéd, melyet a kecskeméti nemzeti őrsereg hadi-zászlóinak felszentelése alkalmakor mondott és köz-ohajtásra kinyomatott Hoffmann János, dornai b. Sz. Mária prépostja, a kecskeméti egyházkerület al-esperese, kecskeméti plebános, a váci sz. szék ülnöke, a nemzeti elemi tanodák felügyelője, és a helybeli fő elemi tanoda igazgatója. Kecskeméten, július hó 16-án 1848. Kecskemét, 1848.
- HOFFMANN 1906. Hoffmann Arnold: Az 1848–49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj története. Kassa, 1906.
- HOHENAUER 1898. A szabadságharcz Emlék-Albuma. Kiadja a Kazinczy-kör. Szerkesztő bizottság elnöke Dr. Hohenauer Ignác. 2. bőv. kiadás. Kassa, 1898.
- HORVÁTH 1865. Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harczának története 1848 és 1849-ben. Genf, 1865. I.–III.k.
- HORVÁTH Á. 1915. Dr. Horváth Ádám: Szent Benedek élete és rendjének története Magyarországon. Pannonhalma, 1915.
- HORVÁTH L. 1995. Mátrai tanulmányok. Szerk.: Horváth László. Gyöngyös, 1995.
- IRSIK 1903. Irsik Ferenc: Hám János a szent emlékü szatmári püspök élete. Átdolgozta Bodnár Gáspár. Szatmárnémeti, 1903.
- JAKAB 1880. Jakab Elek: Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–1849-re. Bp. 1880.
- JÁNOSSY 1944. A Kossuth emigráció Angliában és Amerikában. 1851–1852. I–II.k. S.a.r. Jánossy Dénes Bp. 1944.
- A jászóvári premontrei kanonokrend... 1902. A jászóvári premontrei kanonokrend jubileumi névtára történeti bevezetéssel. 1802–1902. Bev. Farkas Róbert. Bp. 1902.
- KATONA 1989. Budavár bevételének emlékezete 1849. Vál, szerk., bev., jegyz. Katona Tamás. S.a.r. Hermann Róbert, Pelyach István, Tirts Tamás. Bp. 1989.
- KÁDÁR 1994. Kádár Gyula: Erdély és Háromszék népének szabadságharca 1848/1849. Scribae Kádár, 1994.

- KÁROLY-NYIRÁK 1877. Károly János-Nyirák Sándor: Emlékkönyv a Székesfehérvári püspöki megye százados ünnepére. 1877. Székesfehérvár, 1877.
- KEMÉNYFY 1898. Keményfy Kálmán Dániel: Ötven év alkotmányos egyházpolitikája. (1848–1898.). Esztergom, 1898.
- KENDE 1927. Kende Géza: Magyarok Amerikában. Az amerikai magyarság története. I-II.k. Cleveland, 1927.
- KERCHNAWE 1938. Kerchnawe, Hugo: Die Geschichte der Militärseelsorge im alten Heere. In: Österreich – Ungarns katholische Militärseelsorge im Weltkrieg. Bearb. von Feldkurat a. D. Viktor Lipusch. Graz, 1938.
- KERTBENY 1864. Alfabetische Namenliste ungarischer Emigration 1848–1864. Szerk.: Kertbeny, K.M: Brüsszel - Lipcse, 1864.
- KERTÉSZ 1941. Kertész Pál: Emlékezés Gonczeczky János szatmáregyházmegyei papról, 1848–49. szabadságharcunk vértanújáról. Bp. 1941.
- KLÖM VI.k. Kossuth Lajos Összes Munkái. Ifjúkori iratok Törvényhatósági Tudósítások. S. a. r. Barta István Bp. 1966.
- KLÖM XII-XV.k. Kossuth Lajos Összes Munkái XII-XV.k. S.a.r. Sinkovics István, Barta István. Bp. 1952–1957.
- Koncz 1892. Koncz Ákos: Egri egyházmegyes papok az irodalom terén. Eger, 1892.
- KORPONAY 1866–1870. Korponay János: Abaúj vármegye monographiája. Kassa, 1866–1870.
- KOSÁRY 1994. Kosáry Domokos: A Görgey-kérdés története. I-II.k. Bp. 1994.
- KOSTELECKY 1991. Kosteletzky, Alfred: Geschichte der Militärseelsorge Österreichs. In: Personalsematismus der Militärdiöcese Österreichs für das Jahr 1991. Bécs, 1991.
- KOVÁCS 1989. Kovács István: A légió. A magyarországi lengyel légió története. Bp. 1989.
- KOVÁCS 1998. Kovács István: „...Mindvégig veletek voltunk”. Lengyelek a magyar szabadságharcban. Bp. 1998.
- KOVÁCS-WYSOCKI Együtt a szabadságért 1848–1849. Wysocki tábornok emlékiratai. A magyarországi lengyel légió részvétele az 1848-as szabadságharc hadjárataiban. S.a.r. Kovács István. Bp. é.n.
- KOVÁTS 1908. Dr. Kováts Sándor: A csanádi papnevelde története. A mai papnevelde megnyitásának első centenáriuma alkalmából. 1806–1906. Temesvár, 1908.
- KOVRIK 1849. Mezei nefelejt a magyar függetlenség magasztos innepélyének dicskoszorújába tűzve KOVRIK Attur[sic!] segéd - lelkes által. Szarvas, 1849.
- LAKATOS 1881. Lakatos Ottó: Arad története. I-III.k. Arad, 1881.
- LÁSZLÓ 1887. László Károly: Napló töredék az 1849-iki menekülteket, internáltakat, különösen Kossuthot és környezetét illetőleg, Törökországban és az Amerikai Egyesült Államokban. Bp. 1887.
- LÁSZLÓ E. 1998. Egy gyulafehérvári polgárnak naplója az 1848/9. évi forradalom alatt. S.a.r. és a kísérő tanulmányt írta: Sávai János. Szeged, 1998.
- LEHOCZKY 1899. Lehoczky Tivadar: Bereg-megye és a munkácsi vár 1848–49-ben. Munkács, 1899.

LEH-KOLTAI 1998.	A magyar piarista rendtartomány történeti névtára 1666–1997. Léh István Sch. P. adatgyűjtését s.a.r. és kiegészítette Koltai András. Bp. 1998.
LEONHARD 1842.	Leonhard, Joh. Michael: Verfassung der Militär-Seelsorge in den k.k. österreichischen Staaten, mit Rücksicht auf die Rechte und Pflichten des Civil-Clerus in militär-geistlichen Angelegenheiten. Bécs, 1842.
Lexikon VII. k.	Lexikon für Theologie und Kirche. Szerk.: Höfer, Josef és Rahner, Karl. Freiburg, 1962.
Lőw 1870.	Lőw Lipót: Zsinagógai beszédek. Szeged, 1870.
LŐW-KULINYI 1885.	Lőw Immánuel-Kulinyi Zsigmond: A szegedi zsidók 1785-től 1885-ig. Szeged, 1885.
LUBIK 1908.	Göbel Henrik-Telléry Gyula: Egy honvéd pap rabsága után írt feljegyzései a szabadságharcról. A 38. honvédszászlóalj viszonytagságai 1849-ben. Igló, 1908.
LUKÁCS 1955.	Lukács Lajos: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak. Bp. 1955.
LUKÁCS 1984.	Lukács Lajos: Magyar politikai emigráció 1849–1867. [Bp.] 1984.
M. zsidó lexikon.	Magyar zsidó lexikon. Szerk. Ujvári Péter. Bp. 1929.
MAGYARI 1848.	Nyilatkozat a papi nőtlenség tárgyában, melyet Temesvármegyének 1848-ik évi ápril 6-án tartott közgyűlésében adott Magyarai Alajos a csanádi püspöki papneveldeiben hittudományi tanító. Temesvár, d.n.
Manifestumok 1849. I–II.	Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek. I–II. füzet. Buda, 1849.
MARGITAY 1890.	Aradi vésznapok. Margitfalvi Margitay Gábor 1848–49. honvéd mérnök-kari őrnagy emlékiratai. S.a.r. Nagy Izsó. Bp. 1890.
MÁRKUS 1896.	Magyar Törvénytár. Szerk.: Márkus Dezső. 1836–1868. évi törvénycikkék Bp. 1896.
MCCAGG 1992.	McCagg, William O.: Zsidóság a Habsburg Birodalomban, 1670–1918. Ford. Boris János, jegyz. ford. Gordos Judit. Cserépfalvi, 1992.
MEDNYÁNSZKY 1858.	[Mednyánszky Cézár:] The Confessions of a Catholic Priest. London, 1858.
MEDNYÁNSZKY 1930.	Báró Mednyánszky Cézár az 1848/49. évi honvéd-hadsereg főpapjának emlékezései és vallomásai az emigrációból. Ford. és s.a.r. Dr. Óvári-Avary Károly Bp. 1930.
MELICHÁR 1899.	Dr. Melichár Kálmán: A katonai lelkészet az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadseregében (haditengerészeténél) és a Magyar Királyi Honvédségnél. Bp. 1899.
MESZLÉNYI 1928.	Dr. Meszlényi Antal: A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben. Bp. 1928.
MIHÓ 1851.	Mihó László: Egyházi beszédek. Kecskemét, 1851.
MIKÁR 1869.	Honvéd Schematismus, vagyis: az 1848/9-ki honvédseregből 1868-ban meg életben volt főtiszteknek névkönyve. Összeállította: Mikár Zsigmond alszázados. Pest, 1869.

- MIKÁR 1891. Honvéd-Névkönyv az 1848/49-diki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól. Összeállította Mikár Zsigmond. Bp. 1891.
- Mil. Schem. 1847. Militär - Schematismus des österreichischen Kaiserthumes. Bécs, 1847.
- MOLNÁR 1990. Kossuth kormánybiztosa Csány László 1790–1849. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 1990.
- MOLNÁR 1992. A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg, 1992.
- MOLNÁR J. 1848. Egyesülés, melyre békés átalakulásunkért tartott hálaadó isteni tisztelet alkalmával egyházi beszédben polgár hallgatóit felkérte a' székes - fejérvári székesegyházban 1848. évi martius 26. napján Molnár János, székesfejérvári belvárosi káplán. Székes - Fejérvárott, 1848.
- MOLNÁR J. 1862. Egyházi beszéd, melyet Szent István első magyar király országos ünnepén, 1862-dik évi augusztus 20-kán, a székesfehérvári főtemplomban elmondott Molnár János sárpentelei plébános. Székesfehérvár, 1862.
- M. sajtótört. II/1. A magyar sajtó története II/1. 1848–1867. Szerk.: Kosáry Domokos és Németh G. Béla. Bp. 1985.
- NÁDOR 1962. Dr. Nádor Jenő: Szarvas 1848-ban. Szarvas, 1962.
- NAGY FERENC 1992. Magyarok a természettudomány és a technika történetében. Életrajzi lexikon A-tól Z-ig. Főszerk. Nagy Ferenc. Bp. 1992.
- NAGY S.1896. Nagy Sándor: Háromszék önvédelmi harcza 1848–49. Kolozsvár, 1896.
- NEUSIEDLER 1910. Neusiedler Jenő: Gasparich Márk az 1853. szept. 3-án [sic!] a magyar szabadságért vértanu halált halt ferencrendű szerzetes életrajza. Csáktornya, 1910.
- NÉMETHY 1894. Némethy, Ludovicus: Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV. Esztergom, 1894.
- NOVÁK 1906. Novák Mihály: Zalavármegye az 1848–49. évi szabadságharcban. Bővített kiadás. Zalaegerszeg, 1906.
- OLÁH 1889. 1892. Oláh György: Békésvármegye 1848–1849. I-II.k. Gyula, 1889. 1892.
- ÖVEGES 1942. Öveges József: Lutter Nándor (1820–1891). In.: Magyar piaristák a XIX. és XX. században. Életrajzi vázlatok. Szerk.: Balanyi György. Bp. 1942. 157–165. o.
- PAP 1886. Pap János: A piaristák Szegeden. Szeged, 1886.
- PAUER 1877. Pauer, Joannes: Historia dioecesis Alba - Regalensis ab erecta sede episcopali 1777–1877. Székesfehérvár, 1877.
- PÁL 1976. Pál Lajos: Rónay Jácint. Bp. 1976.
- PFEIFFER 1987. Pfeiffer János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950) püspökei, kanonokjai, papjai. München, 1987.
- PLOSSZER 1998. Plosszer Ferenc káplán feljegyzései 1848–1849-ről a pápai Szent István Római Katolikus Plébánia historia domusában. S.a.r. Hermann István. Pápa, 1998.
- PRÁMER 1848. Prámer Alajos: Üdvös és czélszerű é A káptalanokat eltörölni és ezek helyett egyházmegyéinkint presbyteriumi tanácsot alakítani ? Kassa, 1848.

Ref. névtár 1851.	Egyházi névtár a helvét hitvallású dunántúli egyházkerületnek 1851.évre. Szerk. Bali Mihály. 1851.
Ref. névtár 1855.	A Magyarországi és Temes-Bánáti helv. hitvallású egyházak, lelkészek, tanintézetek, tanárok és tanítók összes névkönyve. Pest, 1855.
Ref. névtár/t 1883.	A tiszántúli reformált egyházkerület névtára és statisztikai állapotának kimutatása az 1883. évre. Debrecen, 1883.
Ref. névtár 1886.	A magyarországi ev. ref. egyház egyetemes névtára az 1886. évre. Szerk. Tóth Sámuel. Bp. 1887.
RÓNAY d.n.	Rónay Jácint: Napló - töredék. Hetven év reményei és csalódásai. Nyomatott kéziratul tíz példányban. I-VIII. k. Pozsony, d.n.
RÓZSA-SPIRA 1973.	Rózsa György-Spira György: Negyvennyolc a kortársak szemével. Képek, nyomtatványok és iratok. Bp. 1973.
Schem. Agr. 1851-1868.	Schematismus venerabilis cleri archidioecesis Agriensis ad annum Jesu Christi 1851 [-1868] . Eger, d.n.
Schem. Cass. 1833-1859.	Schematismus venerabilis cleri dioecesis Cassoviensis ad annum Jesu Christi MDCCCXXXIII [-MDCCCLIX.] Kassa, d.n.
Schem. Cist. 1848-1857.	Schematismus sacri et exempti ordinis Cisterciensis abbatiarum beatae Mariae virginis de Zircz, Pilis et Pásztó unitarum. Pro anno bissextili 1848. Székesfehérvár, d.n.
Schem. Col. 1840-1897.	Schematismus cleri archi-dioecesis Colocensis et Bacsienis ad annum bissextilem 1851-1897. Kalocsa, d.n.
Schem Csan. 1848-1890.	Schematismus venerabilis cleri dioecesis Csanádiensis ad annum Jesu Christi MDCCCXL. Temesvár, d.n.
Schem. Franc. 1848-1873.	Schematismus almae provinciae sanctissimi Salvatoris in Hungaria. Ordinis minorum S.P. Francisci strictioris observantiae 1848-1873. Szabadka, d.n.
Schem. Franc./Cap.	Schematismus almae provinciae S. Joannis a Capistrano ordinis minorum S. P. Francisci regularis observantiae ad annum Christi MDCCCXLVI. Buda, d.n.
Schem. Iaur 1848-1890.	Schematismus almae dioecesis Iauriensis. Győr, 1848-1890.
Schem. Kapuc 1858-1870.	Catalogus patrum, et fratrum ordinis minorum, s.p.n. Francisci Seraphici, Capucinatorum, almae provincia Austro-Hungaricae. Pro anno a Christo nato MDCCCLVIII [-MDCCCLXX]. Linz, d.n.
Schem. M.V. 1844-1889.	Schematismus venerabilis cleri dioecesis M. Varadiensis latiniritus pro anno MDCCCXLIV [-MDCCCLXXXIX] Névváltozat: Nagyvárad Latin szertartású egyházi megye névkönyve. Pozsony, Nagyvárad d.n.
Schem. Nitr. 1846-1858.	Schematismus venerabilis cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCXLVI [-MDCCCLVIII]. Nyitra, d.n.
Schem. Neosol. 1848-1884.	Schematismus almae dioecesis Neosoliensis pro anno MDCCCXLVIII [-MDCCCLXXXVIII] . Besztercebánya, d.n.
Schem. Minor.1848.	Két Testvér magyar honi Sz. Erzsébet Királynéről címzett minorita rend MDCCCXLVIII-dik évi névkönyve. Miskolc, 1847.
Schem Minor. 1882/83.	A magyarországi minorita - rend névtára 1882/3-ik évre. Arad, 1883.

- Schem. MV.G.R.C. Schematismus venerabilis cleri dioecesis Magno-Varadiensis G.R.C. pro anno MDCCCXLII. Nagyvárad, d. n.
- Schem. Piar. Familiae clericorum regularium scholarum Piarum provinciae Hungariae, et Transilvaniae pro anno MDCCCXL [-MDCCCC]. Pest, d.n. [Névváltozat: A magyarországi kegyes tanítórend névtára az 18.../... diki tanévre. Bp. d.n.]
- Schem. Rosn. 1847. Schematismus venerabilis cleri dioecesis Rosnaviensis pro anno Jesu Christi MDCCCXLVII. Rozsnyó, d.n.
- Schem Sab. 1865. Schematismus venerabilis cleri dioecesis Sabariensis pro anno MDCCCLIV. Szombathely, d.n.
- Schem Strig. 1848-1849. Schematismus venerabilis cleri archi - dioecesis Strigoniensis ad annum a Christo nato MDCCCXLVIII [MDCCCXLIX]. Buda, d.n.
- Schem. Szatm. 1840-1874. Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Szatmariensis 1853-1864. Szatmár, d.n.
- Schem. Trans. 1848-1864. Schematismus venerabilis cleri dioecesis Transsilvaniensis 1848-1864. Kolozsvár, d.n.
- Schem. Zagr. 1847-1881. Schematismus cleri dioecesis Zagrabiensis pro anno MDCCCXLVII [-MDCCCLXXXI] . Zágráb, d.n.
- SCHWAB 1840. Schwab Arszlán: A zsidók. Fővilágosító értekezés a Gasparich Kilit urtól, nyárelő 7dikén a Csarnokban közlött hasonnevű cikk visszaigazításául. S.a.r., ford., jegyz.: Bloch Móric. Buda, 1840.
- SERES 1992. Seres András: Szemtanúk vallomásai 1848-49-es szabadságharcról. NOVOS Kft, h.n. 1992.
- SIMON 1994. Alföldi Társadalom 1994. V.k. Szerk. bizottság elnöke: Simon Imre. Békéscsaba, 1994.
- SIMON V. 1988. Barsi József: Utazás ismeretetlen állomás felé 1849-1856 és Berzsenyi Lénárd rajzai az olmtüzi foglyok arcképsorozata. S.a.r. Simon V. Péter Bp. 1988.
- Sörös 1916., 1904. A pannonthalmi Szent-Benedek-rend története. Szerk. Sörös VI/A.k., IX.k. Pongrác VI/A.k. Bp. 1916, IX. k. Bp.1904.
- STETTNER 1876. Egyházi beszéd, melyet elmondott Pápán, 1876. évi szeptember hó 3. tartott kerületi gyűlés alkalmával Stettner Ignác nyárádi reform. lelkész s pápai esperes. Pápa, 1876.
- SZABAD 1977. Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Bp. 1977.
- SZABÓ I. 1948. A szabadságharc fővárosa Debrecen. 1849 január-május. Szerk. Szabó István. Debrecen, 1948.
- SZABÓ R. 1848/1. Egyházi beszéd, melyet a békés átalakulás végett a váci egyházmegyei kormány által rendelt 's Dorosmán ápril 2-án megtartott egyházi ünnepély alkalmakor mondott Szabó Richard, helybeli káplán. Szeged, 1848.
- SZABÓ R. 1848/2. Szabó Richárd: A coelibatus. Szeged, 1848.
- SZÁNTÓ 1988. Dr. Szántó Konrád O.F.M.: A katolikus egyház története. I-III. k. Bp. 1987-1988².
- A szatm. egyh. A szatmári püspöki egyházmegye emlékkönyve fennállásának századik esztendejében. Schematismus centenarius. /1804-1904/. Szatmár, 1904.

- SZÁVAY 1896. Szávay Gyula: Győr. Monographia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével. II.k. Győr, 1896.
- SZEKÉR 1807. Hadi tudomány, melynek némely fő - tizikkeit kézírásba foglalta egy nevét eltitkolni akaró tudós, és nagyméltóságú hazafi. S.a.r. és bev. Szekér Aloysius Joachim. Pest, 1807.
- SZEMERE 1990. Szemere Bertalan: Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Gróf Batthyány Lajos Görgei Artúr Kossuth Lajos. Okmánytár. S.a.r., bev., jegyz.: Hermann Róbert és Pelyach István. [Bp.] 1990.
- SZEREDY 1883. Dr. Szeredy József: Egyházjog különös tekintettel a magyar szent korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra. Pécs, 1883³. I-II. k.
- SZILÁGYI 1898. Szilágyi Farkas: Alsófehér vármegye 1848-49-ben. In: Alsófehér vármegye monográfiája III.k. Első rész. Nagy-Enyed, 1898.
- SZINNYEI 1887. Szinnyei József: Komárom 1848-49-ben (napló-jegyzetek). Bp. 1887.
- (Komárom)
- SZINNYEI 1891-1914. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái I-XIV.k. Bp. 1891-1914.
- SZOKOLSZKY 1904. Szokolszky Bertalan: A százéves kassai püspökség. 1804-1904. Kassa, 1904.
- Tannenbergi 1846. Modus asistendi aecrotis et moribundis cum speciali reflexione ad reos ultimo supplicio afficiendos in usum Curatorum per Franciscum Tannenberga Curatum Castrensem editus. Pozsony, 1846.
- THIM I-III.k. Dr. Thim József: A magyarországi szerb fölkelés története I-III.k. Bp. 1940., 1930., 1935.
- TIRTS 1903. Id. Tirts Rezső: 1848-49-iki élményeim különös tekintettel a Cornides-féle szepesi gerilla vadászok szereplésére a szabadságharcban. Késmárk, 1903.
- TÖRÖK 1941. Török Jenő: A katolikus autonomia mozgalom 1848-1871. Adalékok a magyar liberális katolicizmus történetéhez. Bp. 1941.
- Univ. Schem. g.n.u. Universalis Schematismus ecclesiasticus et literarius graeci non uniti ritus i. regni Hungariae et m. principatus Transilvania a. 1846/7. redactus. Buda, é.n.
- URBÁN 1973. Urbán Aladár: A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp. 1973.
- VAHOT-GÁNÓCZY 1861. Honvédek könyve. Történelmi adattár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjáratból. Szerk.: Vahot Imre és Gánóczy Flóris. I-III.k. Pest, 1861.
- VÁLYI 1840. Beköszöntő beszéd, melyet a s. a. újhelyi hely. vall. tartó gyülekezet előtt papi hivatalába lett belépte alkalmával Télutó 16-dikán 1840-dik évben elmondott Vályi Pál azon ref. szent Ekl. rendes lelkitanítója. Sárospatak, 1840.
- VARGA 1953. Varga János: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Bp. 1953.
- VARGA Z. 1936. Dr. Varga Zoltán: Debreceni lelkipásztorok, mint híveik politikai és társadalmi vezetői (1790-1848.). Debrecen, 1936.

- VENETIANER 1886. Venetianer Lajos: A magyar zsidóság története különös tekintettel gazdasági és művelődési fejlődésére a XIX. században. Bp. 1886.
- VERESS 1878. Veress Sándor: A magyar emigratio a keleten. I–II.k. Bp. 1878.
- VIDOVICS 1997. Vidovics Ágoston pápakovácsi plébános naplója az 184849-es évekről. Részlet a pápakovácsi római katolikus plébánia Historia Domusából. S.a.r. Varju Dezső. Pápa, 1997.
- WALDAPFEL 1950, 1952, 1955, 1965. A forradalom és szabadságharc levelestára. S.a.r. és bev. V. Waldapfel Eszter. I–IV.k. Bp. 1950–1965.
- WALTER 1964. Walter, Friedrich: Magyarische Rebellenbriefe 1848. Aemtlliche und Privat-Correspondenzen der magyarischen Rebellenregierung, ihrer Führer und Anhänger. München, 1964.
- WANDRUSZKA–URBANITSCH 1987. Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Hrg. von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. Band V. Die bewaffene Macht. Bécs, 1987.
- WREDE 1898. Wrede, Alphons Freiherrn von: Geschichte der k.u.k. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen, und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. I.k. Bécs, 1898.
- ZAKAR 1994. Zakar Péter: Haynau „kedvence”. In.: „Nem búcsúzom...” Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére. Belvedere Meridionale Kiskönyvtár 7. Szerk.: Nagy Tamás, Szegfű László. Szeged, 1994. 79–84. o.
- ZAKAR 1995. Zakar Péter: Kossuth Lajos és az önálló magyar tábori püspökség felállításának terve 1848-ban. In.: Kossuth Lajos halálának századik évfordulója. Belvedere Meridionale Kiskönyvtár 8. Szerk.: Jancsák Csaba, Nagy Tamás, Zakar Péter. Szeged, 1995. 37–40. o.
- ZOVÁNYI 1939. Dr. Zoványi Jenő: A Tiszántúli református egyházkerület története. I.k. Debrecen, 1939.
- ZOVÁNYI–LADÁNYI 1977. Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított és bővített kiadás. Szerk. Dr. Ladányi Sándor. Bp. 1977.
- ZSIGOVITS 1914. Zsigovits Béla: A papi nőtlenség (cölibátus) története Magyarországon. Bp. 1914.
- ZSOLDOS 1948. 1848–1849 a magyar zsidóság életében. Szerk. Zsoldos Jenő. Bp. 1948.

FÉNYKÉPEK ÉS DOKUMENTUMOK

National Tabella

istenne Isten meggyőződésével az Isten kegyelmével k. k. György József Császár és Király
Kormányzatának engedélyével meggyőződésével meggyőződésével.

Név és Famenn.	Gyermek		Lelkes.	Dietarior szolgálati szolgálati szolgálati.	Dietarior de Dietarior.	Lelkes szolgálati szolgálati.	Famenn. Dietarior szolgálati szolgálati.
	1847	1848					
Joseph Korcsuk Dietarior szolgálati szolgálati.	1847	1848	20 Lelkes.	1847-1848 szolgálati szolgálati szolgálati.	1847-1848 Dietarior.	1847-1848 Lelkes Dietarior szolgálati.	1847-1848 Famenn. Dietarior szolgálati szolgálati.

Sigismundus 76. März 1847.
György József Császár
Kormányzatának engedélyével meggyőződésével meggyőződésével.

1243
x6

5435.

849 Szeged városi miniszter úr!

Buday Farkas adai lelkeire némeszke hivatalának segéti
iszteke, hanem mine nevezési: farsán hadi fogl.
labam is verony is farsadhaalan fogalmi foglalt.
es se, alvétel: sáborvisszant egyet idje alse, meg
aromban a vad ellenőg etöl verely körös megmenekül
re, alkalmának is kivevénőd nélkül vinyt.

Köszönetem ki fel ez ottal miniszter úr,
hivatalának is harafi sipsellessel megkér. vinyt.
min is az ide mellettel folyamódvanyakos ki se. se
vagy sábori lelkei hivatala, vagy mivel a harafi fogl.
verrel is foglalt ki is kipev ar alkalmának alse kör
vadavassalában sipsellessel alkalmának mellettel fogl.

Miniszter úrnak

Szeged márc. 1. 849

sipsellessel foglalt ki
Vukovics Sebő
Eltérő

Ed. T. dt

3. Vukovics Sebő kormánybiztos levele Mészáros Lázár hadügyminiszternek.
Szeged, 1849. március 1.

5589
1849

349.

Az ország' kormányzója
A' hadügyminisiteriumnál

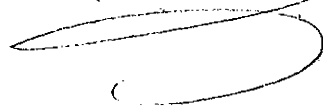
A' minisiteriumnál folyó költés' előterjesztése nygo.
mánsáivesen hozzájárul a' tábori papok
fizetésének felemeléséhez, és annak meg-
határozását egészen a' tisztelt minisiter őrre
bízom.

i. sz. a' minisiteri-
umtól
i. d. b.

Kelt Debreczenben april' 19ⁿ 1849

az ország' kormányzója

Kossuth Lajos

4. Kossuth Lajos hozzájárul a tábori lelkészek fizetésének felemeléséhez. Debrecen, 1849. április 19.

16149.

8719

Írói Tisztelendő Táborháza, fő Lektor Úr!

Hogy kerem kiíratni felelődjét, Spinger-levéljének legbelső kérését el-
térítve, és oly kérésből visszafordítván - minivel, az ide mekkorát bringa-
nyozásnak nyomon amekkorát kérésnek emelkedni kéne, egy-
egyik kiindulással kérésre és abból kiindulással - megfűzve
a fálót, Lektorok főbb főlővői és főlővőjének kérését
főlővője által egy-egy főlővőjének - főlővőjének van kérés-
ten - kérésnek kérésnek. - Főlővő egy-egy főlővőjének

Írói Lektor kérésnek.

Spinger-levéljének
főlővőjének
Kérésnek kérésnek
Kérésnek kérésnek
Kérésnek kérésnek
Kérésnek kérésnek

4. p.

Mednyánszky István tábornok levele

Tábornok Levele Horváth Ignác tábornok

Szabhegy Május 18-án 1849.

Indián adom Önnek, mikép folyó hí 15-én 597. szám
alatt kiadott napi parancs után előterjesztésemre a fővezér
Mr által tábornok Ulkőzött van kinevezve, és pedig a g^{te}
hadvezér Kmerthj ofradyához. Kora az ezredéki előmozdítása
tára után azonnal meierend, ergem a' nevezett osztályának
megjelenéséről és történet beszámolatáról hivatalosan tud
össitandó. Erősen hírem, mikép ön felfogva belkőzött fon-
tos hivatalának magafüggő eleméit, a' sereg fellelkesíté-
sére, és a' betegesek a'gyai ápolására minden gondját fordí-
tandó. Hivatala körében a' töltők köröszt tartanak, a' be-
tegek, és halottak híreles jegyzékét a' maga idejében hiva-
talan korrendő feljegyzéssel megott, előkészitem. Különben
üzem mellett, Önnek az hivatalához erőt, és hivatalos
hivatalok.

Mednyánszky
István tábornok

6. Mednyánszky Cézár levele Horváth Ignác 3. huszárezredbeli őrmesternek.
Szabhegy, 1849. május 18.

R. F. Kriegsgericht zu

Pesth. am 17 Septemb. 1899

Verhör,

aufgenommen auf Anordnung des hiesigen k. k. Militär-Districtskommando's mit nachbenannten Beschuldigten.

Zur Grundlage dienen die im Journalsbogen von No. 1 bis inclusive No.   beigefügten Aktenstücke.

Der Beschuldigte wurde vor das Kriegsgericht berufen, zur Angabe der Wahrheit ermahnet, und über
geordnetes Befragen, wie folgt, vernommen.

*Johann Johann Schmidt, von Schenitzin
Kriegens- und Landwirth, 24 Juffer alt, einmahl kaiserlicher
Fayltler, Reglan in Uiróa. Juffer u Constat,
Spent u Gf. Wenzel Juffer u Gf. Moritz Radon.*

Das ist Monats Juli. Es war ist in mai
 in der Station Nijosa, und schick mich
 und alle Menschen, von oben
 am 22 Juli. Es ließ mich Kugel
 anfangen, und fortsetzen mich auf, das
 Kugel zu erforschen (wie der Kunst
 stück) anzufangen, es ist nicht nicht,
 was mich zu reden, singe in dem
 schlagbeiste; ich mich selbst und
 und es ist nicht nicht und nicht
 das, kannst, so lange ich ich, was
 ich mich über den goldenen
 Stelle was lausen. Du folge dir

mandanten vom 1. Julius d. J. nach der Realnachsatzung mit dem Ende
 einer der Pörsing bekräftigt, und sein ohne widersprechende Bemerkungen
 zum Besatz der Güter der Abtheilung inwiefern, nicht im Widerspruch mit dem
 Mandat. Gegeben am 5. Oktober 1849

 Langguth
 4. März 1849

 Joh. Schönbach
 k. k. Landrath

Langguth, in der Pörsing in der Pörsing.
 4. März 1849. Langguth

 Langguth am 5. Oktober 1849
Joh. Schönbach
 k. k. Landrath

Langguth am 5. Oktober 1849
Langguth
Langguth

9. Könyves Tóth Mihály

10. Pados János

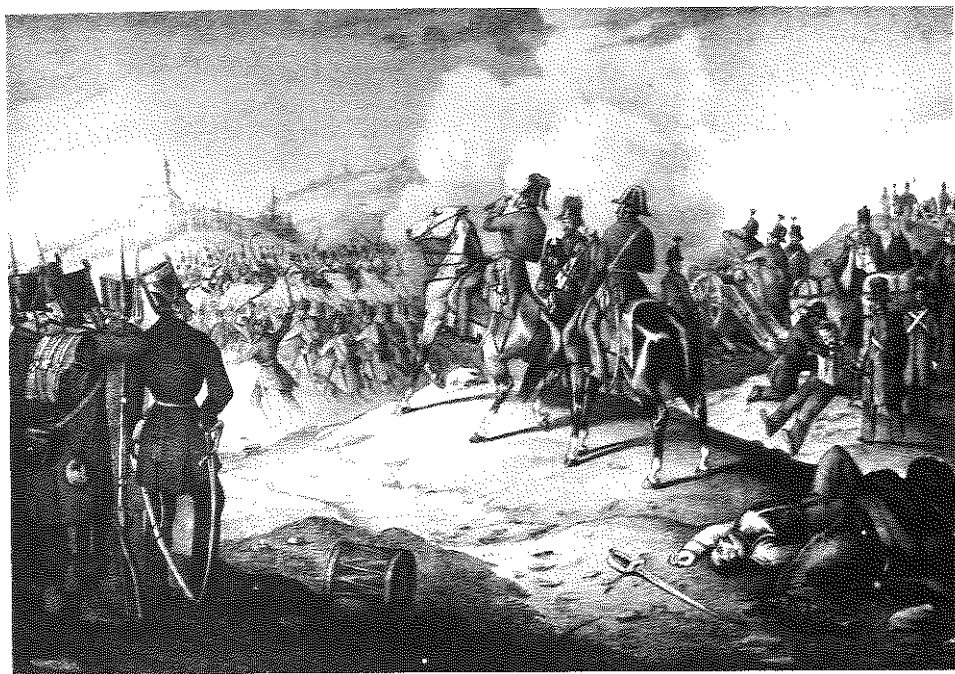
11. Fodor Antal

12. Andrási Pál Rafael

13. A kassai ütközet. 1849. január 4.

14. A selmecbányai ütközet. 1849. január 21.

15. Stureci hágó. 1849. január 26.

16. Nagyszeben ostroma. 1849. március 11.

17. A Tömösi-szoros védelme. 1849. június 21.

METEM Könyvek

Sorozatszerkesztők:

Somorjai Ádám OSB és Zombori István

1. Szabó Ferenc S. J.: A teológus Pázmány. A grazi „theologia scholastica” Pázmány életművében, Róma, 1990. 365. old. 2. kiadás: Budapest, 1998. 368 old.	ára: 398 Ft
2. Sólymos László Szilveszter – Várszegi Imre Asztrik: Pannonhalmi főapátok. 1. Kreusz Krizosztom (1856–1885), Kelemen Krizosztom (1929–1950), Budapest, 1990. 370 old.	ára: 280 Ft
3. Udvardy József: A Kalocsai Főszékeskáptalan története a középkorban, Budapest, 1992. 152. old.	ára: 180 Ft
4. Csapodi Csaba: Gróf Zichy Nándor élete és politikája Budapest, 1993. 160. old.	ára: 200 Ft
5. Kelet-Közép-Európa szentje: Adalbert (Vojtech-Wojciech-Béla) Szerk.: Somorjai Ádám Budapest, 1994. 206. old.	ára: 300 Ft
6. B. Murádin Katalin: Faragott kőszószékek Erdélyben Budapest-Kolozsvár, 1994. 168. old.	ára: 350 Ft
7. Elmer István: Börtönkereszt Budapest, 1994. 224. old.	ára: 350 Ft
8. Fülöp Éva Mária: A magyarországi bencés kongregáció birtokainak gazdasági szervezete és irányítása (1848–1949) Budapest, 1995. 252. old.	ára: 400 Ft
9. Gerics József: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Budapest, 1995. 318. old.	ára: 550 Ft
10. Reisner Ferenc: A Katolikus Szemle egyháztörténeti anyagának repertórium (1887–1944). Budapest, 1995. 178 old.	ára: 250 Ft
11. Boba Imre: Morávia története új megvilágításban Budapest, 1996. 197 old.	ára: 650 Ft
12. Orbán Gyula József: Friedensbewegung katholischer Priester in Ungarn, 1950–1956. Budapest, 1996. 380 old.	ára: 1500 Ft

13.	Rónay Jácint: Napló Budapest–Pannonhalma, 1996. 400 old.	ára: 896 Ft
14.	Galcsik Zsolt: Szerzetesrendek felosztása Nógrád megyében (1950) (Dokumentumgyűjtemény) Budapest, 1996. 316 old.	ára: 650 Ft
15.	Mező András: A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század). Budapest, 1996. 314 old.	ára: 650 Ft
16.	Sólymos Szilveszter: Szent Zoerard-András (Szórád) és Benedek remeték élete és kultusza Magyarországon Budapest, 1996. 176 old.	ára: 650 Ft
17.	Magyar egyháztörténeti bibliográfia (1980–1990) Budapest, 1997. 223 old.	ára: 450 Ft
18.	Jakó Zsigmond: Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez. Budapest, 1997. 479 old.	ára: 950 Ft
19.	Dóka Klára: Egyházi birtokok Magyarországon a 18–19. században. Budapest, 1997. 463 old.	ára: 850 Ft
20.	Hermann Egyed Emlékkönyv. Budapest, 1998. 206 old.	ára: 650 Ft
21.	A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára 1666–1997. Budapest, 1998. 548 old.	
22.	Kubinyi András: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon	
23.	Zakar Péter: A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben. Budapest, 1999. 191 old.	

Előkészületben

A Magyar Sion repertórium

A csanádi egyházmegye papjainak névtára